

8284 1027
R. XII. 24.

CICERONIS OPERA.

VOL. III.

ORATIONES
PRO QUINCTIO, PRO ROSCIO AM.,
ROSCIO COM., DIVINATIO
IN CAECIL., ET VERRINAE.

EDIDIT

C. F. A. NOBBE.

NOVA EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIÆ

SUNTIBUS ET TYPIS CAROLI TACCHNII.

1849.

8284 1027

552

1850.

STEREOTYP - AUSGABEN
der
GRIECHISCHEN UND LATEINISCHEN CLASSIKER
im Verlage von
KARL TAUCHNITZ
in Leipzig.

Jeder Band ist einzeln zu haben.

I. Griechische Autoren.

	Thlr. Ngr.		Thlr. Ngr.
<i>Aeschylus Tragoediae</i>	7 1/2	<i>Aristotelis Opera omnia</i> , 16 V.	4 25
<i>Anacreontis Carmina</i>	3 1/2	<i>Arriani Expeditio Alex.</i>	10
<i>Anthologia Graece</i> , 3 Voll.	27	<i>Athenaeus Deipnosophistes</i> , 4 V.	1 26
<i>Apollonii Rhodii Argonautica</i>	5	<i>Demosthenis Opera</i> , 5 Voll.	1 7 1/2
<i>Aristophanis Comoediae</i> , 3 V.	22 1/2	<i>Demosthenis or. de Corona</i>	4
<i>Babrii Fabulae</i>	5	<i>Demosthenis or. Philipp.</i>	4
<i>Euripidis Tragoediae</i> , 4 Voll.	25	<i>Dio Cassius</i> , 4 Voll.	1 10
<i>Hesiodi Carmina</i>	2 1/2	<i>Diodorus Sic.</i> , 6 Voll.	2 —
<i>Homeri Iliad</i> , 2 Voll.	12 1/2	<i>Diogenes Laertius</i> , 2 Voll.	24
<i>Homeri Odyssea</i> , 2 Voll.	12 1/2	<i>Dionysius Halicarn.</i> , 6 Voll.	1 24
<i>Orphica, Procli, Musaei et</i>		<i>Herodiani Hist. Rom.</i>	7
<i>Callimachi Carmina</i>	8	<i>Herodotus</i> , 3 Voll.	22 1/2
<i>Pindari Epinicia</i>	7 1/2	<i>Isaei Orationes</i>	6 1/2
<i>Posidiae Graeci Gnomici</i>	5	<i>Isocrates</i> , 2 Voll.	18
<i>Quinti Smyrnaei, Tryphiodori,</i>		<i>Luciani Opera</i> , 4 Voll.	1 10
<i>Tzetzae et Coluthi Carmina de reb. Troianis</i>	10	<i>Lysiae Orationes</i>	8
<i>Sophoclis Tragoediae</i> , 2 Voll.	12 1/2	<i>Pausaniae Gr. Descriptio</i> , 3 V.	27
<i>Theocritus, Bion et Moschus</i>	5	<i>Platonis Opera</i> , 8 Voll.	2 20
		<i>Plutarchi vitae parall.</i> , 9 V.	2 7 1/2
<i>Arriani Varia Historia, Heraclides Ponticus et Nicolaus Damascenus</i>	7 1/2	<i>Plutarchi Moralia</i> , 6 Voll.	2 7 1/2
<i>Aeschini oratoris Opera</i>	7 1/2	<i>Polybi Historiae</i> , 4 Voll.	1 20
<i>Aesopicae Fabulae</i>	5	<i>Ptolemaei Geographia</i> , 3 Voll.	1 25
<i>Antonini Commentarii</i>	5	<i>Stobaei Florilegium</i> , 3 Voll.	1 12
<i>Apollodorus</i>	7 1/2	<i>Strabo</i> , 3 Voll.	1 6
<i>Appiani Romanae Hist.</i> , 4 V.	1 —	<i>Theophrasti Charact., Epictet. Manuale et Cedetis Tabula</i>	2 1/2
		<i>Thucydides</i> , 2 Voll.	18
		<i>Xenophontis Opera</i> , 6 Voll.	1 —

II. 7055
M. TULLII CICERONIS

5702

OPERA OMNIA

ADIECTIS

INDICIBUS ET ADNOTATIONE

ITERUM EDIDIT

CAR. FRID. AUG. NOBBE

PROF. LIPS. ET GYMNASII NICOL. RECTOR.

NOVA EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS III.

ORATIONES PRO QUINCTIO, PRO ROSCIO AM.,
ROSCIO COMOEDO, DIVINATIO IN CAECIL., ET
VERRINAE.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.

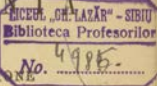
1849.

Biblioteca Județeană ASTRA

5027CVS

M. TULLII CICERONIS

PRO

P. Q U I N T I O

O R A T I O.

ARG. C. Quintius (s. Quinctius) homo de plebe urbana in Gallia amplam habebat rem rusticam et pecuariam, et Sex. Naevium praeconem earum, quae in Gallia comparabantur, rerum socium, quum repente mortuus P. Quintium fratrem heredem reliquit testamento institutum. Ita dissoluta societate et lite de communi dividundo orta alter alterum vadatur. P. Quintius re dilata profectus in Galliam a Sex. Naevio vadimonii deserti fit reus L. Scipione C. Norbano Coss. Naevius P. Burrieni praetoris decreto bona occupata triginta dies possederat, eorundemque auctionem iam certam in diem constituerat, quum Sex. Alphenus, Quintii se procuratorem professus, L. Bruto trib. pl. adiuvante efficit, ut Quintius in ius vocetur. Venit Id. Septemb. ad P. Dolabellam praet. urb. M. Decula Cn. Dolabella Coss. Tandem iudicium constituitur, cui qui praest C. Aquillius Gallus in consilium adhibet M. Marcellum, P. Quintilium et L. Lucillum. Coram his ea causa acta est M. Tullio Decula Cn. Dolabella Coss. (673. p. U. c.) Ceterum non prorsus integra est haec oratio: atunum modo idque perbreve fragmentum exstat.

I. 4. Quae res in civitate duae plurimum possunt, hae contra nos ambae faciunt in hoc tempore, summa gratia et eloquentia: quarum alteram, C. Aquilli,

vercor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hortensii ne me in dicendo impediat, nonnihil commoveor: gratia Sex. Naevii ne P. Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimesco. 2. Neque hoc tanto opere querendum videretur, haec summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria. Verum ita se res habet, ut ego, qui neque usu satis et ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparer: P. Quintius, cui tenues opes, nullae facultates, exiguae amicorum copiae sunt, cum adversario gratiosissimo contendat. 3. Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Iunius, qui hanc causam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo et in aliis causis exercitatus et in hac multum et saepe versatus hoc tempore abest, nova legatione impeditus: et ad me ventum est, qui, ut summa haberem cetera, temporis quidem certe vix satis habui, ut rem tantam tot controversiis implicatam possem cognoscere. 4. Ita, quod mihi consuevit in ceteris causis esse adiumento, id quoque in hac causa deficit. Nam, quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quae quanta sit, nisi tempus et spatium datum sit, intelligi non potest. Quae quo plura sunt, C. Aquilli, eo te et hos, qui tibi in consilio adsunt, meliori mente nostra verba audire oportebit: ut multis incommodis veritas debilitata tandem aequitate talium virorum recreetur. 5. Quod si tu iudex nullo praesidio fuisse videbere contra vim et gratiam solitudini atque inopiae; si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur, profecto nihil est iam sanctum atque sincerum in civitate: nihil, quod humilitatem cuiusquam gravitas et virtus iudicis consoletur. Certe aut apud te et

eos, qui tibi adsunt, veritas valebit aut ex hoc loco repulsa vi et gratia locum, ubi consistat, reperire non poterit. II. Non eo dico, C. Aquilli, quo mihi veniat in dubium tua fides et constantia, aut quo non in his, quos tibi advocasti, viris electissimis civitatis, spem summam habere P. Quintius debeat. 6. Quid ergo est? Primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno iudicio de fortunis omnibus decernit; idque dum cogitat, non minus saepe ei venit in mentem potestatis, quam aequitatis tuae; propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, saepius illud cogitant, quid possit is, cuius in ditione ac potestate sunt, quam quid debeat facere. 7. Deinde habet adversarium P. Quintius verbo Sex. Naevium, re vera huiusce aetatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostrae civitatis: qui communi studio, summis opibus Sex. Naevium defendunt: si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo iudicio opprimere possit. 8. Nam quid hoc iniquius aut indignius, C. Aquilli, dici aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam fortunaeque defendam, priore loco causam dicere? quum praesertim Q. Hortensius, qui hoc iudicio partes accusatoris obtinet, contra me sit dicturus; cui summam copiam facultatemque dicendi natura largita est. Ita fit, ut ego, qui tela depellere et vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, quum etiam telum adversarius nullum iecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, quum et vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit, et, si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen quasi venenatum aliquod telum iecerint, medicinae faciendae

locus non erit. 9. Id accidit praetoris iniquitate et iniuria: primum quod contra omnium consuetudinem iudicium prius de probro quam de re maluit fieri: deinde quod ita constituit id ipsum iudicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur; quod eorum gratia et potentia factum est, qui, quasi sua res aut honos agatur, ita diligenter Sex. Naevii studio et cupiditati morem gerunt; et in eiusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent ostendere. 10. Quum tot tantisque difficultatibus affectus atque afflictus in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit, quum adhuc ei propter vim adversariorum non ius par, non agendi potestas eadem, non magistratus aequus reperiri potuerit: quum ei summam per iniuriam omnia inimica atque infesta fuerint: te, C. Aquilli, vosque, qui in consilio adestis, orat atque obsecrat, ut multis iniuriis iactatam atque agitatam aequitatem in hoc tandem loco consistere et confirmari patiamini. III. 11. Id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut a principio, res quemadmodum gesta et contracta sit, cognoscatis.

C. Quintius fuit P. Quintii huius frater; sane ceterarum rerum paterfamilias et prudens et attentus, una in re paullo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Naevio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut iura societatis et officia certi patrisfamilias nosse posset: non quo ei deesset ingenium: nam neque parum facetus scurra Sex. Naevius, neque inhumanus praeco est umquam existimatus. Quid ergo est? Quum ei natura nihil melius, quam

vocem dedisset, pater nihil praeter libertatem reliquisset, vocem in quaestum contulit; libertate usus est, quo impunius dicax esset. 42. Quare quod socium tibi eum velles adiungere, nihil erat, nisi ut in tua pecunia condisceret, qui pecuniae fructus esset. Tamen inductus consuetudine ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quae in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla et rustica sane bene culta et fructuosa. Tollitur ab atriis Liciniis atque a praeconum consessu in Galliam Naevius, et trans Alpes usque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam, qui ab adolescentulo quaestum sibi instituisset sine impendio, posteaquam nescio quid impendit et in commune contulit, mediocri quaestu contentus esse non poterat. 43. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quae voce quaesierat, magno sibi quaestui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi quidquid poterat ad se in privatam domum sevocabat. Qua in re ita diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem gererent, arbitrium pro socio condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quae me P. Quintius cupit commemorare: tametsi caussa postulat, tamen, quia postulat, non flagitat, praeteribo. IV. 44. Quum annos iam complures societas esset, et quum saepe suspectus Quintio Naevius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat; moritur in Gallia Quintius, quum adesset Naevius, et moritur repentino: heredem testamento reliquit hunc P. Quintium: ut, ad quem summus maeror morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. 45. Quo

mortuo, nec ita multo post, in Galliam proficiscitur Quintius. Ibi cum isto Naevio familiariter vivit. Annum fere una sunt, quum et de societate inter se multa communicarent, et de tota illa ratione atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Naevius aut societatem sibi quippiam debere aut privatim Quintium debuisse. Quum aeris alieni aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romae curari oporteret: auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse proscribit earum rerum, quae ipsius erant privatae. 16. Ibi tum vir optimus Sex. Naevius hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commode posse eo tempore, quae proscripsisset, vendere; Romae sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret pro fraterna illa necessitudine et pro ipsius affinitate. Nam P. Quintii consobrinam habet in matrimonio Naevius et ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Naevius: credidit Quintius eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. Auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Naevius. 17. Quum pecuniam C. Quintius P. Scapulae debuisset; per te, Aquilli, decidit P. Quintius, quod liberis eius dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter aerariam rationem non satis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, nisi ad Castoris quaesisset, quantum solveretur. Decidis statisque tu propter necessitudinem, quae tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur. V. 18. Haec omnia Quintius agebat auctore et consuasore Naevio. Nec mirum, si eius utebatur consilio, cuius

auxilium sibi paratum putabat. Non modo enim pollicitus erat in Gallia: sed Romae quotidie, simul atque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porro istum posse facere videbat; debere intelligebat: mentiri, quia caussa, cur mentiretur, non erat, non putabat: quasi domi nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum. Naevium certiorrem facit: rogat, ut curet, quod dixisset. 19. Tum iste vir optimus, (vereor, ne se derideri putet, quod iterum iam dico, optimus,) qui hunc in summas angustias adductum putaret, ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis astringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationibusque societatis omnibus decidisset et scisset, sibi cum Quintio controversiae nihil futurum. Posterius, inquit, ista videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures, si tibi videtur, quod dixisti. Negat se alia ratione facturum, quod promisisset: non plus sua referre, quam si, quum auctionem venderet, domini iussu quippiam promisisset. 20. Destitutione illa perculsus Quintius a Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mittit, ut ea, quae proscripserat, venirent: posteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. Tunc appellat ultro Naevium, ut, quoniam suspicaretur, aliqua de re fore controversiam, videret, ut quam primum et quam minima cum molestia tota res transigeretur. 21. Dat iste amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus et quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat, propterea quod hic mediocrem iacturam facere cupiebat, iste mediocri praeda contentus non erat. 22. Itaque ex eo

tempore res esse in vadimonium coepit. Quum vadimonia saepe dilata essent et quum aliquantum temporis in ea re esset consumptum neque quidquam profectum esset, venit ad vadimonium Naevius. VI. Obsecro te, C. Aquilli, vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis et novam rationem insidiarum cognoscere possitis. 23. Ait, se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet: se iam neque vadari amplius neque vadimonium promittere. Si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic, quum rem Gallicanam cuperet revisere, hominem in praesentia non vadatur. Ita sine vadimonio disceditur. Deinde Romae dies xxx fere Quintius commoratur. Cum ceteris, quae habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci posset. Proficiscitur. 24. Roma egreditur ante diem iv Kalend. Februarias Scipione et Norbano Coss. Quaeso, ut eum diem memoriae mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirina vir bonus et cum primis honestus una profectus est. Quum venissent ad Vada Volaterrana quae nominantur, vident perfamiliarum Naevii, qui ex Gallia pueros venales isti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Naevio, quo in loco viderit Quintium. Quod nisi ex Publicio narratum Naevio esset, non tam cito res in contentionem venisset. 25. Tum Naevius pueros circum amicos dimittit: ipse suos necessarios ab atriis Liciniis et a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda postridie. Veniunt frequentes. Testificatur iste, P. QUINTIUM NON STITISSE ET SE STITISSE: tabulae maximae signis hominum nobilium consi-

gnantur: disceditur. Postulat a Burrieno praetore Naevius, ut ex edicto bona possidere liceat. Iussit bona proscribi eius, quicum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, liberis istius vivis, divelli nullo modo poterat. 26. Qua ex re intelligi facile potuit nullum esse officium tam sanctum atque sollemne, quod non avaritia comminuere atque violare soleat. Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est iste, qui amicum, socium, affinem, fama ac fortunis spoliare conatus est, vanum se et perfidiosum et impium esse fateatur. 27. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris et propinquus Sex. Naevii, deicit: servulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denuntiat sese procuratorem esse: istum aequum esse famae fortunisque P. Quintii consulere et adventum eius exspectare. Quod si facere nolit atque imberit eiusmodi rationibus illum ad suas condiciones perducere, sese nihil precari: et, si quid agere velit, iudicio defendere. 28. Haec dum Romae geruntur, Quintius interea contra ius, consuetudinem, edicta praetorum de saltu agroque communi a servis communibus vi detruditur. VII. Existima, C. Aquilli, modo et ratione omnia Romae Naevium fecisse, si hoc, quod per litteras istius in Gallia gestum est, recte atque ordine factum videtur. Expulsus atque eiectus e praedio Quintius, accepta insigni iniuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. Is eam rem quam vehementer vindicandam putarit, ex decretis eius poteritis cognoscere. 29. Alphenus interea Romae cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat. Utebatur populo

sane suo, propterea, quod iste caput petere non desinebat. Iste postulabat, ut procurator iudicatum solvi satisdaret. Negat Alphenus aequum esse procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni: a quibus quum esset certum auxilium petatum, ita tamen disceditur, ut Idibus Septembribus P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret. VIII. 30. Venit Romam Quintius: vadimonium sistit. Iste, homo acerrimus, honorum possessor, expulsor, ereptor, annum et sex menses nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, producit: a Cn. Dolabella denique praetore postulat, ut sibi Quintius iudicatum solvi satisdet, ex formula: QUOD AB EO PETAT, QUONIAM EIUS EX EDICTO PRAETORIS BONA DIES XXX POSSESSA SINT. Non recusabat Quintius, quin ita satisdare iuberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam aequum, nihil dico: unum hoc dico, novum: et hoc ipsum tacuisse mallet, quoniam utrumque quivis intelligere potuisset. Iubet P. Quintium sponsionem cum Sex. Naevio facere: SI BONA SUA EX EDICTO P. BURRIENI PRAETORIS DIES XXX POSSESSA ESSENT. Recusabant, qui aderant tum Quintio: demonstrabant, de re iudicium fieri oportere, ut aut uterque inter se aut neuter satisdaret: non necesse esse famam alterius in iudicium venire. 31. Clamabat porro ipse Quintius, sese idcirco nolle satisdare, ne videretur iudicasse, bona sua ex edicto possessa esse. Sponsionem porro si istiusmodi faceret: se (id quod nunc evenit) de capite suo priore loco caussam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles: seu recte seu perperam facere coeperunt, ita in utroque excellunt, ut

nemo nostro loco natus assequi possit) iniuriam facere fortissime perseverat: aut satisfacere aut sponsionem iubet facere; et interea recusantes nostros advocatos acerrime submoveri. IX. 32. Conturbatus sane discedit Quintius: neque mirum, cui haec optio tam misera tamque iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satisfacisset, aut causam capitis, si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Quum in altera re causae nihil esset, quin secus iudicaret ipse de se; quod iudicium gravissimum est: in altera spes esset ad talem tamen virum, iudicem, veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiae, sponsionem facere maluit: fecit. Te iudicem, C. Aquilli, sumpsit: ex sponso egit. In hoc summa iudicii causaeque tota consistit.

33. Iudicium esse, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama fortunisque P. Quintii vides. Quum maiores ita constituerint, ut, qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret: nos, inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis. Eos porro, qui defendere consuerunt, vides accusare: et ea ingenia converti ad perniciem, quae antea versabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in ius adducerent, ut nobis tempus, quam diu dicemus, praestitueres: quam rem facile a praetore impetrassent, nisi tu, quod esset tuum ius et officium partesque, docuisses. 34. Neque nobis adhuc praeter te quisquam fuit, ubi nostrum ius contra illos obtineremus: neque illis umquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. Ita sine iniuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur. X. Verum quoniam tibi instat Hortensius, ut eas in

consilium: a me postulat, ne dicendo tempus absumam: queritur, priore patrono causam defendente, numquam perorari potuisse: non patiar, istam manere suspicionem, nos rem iudicari nolle: nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam: propterea quod et ab illo, qui ante dixit, informata iam causa est et a me, qui neque excogitare neque pronuntiare multa possum, brevitatis postulatur, quae mihi et ipsi amicissima est. 35. Faciam, quod te saepe animadverti facere, Hortensi: totam causae meae dictionem certas in partes dividam. Tu id semper facis, quia semper potes. Ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa concedit, ut hodie possim. Certos mihi fines terminosque constituam, extra quos egredi non possim, si maxime velim: ut et mihi sit propositum, de quo dicam; et Hortensius habeat exposita, ad quae respondeat, et tu, C. Aquilli, iam ante animo prospicere possis, quibus de rebus auditurus sis. 36. Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Naevi, possedisse ex edicto praetoris. In eo sponsio facta est. Ostendam primum, causam non fuisse, cur a praetore postulares, ut bona P. Quintii possideres: deinde ex edicto te possidere non potuisse: postremo, non possedisse. Quaeso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoriae mandetis. Etenim rem facilius totam accipietis, si haec meminertis; et me facile vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur postularet: nego ex edicto

possidere potuisse: nego possedissee. Haec tria quum docuero, perorabo.

XI. 37. Non fuit caussa, cur postulares. Qui hoc intelligi potest? Quia Sex. Naevio neque ex societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius. Quis huic rei testis est? Idem, qui acerrimus adversarius. In hac re te, te, inquam, testem, Naevi, citabo. Annum et eo diutius post mortem C. Quintii fuit in Gallia tecum simul Quintius. Doce, te petiisse ab eo istam, nescio quam, innumerabilem pecuniam: doce, aliquando mentionem fecisse: dixisse deberi: debuisse concedam. 38. Moritur C. Quintius: qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit. Heres eius P. Quintius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem: eo denique, ubi non modo res erat, sed ratio quoque omnis et omnes litterae. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui, quum res ab eo, quicum contraxisset, recessisset et ad heredem pervenisset, non heredem, quum primum vidisset, certiore faceret? appellaret? rationem afferret? si quid in controversiam veniret, aut intra parietes aut summo iure experiretur? Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui suos propinquos ac necessarios caros et honestos esse atque haberi volunt; id Sex. Naevius non faceret, qui usque eo fervet ferturque avaritia, ut de suis commodis aliquam partem nolit amittere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat? 39. Et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum numquam est, id datum non est, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui sanguinem vitamque eripere conatur? Huic tu

molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare libere non sinis? Quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare nolebas? Ita credo: hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, maiorem natu, nolebas aut non audebas appellare; saepe, ut fit, quum ipse te confirmasses, quum statuisses de pecunia mentionem facere, quum paratus meditatusque venisses; homo timidus, virginali verecundia, subito ipse te retinebas; excidebat repente oratio; quum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. Id erat profecto. XII. 40. Credamus hoc, Sex. Naevium, cuius caput oppugnet, eius auribus pepercisse. Si debuisset, Sexte, petisses statim; si non statim, paullo quidem post; si non paullo, at aliquanto; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia. Anno et sex mensibus vero, quum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis: biennio iam confecto fere, appellas. Quis tam perditus ac profusus nepos, non adesa iam, sed abundanti etiam pecunia, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Naevius? Quum hominem nomino, satis mihi videor dicere. 41. Debuit tibi C. Quintius. Numquam petisti; mortuus est ille: res ad heredem venit. Quum eum quotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Naevium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse, an ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At et in provincia ius dicebatur et Romae iudicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: si

bonitatem, ridebimus. Neque praeterea, quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Naevio, quod tamdiu nihil petivit.

XIII. 42. Quid si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio esse, nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Naevius? Qua de re controversia est? Quod est hoc iudicium, in quo iam biennium versamur? Quid negotii geritur, in quo ille tot et tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique? Verumtamen petat. Audiamus. 43. De rationibus et controversiis societatis vult diiudicari. Sero. Verum aliquando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro. Pecunia mea tot annos utitur P. Quintius. Utatur sane. Non peto. Quid igitur pugnas? An, quod saepe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita et ornamentis suis omnibus? apud iudicem causam priore loco dicat: et, eam quum orarit, tum denique vocem accusatoris audiat? Quid? hoc quo pertinet? ut ocius ad tuum pervenias? At, si id velles, iampridem actum esse poterat. 44. Ut honestiore iudicio conflictare? At sine summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, iugulare non potes. Ut facilius iudicium sit? At neque C. Aquillius de capite alterius libenter iudicat et Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquilli, refertur? Pecuniam petit. Negamus deberi. Iudicium fiat statim: non recusamus. Numquid praeterea? Si veretur, ut res, iudicio facto, parata sit: iudicatum solvi satis accipiat. Quibus a me verbis satis accipiet, iisdem ipse, quod peto, satsidet. Actum iam potest esse, C. Aquil-

li: iam tu potes discedere liberatus molestia, prope dicam, non minore, quam Quintius. 45. Quid agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? Possumus aliquando depositis armis sine periculo fortunarum de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Immo, inquit, abs te satis accipiam: ego autem tibi non satisdabo. XIV. Quis tandem nobis ista iura tam aequa describit? quis hoc statuit, quod aequum sit in Quintium, id iniquum esse in Naevium? Quintii bona, inquit, ex edicto praetoris possessa sunt. Ergo, id ut confitear, postulas; ut, quod numquam factum esse iudicio defendimus, id proinde quasi factum sit nostro iudicio confirmemus. 46. Inveniri ratio, C. Aquilli, non potest, ut ad suum quisque quam primum sine cuiusquam dedecore, infamia pernecieque perveniat? Profecto, si quid deberetur, peteret: non omnia iudicia fieri mallet, quam unum illud, unde haec omnia nascuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, quum potestas esset agendi quotidie: qui, quo tempore primum male agere coepit, in vadimoniis differendis tempus omne consumpserit: qui postea [quam] vadimonium quoque missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi deiecerit: qui, quum de re agendi nullo recusante potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit: qui, quum revocetur ad id iudicium, unde haec nata sunt omnia, conditionem aequissimam repudiet: fateatur se non pecuniam, sed vitam et sanguinem petere; is non hoc palam dicit: mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo iampridem abstulis-

sem: 47. nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso iudicio, nihil tam copiosa advocacione uterer, si petendum esset: extorquendum est invito atque ingratis: quod non debet, eripiendum atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: minae iactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus et perterritus ipse cedat? Quae mehercule omnia, quum, qui contra pugnent, video et quum illum consessum considero, adesse atque impendere videntur neque vitari ullo modo posse. Quum autem ad te, C. Aquilli, oculos animumque retuli; quo maiore conatu studioque aguntur, eo leviora infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse praedicas.

48. Quid si debuisset? Continuone caussa fuisset, cur a praetore postulares, ut bona possideres? Non opinor id quidem neque ius esse, neque cuiquam expedit. Quid igitur demonstrat? Vadimonium sibi ait esse desertum. XV. Antequam doceo id factum non esse, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione atque ex omnium consuetudine rem ipsam et factum simul Sex. Naevii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique caussae et necessitudines veteres intercedebant. Illicone ad praetorem ire convenit? continuone verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? ad haec extrema et inimicissima iura tam cupide decurrebas, ut tibi nihil in posterum, quod gravius atque crudelius facere posses, reservares? 49. Nam quid homini potest turpius, quid viro miserius aut acerbius usu venire? quod tantum eve-

nire dedecus, quae tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuiuspiam fortuna ademit, aut si alicuius eripuit iniuria: tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus aut iudicio turpi convictus bonis quidem suis utitur; alterius opes, id quod miserimum est, non exspectat: hoc tamen in miseriis adiumento et solatio sublevatur. Cuius vero bona venierunt; cuius non modo illae amplissimae fortunae, sed etiam victus vestitusque necessarius sub praecone cum dedecore subiectus est: is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta saepe vitam quoque turpem exornat: vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit. 50. Ergo hercule, cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama et existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem tacite obscureque conceditur: cui magistri fiunt et domini constituuntur, qui, qua lege et qua conditione pereat, pronuntient: de quo homine praeconis vox praedicat et pretium conficit; huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur: si funus id habendum sit, quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emptores, ut carnifices, ad reliquias vitae lacerandas et distrahendas. XVI. 51. Itaque maiores nostri raro id accidere voluerunt; praetores, ut considerate fieret, comparaverunt; viri boni, quum palam fraudantur, quum experiundi potestas non est, timide tamen et pedetentim istuc descendunt, vi ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis desertis saepe illusi ac destituti. Considerant enim, quid et

quantum sit, alterius bona proscribere. Ingulare civem ne iure quidem quisquam bonus vult: mavult enim commemorare, se, quum posset perdere, pepercis-
sisse, quam, quum parcere potuerit, perdidisse. Haec in homines alienissimos, denique inimicissimos viri boni faciunt et hominum existimationis et communis humanitatis caussa: ut, quum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis iure incommodi cadere possit. Ad vadimonium non venit. Quis? Propinquus. Si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen eius atrocitas necessitudinis nomine levaretur. 52. Ad vadimonium non venit. Quis? Socius. Etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut voluntas congregasset aut fortuna coniunxisset. Ad vadimonium non venit. Quis? Is, qui tibi praesto semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi praesto non esset, omnia tela coniecisti, quae parata sunt in eos, qui permulta male agendi caussa fraudandique fecerunt? 53. Si dupondius tuus ageretur, Sex. Naevi, si in parvula re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquillium aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? Quum ius amicitiae, societatis, affinitatis ageretur: quum officii rationem atque existimationis duci conveniret: eo tempore tu non modo non ad C. Aquillium aut L. Lucillum, sed ne ipsum quidem ad te retulisti; ne haec quidem tecum locutus es? Horae duae fuerunt; Quintius ad vadimonium non venit. Quid ago? Si mehercule haec tecum duo verba fecisses: Quid ago? respirasset cupiditas atque avaritia paullulum: aliquid loci rationi et consilio dedisses: tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales viros confiten-

dum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse, hominis propinqui fortunas funditus evertere. XVII. 54. Ego pro te nunc hos consulo, post tempus et in aliena re, quoniam tu in tua re, quum tempus erat, consulere oblitus es. Quaero abs te, C. Aquilli, L. Lucili, P. Quintili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam socius et affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus, controversia de re pecuniaria recens intercedit. Postulone a praetore, ut eius bona mihi possidere liceat? an, quum Romae domus eius, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est, quod hac tandem de re vobis possit videri? Profecto si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum, exspectare: deinde, si latitare ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quaerere, quis procurator sit: domum denuntiare. Dici vix potest, quam multa sint, quae respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam [necessariam] devenire. 55. Quid ad haec Naevius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus et instituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia ac diligentia? Viderint, inquit, ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non, quid habeam, sed quibus rebus invenerim, quaerant; et quemadmodum natus et quo pacto educatus sim, memini. Vetus est: *De scurra multo facilius divitem, quam patremfamilias fieri posse.* 56. Haec ille, si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur. Etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat atque dediscat: quorum illi ae-

tati utrumque difficile est. XVIII. Non dubitavi, inquit, quum vadimonium desertum esset, bona proscribere. Improbe: verum, quoniam tu id tibi arrogas et concedi postulas, concedamus. Quid? si numquam deseruit? si ista caussa abs te tota per summam fraudem et malitiam ficta est? si vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? Improbum? At etiam si desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione et proscriptione bonorum improbissimus reperiebare. Num malitiosum? non negas. Fraudulentum? iam id quidem arrogas tibi et praeclarum putas. Audacem? cupidum? perfidiosum? Vulgaria et obsoleta sunt; res autem nova atque inaudita. 57. Quid ergo est? Vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam caussa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quaesivit a te statim, ut Romam rediit, Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. Respondisti statim: Nonis Febr. Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit: ad ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis, [prid. Kal. Feb.] Nonis Feb. si Romae fuit, caussae nihil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit. 58. Quid? hoc inveniri qui potest? Profectus est una L. Albius, homo cum primis honestus. Dicet testimonium. Prosecuti sunt familiares et Albius et Quintium. Dicent hi quoque testimonium. Litterae P. Quintii, testes tot, quibus omnibus caussa iustissima est, cur scire potuerint, nulla, cur mentiantur, cum astipulatore tuo comparabuntur? 59. Et in hac eiusmodi caussa P. Quintius laborabit? et diutius in tanto metu miser periculoque versabitur? et vehementius

eum gratia adversarii perterrebit, quam fides iudicis consolabitur? Vixit enim semper inculte atque horride; natura tristi ac recondita fuit: non ad solarium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret. Antiquam officii rationem dilexit, cuius splendor omnis his moribus obsolevit. At, si in caussa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum: nunc in caussa superiore ne ut par quidem sit postulat; inferiorem esse se patitur, dumtaxat usque eo, ne cum bonis fama fortunisque omnibus Sex. Naevii cupiditati crudelitique dedatur.

XIX. 60. Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquilli, caussam omnino, cur postularet, non fuisse: quod neque pecunia debebatur: et, si maxime deberetur, commissum nihil esset, quare ad istam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto praetoris bona P. Quintii possideri nullo modo potuisse. Recita edictum: QUI FRAUDATIONIS CAUSSA LATITARIT. Non est is Quintius: nisi si latitant, qui ad negotium suum, relicto procuratore, proficiscuntur. CUI HERES NON EXSTABIT. Ne is quidem. QUI EXSILII CAUSSA SOLUM VERTERIT. Quo tempore existimas oportuisse, Naevi, absentem Quintium defendi aut quomodo? Tum, quum postulabas, ut bona possideres? Nemo adfuit. Neque enim quisquam divinare poterat, te postulaturum: neque quemquam attinebat id recusare, quod praetor, non fieri, sed ex edicto suo fieri iubebat. 61. Qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? Quum proscribebas? Ergo adfuit: non passus est: libellos deiecit Sex. Alphenus. Qui

primus erat officii gradus, servatus est a procuratore summa cum diligentia. Videamus, quae deinde sint consecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico: conaris abducere. Non patitur Alphenus: vi tibi adimit: curat, ut domum reducat ad Quintium. Hic quoque summe constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium: procurator negat. Vadari vis: promittit. In ius vocas: sequitur. Iudicium postulas: non recusat. Quid aliud sit absentem defendi, ego non intelligo. 62. At quis erat procurator? Credo aliquem eiectionem hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurrae divitis quotidianum convicium sustinere. Nihil minus. Eques Romanus locuples, sui negotii bene gerens: denique is, quem, quoties Naevius in Galliam profectus est, procuratorem Romae reliquit. XX. Et audes, Sex. Naevi, negare absentem defensum esse Quintium, quum eum defenderit idem, qui te solebat? et, quum is iudicium acceperit pro Quintio, cui tu et rem et famam tuam commendare proficiscens et concedere solebas, conaris hoc dicere, neminem exstitisse, qui Quintium iudicio defenderet? 63. Postulabam, inquit, ut satisdaretur. Iniuria postulabas. Ita iubebare*: recusabat Alphenus. Ita: verum praetor decernebat: tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo. Non est istud iudicium pati, neque iudicio defendere, quum auxilium a tribunis petas. Hoc ego, quum attendo, qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror. Quum autem antea dixisse audio et causam ipsam considero, quid aliud dicere possit, non reperio. Fatetur enim, libellos Alphenum deiecis-
se, vadimonium promisisse, iudicium quin acciperet in

ea ipsa verba, quae Naevius edebat, non recusasse; ***ita tamen more et instituto per eum magistratum, qui auxilii caussa constitutus est. 64. Aut haec facta non sint necesse est, aut C. Aquilius, talis vir, iuratus hoc ius in civitate constituat: cuius procurator non recusarit omnia iudicia, quae quisque in verba postularit; cuius procurator a praetore tribunos appellare ausus sit: eum non defendi, eius bona recte possideri posse, ei misero,absenti,igno- ro, omnia fortunarum suarum, omnia vitae orna- menta per summum dedecus et ignominiam deripi convenire. 65. Quod si probari nemini potest: illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse iudicio absentem Quintium. Quod quum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, pro- curatorem decreto praetoris oportuisse parere. Quid? si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum et Naevium conveniret? vi- deturne intercessisse appellatio tribunorum non mo- rae, sed auxilii caussa? XXI. 66. Quid deinde fit? Alphenus, ut omnes intelligere possent, iudicio defendi Quintium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio aut huius existimatione suspicio, viros bonos complures advocat, testatur isto audiente se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quintium absentem sine caussa facere conetur: sin autem inimicissime atque infe- stissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta atque honesta ratione defendere, quod petat, non deberi: se iudicium id, quod edat, acci- pere. 67. Eius rei conditionisque tabellas obsigna- verunt viri boni complures. Res in dubium venire

non potest. Fit, rebus omnibus integris neque proscriptis neque possessis bonis, ut Alphenus promittat Naevio sisti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. Iacet res in controversiis, isto calumniante, biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet et in hoc singulare iudicium caussa omnis concluderetur. 68. Quod officium, C. Aquilli, commemorari procuratoris potest, quod ab Alphenio praeteritum esse videatur? Quid affertur, quare P. Quintius absens negetur esse defensus? An vero id, quod Hortensium, quia nuper iniecit et quia Naevius semper id clamat, dicturum arbitror, non fuisse Naevio parem certationem cum Alphenio illo tempore, illis dominantibus? Quod si velim confiteri: illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi autem ad vincendum satis est fuisse procuratorem, quicum experiri posset. Qualis is fuerit, si modo absentem defendebat per ius et per magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere. 69. Erat enim, inquit, illarum partium. Quidni? qui apud te esset educatus: quem tu a puero sic instituisses, ut nobili ne gladiatori quidem cederet: sicut tu semper summe concupisti, idem volebat Alphenus: ea re tibi cum eo par contentio non erat. Bruti, inquit, erat familiaris; itaque is intercedebat. Tu contra Burrieni, qui iniuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tum et poterant per vim et scelus plurimum, et, quod poterant, id audebant. An omnes tu istos vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tanto opere laborant? Aude id dicere; non palam, sed his ipsis, quos advocasti. 70. Tametsi nolo eam rem commemorando renovare, cuius omni-

no rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri arbitror oportere. XXII. Unum illud dico: si propter partium studium potens erat Alphenus; potentissimus Naevius: si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alphenus; multo iniquiora Naevius impetrabat. Neque enim inter studium vestrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, vetustate, artificio tu facile vicisti. Ut alia omittam, hoc satis est. Alphenus cum iis et propter eos periit, quos diligebat: tu, postquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi essent, qui vincebant, effecisti. 71. Quod si tum par tibi ius cum Alphenio fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni caussa consisteret: quid hoc tempore Quintio statuendum est? cui neque magistratus adhuc aequus inventus est, neque iudicium redditum est usitatum: non conditio, non sponsio, non denique ulla umquam intercessit postulatio, mitto aequa, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere: non licet. At ea controversia est. Nihil ad me attinet; causam capitis dicas, oportet. Accusa, ubi ita necesse est. Non, inquit, nisi tu ante novo modo priore loco dixeris. Dicendum necessario est: praestituendae horae ad arbitrium nostrum: iudex ipse arcebitur. 72. Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum et gratiam negligat? Pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, estimatione: aderunt autem homines nobilissimi ac potentissimi, quorum frequentiam et consessum non

modo P. Quintius, qui de capite decernit, sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat. 73. Haec est iniqua certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris: huic ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non deiecisse libellos, iudicium accipere noluisse: aut, quum haec ita facta sint, ex edicto te bona P. Quintii non possedis concedas.

XXIII. Etenim si ex edicto possedisti; quaero, cur bona non venierint: cur ceteri sponsores et creditores non convenerint. Nemone fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt, et complures fuerunt: propterea quod C. frater aliquantum aeris alieni reliquerat. Quid ergo est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi: et iis debebatur: neque tamen quisquam inventus est tam insignite improbus, qui violare P. Quintii existimationem absentis auderet. 74. Unus fuit, affinis, socius, necessarius, Sex. Naevius: qui, quum ipse ultro deberet, quasi eximio praemio sceleris exposito, cupidissime contenderet, ut per se afflictum atque eversum propinquum suum non modo honeste partis bonis, verum etiam communi luce privaret. Ubi erant ceteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? quis est, qui fraudationis causa latuisse dicat? quis, qui absentem defensum neget esse Quintium? Nemo invenitur. 75. At contra omnes, quibuscum ratio huic aut est aut fuit, adsunt, defendunt; fides huius, multis locis cognita, ne perfidia Sex. Naevii derogetur, laborant. In huiusmodi sponsonem testes dare oportebat ex eo numero, qui haec dicerent: vadimonium mihi deseruit: me fraudavit: a me nominis eius, quod infitatus esset,

diem petivit: ego experiri non potui; latitavit, procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur testes, qui haec dicant. Verum, opinor, viderimus, quum dixerint. Unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere: si eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum auctoritatem adiuvere. XXIV. 76. Ego haec duo quaero: primum, qua ratione Naevius susceptum negotium non transegerit: hoc est, cur bona, quae ex edicto possidebat, non vendiderit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: ut necessario confiteare neque eorum tam temerarium quemquam fuisse neque te ipsum id, quod turpissime suscepisses, perseverare et transigere potuisse. Quid si tu ipse, Sex. Naevi, statuisti, bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? Opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente. Socium tibi in huius bonis edidisti Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudarat; et eum iudicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama fortunisque omnibus arbitrabare?

77. Diffidebam mehercule, C. Aquilli, satis animo certo et confirmato me posse in hac caussa consistere. Sic cogitabam: quum contra dicturus esset Hortensius, et quum esset attente auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cuius soror est cum P. Quintio, quum a me peteret et summe contenderet,

ut suum propinquum defenderem, mihi perdifficile esse contra tales oratores non modo tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Quum cupidius instaret; homini pro amicitia familiarius dixi mihi videri ore durissimo esse, qui praesente eo gestum agere conaretur: qui vero cum ipso contenderent, eos, etiamsi quid antea recti aut venusti habere visi sint*, id amittere: ne quid mihi eiusmodi accideret, quum contra talem artificem dicturus essem, me vereri. XXV. 78. Tum mihi Roscius et alia multa confirmandi mei causa dixit: et mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret. Etenim, quum artifex eiusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui in scena spectetur: tum vir eiusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eo non accedat. Verumtamen, quid? si, inquit, habes eiusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, aut summum tri-duo, septingenta millia passuum ambulare: tamenne vereris, ut possis haec contra Hortensium contendere? Minime, inquam. 79. Sed quid id ad rem? Nimirum, inquit, in eo causa consistit. Quomodo? Docet me eiusmodi rem et factum simul Sex. Naevii, quod, si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquilli, et a vobis, qui adestis in consilio, quaeso, ut diligenter attendatis. Profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse et audaciam; hinc veritatem et pudorem, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat. Quo die? Te ipsum, Naevi, volo audire: volo, inauditum facinus ipsius, qui id commisit, voce convinci. Dic, Naevi, diem. Ante V. Kalend. inter-

calares. Bene agis. Quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Naevi, te rogo. dcc millia passuum. Optime. De saltu deiicitur Quintius. Quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem. Pudet dicere. Intelligo: verum et sero et nequidquam pudet. Deiicitur de saltu, C. Aquilli, pridie Kalend. intercalares. Biduo post aut ut statim de iure aliquis cucurrerit, non toto triduo dcc millia passuum conficiuntur. 80. O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuntium volucrem! Administri et satellites Sex. Naevii Roma trans Alpes in Secusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui eiusmodi nuntios seu potius Pegasos habeat. XXVI. Hic ego, si Crassi omnes cum Antoniis exsistant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc caussam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia. Est quaedam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit. 81. An antequam postulasti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo a sua familia vi deiiceretur? Utrumlibet elige. Alterum incredibile est: alterum nefarium: et ante hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo? Dic. Negas? Ante igitur misisti. Malo. Si enim illud diceres, improbe mentiri viderere: quum hoc confiteris, id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquillio et talibus viris tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur? 82. Quid haec amentia, quid haec festinatio, quid haec immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latro-

cinium? non denique omnia potius, quam ius, quam officium, quam pudorem? Mittis iniussu praetoris. Quo consilio? Iussurum sciebas? quid? quum iussisset, tum mittere nonne poteras? Postulaturus eras. Quando? post dies xxx. Nempe si te nihil impediret: si voluntas eadem maneret: si valeres: denique si viveres. Praetor iussisset, opinor, si vellet, si valeret, si ius diceret, si nemo recusaret, quin ex ipsius decreto et satisfaret et iudicium accipere vellet. 83. Nam, per Deos immortales, si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum satisfacere et iudicium accipere vellet, denique omnia, quae postulares, facere voluisset, quid ageres? Revocares eum, quem in Galliam miseras? At hic quidem iam de fundo expulsus, iam a suis Diis penatibus praeceps eiectus, iam (quod indignissimum est) suorum servorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus esset. Corrigeres haec scilicet tu postea. De cuiusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te caecum cupiditate et avaritia fuisse, ut, quum postea quid futurum esset ignorares, accidere autem multa possent, spem maleficii praesentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque haec perinde loquor, quasi ipso illo tempore, quum te praetor iussisset ex edicto possidere, si in possessionem misset, debueris aut potueris P. Quintium de possessione deturbare.

XXVII. 84. Omnia sunt, C. Aquilli, eiusmodi, quivis ut perspicere possit, in hac caussa improbitatem et gratiam cum inopia et veritate contendere.*** Praetor te quemadmodum possidere iussit? Opinor, ex edicto. Sponsio quae in verba facta est? NI EX EDICTO PRAETORIS BONA P. QUINTII POSSESSA NON

SINT. Redeamus ad edictum. Id quemadmodum iubet possidere? Num quid est caussae, C. Aquilli, quin, si longe aliter possedit, quam praetor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil opinor. Cognoscamus edictum. QUI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERINT. De te loquitur, Naevi, quemadmodum tu putas. Ais enim te ex edicto venisse: tibi, quid facias, definit: te instituit, tibi praecepta dat. EOS ITA VIDETUR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. Quomodo, quod IBIDEM RECTE CUSTODIRE POTERUNT, ID IBIDEM CUSTODIANT. QUOD NON POTERUNT, ID AUFERRE ET ABDUCERE LICEBIT. Quid tum? DOMINUM, inquit, INVITUM DETRUDERE NON PLACET. Eum ipsum, qui fraudandi caussa latitet: eum ipsum, quem iudicio nemo defendat: eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis male agat, invitum de praedio detrudi vetat. 85. Proficiscenti tibi in possessionem praetor ipse, Sex. Naevi, palam dicit: [ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius:] ita possideto, ut Quintio vis ne afferatur. Quid? Tu id quemadmodum observas? Mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romae domus, uxor, liberi, procurator esset: eum, qui tibi vadimonium non deseruisset: haec omnia mitto. Illud dico, dominum expulsum esse de praedio; domino a familia sua manus allatas esse ante suos Lares familiares: hoc dico.

* * * * *

Adn. Ad extr. cap. XXVII. ubi, quid sit latitare, Cicero potuisse videtur dicere, hoc fragmentum referri solet, quod Ulpianus (lib. 59. ad Edict.) memoriae prodidit hoc modo: Latitare est, inquit, non ut Cicero definit,

Turpis occultatio sui.

(L. 7. §. 4. D. Quibus ex caussis in possessionem eatur — 42, 4. —).

XXVIII. ** Naevium ne appellasse quidem Quintium, quum simul esset, experiri posset quotidie: deinde quod omnia iudicia difficillima cum summa sua invidia maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quam illud pecuniarium iudicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno haec omnia nata et profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quintium iudicatum solvi satisfidurum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur.

86. Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur: praesertim quum Romae domus eius, uxor, liberi essent et procurator aequae utriusque necessarius. Docui, quum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promississe dicat, eo die ne Romae quidem eum fuisse, id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui et scire deberent et causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstravi: quod neque fraudandi causa latitasse neque exilii causa solum vertisse diceretur. 87. Reliquum est, ut eum nemo iudicio defenderit. Quod contra copiosissime defensum esse contendit, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore atque improbo, sed ab equite Romano, propinquo et necessario suo, quem ipse Sex. Naevius procuratorem relinquere antea consuesset: neque eum, si tribunos appellarit, idcirco minus iudicium pati paratum fuisse: neque potentia procuratoris Naevio ius ereptum: contra istum potentia sua tum tantummodo superiorem fuisse, nunc nobis vix re-

spirandi potestatem dare. XXIX. 88. Quaesivi, quae caussa fuisset, cur bona non venissent, quum ex edicto possiderentur. Deinde illud quoque requisivi, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contra dicat, omnesque pro P. Quintio pugnent: praesertim quum in tali iudicio testimonia creditorum existimentur ad rem maxime pertinere. Postea sum usus adversarii testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem seu potius audaciam protuli: confirmavi necesse esse aut biduo dcc millia passuum esse decursa aut Sex. Naevium diebus compluribus ante in possessionem misisse, quam postularet, uti et liceret bona possidere. 89. Postea recitavi edictum, quod aperte dominum de praedio detrudi vetaret: in quo constitit, Naevium ex edicto non possedissee, quum confiteretur ex praedio vi detrusum esse Quintium. Omnino autem bona possessa non esse constitui: quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in universis, quae teneri ac possideri possint. Dixi Romae domum fuisse, quo iste ne aspirarit quidem: servos complures, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit: prohibitum fuisse: quievisse. 90. In ipsa Gallia cognostis in praedia privata Quintii Sex. Naevium non venisse. Denique ex hoc ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnes eiectos esse. Ex quo et ex ceteris dictis, factis cogitatisque Sex. Naevii quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse neque nunc agere, nisi uti per

vim, per iniuriam, per iniquitatem iudicii totum agrum, qui communis est, suum facere possit.

XXX. 91. Nunc, caussa perorata, res ipsa et periculi magnitudo, C. Aquilli, cogere videtur, ut te atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret obtesteturque P. Quintius per senectutem ac solitudinem suam nihil aliud, nisi ut vestrae naturae bonitatisque obsequamini: ut, quum veritas cum hoc faciat, plus huius inopia possit ad misericordiam, quam illius opes ad crudelitatem. 92. Quo die ad te iudicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere coepimus. Si caussa cum caussa contenderet; nos nostram perfacile cuivis probaturos statuebamus. Quod vitae ratio cum ratione vitae decerneret, idcirco nobis etiam magis te iudice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc in discrimine versatur, utrum possitne se contra luxuriam ac licentiam rusticana illa atque inculta parsimonia defendere: an deformata atque ornamentis omnibus spoliata, nuda cupiditati petulantiaeque addicatur. 93. **Non comparat se tecum gratia P. Quintius, Sex. Naevis: non opibus, non facultate contendit. Omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse: non ab afflicta amicitia transfugere atque ad florentem aliam devolare: non profusis sumptibus vivere: non ornare magnifice splendideque convivium: non habere domum clausam pudori et sanctimoniae, patentem atque adeo expositam cupiditati et voluptatibus: contra sibi ait officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam atque aridam cordi fuisse. Ista superiora esse ac plurimum posse his moribus sentit. 94. Quid ergo est?

non usque eo tamen, ut in capite fortunisque hominum honestissimorum dominantur ii, qui relictæ bonorum virorum disciplina et quaestum et sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Naevius non vult: si est homini honesto locus in civitate invito Naevio: si fas est respirare P. Quintium contra nutum ditionemque Naevii: si, quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam te defendente obtinere: spes est, et hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse consistere. Sin et poterit Naevius id, quod libet, et ei libebit, quod non licet: quid agendum est? qui Deus appellandus est? cuius hominis fides imploranda est? qui denique questus, qui maeror dignus inveniri in calamitate tanta potest?

XXXI. 95. Miserum est exturbari fortunis omnibus; miserius est, iniuria. Acerbum est ab aliquo circumveniri: acerbius, a propinquo. Calamitosum est bonis everti: calamitosius, cum dedecore. Funestum est a forti atque honesto viro iugulari; funestius, ab eo, cuius vox in praeconio quaestu prostitit. Indignum est a pari vinci aut superiore: indignius, ab inferiore atque humiliore. Luctuosum est tradi alteri cum bonis: luctuosius, inimico. Horribile est caussam capitis dicere; horribilius, priore loco dicere. 96. Omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est, C. Aquilli: non praetorem modo, a quo ius impetraret, invenire potuit atque adeo ne unde arbitrato quidem suo postularet: sed ne amicos quidem Sex. Naevii; quorum saepe et diu ad pedes iacuit stratus, obsecrans per Deos immortales, ut aut secum iure contenderent, aut iniu-

riam sine ignominia sibi imponerent. 97. Denique ipsius inimici vultum superbissimum subiit: ipsius Sex. Naevii lacrimans manum prehendit, in propinquorum bonis proscribendis exercitatum: obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius coniugem et liberos, quibus propior P. Quintio nemo est, ut aliquando misericordiam caperet, aliquam, si non propinquitatis, at aetatis suae, si non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione transigaret. 98. Ab ipso repudiatus, ab amicis eius non sublevatus, ab omni magistratu agitatus atque perterritus, quem praeter te appellet, habet neminem: tibi se, tibi suas omnes opes fortunasque commendat: tibi committit existimationem ac spem reliquae vitae. Multis vexatus contumeliis, plurimis iactatus iniuriis, non turpis ad te, sed miser confugit: e fundo ornatissimo deiectus, ignominiis omnibus appetitus, quum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiae nubili dotem conficere non posset, nihil alienum tamen vita superiore commisit. 99. Itaque te hoc obsecrat, C. Aquilli, ut, quam existimationem, quam honestatem in iudicium tuum prope acta iam aetate decursaue attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre: ne is, de cuius officio nemo umquam dubitavit, sexagesimo denique anno dedecore, macula turpissimae ignominia notetur: ne ornamentis eius omnibus Sex. Naevius pro spoliis abutatur: ne per te ferat, quo minus, quae existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogam prosequatur.

M. TULLII CICERONIS

PRO

SEX. ROSCIO AMERINO
ORATIO.

ARG. Quum pater Sex. Roscii, pro quo haec habetur oratio, noctu rediens a caena occisus esset, Erucius filium parricidii apud M. Fannium praetorem eundemque quaesitorem inter sicarios L. Sulla II. Q. Metello cons. (674. U. c.) accusavit, impellente Chrysogono Sullae liberto. Impellebat autem maxime per T. Roscios Magnum et Capitonem, veteres interfecti Roscii inimicos. In hos Cicero, refutato Erucio, caedis suspicionem confert. Tum vero potentiam impugnat Chrysogoni, qui Sex. Roscii tamquam proscripti bona, eaque minimo empta pretio, possideat et cum Rosciis illis communicaverit. — Causa haec, quae in foro acta est, prima fuit Ciceronis publica.

I. 4. Credo ego vos, iudices, mirari, quid sit, quod, quum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum iis, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, iniuriam novo scelere conflata putant oportere defendi; defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit, ut adsint, propterea quod officium sequuntur; taceant autem idcirco, quia periculum metuunt. 2. Quid

ergo? Audacissimus ego ex omnibus? Minime. At tanto officiosior, quam ceteri? Ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter ceteros impulit, ut caussam Sex. Roscii reciperem? Quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est atque amplitudo; si verbum de republica fecisset, id quod in hac caussa fieri necesse est: multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur: 3. ego etiamsi omnia quae dicenda sunt libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire atque in vulgus emanare poterit. Deinde, quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse propter nobilitatem et amplitudinem, neque temere dicto concedi, propter aetatem et prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse propterea, quod nondum ad rempublicam accessi, vel ignosci adolescentiae meae poterit: tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo iam de civitate sublata est. 4. Accedit illa quoque caussa, quod a ceteris forsitan ita petatum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me et amicitia et beneficiis et dignitate plurimum possunt, quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam. II. 5. His de caussis ego huic caussae patronus exstiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quaeratis, qui iste terror sit et quae tanta formido, quae tot ac tales viros impediat, quo minus

pro capite et fortunis alterius, quemadmodum consuerunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus eius rei, quae conflavit hoc iudicium, mentio facta non est. 6. Quae res ea est? Bona patris huiusce Sex. Roscii, quae sunt sexagies: quae de viro fortissimo et clarissimo, L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus millibus nummum sese dicit emisse adolescens, vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, iudices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram nullo iure invaserit, quoniamque ei pecuniae vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem metumque tollatis: sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere; damnato et eiecto sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulet ac pungat, ut evellatis, postulat, ut ad hanc suam praedam tam nefariam adiutores vos profiteamini. 7. Si vobis aequa et honesta postulatio videtur, iudices; ego contra brevem postulationem afferro, et (quomodo mihi persuadeo) aliquanto aequiorem. III. Primum a Chrysogono peto, ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat: deinde a vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis et in causa Sex. Roscii periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis. 8. Quod si aut causa criminis aut facti suspicio aut quaelibet denique vel minima res reperiatur, quamobrem vi-

deantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si praeter eam praedam, quam dixi, quidquam aliud caussae inveneritis; non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur. Sin aliud agitur nihil, nisi ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est; si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Roscii velut cumulus accedat: nonne quum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias iusque iurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere et ferro assequi consuerunt? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis Sexti Roscii hoc iudicio ornati auctique discedant?

IV. 9. His de rebus tantis tamque atrocibus neque satis me commode dicere, neque satis graviter conqueri, neque satis libere vociferari posse intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor, quem mihi natura pudorque meus attribuit, et vestra dignitas et vis adversariorum et Sex. Roscii pericula. 10. Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiatis. Fide sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo. Hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, studio et industria, iudices: sin a vobis (id quod non spero) deserar, tamen animo non deficiam et id, quod suscepi, quoad potero, perferam. Quod si per-

ferre non potero, opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abiicere aut propter infirmitatem animi deponere. 41. Te quoque magno opere, M. Fanni, quaeso, ut, qualem te iam antea populo Romano praeuisti, quum huic idem quaestioni iudex praesses, talem te et nobis et populo Romano hoc tempore impertias. V. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium, vides: quae sit omnium mortalium expectatio, quae cupiditas, ut acria ac severa iudicia fiant, intelligis. Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, quum interea caedes indignissimae maximaeque factae sint. Omnes hanc quaestionem te praetore de manifestis maleficiis quotidianoque sanguine haud remissius sperant futuram. 42. Qua vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui caussam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac caussa, qui vester animus sit, ostenderitis, eo prorumpere hominum cupiditatem et scelus et audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint. 43. Etenim quid aliud hoc iudicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas huius invaserunt: caussam dicit is, cui praeter calamitatem nihil reliquerunt: accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Roscii bono fuit: caussam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem: accusant ii, qui hunc ipsum iugu-

lare summe cupierunt: caussam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur: denique accusant ii, quos populus poscit: caussam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat. 44. Atque ut facilius intelligere possitis, iudices, ea, quae facta sunt, indigniora esse, quam haec sunt, quae dicimus: ab initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus: quo facilius et huius hominis innocentissimi miserias et illorum audaciam cognoscere possitis et reipublicae calamitatem.

VI. 45. Sex. Roscius, pater huiusce, municeps Amerinus fuit, quum genere et nobilitate et pecunia non modo sui municipii, verum etiam eius vicinitatis facile primus, tum gratia atque hospitii florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus et consuetudo: quas (ut aequum est) familias honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit: nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident: fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur. 46. Hic quum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, quum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem caussamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est ab armisque recessimus; quum proscriberentur homines atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabantur: erat

ille Romae frequens atque in foro et in ore omnium quotidie versabatur: magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. 47. Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio: quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est, iste, qui adest, Magnus vocatur, homines eiusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur: hic autem nuper se ad eum lanistam contulit: qui quum ante hanc pugnam tiro esset scientia, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit. VII. 48. Nam quum hic Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae: quum hic filius assiduus in praediis esset quumque se voluntate patris rei familiari vitaeque rusticae dedisset; iste autem frequens Romae esset: occiditur ad balneas Palatinas rediens a caena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat: verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem culpae iudicatote. 49. Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Roscii: et nuntiat domum non filii, sed T. Capitonis inimici: et quum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit: decem horis nocturnis sex et quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit, non modo ut exoptatum inimico nuntium primus afferret, sed etiam cruorem ini-

mici quam recentissimum telumque paullo ante e corpore extractum ostenderet. 20. Quatriduo, quo haec gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras deferitur: magnitudo pecuniae demonstratur: bonitas praediorum, (nam fundos decem et tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt,) huius inopia et solitudo commemoratur. Demonstrant, quum pater huiusce Sex. Roscius, homo tam splendidus et gratosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem incautum et rusticum et Romae ignotum de medio tolli posse. Ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius vos teneam, iudices, societas coitur. VIII. 21. Quum iam proscriptionis mentio nulla fieret, et quum etiam qui antea metuerant redirent ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur: nomen refertur in tabulas Sexti Roscii, hominis studiosissimi nobilitatis: manceps fit Chrysogonus. Tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec bona sexagies H-S emuntur duobus millibus nummum. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio. 22. Neque enim mirum, quum eodem tempore et ea quae praeterita sunt et ea quae videntur instare praepararet: quum et pacis constituendae rationem et belli gerendi potestatem solus habeat; quum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet; quum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit, si aliquid non animadvertat: quum praesertim tam multi occupationem eius observent tempusque aucupentur, ut, simulatque ille despexerit, aliquid huiusmodi moliantur. Huc accedit, quod,

quamvis ille felix sit, sicut est, tamen in tanta felicitate nemo potest esse, in magna familia qui neminem neque servum neque libertum improbum habeat. 23. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit: in praedia huius invadit: hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset, nudum eicit domo atque focis patriis Diisque penatibus praecipitem, iudices, exturbat: ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena. Multa palam domum suam auferebat: plura clam de medio removebat: non pauca suis adiutoribus large effuseque donabat: reliqua constituta auctione vendebat. IX. 24. Quod Amerinis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Roscii crudelissima; filii autem eius egestas indignissima, cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrum reliquisset: bonorum emptio flagitiosa, flagitiosa possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii viri optimi atque honestissimi bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium. 25. Itaque decurionum decretum statim fit, ut decem-primi proficiscantur ad L. Sullam doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum scelere et iniuriis: orent, ut et illius mortui famam et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. DECRETUM DECURIONUM. Legati in castra veniunt. Intelligitur, iudices, id quod iam ante dixi, imprudente L. Sulla scelera haec et flagitia

fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit et homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, et omnia Chrysogonum, quae vel-
lent, esse facturum pollicerentur. 26. Usque adeo autem ille pertimuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex sua natura ceteros fingerent, quum ille confirmaret sese nomen Sex. Roscii de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum: quumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in X legatis erat, appromitteret, crediderunt: Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre quotidie ac procrastinare isti coeperunt: deinde aliquanto lentius: nihil agere, atque deludere: postremo (id quod facile intellectum est) insidias vitae huiusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere. X. 27. Quod is simul atque sensit, de amicorum cognatorumque sententia Romam confugit et sese ad Caeciliam, Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas recepit domum hospitique oppresso iam desperatoque ab omnibus opitulata est. Eius virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in proscriptos referretur. 28. Nam postquam isti intellexerunt summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri neque sibi ullam caedis faciundae potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris et audaciae, ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eam

rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio; denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines: QUOD IUDICIA TAM DIU FACTA NON ESSENT, CONDEMNARI EUM OPORTERE, QUI PRIMUS IN IUDICIUM ADDUCTUS ESSET: huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione et de ista societate verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidii et atrocitate criminis fore, ut hic nullo negotio tolleretur, quum ab nullo defensus esset. 29. Hoc consilio atque adeo hac amentia impulsus, quem ipsi, quum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.

XI. Quid primum querar? aut unde potissimum, iudices, ordiar? aut quod aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? populine Romani? vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? 30. Pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis bona adempta, possessa, direpta, filii vita infesta, saepe ferro atque insidiis appetita. Quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? Tamen haec aliis nefariis cumulant atque adaugent; crimen incredibile confingunt; testes in hunc et accusatores huiusce pecunia comparant; hanc conditionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervices Roscio dare, an insutus in culeum per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: desunt. Qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac caussa est satis, [quoniam quidem suscepi,] non deest profecto, iudices. 31. Et forsitan in suscipienda caussa temere impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet

hercules undique omnes in me terrores periculaque impendeant omnia, succurram atque subibo. Certum est deliberatumque, quae ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter libereque dicere. Nulla res tanta existet, indices, ut possit vim mihi maiorem adhibere metus, quam fides. 32. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui haec quum videat tacere ac negligere possit? Patrem meum, quum proscriptus non esset, iugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? Etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut iuguletis aut condemnetis Sex. Roscium? XII. 33. Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam et, quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Is quum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scaevola vulneraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostrae civitatis: (de cuius laude neque hic locus est ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoria retinet:) diem Scaevolae dixit, posteaquam comperit eum posse vivere. Quum ab eo quaereretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset: aiunt hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset. Quo populus Romanus nihil vidit indignius, nisi eiusdem viri mortem, quae tantum potuit, ut omnes cives suos perdiderit et affligerit: quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemptus est. 34. Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriano simillimum? Accusatis Sex. Roscium. Quid

ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud quia in Scaevola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia sit a Chrysogono, num est ferendum? Nam per Deos immortales, quid est in hac caussa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit aut oratoris eloquentiam magno opere desiderat? Totam caussam, iudices, explicemus atque ante oculos expositam consideraremus: ita facillime, quae res totum iudicium contineat et quibus de rebus nos dicere oporteat et quid vos sequi conveniat, intelligetis. XIII. 35. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quae obstant hoc tempore Sex. Roscio: crimen adversariorum et audacia et potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit: audaciae partes Roscii sibi poposcerunt: Chrysogonus autem, is qui plurimum potest, potentia pugnat. 36. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. Quid igitur est? Non eodem modo de omnibus: ideo quod prima illa res ad meum officium pertinet; duas autem reliquas vobis populus Romanus imposuit. Ego crimen oportet diluam: vos et audaciae resistere et hominum eiusmodi perniciosam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore extinguere atque opprimere debetis.

37. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Sceleratum, Dii immortales, ac nefarium facinus, atque eiusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim si, id quod praeclare a sapientibus dicitur, vultu saepe laeditur pietas: quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, iura divina atque humana cogeant? In hoc tan-

to, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro exstitit, ut, si quando auditum sit, portentis ac prodigii simile numeretur: quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere? 38. Nonne et audaciam eius, qui in crimen vocetur, singularem ostendere, et mores feros immanemque naturam, et vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, et denique omnia ad perniciem profligata atque perditam? Quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne obiciendi quidem caussa, contulisti.

XIV. 39. Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus et ab hominibus nequam inductus? annis maior quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax et saepe in caede versatus? at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum et aeris alieni magnitudo et indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt? De luxuria purgavit Erucius, quum dixit hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem umquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo, qui (ut ipse accusator obiecit) ruri semper habitavit et in agro colendo vixerit? quae vita maxime disiuncta a cupiditate, et cum officio coniuncta. 40. Quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio obiecit? Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam ob causam? Necesse est enim eam quoque iustam et magnam et perspicuam fuisse. Nam ut illud incredibile est mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis et maximis caussis; sic hoc verisimile non est odio fuisse parenti filium sine caussis multis et magnis et necessariis. 41. Rursus igitur eodem revertamur et quaeramus, quae tanta vitia fuerint in unico

filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est, nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine caussa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud iam perspicuum profecto est, si neque amens pater neque perditus filius fuerit; neque odii caussam patri neque sceleris filio fuisse. XV. 42. Nescio, inquit, quae caussa odii fuerit: fuisse odium intelligo: quia antea, quum duos filios haberet, illum alterum qui mortuus est secum omni tempore volebat esse, hunc in praedia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usu venit in caussa optima. Ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego, res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non possum. 43. Quid ais, Eruci? Tot praedia tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis ac supplicii gratia colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamilias, qui liberos habent, praesertim homines illius ordinis ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiarum maxime servire et in praediis colendis operae plurimum studiique consumere? 44. An amandarat hunc sic, ut esset in agro ac tantummodo aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid? si constat hunc non modo colendis praediis praefuisse, sed certis fundis patre vivo frui solitum esse? tamenne haec attentata vita et rusticana relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id quasi novum reprehendis: quod benevolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris caussa pater filio suo con-

cessit, id eum supplicii caussa fecisse dicis. 45. Neque haec tu non intelligis; sed usque eo, quid arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum contraque opiniones omnium. XVI. At enim, quum duos filios haberet, alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quaeso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias: non enim exprobrandi caussa, sed commo- nendi gratia dicam. 46. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes: eo accessit studium doctrinae, ut ne a litteris quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur, ut ad fabulas veniamus, senex ille Caecilianus minoris facere Euty- chum filium rusticum, quam illum alterum, Chaere- stratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est;) alterum in urbe secum honoris caussa habere? alterum rus supplicii caussa relegasse? 47. Quid ad istas ineptias abis? inquires. Quasi vero mihi difficile sit, quam- vis multos nominatim proferre (ne longius abeam) vel tribules vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. Ve- rum homines notos sumere odiosum est, quum et il- lud incertum sit, velintne hi sese nominari: et nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Euty- chus: et certe ad rem nihil intersit, utrum hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim haec conficta arbitror a poetis esse, ut effectos nostros mores in alienis personis ex- pressamque imaginem nostrae vitae quotidianae vi- deremus. 48. Age nunc, refer animum, sis, ad veri-

tatem et considera, non modo in Umbria atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis quae studia a patribusfamilias maxime laudentur: iam profecto te intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio vitio et culpa dedisse. XVII. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt: sed permultos et ego novi et, nisi me fallit animus, unus quisque vestrum, qui et ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet, vitamque hanc rusticam, quam tu probro et crimini putas esse oportere, et honestissimam et suavissimam esse arbitrantur. 49. Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio et qua intelligentia esse in rusticis rebus? Ut ex his propinquis eius, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quam hic in suo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nullum praedium reliquit, et artificium obliviscatur et studium deponat licebit. Quod tametsi miserum et indignum est; feret tamen aequo animo, iudices, si per vos vitam et famam potest obtinere: hoc vero est, quod ferri non potest, si et in hanc calamitatem venit propter praediorum bonitatem et multitudinem, et, quod ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi: ut parum miseriae sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit. XVIII. 50. Nae tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, quum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. Etenim, qui praeesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Attilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum iudicares. At hercule maiores nostri longe aliter et de illo et de ceteris ta-

libus viris existimabant. Itaque ex minima tenuissimaeque republica maximam et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant: non alienos cupide appetebant: quibus rebus et agris et urbibus et nationibus rempublicam atque hoc imperium et populi Romani nomen auxerunt. 51. Neque ego haec eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quaerimus: sed ut illud intelligatur, quum apud maiores nostros summi viri clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipublicae sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operae temporisque consumpserint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, quum ruri assiduus semper vixerit: quum praesertim nihil esset, quod aut patri gratius aut sibi iucundius aut re vera honestius facere posset. 52. Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? Immo vero, inquit, est; nam istum exheredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. Nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta. Convivia cum patre non inibat: quippe qui ne in oppidum quidem nisi perraro veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat: nec mirum, qui neque in Urbe viveret neque revocaturus esset. XIX. Verum haec quoque tu intelligis esse nugatoria. Illud, quod coepimus, videamus; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. 53. Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quaerere, qua de causa: quaero, qui scias: tametsi te dicere atque enumerare causas omnes oportebat; et id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia

vitia atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum eiiceret ex animo, ut denique patrem esse sese oblivisceretur: quae sine magnis huiusce peccatis accidere potuisse non arbitror. 54. Verum concedo tibi, ut ea praetereas, quae, quum taces, nulla esse concedis. Illum quidem voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commode, ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, huius miseri fortunae et horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit. Quam ob causam? Nescio. Exheredavitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? cui dixit? Nemini. Quid est aliud iudicio ac legibus ac maiestate vestra abuti ad quaestum atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare atque id obicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem? 55. Nemo nostrum est, Eruci, quin sciat tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse. Vident omnes, qua de causa huic inimicus venias. Sciunt huiusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem et legem Remmiam putares aliquid valere oportere. XX. Accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia: verumtamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam: verumtamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret. Tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. Quum enim aliquid habeat, quod possit criminoſe ac suspicioſe dicere, aperte ludifi-

cari et calumniari sciens non videatur. 56. Quare facile omnes patimur esse quam plurimos accusatores: quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest; nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem caussam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur et canes aluntur in Capitolio, ut significant, si fures venerint. At fures internoscere non possunt. Significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: et quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautior. Quod si luce quoque canes latrent, quum Deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam tum, quum suspicio nulla sit. 57. Simillima est accusatorum ratio. Alii vestrum anseres sint. qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui et latrare et mordere possunt. Cibaria vobis praeberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. Hoc populo gratissimum est. Deinde, si voletis, etiam tum, quum verisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote: id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare aut quomodo, ac tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet; sed si ego hos bene novi, litteram illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam Kal. omnes oderitis, ita vehementer ad caput affligent, ut postea neminem alium nisi fortunas vestras accusare possitis. XXI. 58. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exheredaretur, veritus est. Audio. Sed qua de caussa

vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. Nihil est: non, quicum deliberarit, quem certiores fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Quum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis? ego quid acceperim scio, quid dicam nescio: unum illud spectavi, quod Chrysogonus aiebat, neminem isti patronum futurum: de bonorum emptione deque ea societate, neminem esse, qui verbum facere hoc tempore auderet. Haec te opinio falsa in istam fraudem impulit. Non me hercule verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses. 59. Operae pretium erat, si animadvertistis, iudices, negligentiam eius in accusando considerare. Credo, quum vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quaesisse, num ille aut ille defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quod antea caussam publicam nullam dixerim. Posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt et solent, ita negligens esse coepit, ut, quum in mentem veniret ei, resideret; deinde spatiaretur; nonnumquam etiam puerum vocaret: credo, cui caenam imperaret: prorsus ut vestro consessu et hoc conventu pro summa solitudine abuteretur. XXII. 60. Peroravit aliquando: assedit: surrexi ego. Respirare visus est, quod non alius potius diceret. Coepi dicere. Usque eo animadverti, iudices, eum iocari atque alias res agere, ante quam Chrysogonum nominavi: quem simul atque attigi, statim homo se erexit. Mirari visus est. Intellexi, quid eum pupugisset. Iterum ac tertio nominavi. Postea homines cursare ultro et citro non destiterunt: credo, qui Chrysogono nuntiarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem eius dicere auderet; aliter caussam agi, atque

ille existimaret; aperiri bonorum emptionem; vexari pessime societatem; gratiam potentiamque eius negligi; iudices diligenter attendere; populo rem indignam videri. 64. Quae quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia; causam pro Sex. Roscio, si non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos tradituros sperabas, vides iudicare: restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non iudicium futurum. De parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam patrem filius occiderit. 62. Quod in minimis noxiis et in his levioribus peccatis, quae magis crebra et iam prope quotidiana sunt, maxime et primum quaeritur, quae causa maleficii fuerit, id Erucius in parricidio quaeri non putat oportere: in quo scelere, iudices, etiam quum multae causae convenisse unum in locum atque inter se congruere videntur, tamen non temere creditur neque levi conjectura res penditur neque testis incertus auditur neque accusatoris ingenio res iudicatur. Quum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur necesse est: neque audacia solum, sed summus furor atque amentia. Haec quum sint omnia, tamen exstent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum. Quae nisi multa et manifesta sunt, profecto res tam scelestas, tam atrox, tam nefaria credi non potest. 63. Magna est enim vis humanitatis: multum valet communio sanguinis: reclamat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum

certissimum est, esse aliquem humana specie et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, eos indignissime luce privarit; quum etiam feras inter sese partus atque educatio et natura ipsa conciliet. XXIII. 64. Non ita multis ante annis aiunt T. Cloellium quemdam Tarracinensem, hominem non obscurum, quum caenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse mane iugulatum: quum neque servus quisquam reperiretur neque liber, ad quem ea suspicio pertineret, id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt. Quid postea? Erat sane suspiciosum. Neutrum sensisse? Ausum autem esse quemquam, se in id conclave committere, eo potissimum tempore, quum ibidem essent duo adolescentes filii, qui et sentire et defendere facile possent? 65. Erat porro nemo, in quem ea suspicio conveniret. Tamen quum planum iudicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse; iudicio absoluti adolescentes et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quemquam esse, qui, quum omnia divina atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset, propterea quod, qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possint.

XXIV. 66. Videtisne, quos nobis poetae tradiderunt patris ulciscendi caussa supplicium de matre sumpsisse, quum praesertim Deorum immortalium iussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent furiae neque consistere usquam patiantur; quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic

se res habet, iudices. Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus maternusque sanguis: ex quo si qua macula concepta est, non modo elui non potest, verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor atque amentia consequatur. 67. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri Furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus et suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat amentiaque afficit: suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent. Hae sunt impiis assidue domesticaeque Furiae, quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetant. 68. Haec magnitudo maleficii facit, ut, nisi paene manifestum parricidium proferatur, credibile non sit, nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumptus effusi cum probro atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab insania. Accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternae metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: paene dicam, respergas manus sanguine paterno iudices videant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum credituri sunt. 69. Quare hoc quo minus est credibile, nisi ostenditur: eo magis est, si vincitur, vindicandum. XXV. Itaque quum multis ex rebus intelligi potest, maiores nostros non modo armis plus, quam ceteras nationes, verum etiam consilio sapientiaeque potuisse: tum ex hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium invenerunt. Qua in re quantum prudentia praestiterint iis, qui apud ceteros

sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. 70. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. Eius porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit. Is quum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, quum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Quanto maiores nostri sapientius? qui quum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt: ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine poenae maleficio summoventur. Insui voluerunt in culeum vivos atque in flumen deiici. XXVI. 71. O singularem sapientiam, iudices! Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et eripuisse, cui repente caelum, solem, aquam terramque ademint; ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus obicere, ne bestiis quoque, quae tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen deiicere, ne, quum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cetera, quae violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile neque tam vulgare est, cuius partem ullam reliquerint. 72. Etenim quid tam est commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, ut num-

quam alluantur: ita postremo efficiuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emptores ipsos accusares eique iudicio Chrysogonus praeesset, tamen diligentius paratiusque venisses. 73. Utrum, quid agatur, non vides? an apud quos agatur? Agitur de parricidio: quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur, qui intelligunt neminem ne minimum quidem maleficio sine causa admittere.

XXVII. Esto: causam proferre non potes. Tametsi statim vicisse debeo, tamen de meo iure decedam et tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretus huius innocentia. Non quaero abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit: quaero, quomodo occiderit. Ita quaero abs te, C. Eruci, quomodo; et sic tecum agam, ut in eo loco vel respondendi vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. 74. Quomodo occidit? Ipse percussit an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romae non fuit: si per alios fecisse dicis, quaero, servosne an liberos? Quos homines? indidemne Ameria an hosce ex urbe sicarios? Si Ameria: qui sunt hi? cur non nominantur? Si Roma: unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit neque umquam plus triduo fuit? Ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? Pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde aut quantum dedit? nonne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? Et simul tibi in mentem ve-

niat facito, quemadmodum vitam huiusce depinxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse: numquam cum homine quoquam collocutum esse: numquam in oppido constitisse. 75. Qua in re praetereo illud, quod mihi maximo argumento ad huius innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita istiusmodi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem neque arborem in omni agro reperire possis, sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur; ex luxuria existat avaritia necesse est; ex avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera ac maleficia gignuntur. Vita autem haec rustica, quam tu agrestem vocas, parsimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est. XXVIII. 76. Verum haec missa facio. Illud quaero: is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus tam occultum, absens praesertim, conficere potuerit. Multa sunt falsa, iudices, quae tamen argui suspiciose possunt: in his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romae Sex. Roscius occiditur, quum in agro Amerino esset filius. Litteras, credo, misit alicui sicario: qui Romae noverat neminem. Arcessivit aliquem: at quando? Nuntium misit: quem? aut ad quem? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem? Nihil horum ne confingi quidem potest: et tamen causa de parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admiserit. 77. O Dii immortales! rem miseram et calamitosam. Quod in tali crimine innocentem saluti solet esse, ut servos in quaestionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. Vos, qui hunc accusatis, omnes eius servos habetis. Unus puer, victus

quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle: vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quaestionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit. Meministine te, T. Rosci, recusare? Quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, iudices, sectantur: apud eum sunt in honore et in pretio. Etiam nunc, ut ex his quaeratur, ego postulo, hic orat atque obsecrat. 78. Quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, iudices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone, qui propter illius mortem in egestate et insidiis versatur, cui ne quaerendi quidem de morte patris potestas permittitur: an ab iis, qui quaestionem fugitant, bona possident, in caede atque ex caede vivunt. Omnia, iudices, in hac caussa sunt misera atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri potest. Mortis paternae de servis paternis quaestionem habere filio non licet. Ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quaeratur. Veniam, neque ita multo post, ad hunc locum. Nam hoc totum ad Roscios pertinet, de quorum audacia tum me dicturum pollicitus sum, quum Erucii crimina diluissem. XXIX. 79. Nunc, Eruci, ad te venio. Conveniat mihi tecum necesse est, si ad hunc maleficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas: aut per aliquos liberos aut servos. Liberosne? quos neque ut convenire potuerit neque qua ratione inducere neque ubi neque per quos neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere. Ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere; quod neque Romae multis an-

nis fuerit neque de praediis umquam temere disces-
serit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo
quasi in portum reiectus a ceteris suspicionibus
confugere posses: ubi scopulum offendis eiusmodi,
ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum
omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelli-
gas. 80. Quid est ergo, quo tandem accusator in-
opia argumentorum confugerit? Eiusmodi tempus
erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur:
quare tu hoc propter multitudinem sicariorum nul-
lo negotio facere potuisti. Interim mihi videris,
Eruci, una mercede duas res assequi velle: nos iudi-
cio perfundere: accusare autem eos ipsos, a quibus
mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur.
Per quos? et a quibus? Non cogitas, te a sectoribus
huc adductum esse? Quid postea? Nescimus, per
ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum
et honorum? 81. Ii denique, qui tum armati dies
noctesque concursabant, qui Romae erant assidui,
qui omni tempore in praeda et in sanguine versaban-
tur, Sex. Roscio temporis illius acerbiter iniquita-
temque obiicient? et illam sicariorum multitudinem,
in qua ipsi duces ac principes erant, huic crimini pu-
tabunt fore? qui non modo Romae non fuit, sed omni-
no, quid Romae ageretur, nesciret, propterea quod
ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit.
82. Vereor, ne aut molestus sim vobis, iudices, aut
ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspi-
cuis rebus diutius disseram. Erucii criminatio tota,
ut arbitror, dissoluta est: nisi forte exspectatis, ut
illa diluam, quae de peculatu ac de eiusmodi rebus
commentitiis inaudita nobis ante hoc tempus ac no-
va obiecit: quae mihi iste visus est ex alia oratione

declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. De quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testes reservet: ibi nos quoque, ut in ipsa caussa, paratiores reperiet, quam putabat. XXX. 83. Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed fides. Nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiore locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum et calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quae sunt inania: quaeramus, ubi maleficio et est et inveniri potest. Iam intelliges, Eruci, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur. Tametsi neque omnia dicam et leviter unum quodque tangam. Neque enim id facerem, nisi necesse esset, et id erit signi me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus huius et mea fides postulabit. 84. Caussam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes ac te palam adversarium esse profiteris; de Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum et sapientissimum iudicem putabat, identidem in caussis quaerere solebat, cui bono fuisset. Sic vita hominum est, ut ad maleficio nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. 85. Hunc quaesitorem ac iudicem fugiebant atque horrebant

ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam implicatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam praeest huic quaestioni vir et contra audaciam fortissimus et ab innocentia clementissimus: tamen facile me paterer vel illo ipso acerrimo iudice quaerente vel apud Cassianos iudices, quorum etiam nunc ii, quibus caussa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere. XXXI. 86. In hac enim caussa quum viderent illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse; illud quidem non quaerent, cui bono fuisset, sed eo perspicuum crimen et suspicionem potius ad praedam adiungerent, quam ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? Num quaerenda caussa, quae te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis eiusmodi est, ut dissimulari non queat atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. 87. Avaritiam praefers, qui societatem coieris de municipis cognatique fortunae cum alienissimo. Quam sis audax (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio et magnas rei familiaris controversias concedas necesse est. 88. Restat, iudices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit: is, ad quem morte eius divitiae venerint, an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea

factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, ut quaestum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit, an is, qui propter fori iudiciorumque insolentiam non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet: postremo, iudices, id quod ad rem mea sententia maxime pertinet, utrum inimicus potius an filius. XXXII. 89. Haec tu, Eruci, tot et tanta si nactus esses in reo, quamdiu diceres? quo te modo iactares? Tempus, hercule, te citius, quam oratio deficeret. Etenim in singulis rebus eiusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius quam me putem posse dicere. Verum ego forsitan propter multitudinem patronorum in grege adnumerer. Te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. Multos caesos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus. 90. Quis ibi non est *vulneratus ferro Phrygio*? Non necesse est omnes commemorare Curtios, Marios, denique Mamercos, quos iam aetas a praeliis avocabat: postremo Priamum ipsum senem Antistium, quem non modo aetas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Iam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios et de beneficiis accusabant: qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali est canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi multaque servanda sunt. 91. Verum, ut fit, multa saepe imprudentibus imperatoribus vis belli ac turba molitur. Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant

interea, qui suis vulneribus mederentur: qui, tamquam si offusa reipublicae sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris omniaque miscebant: a quibus miror, ne quod iudiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta. Nam et accusatores et iudices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent. Nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, iudicia fient. Verum, ut coepi dicere, et Erucius, haec si haberet in caussa, quae commemoravi, posset ea quamvis diu dicere, et ego, iudices, possum. Sed in animo est, quemadmodum ante dixi, leviter transire ac tantummodo perstringere unam quamque rem, ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere. XXXIII. 92. Video igitur caussas esse permultas, quae istum impellerent. Videamus nunc, ecqua facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romae. Quid? Tu, Rosci, ubi tunc eras? Romae. Verum quid ad rem? et alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc quaeratur, eum, qui Romae sit occisus, utrum veri similis sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romae fuerit: an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit. 93. Age, nunc ceteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius, et homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quae erat? Opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati, aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant, tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es; sin eos, quos, qui leviori

nomine appellant, percussores vocant, quaere, in cuius fide sint et clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies; et, quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito: ita facillime caussa Sex. Roscii cum tua conferetur. 94. Dices: Quid postea, si Romae assiduus fui? Respondebo: At ego omnino non fui. Fateor me sectorem esse; verum et alii multi. At ego, ut tute arguis, agricola et rusticus. Non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius. At ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab eiusmodi crimine. Permulta sunt, quae dici possunt, quare intelligatur summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quae non modo idcirco praetereo, quod te ipsum non libenter accuso; verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commemorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

XXXIV. 95. Videamus nunc strictim, sicut cetera, quae post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: quae ita aperta et manifesta sunt, ut mediusfidius, iudices, invitus ea dicam. Vereor enim, cuiusmodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim. Quum hoc vereor et cupio tibi aliqua ex parte, quod salva fide possim, parcere, rursus immuto voluntatem meam. Venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, quum ceteri socii tui fugerent ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum praeda, sed de huius maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in iudicio versarere et sederes cum accusatore? Qua in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab

omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur et impudentia. 96. Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem iam antea nominavi, tuus cliens et familiaris. Quid attinuit eum potissimum nuntiare, quod, si nullum iam ante consilium de morte ac de bonis eius inieras nullamque societatem neque sceleris neque praemii cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat? Sua sponte Mallius nuntiat. Quid, quaeso, eius intererat? An, quum Ameriam non huiusce rei caussa venisset, casu accidit, ut id, quod Romae audierat, primus nuntiaret? Cuius rei caussa venerat Ameriam? Non possum, inquit, divinare. Eo rem iam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primum nuntiavit? Quum Ameriae Sex. Roscii domus, uxor liberique essent, quum tot propinqui cognatique optime convenientes; qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret? 97. Occisus est a caena rediens: nondum lucebat, quum Ameriae scitum est. Quid hic incredibilis cursus: quid haec tanta celeritas festinatioque significat? Non quaero, quis percusserit. Nihil est, Glaucia, quod metuas. Non excutio te, si quid forte ferri habuisti, non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere. Quoniam, cuius consilio occisus sit, invenio; cuius manu sit percussus, non laboro. Unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat. Ubi aut unde audivit Glaucia? Qui tam cito scivit? Fac audisse statim. Quae res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? quae necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma profisceretur, nullam partem noctis requie-

sceret? XXXV. Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda aut coniectura capienda sit? 98. Nonne vobis haec, quae audistis, cernere oculis videmini, iudices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a caena videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? Non versatur ante oculos vobis in caede Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi nefariaeque victoriae nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quam primum nuntiet? 99. Quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium. De tribus et decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. 400. Audio praeterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri. Multas esse infames palmas: hanc primam esse tamen lemniscatam, quae Roma deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem contra morem maiorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim deiecerit. Quae, si prodierit, atque adeo quum prodierit, (scio enim proditum esse,) audiet. 404. Veniat modo: explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum Erucium conscripsisse: quod aiunt illum Sex. Roscio intentasse et minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O praeclarum testem, iudices! o gravitatem dignam expectatione! o vitam honestam atque eiusmodi, ut libentibus animis ad eius testimonium vestrum iusiurandum accommodetis! Profecto non tam perspicue istorum maleficia videremus, nisi ipsos caecos redderet

cupiditas et avaritia et audacia. XXXVI. 402. Alter ex ipsa caede volucrum nuntium Ameriam ad socium atque ad magistrum suum misit, ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficio pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter (si Diis immortalibus placet) testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est. Quasi vero id nunc agatur, utrum, is quod dixerit, credendum, an, quod fecerit, vindicandum sit. Itaque more maiorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. 403. Africanus, qui suo cognomine declarat tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. Nam illud in talem virum non audeo dicere: si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam versa et mutata in peiorem partem sint omnia. Quum de bonis et de caede agatur, testimonium dicturus est is, qui et sector est et sicarius, hoc est qui et illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emptor atque possessor est, et eum hominem occidendum curavit, de cuius morte quaeritur. 404. Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? Mihi ausculta: vide, ne tibi desis. Tua quoque res permagna agitur. Multa scelerate, multa audaciter, multa improbe fecisti: unum stultissime, profecto tua sponte, non de Erucii sententia: nihil opus fuit, te istic sedere. Neque enim accusatore muto neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quod paullo tamen occultior atque tectior vestra ista cupiditas esset. Nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret, quum, quae facitis, eiusmodi sint, ut ea dedita opera a nobis contra vosmetipsos facere videamur.

mini? 405. Age nunc, illa videamus, iudices, quae statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Sullae mors Sex. Roscii quadriduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur. XXXVII. Quaeritur etiam nunc, quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? Curat Chrysogonus, ut eius bona veneant statim; qui non norat hominem aut rem. At qui ei venit in mentem, praedia concupiscere hominis ignoti, quem omnino numquam viderat? Soletis, quum aliquid huiuscemodi auditis, iudices, continuo dicere: necesse est aliquem dixisse municipem aut vicinum: ii plerumque indicant: per eos plerique produntur. Hic nihil est, quod suspicionem hanc putetis. 406. Non enim ego ita disputabo: veri simile est, Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse; erat enim eis cum Chrysogono iam antea amicitia; nam quum multos veteres a maioribus Roscii patronos hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt ac se in Chrysogoni fidem et clientelam contulerunt. 407. Haec possum omnia vere dicere: sed in hac caussa coniectura nihil opus est. Ipsos certo scio non negare, ad haec bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis: poteritisne dubitare, iudices, qui indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Roscii. Num quisquam praeterea? nemo est, iudices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc praedam Chrysogono, qui ab eo partem praedae tulerunt? 408. Age nunc, ex ipsius Chrysogoni iudicio Roscorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna Roscii, quod operae pretium esset, fecerant, quam ob caussam a Chrysogono tantis praemiis donabantur?

Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria praedia tantae pecuniae statim Capitori dantur? Cur, quae reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? Nonne perspicuum est, iudices, has manubias Rosciis Chrysogonum re cognita concessisse? XXXVIII. 409. Venit in decem-primis legatus in castra Capito. Totam vitam, naturam moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, iudices, nullum esse officium, nullum ius tam sanctum atque integrum, quod non eius scelus atque perfidia violarit et imminuerit, virum optimum esse eum iudicatote. 410. Impedimento est, quo minus de his rebus Sulla doceatur: ceterorum legatorum consilia et voluntatem Chrysogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum adituum: illum acuere, hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret, hisce insidiosae spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enuntiare: cum illo partem suam depacisci, hisce aliqua fretus hora semper omnes aditus ad Sullam intercludere. Postremo isto hortatore, auctore, intercessore ad Sullam legati non adierunt: istius fide ac potius perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare, pro re certa spem falsam domum retulerunt. 411. In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset sui quaestus aut commodi caussa, verum etiam negligentius, eum maiores summum admisisse dede-

cus existimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus turpe quam furti, credo propterea, quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria fides amicorum supponitur: quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium et, quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. 442. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis, officio simulato, officiis et obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. XXXIX. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam et fidem. Nam neque mandat quisquam fere nisi amico: neque credit nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis simul et amicitiam dissolvere et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. 443. Itane est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo iudicio condemnetur necesse est: in re tanta, quum is, cui fama mortui, fortunae vivi commendatae sunt atque concreditaе, ignominia mortuum, egestate vivum affecerit: is inter honestos homines atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis privatisque rebus etiam negligentia in crimen (mandati) iudiciiue infamiam revocatur, propterea quod, si ratione fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quae publice gesta atque commissa sit, qui non negligentia priva-

tum aliquod commodum laeserit, sed perfidia legationis ipsius caerimoniam polluerit maculaque affecerit: qua is tandem poena afficietur? aut quo iudicio damnabitur? 114. Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret atque decideret inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset, nonne si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum et rem restitueret et honestatem omnem amitteret? 115. Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id quod multo gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita bonisque omnibus a decurionibus publice Roscio mandatus est: et ex eo T. Roscius non paullum nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditus evertit bonis: ipse tria praedia sibi depactus est: voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam fecit.

XL. 116. Videte iam porro cetera, iudices, ut intelligatis fingi maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere turpissimum est, aequaeque turpe, atque illud, de quo ante dixi. Neque iniuria: propterea quod auxilium sibi se putat adiunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cuius igitur fidem confugiet, quum per eius fidem laeditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quae difficillime praecaventur. Tecti esse ad alienos possumus: intima multa apertiora videant, necesse est: socium vero cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, ius officii laedimus. Recte igitur maiores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum

numero non putarunt haberi oportere. 447. At vero T. Roscius non unum rei pecuniariae socium fefellit, (quod, tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur,) verum novem homines honestissimos eiusdem muneris, legationis, officii mandatorumque socios induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude et perfidia fefellit. Qui de eius scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt: eius malitiam non viderunt, orationi vanae crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti providique fuisse: iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enuntiavit, deinde societatem cum ipsis adversariis coit, terret etiam nos ac minatur, tribus praediis hoc est praemiis sceleris ornatus. In eiusmodi vita, iudices, in his tot tantisque flagitiis hoc quoque maleficio, de quo iudicium est, reperietis. 448. Etenim quaerere ita debetis: ubi multa avare, multa audaciter, multa improbe, multa perfidiose facta videtis, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet, quod ita promptum et propositum est, ut non ex illis maleficiis, quae in illo constat esse, hoc intelligatur; verum ex hoc etiam, si quod illorum forte dubitabitur, vincatur. Quid tandem, quaeso, iudices? Num aut ille lanista omnino iam a gladiatore recessisse videtur, aut iste discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia. XLI. 449. Etenim, quoniam fidem magistri cognostis, cognoscite nunc discipuli aequitatem. Dixi iam antea, saepe numero postulatos esse ab istis duos servos in quae-

stionem. Tu semper, T. Rosci, recusasti. Quaero abs te, iine qui postulabant indigni erant, qui impetrarent? an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? Postulabant homines nobilissimi atque integerrimi nostrae civitatis, quos iam antea nominavi; qui ita vixerunt talesque a populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo esset, qui non aequum putaret. Postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quaereretur. 120. Res porro abs te eiusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de maleficio confiterere. Quæ quum ita sint, quaero abs te, quam ob causam recusaris. Quum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo neque purgo: quod a vobis hoc pugnari video, ne in quaestionem dentur, suspiciosum est: quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quaeri de servis iniquum est. Anne quaeritur? Sex. enim Roscius reus est. Neque enim, quum de hoc quaeritur, vos dominos esse dicitis. Cum Chrysogono sunt. Ita credo: litteris eorum et urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos ex tot elegantissimis familiis lectos velit hos versari, homines paene operarios, ex Amerina disciplina patrisfamiliae rusticani. 121. Non est ita profecto, iudices: non est veri simile, ut Chrysogonus horum litteras adamarit aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum et fidem. Est quiddam,

quod occultatur. Quod quo studiosius ab ipsis opprimitur et absconditur, eo magis eminet et apparet. XLII. 422. Quid igitur? Chrysogonus sui maleficii occultandi caussa quaestionem de his haberi non vult? Minime, iudices. Non in omnes arbitrator omnia convenire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil eiusmodi suspicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meministis me ita distribuisse initio caussam, in crimen, cuius tota argumentatio permissa Erucio est, et in audaciam, cuius partes Rosciis impositae sunt. Quidquid maleficii, sceleris, caedis erit, proprium id Rosciorum esse debet. Nimiam gratiam potentiamque Chrysogoni dicimus et nobis obstare et perferri nullo modo posse, et a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere. 423. Ego sic existimo: qui quaeri velit ex iis, quos constat, quum caedes facta sit, affuisse, eum cupere verum invenire: qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audeat, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, iudices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam caussa postularet ac necessitas ipsa cogeret. Nam et multae res afferri possunt et una quaeque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitatus ac necessario facio, neque diu neque diligenter facere possum. Quae praeteriri nullo modo poterant, ea leviter, iudices, attigi: quae posita sunt in suspicionibus, de quibus si coepero dicere, pluribus verbis sit disserendum, ea vestris ingeniis coniecturaeque committo.

XLIII. 424. Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni, sub quo nomine tota societas statuitur: de quo, iudices, neque quomodo dicam neque quo-

modo taceam reperire possum. Si enim taceo, vel maximam partem relinquo: sin autem dico, vereor, ne non ille solus, (id quod ad me nihil attinet,) sed alii quoque plures laesos se esse putent. Tametsi ita se res habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magno opere videatur. Haec enim causa nova profecto et singularis est. 425. Bonorum Sex. Roscii emptor est Chrysogonus. Primum hoc videamus: eius hominis bona qua ratione venierunt aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quaeram, iudices, ut id dicam esse indignum, hominis innocentis bona venisse. Si enim haec audientur ac libere dicentur: non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum conqueramur. Verum hoc ego quaero: qui potuerunt ista ipsa lege, quae de proscriptione est, sive Valeria est sive Cornelia; non enim novi nec scio; verum ista ipsa lege bona Sex. Roscii venire qui potuerunt? 426. Scriptum enim ita dicunt esse: UT EORUM BONA VENEANT, QUI PROSCRIPTI SUNT: quo in numero Sex. Roscius non est: AUT EORUM, QUI IN ADVERSARIORUM PRAESIDIIS OCCISI SUNT. Dum praesidia ulla fuerunt, in Sullae praesidiis fuit. Posteaquam ab armis recesserunt, in summo otio rediens a caena Romae occisus est. Si lege: bona quoque lege venisse fateor; sin autem constat, contra omnes non modo veteres leges, verum etiam novas occisum esse: bona quo iure aut quo modo aut qua lege venierint, quaero. XLIV. 427. In quem hoc dicam, quaeris, Eruci? Non in eum, quem vis et putas. Nam Sullam et oratio mea ab initio et ipsius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego haec omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementire-

tur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut hisce de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino haec bona non venisse: id quod postea, si per vos, iudices, licitum erit, aperiatur. 428. Opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptiones venditionesque fiant: nimirum ad KALENDAS IUNIAS. Aliquot post menses et homo occisus est et bona venisse dicuntur. Profecto aut haec bona in tabulas publicas nulla redierunt nosque ab isto nebulone facilius eludimur, quam putamus: aut, si redierunt, tabulae publicae corruptae aliqua ratione sunt. Nam lege quidem bona venire non potuisse constat. Intellego, me ante tempus, iudices, haec scrutari et propemodum errare, qui, quum capiti Sex. Roscii mederi debeam, reduviam curem. Non enim laborat de pecunia: non ullius rationem sui commodi ducit: facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspitione et ficto crimine liberatus sit. 429. Verum quaeso a vobis, iudices, ut haec pauca quae restant ita audiat, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quae enim mihi ipsi indigna et intolerabilia videntur quaeque ad omnes, nisi providemus, arbitror pertinere; ea pro me ipso ex animi mei sensu ac dolore pronuntio. Quae ad huius vitae casum caussamque pertineant et quid hic pro se dici velit et qua conditione contentus sit, iam in extrema oratione nostra, iudices, audietis. XLV. 430. Ego haec a Chrysogono, mea sponte, remoto Sex. Roscio, quaero: primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis eius, qui neque proscriptus, neque apud adversarios occisus est, bona venierint,

quum in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quae dies in lege praefinita est: deinde cur tantulo venierint. Quae omnia si, quemadmodum solent liberti nequam et improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit. Nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum multa multos, partim imprudente L. Sulla, commisisse. 431. Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia praeteriri? non placet, iudices, sed necesse est. Etenim si Iuppiter optimus maximus, cuius nutu et arbitrio caelum, terra mariaque reguntur, saepe ventis vehementioribus aut immoderatis tempestatibus aut nimio calore aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit: quorum nihil pernicii causa divino consilio, sed vi ipsa et magnitudine rerum factum putamus: at contra commoda quibus utimur lucemque qua fruimur spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus: quid miramur L. Sullam, quum solus rempublicam regeret orbemque terrarum gubernaret imperiique maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. 432. Verum, ut haec missa faciam, quae iam facta sunt: ex iis, quae nunc maxime fiunt, nonne quis potest intelligere omnium architectum et machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc iudicium, cuius honoris causa accusare se dixit Erucius?

Desunt non pauca.

** in vico Pallacine ** [maxime metu ut Sullam

scilicet] ** se ** in Veientanam ** manu praedia praediis ** hic ego audire istos cupio ** XLVI. aptam et ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis aut in Bruttiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium possunt.

433. Alter tibi descendit de palatio et aedibus suis: habet animi [relaxandi] caussa rus amoenum et suburbanum, plura praeterea praedia, neque tamen ullum nisi praeclarum et propinquum: domus referta vasis Corinthiis et Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut, qui praetereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid praeterea caelati argenti? quid stragulae vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? Tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis in turba et rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quantam et quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam?

434. Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios; animi et aurium caussa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum et nervorum et tibi-
biarum nocturnisque conviviiis tota vicinitas personet. In hac vita, iudices, quos sumptus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? Quae vero convivium? honesta, credo, in eiusmodi domo: si domus haec habenda est potius, quam officina nequitiae et diversorium flagitiorum omnium. 435. Ipse vero quemadmodum composito et delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, iudices. Etiam videtis, ut omnes despiciat, ut hominem prae se neminem putet, ut se solum beatum, solum potentem putet. Quae vero efficiat et quae

conetur, si velim commemorare, vereor, iudices, ne quis imperitior existimet me causam nobilitatis victoriamque voluisse laedere: tametsi meo iure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causa nobilitatis existimet. XLVII. 436. Sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui infirmaque parte, posteaquam id quod maxime volui fieri non potuit ut componeretur, id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perdit civis erat, non se ad eos iungere, quibus incolumibus et domi dignitas et foris auctoritas retineretur. Quae perfecta esse et suum cuique honorem et gradum redditum gaudeo, iudices, vehementerque laetor: eaque omnia Deorum voluntate, studio populi Romani, consilio et imperio et felicitate L. Sullae gesta esse intelligo. 437. Quod animadversum est in eos, qui contra omni ratione pugnarunt, non debeo reprehendere; quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, honos habitus est, laudo. Quae ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror, meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est et idcirco arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur et in fortunas unius cuiusque impetum facerent, et id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare: tum vero in isto bello non recreatus neque restitutus, sed subactus oppressusque populus Romanus est. 438. Verum longe aliter est. Nihil horum est, iudices. Non modo non laedetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis, ve-

rum etiam ornabitur. XLVIII. Etenim qui haec vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac iam nihil est, quod quisquam aut tam stultus aut tam improbus sit, qui dicat: VELLEM QUIREM LICERET: HOC DIXISSEM: Dicas licet. HOC FECISSEM: Facias licet: nemo prohibet. HOC DECREVISSEM: Decerne, modo recte: omnes approbabit. HOC IUDICASSEM: laudabunt omnes, si recte et ordine iudicaris. 439. Dum necesse erat resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit legesque constituit, sua curque procuratio auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt, in perpetuum poterunt obtinere. Sin has caedes et rapinas et hos tantos tamque profusos sumptus aut facient aut approbabit, nolo in eos gravius quidquam ne ominis quidem causa dicere: unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes et boni et fortes et misericordes erunt, iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est. 440. Quapropter desinant aliquando dicere male aliquem locutum esse, si quis vere ac libere locutus sit; desinant suam causam cum Chrysogono communicare; desinant, si ille laesus sit, de se aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi dominationem ferre posse. Quae quidem dominatio, iudices, in aliis rebus antea versabatur. Nunc vero quam viam munitet, quod iter affectet, videtis: ad idem, ad iusiurandum, ad iudicia vestra, ad id quod solum prope in civitate sincerum sanctumque restat. 441. Hicne etiam sese

putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? O rem miseram atque acerbam! Neque mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum quod ausus est, quod speravit sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror. XLIX. Idcircone experrecta nobilitas armis atque ferro rempublicam recuperavit, ut ad libidinem suam liberti servulique nobilium bona, fortunas vestras nostrasque vexare possent? 142. Si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim: fateor insanisse, qui cum illis seaserim; tametsi inermis, iudices, sensi. Sin autem victoria nobilium ornamento atque emolumento reipublicae populoque Romano debet esse: tum vere optimo et nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quod si quis est, qui et se et causam laedi putet, quum Chrysogonus vituperetur: is causam ignorat, se ipsum prope non novit. Causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur. Ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, laeditur, quum ab hoc splendore causae separatur.

143. Verum haec omnis oratio (ut iam ante dixi) mea est: qua me uti respublica et dolor meus et istorum iniuria coegit. Sed Roscius horum nil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur. Putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia, quae vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, iure gentium facta: culpa liberatus et crimine neario solutus cupit a vobis discedere. 144. Si hac indigna suspicione careat, animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit. Rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris for-

tunis amplissimis in suam rem convertit: si nulla in re te fraudavit; si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit; si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de digito suum tibi tradidit; si ex omnibus rebus se ipsum nudum neque praeter ea quidquam excepit: ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere. L. 445. Praedia mea tu possides; ego aliena misericordia vivo: concedo, et quod animus aequus est et quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. Familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum: patior et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliolum causa vis hominem occidere, spoliasti: quid quaeris amplius? Si inimicitiarum: quae sunt tibi inimicitiae cum eo, cuius ante praedia possedisti, quam ipsum cognosti? Sin metuis: ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem iniuriam propulsare non posse? Sin, quod bona quae Roscii fuerunt tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id te vereri, quod praeter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? 446. Facis iniuriam, Chrysogone, si maiorem spem emptionis tuae in huius exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sulla gessit. Quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis: si tibi omnia sua praeter animam tradidit, nec sibi quidquam paternum ne monumenti quidem causa reservavit: per Deos immortales, quae ista tanta crudelitas est? quae tam fera immanisque natura? Quis umquam praedo

fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut, quum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? 147. Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse: et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes neque odisse debes nec quidquam habere iam reliqui vides, quod ei detrahere possis: nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides, quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti. Quasi vero nescias hunc et ali et vestiri a Caecilia Balearici filia, Nepotis sorore spectatissima femina: quae quum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, quum esset mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet. LI. 148. An quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris eius hospitibus et gratia vellent omnes huius hospites adesse et auderent libere defendere, satis copiose defenderetur. Sin autem pro magnitudine iniuriae proque eo, quod summa respublica in huius periculo tentatur, haec omnes vindicarent: consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent. 149. Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur: fori iudiciiue rationem Messala, ut videtis, iudices, suscepit: qui si iam satis aetatis atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. Quoniam ad dicendum impedimento est aetas et pudor, qui ornat aetatem; causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intelli-

gebat: ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roscii vita, erepta de manibus sectorum, sententiis iudicum permitteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: hæc acta res est, uti nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messalam videtis: qui caput innocentis defenderent; qui iniuriæ resisterent; qui, quantum possent, in salute alterius, quam in exitio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent: et respublica ex illis et ipsi ex invidia minus laborarent.

LII. 450. Verum si a Chrysogono, iudices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat: si ille adduci non potest, ut, quum ademerit nobis omnia, quæ nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis est, eripere cupiat: si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit: unum perfugium, iudices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem, quæ reipublicæ, vestra pristina bonitas et misericordia: quæ si manet, salvi etiam nunc esse possumus. Sin ea crudelitas, quæ hoc tempore in republica versata est, vestros quoque animos (id quod fieri profecto non potest) duriores acerbioresque reddidit; actum est, iudices: inter feras satius est ætatem degere, quam in hac tanta immanitate versari. 451. Ad eamne rem vos reservati estis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, quum praelium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent, in quos, si qui ex acie

fugerint, de improvise incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores, vos hic, tales viros, sedere, qui excipiat eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, iudices, ut hoc, quod maiores consilium publicum vocari voluerunt, praesidium sectorum existimetur. 152. An vero, iudices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, et eius rei initium in vestro iureiurando atque in Sex. Roscii periculo quaeri? Dubium est, ad quem maleficio pertineat, quum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt?

LIII. 153. Quod si id vos suscipitis et ad eandem rem operam vestram profitemini; si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per Deos immortales, iudices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quae facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more maiorum comparatum est, publico consilio factum videretur: hanc vero, quae ad eorum liberos atque infantium puorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio a vobis reiicitis et aspernamini, videte, per Deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis.

154. Homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime respublica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est, quin intelligat, populum Romanum,

qui quondam in hostes lenissimus existimabatur. hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac republica versari: quae non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam quum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

47.

M. TULLII CICERONIS

P R O

Q. ROSCIO COMOEDO
O R A T I O.

ARG. C. Fannius Chaerea cum Q. Roscio servum suum Panurgum communem fecerat et hac lege ei tradiderat, ut illum arte histrionica erudiret, deinde quaestus communis esset. Aliquanto post Q. Flavius quidam Panurgum occidit. Flavium Roscius iudicio persequi quum vellet, cognitorem in eam rem Fannium dedit. Lite contestata, iudicio damni iniuria a Flavio

dati constituto, decidit cum Flavio Roscius, ut ipse aiebat, pro sua parte; ut Fannius, pro tota societate; fundum accepit, non pecuniam. Aliquot annis post Fannius *Roscium adegit arbitrum*, qui, quantum aequius melius, Roscium petitori Fannio dare iuberet. Arbitrator fuit idem, qui in hac causa iudex est, C. Calpurnius Piso. Is de re sententiam non tulit, sed Roscium rogavit, ut Fannio pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadi-
monia obisset, H-S CCIDDD (decem millia) daret, ita tamen, ut Fannius restipularetur, si quid exegisset a Flavio, partem eius dimidiam se Roscio daturum. Spopondit ita se facturum Fannius. Deinde Flavio litem intendit. Iudex fuit C. Cluvius. Eius sententia Flavio H-S CCCIDDD (centena millia) Pan-
urgi nomine Fannio dissolvit. Cuius pecuniae pars dimidia quum ex restipulatione Roscio deberetur: tamen tantum abest, ut ei quidquam Fannius dederit, ut eum etiam in iudicium vocaverit, tamquam sua parte in vetere illa decisione fraudatus. Aestimabat enim fundum, quem a Flavio Roscius acceperat, H-S CCCIDDD: inde petebat H-S IDDD (quingenta millia): quasi Roscius pro societate, non pro se tantum decidisset. In quo omnis causa versatur. Acta est Cn. Octavio M. Scribonio Curione Cos. (678. p. U. c.). Praeterea magna orationis pars intercidit et fragmentorum superest numerus perexiguus.

Initium deest.

malitiam naturae, crederetur, I. 4. is scilicet vir optimus et singulari fide praeditus, qui in suo iudicio tabulis suis testibus uti conatur. Solent fere dicere, qui per tabulas homines *** citi pecuniam expensam tulerunt: Egone talem virum corrumpere potui, ut mea causa falsum in codicem referret? Exspecto, quam mox Chaerea hac oratione utatur: Egone hanc manum plenam perfidiae et hos digitos meos impellere potui, ut falsum perscriberent nomen? Quod si ille suas proferet tabulas: proferet suas quoque Roscius. Erit in illius tabulis hoc nomen: at in huius

non erit. 2. Cur potius illius, quam huius, creditur? Scripsisset ille, si non iussu huius expensum tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expensum ferri iussisset? Nam, quemadmodum turpe est scribere, quod non debeatur: sic improbum est non referre, quod debeas. Aequae enim tabulae condemnantur eius, qui verum non retulit, et eius, qui falsum perscripsit. Sed ego, copia et facultate caussae confisus, vide quo progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti et expensi proferat suas, in suam rem, suo arbitratu scriptas, quo minus secundum illum iudicetis, non recuso. 3. Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut, quodcumque retulisset, id ratum haberet? Ratum habebit Roscius. Profer. Quod tibi fuerit persuasum, huic erit persuasum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. Paulo ante M. Perpernae, P. Saturii tabulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Chaerea, solius flagitamus et, quo minus secundum eas lis detur, non recusamus. 4. Quid ita non profers? Non conficit tabulas? Immo diligentissime. Non refert parva nomina in codices? Immo omnes summas. Leve et tenue hoc nomen? H-S cccccc sunt. Quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria iacet? quomodo H-S cccccc in codice accepti et expensi non sunt? Pro dii immortales: essene quemquam tanta audacia praeditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem iniuratus referre noluit, id iurare in litem non dubitet? quod sibi probare non possit, id persuadere alteri conetur? II. 5. Nimum cito ait me indignari de tabulis: non habere se hoc nomen in codice accepti et expensi relatum confitetur: sed in adversariis patere contendit. Usque cone te diligis et

magnifice circumspicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, sed ex adversariis petas? Suum codicem testis loco recitare arrogantiae est. Suarum perscriptionum et liturarum adversaria proferre non amentia est?

6. Quod si eandem vim, diligentiam auctoritatemque habent adversaria, quam tabulae, quid attinet codicem instituere? conscribere? ordinem conservare? memoriae tradere litterarum vetustatem? Sed si, quod adversariis nihil credimus, idcirco codicem scribere instituimus: quod etiam apud omnes leve et infirmum est, id apud iudicem grave et sanctum esse ducetur?

7. Quid est, quod negligenter scribamus adversaria? quid est, quod diligenter conficiamus tabulas? qua de caussa? Quia haec sunt menstrua, illae sunt aeternae: haec delentur statim, illae servantur sancte: haec parvi temporis memoriam, illae perpetuae estimationis fidem et religionem amplectuntur: haec sunt deiecta, illae in ordinem confectae. Itaque adversaria in iudicium protulit nemo: codicem protulit, tabulas recitavit. III. 8. Tu, C. Pīso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatus ex adversariis pecuniam petere non auderes. Ego, quae clara sunt consuetudine, diutius dicere non debeo: illud vero, quod ad rem vehementer pertinet, quaero: quam pridem hoc nomen, Fanni, in adversaria retulisti? Eru- bescit: quid respondeat, nescit: quid fingat extemplo, non habet. Sunt duo menses iam, dices. Tamen in codicem acceptum et expensum referri debuit. Amplius sunt sex menses. Cur tamdiu iacet hoc nomen in adversariis? Quid si tandem amplius triennium est? quomodo, quum omnes, qui tabulas conficiant, menstruas paene rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius in adversariis

iacere pateris? 9. Utrum cetera nomina in codicem accepti et expensi digesta habes, an non? Si non: quomodo tabulas conficis? si etiam: quamobrem, quum cetera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri, debere tibi Roscium. Cur scribebas? Rogatus eras, ne referres. Cur in adversariis scriptum habebas?

Sed haec quamquam firma esse video, tamen ipse mihi satisfacere non possum, nisi a C. Fannio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est, quod conor: difficile est, quod polliceor. Nisi eundem et adversarium et testem habuerit Roscius, nolo vincat. IV. 10. Pecunia tibi debebatur certa, quae nunc petitur per iudicem: in qua legitima partis sponsio facta est. Hic tu si amplius H-S. nummo petisti, quam tibi debitum est, caussam perdidisti: propterea quod aliud est iudicium, aliud arbitrium. Iudicium est pecuniae certae: arbitrium incertae. Ad iudicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil neque tantum, quantum postulavimus, consequamur. 11. Eius rei ipsa verba formulae testimonio sunt. Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex: SI PARET H-S 1000 DARI OPORTERE. Hic, nisi planum facit, H-S 1000 ad libellam sibi deberi, caussam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum: QUANTUM AEQUIUS MELIUS, ID DARI. Ille tamen confitetur plus se petere, quam debeatur: sed satis superque habere dicit, quod sibi ab arbitro tribuatur. 12. Itaque alter causae confidit: alter diffidit. Quae quum ita sint: quaero abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis

H-S 1000, de tuarum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumpseris, quantum aequius et melius sit, dari repromittive, si pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romae esset! Romae est. Utinam adesset in iudicio! Adest. Utinam sederet in consilio C. Pisonis! Ipse C. Piso est. Eundemne tu arbitrum et iudicem sumebas? eidem et infinitam largitionem remittebas et eundem in angustissimam formulam sponsionis concludebas? Quis umquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum abstulit? Nemo. Quantum enim aequius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad iudicem venisti. 43. Ceteri quum ad iudicem causam labefactari animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus. Qui quum de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum sumpsit, iudicavit, sibi pecuniam non deberi. Iam duae partes caussae sunt confectae: adnumerasse sese negat: expensum tulisse non dicit, quum tabulas non recitat. Reliquum est, ut stipulatum se esse dicat. Praeterea enim, quemadmodum certam pecuniam petere possit, non reperio. V. Stipulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo praesente? quis spopondisse me dicit? Nemo. 44. Hic ego si finem faciam dicendi, satis fidei et diligentiae meae, satis caussae et controversiae, satis formulae et sponsioni, satis etiam iudici fecisse videar, cur secundum Roscium iudicari debeat. Pecunia petita est certa, quum tertia parte sponsio facta est. Haec pecunia necesse est aut data, aut expensa lata, aut stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur: expensam latam non esse, codices Fannii confirmant: stipulatam non esse taciturnitas testium concedit. 45. Quid ergo est?

Quod et reus is est, cui et pecunia levissima et existimatio sanctissima fuit semper: et iudex est is, quem nos non minus bene de nobis existimare, quam secundum nos iudicare velimus: et advocatio ea est, quam propter eximium splendorem ut iudicem unum vereri debeamus: perinde ac si in hanc formulam omnia iudicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa et comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, haec erit voluntaria: illa ad iudicem, haec ad C. Pisonem: illa pro reo, haec pro Roscio, illa victoriae, haec bonae existimationis caussa comparata.

VI. 16. Pecuniam petis, Fanni, a Roscio. Quam? Dic audacter et aperte. Utrum, quae tibi ex societate debeatur? an, quae ex liberalitate huius promissa sit et ostentata? Quorum alterum est gravius et odiosius: alterum levius et facilius. Quae ex societate debeatur? Quid ais? Hoc iam neque leviter ferendum est, neque negligenter defendendum. Si qua enim sunt privata iudicia summæ existimationis et paene dicam capitis, tria haec sunt, fiduciae, tutelae, societatis. Aequè enim perfidiosum et nefarium est fidem frangere, quae continet vitam, et pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit, et socium fallere, qui se in negotio coniunxit. 17. Quae quum ita sint, qui sit, qui socium fraudarit et fefellerit, consideremus. Dabit enim nobis iam tacite vita acta in alterutram partem firmum et grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? Nonne, ut ignis in aquam coniectus continuo restinguitur et refrigeratur, sic reservens falsum crimen in purissimam et castissimam vitam collatum statim concidit et exstinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest hoc homini huic haerere peccatum? qui

medius fidius (audacter dico) plus fidei, quam artis, plus veritatis, quam disciplinae possidet in se: quem populus Romanus meliorem virum, quam histrionem esse arbitratur: qui ita dignissimus est scena propter artificium, ut dignissimus sit curia propter abstinentiam. 48. Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? Ignotum hominem scilicet pluribus verbis commendo. Estne quisquam omnium mortalium, de quo melius existimes tu? Estne quisquam, qui tibi purior, pudentior, humanior, officiosior, liberaliorque videatur? Quid tu, Saturi, qui contra hunc venis? existimas aliter? Nonne, quotiescumque in causa in nomen huius incidisti, toties hunc et virum bonum esse dixisti et honoris causa appellasti? quod nemo nisi aut honestissimo aut amicissimo facere consuevit. 49. Qua in re mihi ridicule es visus esse inconstans, qui eundem et laederes et laudares, et virum optimum et hominem improbissimum esse diceres. Eundem tu et honoris causa appellabas et virum primum esse dicebas, et socium fraudasse arguebas. Sed, ut opinor, laudem veritati tribuebas, crimen gratiae concedebas: de hoc ut existimabas praedicabas: Chaereae arbitrato causam agebas.

VII. Fraudavit Roscius. Est hoc quidem auri-
bus animisque hominum absurdum. Quid si tandem aliquem divitem timidum, dementem, inertem nactus esset, qui experiri non posset? tamen incredibile esset. 20. Verumtamen, quem fraudarit, videamus. C. Fannium Chaeream Roscius fraudavit. Oro atque obsecro vos, qui nostis, vitam inter se utriusque conferte: qui non nostis, faciem utriusque considerate. Nonne ipsum caput et supercilia illa penitus abrasa olere malitiam et clamitare calliditatem videntur?

Nonne ab imis unguibus usque ad verticem summum (si quam coniecturam affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus videtur? qui idcirco capite et superciliis semper est rasis, ne ullum pilum viri boni habere dicatur: cuius personam praeclare Roscius in scena tractare consuevit; neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum et periurissimum lenonem quum agit, agit Chaeream. Persona illa lutulenta, impura, invisa in huius moribus, natura vitaeque est expressa. Qui quamobrem Roscium similem sui in fraude et malitia existimarit, nihil videtur, nisi forte, quod praeclare hunc imitari se in persona lenonis animadvertit. 21. Quamobrem etiam atque etiam considera, C. Piso, quis quem fraudasse dicatur. Roscius Fannium? Quid est hoc? probus improbum, pudens impudentem, periurum castus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredibile est; quemadmodum, si Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrumque ex utriusque persona veri simile videretur, et Fannium per malitiam fecisse et Roscium per imprudentiam deceptum esse: sic, quum Roscius Fannium fraudasse arguatur, utrumque incredibile est, et Roscium quidquam per avaritiam appetisse et Fannium quidquam per se bonitate amisisse.

VIII. 22. Principia sunt huiusmodi. Spectemus reliqua. H-S 1000 Q. Roscius fraudavit Fannium. Qua de caussa? Subridet Saturius veterator, ut sibi videtur. Ait propter ipsa H-S 1000. Video: sed tamen cur ipsa H-S 1000 tam vehementer concupierit, quaero. Nam tibi, M. Perperna, C. Piso, certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint, caussam requiro. Egebat? Immo locuples

erat. Debebat? Immo in suis nummis versabatur. Avarus erat? Immo etiam, antequam locuples, semper liberalissimus munificentissimusque fuit. 23. Pro deum hominumque fidem! qui H-S cccccc cccccc cccccc quaestus facere noluit, (nam certe H-S cccccc cccccc merere et potuit et debuit, si potest Dionysia H-S cccccc cccccc merere,) is per summam fraudem et malitiam et perfidiam H-S cccc appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, haec parvula: illa honesta, haec sordida: illa iucunda, haec acerba: illa propria, haec in caussa et in iudicio collocata. Decem his annis proximis H-S sexagies honestissime consequi potuit: noluit. Laborem quaestus recepit: quaestum laboris reiecit. Populo Romano adhuc servire non destitit: sibi servire iampridem destitit. 24. Hoc tu umquam, Fanni, faceres? et si hos quaestus recipere posses, non eodem tempore et gestum et animam ageres? Dic nunc te ab Roscio H-S cccc circumscriptum esse, qui tantas et tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, sed propter magnificentiam liberalitatis repudiavit. Quid ego nunc illa dicam, quae vobis in mentem venire certo scio? Fraudabat te in societate Roscius. Sunt iura, sunt formulae de omnibus rebus constitutae, ne quis aut in genere iniuriae aut ratione actionis errare possit. Expressae sunt enim ex unius cuiusque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria publicae a praetore formulae, ad quas privata lis accommodatur.

IX. 25. Quae quum ita sint, cur non arbitrum pro socio adegeris Q. Roscium, quaero. Formulam non noras? Notissima erat. Iudicio gravi experiri volebas? Quid ita? Propter familiaritatem veterem? cur ergo laedis? Propter integritatem hominis? cur

igitur insimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane vero? quem per arbitrum circumvenire non posses, cuius de ea re proprium erat iudicium, hunc per iudicem condemnabis, cuius de ea re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut obiiice, ubi licet agere: aut iacere noli, ubi non oportet. Tametsi iam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactionem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non nominas? 26. Dic nunc Roscium abs te petisse, ut familiarem suum sumeres arbitrum. Non petiit. Dic pactionem fecisse, ut absolveretur. Non pepigit. Quare, quare sit absolutus? Quod erat summa innocentia et integritate. Quid enim factum est? venisti domum ultro Roscii: satisfacisti: quod temere commisisses, in iudicium ut denuntiaret, rogasti, ut ignosceret; te affuturum negasti: debere tibi ex societate nihil, clamitasti. Iudici hic denuntiavit: absolutus est. Tamen fraudis ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. Pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet, ne condemnaretur. Quid erat caussae, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta: furtum erat apertum.

27. Cuius rei furtum factum erat? Exorditur magna cum expectatione veteris histrionis exponere societatem. X. Panurgus, inquit, fuit Fannii: is fuit ei cum Roscio communis. Hic primum questus est non leviter Saturius, communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus est scilicet homo liberalis et dissolutus et bonitate affluens Fannius Roscio? Sic puto. 28. Quoniam

ille hic constitit paullisper, mihi quoque necesse est paullum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S 1000: ex qua parte erat Roscii, amplius erat H-S 100000. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico aestimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aeris: disciplina, quae erat ab hoc tradita, locabat se non minus H-S 100000. 29. O societatem captiosam et indignam! ubi alter H-S 1000, alter 100000 quod sit, in societatem affert: nisi idcirco moleste pateris, quod H-S 1000 tu ex arca proferebas, H-S 100000 ex disciplina et artificio Roscius promebat. Quam enim rem et expectationem, quod studium et quem favorem secum in scenam attulit Panurgus? Quod Roscii fuit discipulus. Qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique huius nomen audierant, illum eruditum et perfectum existimabant. Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat. 30. Quid sciret ille, perpauci animadvertabant. Ubi didicisset, omnes quaerebant. Nihil ab hoc pravum et perversum produci posse arbitrabantur. Si veniret ab Statilio: tametsi artificio Roscium superaret, aspicere nemo posset. Nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium nasci, sic ex pessimo histrione bonum comoedum fieri posse existimaret. Quia veniebat a Roscio, plus etiam scire, quam sciebat, videbatur. XI. Quod item nuper in Eröte comoedo usu venit: qui posteaquam e scena non modo sibilis, sed etiam convicio

explodebatur, sicut in aram confugit in huius domum, disciplinam, patrocinium, nomen. Itaque perbreui tempore, qui ne in novissimis quidem erat histrionibus, ad primos pervenit comoedos. 31. Quae res extulit eum? Una commendatio huius: qui tamen Panurgum illum, non solum ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit, sed etiam summo cum labore, stomacho miseriaque erudiit. Nam, quo quisque est sollertior et ingeniosior, hoc docet iracundius et laboriosius. Quod enim ipse celeriter arripuit, id quum tarde percipi videt, discruciat. Paulo longius oratio mea provecta est hac de caussa, ut conditionem societatis diligenter cognosceretis. 32. Quae deinde sunt consecuta? Panurgum, inquit, hunc, servum communem, Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. In hanc rem, inquit, me cognitorem dedisti. Lite contestata, iudicio damni iniuria constituto, tu sine me cum Flavio decidisti. Utrum pro dimidia parte, an pro tota societate? Planius dicam, utrum pro me, an pro me et pro te? Pro me? potui exemplo multorum; licitum est: iure fecerunt multi: nihil in ea re tibi iniuriae feci: pete tu tuum, exige et aufer, quod debetur: suam quisque partem iuris possideat et persequatur. At enim tu tuum negotium gessisti bene. Gere et tu tuum bene. Magno tu tuam dimidiam partem decidisti. Magno et tu tuam partem decide. H-S cccicccc tu abstulisti. Si fit hoc vero, H-S cccicccc tu quoque aufer. XII. 33. Sed hanc decisionem Roscii oratione et opinione augere licet; ré et veritate mediocrem et tenuem esse invenietis. Accepit enim agrum temporibus iis, quum iacerent pretia praediorum: qui ager neque villam habuit neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc multo

pluris est, quam tunc fuit. Neque id est mirum. Tum enim propter reipublicae calamitates omnium possessiones erant incertae; nunc deum immortalium benignitate omnium fortunae sunt certae: tum erat ager incultus sine tecto; nunc est cultissimus cum optima villa. 34. Verumtamen, quoniam natura tam malevolus es, numquam ista te molestia et cura liberabo. Praeclare suum negotium gessit Roscius; fundum fructuosissimum abstulit: quid ad te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem et id, quod probare non potest, fingere conatur. De tota re, inquit, decidisti.

Ergo huc universa caussa deducitur, utrum Roscius cum Flavio de sua parte, an de tota societate fecerit pactionem. 35. Nam ego Roscium, si quid communi nomine tetigit, confiteor praestare debere societati. Societatis, non suas lites redemit, quum fundum a Flavio accepit. Quid ita satis non dedit, AMPLIUS A SE NEMINEM PETITURUM? Quid de sua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem: qui pro sociis transigit, satisfaciat neminem eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere non venit in mentem? Nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Nesciebat Fannium Roscio esse socium? Praeclare. Nam iste cum eo litem contestatam habebat. 36. Cur igitur decidit et non restipulatur neminem amplius petiturum? cur de fundo decidit et iudicio non absolvitur? cur tam imperite facit, ut nec Roscium stipulatione alliget neque a Fannio iudicio se absolvat? 37. Est hoc primum et ex conditione iuris et ex consuetudine cautionis gravissimum et firmissimum argumentum: quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora et clariora testimo-

nia in caussa haberem. XIII. Et, ne forte me hoc frustra pollicitum esse praedices, te, te, inquā, Fanni, ab tuis subselliis contra te testem suscitabo. Criminatio tua quae est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis iv. Defensio mea quae est? Roscium pro sua parte cum Flavio transegisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita istam restipulationem clarius. Attende, quaeso, Piso. Fannium invitum et huc atque illuc tergiversantem testimonium contra se dicere cogo. Quid enim restipulatio clamat? QUOD A FLAVIO ABSTULERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO ME SOLUTURUM SPONDEO. Tua vox est, Fanni. 38. Quid tu auferre potes a Flavio, si Flavius nihil debet? Quid hic porro nunc restipulatur, quod iampridem ipse exegit? quid vero Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne, quod debuit, dissolvit? Cur in re tam veteri, in negotio tam confecto, in societate dissoluta nova haec restipulatio interponitur? Quis est huius restipulationis scriptor? testis? arbiter? quis? Tu, Piso. Tu enim Q. Roscium pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, rogasti, ut Fannio daret H-S CCCIDDD, hac conditione, ut, si quid ille exegisset a Flavio, partem eius dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio dicere tibi videtur aperte, Roscium pro se decidisse? 39. At enim forsitan hoc tibi veniat in mentem, repromisisse Fannium Roscio, si quid a Flavio exegisset, eius partem dimidiam: sed omnino exegisse nihil. Quid? tu non exitum exactionis, sed initium repromissionis spectare debes? neque, si ille persequi noluit, non, quod in se fuit, iudicavit, Roscium suas, non societatis lites redemisse. Quid? si tandem planum facio, post

decisionem veterem Roscii, post repromissionem recentem hanc Fannii H-S cccclxxx Fannium a Q. Flavio Panurgi nomine abstulisse: tamen diutius illud viri optimi existimationi Q. Roscii audebit?

XIV. 40. Paulo ante quaerebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, qua de causa Flavius, quum de tota lite faceret pactionem, neque satis acciperet a Roscio neque iudicio absolveretur a Fannio. Nunc vero (id quod mirum et incredibile est) requiro, quamobrem, quum de tota re decidisset cum Roscio, H-S cccclxxx separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire cupio. Utrum omnino Fannium a Flavio H-S cccclxxx non abstulisse? an alio nomine et alia de causa abstulisse? 41. Si alia de causa: quae ratio tibi cum eo intercesserat? nulla. Addictus erat tibi? non. Frustra tempus contero. Omnino, inquit, H-S cccclxxx a Flavio non abstulit, neque Panurgi nomine neque cuiusquam. Si planum facio post hanc recentem stipulationem Roscii H-S cccclxxx a Flavio te abstulisse: numquid causae est, quin ab iudicio abeas turpissime victus? 42. Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, haec res in iudicium. Certe. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis iudex? Cluvius. Ex his unus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversia qui omnium iudicio comprobatus est [iudex]. Quem igitur ex his tribus a me testem spectabis? Petitorem? Fannius est: contra se numquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is iam pridem est mortuus. Si viveret, verba eius audiretis. Iudicem? Cluvius est. Quid is dicit? H-S cccclxxx Panurgi nomen Flavium Fannio dissol-

visse: quem tu si ex censu spectas, eques Romanus est: si ex vita, homo clarissimus est: si ex te, iudicem sumpsisti: si ex veritate, id, quod scire potuit et debuit, dixit. 43. Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honesto, iudici tuo credi oportere. Circumspicit, aestuat: negat nos Cluvii testimonium recituros. Recitabimus. Erras: inani et tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii et C. Luscii Ocreae, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. (TESTIMONIUM T. MANILII ET C. LUSCII OCRAE.) Utrum dicis? Luscio et Manilio, an et Cluvio non esse credendum? Planius atque apertius dicam. XV. Utrum Luscius et Manilius nihil de H-S cccccc ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Luscio et Manilio dixit? Hoc ego loco soluto et quieto sum animo et, quorsum recidat responsum tuum, non magno opere laboro. Firmissimis enim et sanctissimis testimoniis virorum optimorum causa Roscii communita est. 44. Si iam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem iurisiurandi, responde. Manilio et Luscio negas esse credendum? Dic, aude. Est tuae contumaciae, arrogantiae vitaeque universae vox. Quid exspectas, quam mox ego Luscium et Manilium dicam ordine esse senatores, aetate grandes natu, natura sanctos et religiosos, copiis rei familiaris locupletes et pecuniosos? Non faciam: nihil mihi detraham, quum illis exactae aetatis severissime fructum, quem meruerunt, retribuam. Magis mea adolescentia indiget illorum bona estimatione, quam illorum severissima senectus desiderat meam laudem. 45. Tibi vero, Piso, diu deliberandum et concoquendum est, utrum potius Chaereae iniurato in sua lite, an Manilio et Luscio iuratis in

alieno iudicio credas? Reliquum est, ut Cluvium falsum dixisse Luscio et Manilio contendat: quod si facit, qua impudentia est, eumne testem improbabit, quem iudicem probavit? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? eius testis ad iudicem fidem infirmabit, cuius propter fidem et religionem iudicis testes comparabat? quem ego si ferrem iudicem, refugere non deberet: quum testem producam, reprehendere audebit? XVI. 46. Dixit enim, inquit, iniuratus Luscio et Manilio. Si diceret iuratus, crederes? At quid interest inter periurum et mendacem? Qui mentiri solet, peierare consuevit. Quem ego, ut mentiat, inducere possum: ut peieret, exorare facile poterō. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium, quam ad mendacium perducitur consuevit. Quis enim deprecatione deorum, non conscientiae fide commovetur? Propterea quae poena ab diis immortalibus periuro, haec eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus iusiurandum comprehenditur, sed ex perfidia et malitia, per quam insidiae tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci et succensere consuerunt. At ego hoc ex contrario contendo. 47. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret iuratus, quam nunc est, quum dicit iniuratus. Tum enim forsitan improbis nimis cupidus videretur, qui, qua de re iudex fuisset, testis esset? Nunc omnibus inimicis necesse est castissimus et constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familiaribus suis dicit. 48. Dic nunc, si potes, si res, si caussa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas manum iniecit et paullisper consistere et commorari cogit. Unde hoc totum ductum et conflatum menda-

cium est? Roscius est videlicet homo callidus et versutus. Hoc initio cogitare coepit: quoniam Fannius a me petit H-S 1000, petam a C. Cluvio, equite Romano, ornatissimo homine, ut mea caussa mentiatur: dicat, decisionem factam esse, quae facta non est; H-S 100000 a Flavio data esse Fannio, quae data non sunt. Est hoc principium improbi animi, miseri ingenii, nullius consilii. 49. Quid deinde? Posteaquam se praeclare confirmavit, venit ad Cluvium. Quem hominem? levem? Immo gravissimum. Mobilem? immo constantissimum. Familiarem? immo alienissimum. Hunc posteaquam salutavit, rogare coepit blande et concinne scilicet: mentire mea caussa viris optimis tuis familiaribus praesentibus; dic Flavium cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil transegit; dic H-S 100000 dedisse, qui assem nullum dedit. Quid ille [respondit]? Ego vero cupide et libenter mentiar tua caussa; et, si quando me vis perierare, ut paullulum tu compendii facias, paratum fore scito: non fuit caussa, cur tantum laborem caperes et ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve, transigere potuisti. XVII. 50. Pro deum hominumque fidem! hoc aut Roscius umquam a Cluvio petisset, si H-S millies in iudicium haberet? aut Cluvius Roscio petenti concessisset, si universae prae-dae particeps esset? Vix medius fidius tu, Fanni, a Ballione aut aliquo eius simili hoc expostulare aude-res et impetrare posses, quod quum est veritate falsum, tum ratione quoque est incredibile. Obliviscor enim, Roscium et Cluvium viros esse primarios: improbos temporis caussa esse fingo. 51. Falsum subornavit testem Roscius Cluvium. Cur tam sero? cur, quum altera pensio solvenda esset, non tum, quum

prima? Nam iam antea H-S 1000 dissolverat. Deinde, si iam persuasum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius H-S 1000, quam 1000 1000 1000 data dixit Fannio a Flavio, quum ex restipulatione pars eius dimidia Roscii esset? Iam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc quum sentit Saturius esse apertum, resistere et repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis et insidiarum eodem vestigio diverticulum reperit.

52. Petisse, inquit, suam partem Roscium a Flavio confiteor: vacuum et integram reliquisse Fannii concedo: sed, quod sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo. Quo nihil captiosius neque indignius potest dici. Quaero enim, potueritne Roscius ex societate suam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abstulit? si potuit: quemadmodum non sibi exegit? Nam quod sibi petitur, certe alteri non exigitur. 53. An ita est? si, quod universae societatis fuisset, petisset; quod tum redactum esset, aequaliter omnes partirentur: nunc, quum petierit, quod suae partis esset; non, quod abstulit, soli sibi exegit? XVIII. Quid interest inter eum, qui per se litigat et qui cognitor est datus? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit: alteri nemo potest, nisi qui cognitor est factus. Itane vero? Cognitor si fuisset tuus, quod vicisset iudicio, ferres tuum. Suo nomine petiit: quod abstulit, sibi, non tibi exegit. 54. Quod si quisquam petere potest alteri, qui cognitor non est factus: quaero, quid ita, quum Panurgus esset interfectus et lis contestata cum Flavio damni iniuria esset, tu in eam litem cognitor Roscii sis factus: quum praesertim ex tua oratione, quodcumque tibi peteres, huic peteres: quodcumque tibi exigeres,

id in societatem recideret. Quod si ad Roscium nihil perveniret, quod tu a Flavio abstulisses, nisi te in suam litem dedisset cognitorem; ad te pervenire nihil debet, quod Roscius pro sua parte exegit: quoniam tuus cognitor non est factus. 55. Quid enim huic rei respondere poteris, Fanni, quum de sua parte Roscius transegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H-S cccccc ab eo postea exegisti? si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te persequi et petere debes? Simillima enim et maxime gemina societas hereditatis est. Quemadmodum socius in societate habet partem: sic heres in hereditate habet partem. Ut heres sibi soli, non coheredibus petit: sic socius sibi soli, non sociis petit: et quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit: heres ex sua parte, qua hereditatem adiit: socius ex ea, qua societatem coiiit. 56. Quemadmodum suam partem Roscius suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres: sic, quum exegit suam partem et tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet; nisi forte tu perverso more quod huius est ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perstat in sententia Satrius: quodcumque sibi petat socius, id societatis fieri. Quod si ita est: qua (malum) stultitia fuit Roscius, qui ex iurisperitorum consilio et auctoritate restipularetur a Fannio diligenter, ut, quod is exegisset a Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret: siquidem sine cautione et repromissione nihilominus id Fannius societati, hoc est Roscio, debebat?

Desiderantur non pauca.

COROLLARIUM

*fragmenta orationis pro Roscio Comoedo codice
Vaticano prodita continens:*

1. Hoc sibi quisque proponat, quo minus fucatis capiatur officiis.
 2. Rara res est amicitia.
 3. Quid enim tam simplex apertumque est? Atqui non tam in alto latet aurum argentumque.
 4. Hasce ori (*vulgo ore*) adverso inuri cicatrices ac notas virtutis accipitis, ne accipiat fama, quod (*vulgo: quod fama accipiat*) vultus perhorrescit, quem numquam incursione hostium commovere —
 5. (Pot)erat mecum autem ubique inveniri sine ullo labore, sine ulla investigatione.
-

M. TULLII CICERONIS
IN Q. CAECILIUM
DE ACCUSATORE IN C. VERREM
CONSTITUENDO
ORATIO
QUAE
DIVINATIO
DICITUR.

ARG. ASCONII. Cn. Pompeio primum et M. Crasso Coss. C. Verres perfunctus quaestura, legatione et praetura urbana, vivo patre C. Verre et praetextato filio ac filia nupta uxorem habens, quum successisset in Sicilia C. Sacerdoti praetori, eamque non sibi succedente Arrio per triennium tenuisset, atque in ea fuisset libidinose, avaro crudeliterque versatus, succedente tandem in eadem provincia L. Metello, repetundarum reus ab Siculis postulatus est: qui omnes praeter Syracusanos et Mamertinos M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, iam pridem illius necessitudine copulatum, quod quaestor in Sicilia fuisset praetore Sex. Peducaeo, et quod, quum decederet, in illa oratione, quam Lilybaei habuit, multa iis benigne promississet. Accessit his non ignobilis futura de Verre victoria, quia a Metellis, Scipionibus et multis aliis nobilibus viris et praecipue ab Hortensio ipso defenderetur, facile et principe in senatu propter nobi-

litem, et in foro ob eloquentiam rege caussarum, et eodem consule designato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius praetoris Siculi, alterius praetoris urbani. His ita constitutis existit Q. Caecilius Niger, domo Siculus, et quaestor Verris, et eiusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has afferens causas: unam, quod ab eo laesus et ob hoc iure illi sit inimicus, quare praevaricator esse non possit; alteram, quod, quum quaestor ei tum fuerit, etiam ipse in [quaestione] crimina noverit Verris; tertiam, quod Siculus pro Siculis agat. Huiusmodi propositionibus Cicero designatus aedilis his sex capitibus respondet (M. Licinio Crasso Cn. Pompeio Magno Coss. s. 684. p. U. c.). Accusatorem eum esse oportere: Qui invitus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis: Qui pro republica agat: Quem volunt, qui accusant: Quem metuit, qui accusatur: Qui idoneus est facundia et innocentia: Qui hoc facit imitatione maiorum. Divisio principalis una de se ipso, altera de contentione sui et Caecilii. Divinatio dicitur haec oratio, quia non de facto quaeritur et coniectura, sed de futuro, quae est divinatio, uter debeat accusare. Alii ideo putant divinationem dici, quod iniurati iudices in hac causa sedeant, ut, quod velint, praesentire de utroque possint. Alii, quod res agatur sine testibus et sine tabulis, et his remotis argumenta sola sequantur iudices et quasi divinent. Agitur autem causa senatorii iudicii in invidia apud populum constitutis corruptione multorum, vexatis provinciis omnibus, ac sociis populi Romani fessis toto orbe terrarum *libidine et iniquitate Romanorum magistratuum*, accusatoribus praevaricatione infamibus, flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quae ferme ante annos X victor Sulla sustulerat, cognoscente de pecuniis repetundis M. Glabrione praetore, et amplissimis quibusque senatorii ordinis iudicantibus, summa expectatione cunctorum. Genus causae, honestum. Status, qualitas negotialis comparativa de constituendo accusatore, qui potissimum de duobus, aut qui solus accuset. Dicit enim Caecilius, aut a se accusandum esse Verrem, aut a se quoque.

I. 4. Si quis vestrum, iudices, aut eorum qui ad-
sunt, forte miratur, me, qui tot annos in caussis iu-
diciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim
multos, laeserim neminem, subito nunc mutata vo-
luntate ad accusandum descendere: is, si mei consi-
lii causam rationemque cognoverit, una et id, quod
facio, probabit, et in hac causa profecto neminem
praeponendum esse mihi actorem putabit. 2. Quum
quaestor in Sicilia fuisset, iudices, itaque ex ea pro-
vincia decessissem, ut Siculis omnibus iucundam
diuturnamque memoriam quaesturae nominisque mei
relinquerem: factum est, uti quum summum in ve-
teribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me
praesidium suis fortunis constitutum esse arbitraren-
tur. Qui nunc populati atque vexati, cuncti ad me pu-
blice saepe venerunt, ut suarum fortunarum omnium
causam defensionemque susceperem. Me saepe esse
pollicitum, saepe ostendisse dicebant, si quod tempus
accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent,
commodis eorum me non defuturum. 3. Venisse tem-
pus aiebant, non iam ut commoda sua, sed ut vitam
salutemque totius provinciae defenderem: sese iam
ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent,
habere, quod eorum simulacra sanctissima C. Verres
ex delubris religiosissimis sustulisset: quas res lu-
xuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in
rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas
omnes sese hoc uno praetore per triennium pertulis-
se: rogare et orare, ne illos supplices aspernarer,
quos, me incolumi, nemini supplices esse oportere-
ret. II. 4. Tuli graviter et acerbe, iudices, in eum me
locum adduci, ut aut eos homines spes falleret, qui
opem a me atque auxilium petissent, aut ego, qui me

ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Caecilium, qui praesertim quaestor in eadem provincia post me quaestorem fuisset. Quo ego adiumento sperabam hanc a me molestiam posse demoveri, id mihi erat adversarium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quaestor non fuisset. 5. Adductus sum, iudices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine institutoque maiorum, ut onus hoc laboris atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore, mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, iudices, consolatur, quod haec, quae videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor, et non omnino a defendendis hominibus sublevandisque discedere. 6. Quod si hanc caussam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem non haberem; si aut hoc a me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis caussa tantae necessitudinis non intercederet, et hoc, quod facio, me reipublicae caussa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere praeditus, cuius furta atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaia, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romae denique ante oculos omnium maxima turpissimaque nossemus, me agente in iudicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum consilium aut factum posset reprehendere? III. 7. Quid est, pro deum hominumque fidem, in quo ego reipublicae

plus hoc tempore prodesse possim? Quid est, quod aut populo Romano gratius esse debeat, aut sociis exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populatae, vexatae, funditus eversae provinciae: socii stipendiariiue populi Romani afflicti, miseri iam non salutis spem, sed exitii solatium quaerunt. 8. Qui iudicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur accusatores se idoneos non habere. Qui accusare possunt, iudiciorum severitatem desiderant. Populus Romanus interea, tametsi multis incommodis difficultatibusque affectus est, tamen nihil aequè in republica atque illam veterem iudiciorum vim gravitatemque requirit. Iudiciorum desiderio tribunicia potestas efflagitata est: iudiciorum levitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur: iudicum culpa atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur, id iam populare atque plausibile factum est. 9. In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Romani quotidiana querimonia, iudiciorum infamia, totius ordinis offensione, quum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei atque integri causam reipublicae legumque susciperent: fateor me salutis omnium causa ad eam partem accessisse reipublicae sublevandae, quae maxime laboraret. 10. Nunc, quoniam quibus rebus adductus ad causam accesserim demonstravi, dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, quid sequi possitis, habeatis.

Ego sic intelligo, iudices: quum de pecuniis repetundis nomen cuiuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, haec duo in

primis spectari oportere: quem maxime velint actorem esse ii, quibus factae esse dicantur iniuriae, et quem minime velit is, qui eas iniurias fecisse arguatur. IV. 11. In hac caussa, iudices, tametsi utrumque esse arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, et de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est de voluntate eorum, quibus iniuriae factae sunt; quorum caussa iudicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, fana spoliasse dicitur. Ad sunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam iam et diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis atque a populi Romani legibus petunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem iniuriarum, me cognitorem iuris sui, me actorem caussae totius esse voluerunt. 12. Utrum, Q. Caecili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere, an optimorum fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maxime existimari vult, Siculos hoc a me non petisse: primum causam inimici tui sublevabis, de quo non praeiudicium, sed plane iudicium iam factum putatur, quod ita percrebuit, Siculos omnes actorem suae caussae contra illius iniurias quaesisse. 13. Hoc si tu, inimicus eius, factum negabis, quod ipse, cui maxime haec res obstat, negare non audet: videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes, viri clarissimi nostrae civitatis, quos omnes a me nominari non est necesse: eos, qui adsunt, appellabo: quos, si mentirer, testes esse impudentiae meae mi-

nime vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide atque praesidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adiuncta est. 14. Hi sciunt, hoc non modo a me petitum esse, sed ita saepe et ita vehementer esse petitum, ut aut caussa mihi suscipienda fuerit aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit? Adsunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui praesentes vos orant atque obsecrant, iudices, ut in actore caussae suae deligendo vestrum iudicium ab suo iudicio ne discrepet. Omnium civitatum totius Siciliae legationes adsunt praeter duas civitates: quarum duarum, si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quae cum his civitatibus C. Verri communicata sunt. 15. At enim cur a me potissimum hoc praesidium petiverunt? Si esset dubium, petissent a me praesidium necne, dicerem, cur petissent. Nunc vero, quum id ita perspicuum sit, ut oculis iudicare possitis: nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi obiciatur, me potissimum esse delectum. 16. Verum id mihi non sumo, iudices, et hoc non modo in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cuiusquam relinquo, me omnibus patronis esse praepositum. Non ita est: sed unius cuiusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum ducta ratio est. Mea fuit semper haec in hac re voluntas et sententia, quemvis ut hoc malletm de iis, qui essent idonei, suscipere, quam me: me ut malletm, quam neminem. V. 17. Reliquum est iam, ut illud quaeramus, quum hoc constet, Siculos a me petisse, ecquid hanc rem apud vos animosque vestros

valere oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in suo iure repetundo socii populi Romani, supplices vestri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? Quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum caussa constituta sit. 18. Nam civibus quum sunt ereptae pecuniae, civili fere actione et privato iure repetuntur. Haec lex socialis est: hoc ius nationum exterarum est: hanc habent arcem, minus aliquanto nunc quidem munitam, quam antea; verumtamen, si qua reliqua spes est, quae sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est: cuius legis non modo a populo Romano, sed etiam ab ultimis nationibus iampridem severi custodes requiruntur. 19. Quis igitur est, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum caussa lex sit constituta? Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit; quod in una quaque re beneficio senatus populi Romani iuris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto. Si universa, ut dixi, provincia loqui posset, hac voce uteretur: quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit. 20. In huiusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam invitis iis, quorum negotium est, accedere aut aspirare audeat? VI. Si tibi, Q. Caecili, hoc Siculi dicerent: te non novimus; nescimus, qui sis; numquam te antea vidimus; sine nos per eum nostras fortunas defendere, cuius fides est nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? Nunc hoc dicunt, utrumque se nosse, alterum se cupere defen-

sorem esse fortunarum suarum, alterum plane nolle. 21. Cur nolint, etiamsi tacent, satis dicunt. Verum non tacent. Tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena caussa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua caussa, nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis et iudicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitissimis his, quibus maxime lex consultum esse vult? cur, de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo persequendi iuris sui, sed etiam deplorandae calamitatis adimis potestatem? 22. Num, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te alium, sed ut per aliquem te ipsum ulciscantur, laborare?

VII. At enim solum id est, ut me Siculi maxime velint: alterum illud, credo, obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit. Equis umquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille atque illius amici, ut ne haec mihi delatio detur? Sunt multa, quae Verres in me esse arbitratur, quae scit in te, Q. Caecili, non esse: quae cuiusmodi in utroque nostrum sint, paullo post commemorabo. 23. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimescat. Itaque magnus ille defensor et amicus eius tibi suffragatur, me oppugnat; aperte ab iudicibus petit, ut tu mihi anteponare: et ait hoc se honeste sine ulla invidia ac sine ulla offensione contendere. Non enim,

inquit, illud peto, quod soleo, quum vehementius contendere, impetrare; reus ut absolvatur, non peto: sed ut ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum: quod quum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur, cuius ego caussa laboro. 24. Et ait idem, ut aliquis metus adiunctus sit ad gratiam: certos esse in consilio, quibus ostendi tabellas velit. Id esse perfacile: non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam uni cuique tabellam dari cera legitima, non illa infami ac nefaria. Atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat. Videt enim, si a pueris nobiles, quos adhuc elusit; si a quadruplatoribus, quos non sine caussa contempsit semper ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes spectatosque homines tralata sit, se in iudiciis diutius dominari non posse. VIII. 25. Huic ego homini iam ante denuntio, si a me caussam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam; et ita tamen mutandam, ut meliore et honestiore conditione sit, quam qua ipse esse vult; ut imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos, L. Crassum et M. Antonium, qui nihil se arbitrabantur ad iudicia caussasque amicorum praeter fidem et ingenium afferre oportere. Nihil erit, quod me agente arbitretur iudicium sine magno multorum periculo posse corrumpi. 26. Ego in hoc iudicio mihi Siculorum causam receptam, populi Romani susceptam esse arbitror: ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt, sed omnino omnis improbitas, id quod populus Romanus iamdiu flagitat,

exstinguenda atque delenda sit. In quo ego quid eniti aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in oratione mea ponere.

27. Tu vero, Caecili, quid potes? Quo tempore aut qua in re non modo specimen ceteris aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti? In mentem tibi non venit, quid negotii sit caussam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare? atque eam non modo in animis iudicum, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere? sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem iudiciorum defendere? IX. Cognosce ex me, quoniam hoc primum tempus discendi nactus es, quam multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris, ego iam tibi ipse istuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primum integritatem atque innocentiam singularem. Nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitae repossere eum, qui non possit suae reddere. 28. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis nisi ab Siculis potuisse cognosci: Siculos hoc dicere, quum eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad iudicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies: hos patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem, ut est hominum genus nimis acutum et suspiciosum, non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur, sed, quum iisdem litteris illius praetura et tua quaestura consignata sit, asportare te velle ex Sicilia litteras suspicantur. 29. Deinde accusatorem firmum verumque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo esse non posse. Nec ea dico,

quae, si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cum Verre: Potamonem, scribam et familiarem tuum, retentum esse a Verre in provincia, quum tu decederes: M. Caecilium, fratrem tuum, lectissimum atque ornatissimum adolescentem, non modo non adesse neque tecum tuas iniurias persequi: sed esse cum Verre: cum illo familiarissime atque amicissime vivere. Sunt haec et alia in te falsi accusatoris signa permulta: quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse. 30. Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre eiusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. X. Queritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus, quum frumentum sibi in cellam imperavisset et quum esset tritici modius H-S II, pro frumento in modios singulos duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, iniuria non ferenda. Ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est: tu, Caecili, quid facies? 31. Utrum hoc tantum crimen praetermittes, an obiicies? Si obiicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia tu ipse fecisti? Audebis ita accusare alterum, ut, quo minus tute condemnere, recusare non possis? Sin praetermittes: qualis erit ista tua accusatio, quae domestici periculi metu certissimi et maximi criminis non modo suspicionem, verum etiam mentionem ipsam pertimescat? 32. Emptum est ex S. C. frumentum ab Siculis praetore Verre: pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. Grave est hoc crimen in Verrem: grave me agente: te accusante nullum. Eras enim tu quaestor: pecuniam publicam tu tracta-

has: ex qua, etiamsi cuperet praetor, tamen ne qua deductio fieret, magna ex parte tua potestas erat. Huius quoque igitur criminis te accusante mentio nulla fiet. Silebitur toto iudicio de maximis et notissimis illius furtis et iniuriis. Mihi crede, Caecili, non potest in accusando socios vere defendere is, qui cum reo criminum societate coniunctus est. 33. Mancipes a civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? Hoc Verre praetore factum est solum? non: sed etiam quaestore Caecilio. Quid igitur? daturus es huic crimini, quod et potuisti prohibere ne fieret, et debuisti? an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in iudicio suo non audiet, quod quum faciebat, quemadmodum defensurus esset, non reperiebat. XI. Atque ego haec, quae in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furtiva: quae ille, ut istius, credo, animos atque impetus retardaret, cum quaestore suo benignissime communicavit. 34. Haec tu scis ad me esse delata: quae si velim proferre, facile omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse coniunctam, sed ne praedam quidem adhuc esse divisam. Quapropter si tibi indicium postulas dari, quod tecum una fecerit, concedo, si id lege permittitur. Sin autem de accusatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quo minus alterius peccata demonstrare possint. 35. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam atque tuam accusationem. Ego etiam, quae tu sine Verre commisisti Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, quum summam ipse haberet potestatem: tu contra ne quae ille quidem fecit obiciēs, ne qua ex parte coniunctus cum eo reperiare.

Quid illa, Caecili? contemnendane tibi videntur esse, sine quibus caussa sustineri, praesertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua in foro, iudiciis, legibus aut ratio aut exercitatio? 36. Intelligo, quam scopuloso difficilique in loco verser. Nam quum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii atque eloquentiae multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio: neque est, quod possim dicere: neque, si esset, dicerem. Aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est: aut, si id parum est, ego maius id commemorando facere non possum.

XII. 37. De te, Caecili, iam mehercule hoc extra hanc contentionem certamenque nostrum familiariter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam: et tu te collige: et qui sis et quid facere possis, considera. Putasne, te posse de maximis acerbissimisque rebus, quum caussam sociorum fortunasque provinciae, ius populi Romani, gravitatem iudicii legumque susceperis, tot res, tam graves, tam varias voce, memoria, consilio, ingenio sustinere? 38. Putasne te posse, quae C. Verres in quaestura, quae in legatione, quae in praetura, quae Romae, quae in Italia, quae in Achaia, Asia Pamphyliaque patrarit, ea, quemadmodum locis temporibusque divisa sint, sic criminibus et oratione distinguere? Putasne posse, id quod in eiusmodi reo maxime necessarium est, facere, ut, quae ille libidinose, quae nefarie, quae crudeliter fecerit, ea aequae acerbae et indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui senserunt? 39. Magna sunt ea, quae dico, mihi crede: noli haec contemnere. Dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: caussa non

solum exponenda, sed etiam graviter copioseque agenda est. Perficiendum est, si quid agere aut perficere vis, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter studioseque audiant. In quo si te multum natura adiuuaret; si optimis a pueritia disciplinis atque artibus studuisses et in his elaborasses; si litteras Graecas Athenis, non Lilybaei, Latinas Romae, non in Sicilia didicisses: tamen esset magnum, tantam caussam, tam exspectatam et diligentia consequi et memoria complecti et oratione exponere et voce et viribus sustinere. 40. Fortasse dices: Quid? ergo haec in te sunt omnia? Utinam quidem essent! Verumtamen ut esse possent, magno studio mihi a pueritia est elaboratum. Quod si ego haec propter magnitudinem rerum ac difficultatem assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modo antea numquam cogitasti, sed ne nunc quidem, quum in eas ingrederis, quae et quantae sint, suspicari potes? XIII. 41. Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro iudiciisque ita versem, ut eiusdem aetatis aut nemo aut pauci plures caussas defenderint; et qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem promptiorque esse possim: tamen ita deos mihi velim propitios, ut, quum illius temporis mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco. 42. Iam nunc mente et cogitatione prospicio, quae tum studia hominum, qui concursus futuri sint: quantam expectationem magnitudo iudicii sit allatura: quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura: quantam de-

nique audientiam orationi meae improbitas illius factura. Quae quum cogito, iam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici insensique sunt, et expectatione omnium et magnitudine rerum dignum eloqui possim. 43. Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras? et si quid ex vetere aliqua oratione, IOVEM EGO OPTIMUM MAXIMUM: aut, VELLEM, SI FIERI POTUISSET, IUDICES: aut aliquid eiusmodi ediscere potueris, praeclare te paratum in iudicium venturum arbitraris?

44. Ac si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam caussam, ut ego arbitror, demonstrare non posses. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo et ad dicendum paratissimo futurum esse certamen; quicum modo disserendum, modo omni ratione pugnandum certandumque sit? Cuius ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam, ita probo, ut me ab eo delectari facilius, quam decipi putem posse. XIV. Numquam ille me opprimet consilio: numquam ullo artificio pervertet: numquam ingenio me suo labefactare atque infirmare conabitur. Novi omnes hominis petitiones rationesque dicendi: saepe in iisdem, saepe in contrariis caussis versati sumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit ingeniosus, ut nonnullum etiam de suo ingenio iudicium fieri arbitretur. 45. Te vero, Caecili, quemadmodum sit elusurus, quam omni ratione iactaturus. videre iam videor: quoties ille tibi potestatem optionemque facturus sit, ut eligas utrum velis; factum esse, necne; verum esse, an falsum: utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi aestus, qui error, quae tenebrae, dii immortales! erunt, homini minime malo? Quid? quum accusationis tuae membra dividere coeperit et in digitis suis singulas

partes caussae constituere? Quid? quum unum quodque transigere, expedire, absolvere? Ipse profecto metuere incipies, ne innocenti periculum facesseris. 46. Quid? quum commiserari, conqueri et ex illius invidia deonerare aliquid et in te traicere coeperit? commemorare quaestoris cum praetore necessitudinem constitutam? morem maiorum? sortis religionem? Poterisne eius orationis subire invidiam? Vide modo: etiam atque etiam considera. Mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modo verbis te obruat, sed gestu ipso ac motu corporis praestringat aciem ingenii tui, teque ab institutis tuis cogitationibusque abducat. 47. Atque huiusce rei iudicium iam continuo video futurum. Si enim mihi hodie respondere ad haec quae dico potueris: si ab isto libro, quem tibi magister ludi nescio qui ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno discesseris: posse te et illi quoque iudicio non deesse et caussae atque officio tuo satisfacere arbitrabor: sin mecum in hac prolusione nihil fueris: quem te in ipsa pugna cum acerrimo adversario fore putemus?

XV. Esto: ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis et disertis. Est tamen hoc aliquid: tametsi non est satis. Omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus et paratissimus esse debet. Verumtamen L. Apuleium esse video proximum subscriptorem, hominem non aetate, sed usu forensi atque exercitatione tironem. 48. Deinde, ut opinor, habet Allienum, hunc tamen ab subselliis: qui quid in dicendo posset, numquam satis attendi: in clamando quidem video eum esse bene robustum atque exercitatum. In hoc spes tuae sunt omnes; hic, si tu eris actor constitu-

tus, totum iudicium sustinebit. At ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulet laudi et existimationi tuae: et ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Graecis fieri videmus, saepe illum, qui est secundarum aut tertiarum partium, quum possit aliquanto clarius dicere, quam ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam maxime excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet, tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quam potest. 49. Iam hoc considerate, cuiusmodi accusatores in tanto iudicio simus habituri, quum et ipse Allienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detracturus sit, et Caecilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minus vehemens fuerit et sibi primas in dicendo partes concesserit. Quantum quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege moratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos delationem dedissetis. 50. Ex quibus alienissimis hominibus ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quae dixerint, certo loco aut singulatim uni cuique respondeam: sic breviter, quoniam non consulto, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi praeteriens satisfaciam universis. XVI. Tantane vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi caussam praeripere conemini potius, quam aliquos a columna Maenia vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit, Tullio me apponite. 51. Quid? Mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas

capsas admisero? qui non solum ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo: non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam a me susceptam, mihi creditam quisquam subscriptor me invito aspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat.

52. Verum ut ad te, Caecili, redeam, quam multa te deficient, vides: quam multa sint in te, quae reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profecto iam intelligis. Quid ad haec dici potest? non enim quaero, quid tu dicturus sis: video, mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor tuus hic tenet: qui, si te recte monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? an id quod dictitas, iniuriam tibi fecisse Verrem? Arbitror. Neque enim esset veri simile, quum omnibus Siculis faceret iniurias, te illi unum eximium, cui consuleret, fuisse. 53. Sed ceteri Siculi ultorem suarum iniuriarum invenerunt: tu, dum tuas iniurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque iniuriae sint impunitae atque inultae: et hoc te praeterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci: in quo utrumque sit, cum superiorem esse; in quo alterum, in eo non, quid is velit, sed quid facere possit, quaeri solere. 54. Quod si ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres iniuriam fecerit: utrum tandem censes hoc iudices gravius ferre oportere, te ab illo esse laesum, an provinciam Siciliam esse vexatam ac perditam? Opinor, concedis, multo

hoc et esse gravius et ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accusando provincia. Nam provincia accusat, quum is agit caussam, quem sibi illa defensorem sui iuris, ultorem iniuriarum, actorem caussae totius adoptavit.

XVII. 55. At eam tibi C. Verres fecit iniuriam, quae ceterorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime. Nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis iniuria dicatur, quae causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me. Nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, numquam proferet. Agonis est quaedam Lilybaetana liberta Veneris Erycinae, quae mulier ante hunc quaestorem copiosa plane et locuples fuit. Ab hac praefectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per iniuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Venereorum et eorum, qui a Venere se liberaverunt, ut praefecto illi religionem Veneris nomenque obiiceret, dixit et se et omnia sua Veneris esse. 56. Ubi hoc quaestori Caecilio, viro optimo et homini aequissimo, nuntiatum est; vocari ad se Agonidem iubet: iudicium dat statim, si pareret, eam se et sua Veneris esse dixisse. Iudicant recuperatores id, quod necesse erat: neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adiudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia Veneris nomine Agonis ac religione retinere vult, fortunas omnes libertatemque suam istius iniuria perdidit. Lilybaeum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quaestorem suum pecuniam, quam ex Agonidis bonis redeget, eam mulieri omnem adnu-

merare et reddere. 57. Est adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mucius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem? aequius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quaestoris libidinem coercendam? Summe haec omnia mihi videntur esse laudanda. Sed repente e vestigio ex homine tamquam aliquo Circaeο poculo factus est Verres: redit ad se atque ad mores suos. Nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit: mulieri reddidit, quantum visum est.

XVIII. 58. Hic tu, si laesum te a Verre esse dices, patiar et concedam: si iniuriam tibi factam quereris, defendam et negabo. Deinde de iniuria, quae tibi facta sit, neminem nostrum graviorem vindicem esse oportet, quam te ipsum, cui facta dicitur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti; si domi illius aliquoties fuisti; si ille apud te postea caenavit: utrum te perfidiosum an praevaricatorem existimari mavis? Video esse necesse alterutrum: sed ego tecum in eo non pugnabo, quo minus, utrum velis, eligas. 59. Quid, si ne iniuriae quidem, quae tibi ab illo facta sit, caussa remanet? quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modo mihi, sed cuiquam anteponare? Nisi forte illud, quod dicturum te esse audio, quaestorem illius fuisse. Quae caussa gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet: in contentione suscipiendarum inimicitiarum ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum iustam videri oportere. 60. Etenim, si plurimas a tuo praetore iniurias accepisses; tamen eas ferendo maiorem laudem, quam ulciscendo mererere: quum vero nullum illius in vita rectius factum sit, quam id, quod tu iniuriam appellas; hi statuent, hanc causam,

quam ne in alio quidem probarent, in te iustam ad necessitudinem violandam videri? qui si summam iniuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quaestor eius fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione accusare: si vero nulla tibi facta est iniuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare quum incertum sit de iniuria, quemquam esse horum putas, qui non malit te sine vituperatione, quam cum scelere discedere?

XIX. 61. Ac vide, quid differat inter meam opinionem ac tuam. Tu, quum omnibus rebus inferior sis, hac una in re te mihi anteferri putas oportere, quod quaestor illius fueris: ego, si superior ceteris rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim a maioribus nostris accepimus, praetorem quaestori suo parentis loco esse oportere: nullam neque iustiore neque graviores causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciae, quam officii, quam publicam muneris societatem. 62. Quamobrem si iure eum posses accusare, tamen, quum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses: quum vero neque iniuriam acceperis et praetori tuo periculum crees: fatearis necesse est, te illi iniustum impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quaestura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem eum, quaestor cui fueris, accuses: non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. Neque fere umquam venit in contentionem de accusando, qui quaestor fuisset, quin repudiaretur. 63. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in

L. Flaccum neque Cn. Pompeio in T. Albucium, quorum nemo propter indignitatem repudiatus est; sed ne libido violandae necessitudinis auctoritate iudicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Iulio contendit, ut tu mecum. Quaestor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Iulius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus ad causam accesserat. Semper haec causa plurimum valuit: semper haec ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciae, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere, ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere.

XX. 64. Etenim si probabilis est eorum causa, qui iniurias suas persequi volunt; qua in re dolori suo, non reipublicae commodis serviunt: quanto illa causa honestior, quae non solum probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nulla privatim accepta iniuria, sociorum atque amicorum populi Romani dolore atque iniuriis commoveri? Nuper quum in P. Gabinium vir fortissimus et innocentissimus L. Piso delationem nominis postularet et contra Q. Caecilius peteret, isque se veteres inimicitias iam diu susceptas persequi diceret: quum auctoritas et dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa iustissima, quod eum sibi Achaei patronum adoptarant. 65. Etenim quum lex ipsa de pecuniis repetundis sociorum atque amicorum populi Romani patrona sit, iniquum est, non eum legis iudiciiue actorem idoneum maxime putari, quem actorem causae suae socii defensoremque fortunarum suarum potissimum esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet ae-

quius? Utra igitur est splendidior, utra illustrior commemoratio? accusavi eum, cui quaestor fueram, quicum me sors consuetudoque maiorum, quicum me deorum hominumque iudicium coniunxerat? an: accusavi rogatu sociorum atque amicorum; delectus sum ab universa provincia, qui eius iura fortunasque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit eorum caussa, apud quos quaestor fueris, quam cum, cuius quaestor fueris, accusare? 66. Clarissimi viri nostrae civitatis temporibus optimis hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusque suis, ab exteris nationibus, quae in amicitiam populi Romani ditionemque essent, iniurias propulsare eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum et prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, iniurias. 67. Nuper Cn. Domitium scimus M. Silano diem dixisse propter unius hominis Egriomari paterni amici atque hospitis iniurias.

XXI. Neque enim magis animos hominum nocentium res umquam ulla commovit, quam haec maiorum consuetudo longo intervallo repetita ac relata; sociorum querimoniae delatae ad hominem non inertissimum, susceptae ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide diligentiaque sua posse defendere. 68. Hoc timent homines: hoc laborant: hoc institui atque adeo institutum referri ac renovari moleste ferunt. Putant fore, uti, si paullatim haec consuetudo serpere ac prodire coeperit, per homines honestissimos virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos aut illiusmodi quadruplatores leges iudiciaque administrentur. 69. Cuius consuetudinis atque instituti patres maio-

resque nostros non poenitebat tum, quum P. Lentulus, is qui princeps senatus fuit, accusabat M'. Aquilium subscriptore C. Rutilio Rufo: aut quum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, posteaquam bis consul et censor fuerat, L. Cottam in iudicium vocabat. Iure tum florebat populi Romani nomen: iure auctoritas huius imperii civitatisque maiestas gravis habebatur. Nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus praedito, simulant sese mirari, quum moleste ferant. 70. Quid sibi iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defendere consueverat: nunc praesertim, ea iam aetate, quum aedilitatem petat? Ego vero aetatis non modo meae, sed multo etiam superioris et honoris amplissimi puto esse, et accusare improbos et miseros calamitososque defendere. Et profecto aut hoc remedium est aegrotae ac prope desperatae reipublicae iudiciisque corruptis ac contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defensionem iudiciorumque auctoritatem quam honestissimos et integerrimos diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla umquam medicina his tot incommodis reperietur. 71. Nulla salus reipublicae maior est, quam eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de fama sua, quam illos, qui accusantur, de capite ac fortunis suis pertimescere. Itaque semper ii diligentissime laboriosissimaeque accusarunt, qui se ipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt.

XXII. Quamobrem hoc statuere, iudices, debetis, Q. Caecilium, de quo nulla umquam opinio fuerit nullaque in hoc ipso iudicio expectatio futura sit,

qui neque, ut ante collectam famam conservet, neque uti reliqui temporis spem confirmet, laborat, non nimis hanc caussam severe, non nimis accurate, non nimis diligenter acturum. Habet enim nihil, quod in offensione deperdat: ut turpissime flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requirit. 72. A nobis multos obsides habet populus Romanus, quos ut incolumes conservare, tueri, confirmare ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. Habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet estimationem multo sudore, labore vigiliisque collectam: ut, si in hac caussa nostrum officium ac diligentiam probaverimus, haec, quae dixi, retinere per populum Romanum incolumia ac salva possimus: si tantulum offensum titubatumque sit, ut ea, quae singulatim ac diu collecta sunt, uno tempore universa perdamus. 73. Quapropter, iudices, vestrum est deligere, quem existimetis facillime posse magnitudinem caussae ac iudicii sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Caecilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor: populus Romanus ne tam honestam, tam severam diligentemque accusationem neque vobis placuisse neque ordini vestro placere arbitretur, providete.

PROOEMIUM

VEL

PRINCIPIUM PRIMAE ACTIONIS
IN C. VERREM.

ARG. ASCONII. Victo Caecilio et accusatione ad se delata, Cicero, quum inquisitionis tempus in Siciliam postulasset dies CX, et cum filio patrum suum Tullium totam provinciam colligendis litteris in Verrem et denunciandis testimoniis peragrasset diebus L, quia pedestre iter ex Sicilia et propter fugitivos et propter Verris insidias devitabat, a Vibone transiit. Tum repente adveniens, quum videret id agi, ut a M. Glabrone praetore et ab iis iudicibus, qui tunc erant, ad alium annum aliumque praetorem res tota transiret, eripereturque sibi reus patrocinio Hortensii ac Metelli, qui tunc consules (ann. 685. p. U. c.) futuri erant: (per hos enim Verres eludendi iudicii fiduciam sumpserat:) hoc commentus est rationis, ut orationem longam praetermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad unum quodque crimen expositum, et eos Hortensio interrogandos daret. Qua arte ita est fatigatus Hortensius, ut nihil, contra quod diceret, inveniret, ipse etiam Verres, desperato patrocinio, sua sponte discederet in exsilium.

Hoc igitur laborat in oratione hac tota Tullius ut ostendat, non dolo nec astutia, sed necessitate facere id, quod facit, et magis adversariorum fraudibus occurrat, quam ut ipse sit captio-

sus. Vult enim, ut diximus, omne hoc tempus, quod est ante Kalend. Ianuar., dispensare in totius causae actionem, ne ad alium praetorem aliosque iudices novis consulibus veniendum sit. Toto igitur hoc libro exhortatio iudicum continetur ad vere indicandum; minae in adversarios diriguntur omnia tentantes ad corrumpendum iudicium, et expositiones Ciceronis consilii sui iudicibus exhibentur, quasi inter eos tractentur communiter; ubi brevitatis quoque obliuiscendorum criminum mira arte conficitur.

Status, quantum ad crimina causae repetundarum pertinet, coniectura multiplex inest omnibus libris; quantum ad specialem intentionem libri huius refertur, qualitas negotialis extra scriptum in particula iuris est constituta; inducitur enim postulatio de agendi novo genere, si quidem petit permitti sibi, non uti oratione perpetua, sed breviter crimina proponere et ad singula testes dare.

Sunt autem capita orationis haec: an talis reus, cuius damnatio prosit rei publicae; an talia eius consilia ad corrumpendum iudicium; an talia et tam manifesta crimina ad patrocinium desperandum; an huiusmodi ab eo et ab eius suffragatoribus et dicta et facta ad eludendam accusationem, ut novo genere sit agendum Tullio. Quarum rerum quasi per narrationem facit demonstrationem. Expositio consilii sui, ut cum iudicibus deliberatio, videtur inducta; in qua ostenditur, certandum cum Hortensii astutia, non utendo horis omnibus ad dicendum; ad tollendam, si fieri possit, comperendinationem, per testes crimina comprobando. Facit hoc Cicero, ut haec res non solum compendio ac brevitate moram temporis tollat, sed etiam circa artificium dicendi breviter etiam in hac parte vim oratoris ostendat.

I. 4. Quod erat optandum maxime, iudices, et quod unum ad invidiam vestri ordinis infamiamque iudiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reipublicae tempore videtur. Inveteravit enim iam opinio perniciose reipublicae no-

bisque periculosa, quae non modo Romae, sed et apud exterarum nationum omnium sermone percrebruit, his iudiciis, quae nunc sint, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari. 2. Nunc in ipso discrimine ordinis iudiciorumque vestrorum quum sint parati, qui concionibus et legibus hanc invidiam senatus inflammare conentur, reus in iudicium adductus est C. Verres, homo vita atque factis omnium iam opinione damnatus, pecuniae magnitudine, sua spe ac praedicatione absolutus. Huic ego caussae, iudices, cum summa voluntate et exspectatione populi Romani actor accessi, non ut augerem invidiam ordinis, sed ut infamiae communi succurrerem. Adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem iudiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Romano, satisfacere exteris nationibus possetis; depeculatorem aerarii, vexatorem Asiae atque Pamphylicae, praedonem iuris urbani, labem atque perniciem provinciae Siciliae. 3. De quo si vos severe religioseque iudicaveritis, auctoritas ea, quae in vobis remanere debet, haerebit: sin istius ingentes divitiae iudiciorum religionem veritatemque perfregerint, ego hoc tamen assequar, ut iudicium potius reipublicae, quam aut reus iudicibus aut accusator reo defuisse videatur. II. Equidem, ut de me confitear, iudices, quum multae mihi a C. Verre insidiae terra marique factae sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio officioque repulerim: numquam tamen neque tantum periculum mihi adire visus sum neque tanto opere pertimui, ut nunc in ipso iudicio: 4. neque tantum me exspectatio accusationis meae concursusque tantae multitudinis, quibus ego rebus vehementissime per-

turbor, commovet, quantum istius insidiae nefariae, quas uno tempore mihi, vobis, M'. Glabrioni praetori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur: qui ita dictitat, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent: se tantum rapuisse, ut id multis satis esse possit: nihil esse tam sanctum, quod non violari, nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. 5. Quod si, quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo, fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset. Verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili eius audacia singularis stultitia coniuncta est. Nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi iudicii perspicua sua consilia conatusque omnibus fecit. Semel, ait, se in vita pertimuisse, tum, quum primum reus a me factus sit: quod quum e provincia recens esset invidiaque et infamia non recenti, sed vetere ac diuturna flagraret, tum ad iudicium corrumpendum tempus alienum offenderet. 6. Itaque quum ego diem in Sicilia inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achaïam biduo breviorē diem postularet: non ut is idem conficeret diligentia et industria sua, quod ego meo labore et vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor ne Brundisium quidem pervenit; ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum privatorumque litteras iniuriasque cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse posset, hominem ab isto quaesitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret. III. 7. Nunc homo audacissimus atque amentissimus hoc cogitat. Intelligit me ita paratum atque instructum in iudicium

venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium sua furta atque flagitia defixurus sim. Videt senatores multos esse testes audaciae suae: videt multos equites Romanos, frequentes praeterea cives atque socios, quibus ipse insignes iniurias fecerit. Videt etiam tot tam graves ab amicissimis civitatibus legationes cum publicis auctoritatibus ac testimoniis convenisse. 8. Quae quum ita sint, usque eo de omnibus bonis male existimat, usque eo senatoria iudicia perditā profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dicitet, non sine caussa se cupidum pecuniae fuisse, quoniam tantum in pecunia praesidium experiatur esse: sese (id quod difficillimum fuerit) tempus ipsum emisse iudicii sui, quo cetera facilius emere posset: ut, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret. 9. Quod si non modo in caussa, verum in aliquo honesto praesidio aut in alicuius eloquentia aut gratia spem aliquam collocasset: profecto non haec omnia colligeret atque aucuparetur: non usque eo despiceret contemneretque ordinem senatorium, ut arbitrato eius deligeretur ex senatu, qui reus fieret: qui, dum hic, quae opus essent, compararet, causam interea ante eum diceret. 10. Quibus ego rebus quid iste speret et quo animum intendat, facile perspicio. Quamobrem verò se confidat aliquid perficere posse, hoc praetore et hoc consilio intelligere non possum. Unum illud intelligo, quod populus Rom. in reiectione iudicium iudicavit, ea spe istum fuisse praeditum, ut omnem rationem salutis in pecunia poneret: hoc erepto praesidio, ut nullam sibi rem adiumento fore arbitraretur.

IV. Etenim quod est ingenium tantum, quae tan-

ta facultas dicendi et copia, quae istius vitam, tot vitiiis flagitiisque convictam, iam pridem omnium voluntate iudicioque damnatam, aliqua ex parte possit defendere? 41. cuius ut adolescentiae maculas ignominiasque praeteream; quaestura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum a quaestore suo pecunia publica? nudatum et proditum consulem? desertum exercitum? relictam provinciam? sortis necessitudinem religionemque violatam? cuius legatio exitium fuit Asiae totius et Pamphyliae: quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus est, quum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit et instauravit quaestorium: quum eum, cui legatus et pro quaestore fuisset, et in invidiam suis maleficiis adduxit et in ipsis periculis non solum deseruit, sed etiam oppugnavit ac prodidit: 42. cuius praetura urbana aedium sacrarum fuit publicorumque operum depopulatio, simul in iure dicundo bonorum possessionumque contra omnium instituta addictio et condonatio. Iam vero omnium vitiorum suorum plurima et maxima constituit monumenta et indicia in provincia Sicilia; quam iste per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit, vix autem per multos annos innocentisque praetores aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur. 43. Hoc praetore Siculi neque suas leges neque nostra senatusconsulta neque communia iura tenuerunt. Tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi et libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit aut satietati superfuit. V. Nulla res per triennium, nisi ad nutum istius, iudicata est: nulla res tam patria cuiusquam atque avita

fuit, quae non ab eo, imperio istius, abiudicaretur. Innumerabiles pecuniae ex aratorum bonis novo nefarioque instituto coactae: socii fidelissimi in hostium numero existimati: cives Romani servilem in modum cruciati et necati: homines nocentissimi propter pecunias iudicio liberati: honestissimi atque integerrimi, absentes rei facti, indleta caussa damnati et eiecti: portus munitissimi, maximae tutissimaeque urbes piratis praedonibusque patefactae: nautae militesque Siculorum, socii nostri atque amici, fame necati: classes optimae atque opportunissimae cum magna ignominia populi Romani amissae et perditae. 14. Idem iste praetor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quae illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quae victores civitatibus Siculis aut dederunt aut reddiderunt, spoliavit nudavitque omnia. Neque hoc solum in statu ornamentisque publicis fecit, sed etiam delubra omnia, sanctissimis religionibus consecrata, depeculatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paullo magis affabre atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris vero et flagitiis nefarias eius libidines commemorare, pudore deterreor: simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos coniugesque suas integras ab istius petulantia conservare non licitum est. 15. At enim haec ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque eius nefaria commemorare possit: ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina praetermittere, quam ne qua in istum fingere existimer. Neque enim mihi videtur haec multitudo, quae ad audiendum convenit, cogno-

scere ex me causam voluisse, sed ea quae scit, mecum recognoscere.

VI. Quae quum ita sint, iste homo amens ac perditus alia mecum ratione pugnat. Non id agit, ut alicuius eloquentiam mihi opponat: non gratia, non auctoritate cuiusquam, non potentia nititur. Simulat his se rebus confidere: sed video, quid agat: (neque enim agit occultissime:) proponit inania mihi nobilitatis, hoc est, hominum arrogantium nomina: qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quam adiuvant, quod noti sunt. Simulat se eorum praesidio confidere, quum interea aliud quiddam iam diu machinetur. 46. Quam spem nunc habeat in manibus et quid moliatur, breviter iam, iudices, exponam. Sed prius, ut ab initio res ab eo constituta sit, quaeso, cognoscite. Ut primum e provincia rediit, redemptio est huius iudicii facta grandi pecunia. Ea mansit in conditione atque pacto usque ad eum finem, dum iudices reiecti sunt. Posteaquam reiectio iudicum facta est; quod et in sortitione istius spem fortuna populi Romani, et in reiiciendis iudicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat; renunciata est tota conductio. 47. Praeclare se res habebat. Libelli nominum vestrorum consiliique huius in manibus erant omnium. Nulla nota, nullus color, nullae sordes videbantur his sententiis allini posse: quum iste repente ex alacri atque laeto sic erat humilis atque demissus, ut non modo populo Romano, sed etiam sibi ipse condemnatus videretur. Ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia pecunia maiore repetuntur, eademque vestrae famae fortunisque omnium insidiae per eosdem homines comparantur. Quae res primo, iudices,

pertenui nobis argumento indicioque patefacta est: post aperto suspicionis introitu ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus.

VII. 48. Nam ut Hortensius consul designatus domum reducebatur e campo cum maxima frequentia ac multitudine: fit obviam casu ei multitudini C. Curio; quem ego hominem, honoris potius quam contumeliae caussa, nominatum volo. Etenim ea dicam, quae ille, si commemorari noluisse, non tanto in conventu tam aperte palamque dixisset: quae tamen a me pedetentim cauteque dicentur, ut et amicitiae nostrae, et dignitatis illius habita ratio esse intelligatur. 49. Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem: appellat hominem et ei voce maxima gratulatur victoriam: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis necessariisque eius, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc iubet sine cura esse. *Renuntio, inquit, tibi, te hodiernis comitiis esse absolutum.* Quod quum tam multi homines honestissimi audissent, statim ad me defertur: immo vero, ut quisque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur: ridiculum iis, qui istius caussam in testium fide, in criminum ratione, in iudicum potestate, non in comitiis consularibus positam arbitrabantur: indignum iis, qui altius perspiciebant et hanc gratulationem ad iudicium corrumpendum spectare arbitrabantur. 20. Etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se et mecum loquebantur: aperte iam ac perspicue nulla esse iudicia. Qui reus pridie iam ipse se condemnatum putabat, is, posteaquam defensor eius consul est factus, absolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores,

omnes publicae privataeque litterae Romae sunt, nihilne id valebit? nihil, invito consule designato. Quid iudices? non crimina, non testes, non existimationem populi Romani sequentur? non. Omnia in unius potestate ac moderatione vertentur. VIII. Vere loquar, iudices: vehementer me haec res commovebat. Optimus enim quisque ita loquebatur: Iste quidem tibi eripietur: sed nos non tenebimus iudicia diutius. Etenim quis poterit, Verre absoluto, de transferendis iudiciis recusare? 21. Erat omnibus molestum: neque eos tam istius hominis perditum subita laetitia, quam hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare me id moleste ferre: cupiebam animi dolorem vultu tegere et taciturnitate celare. Ecce autem illis ipsis diebus, quum praetores designati sortirentur et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quaereret; nuntiatur mihi, tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoque domum mitteret, qui uxori suae nuntiarent. 22. Sane ne haec quidem res mihi placebat: neque tamen, quid tanto opere in hac sorte metuendum mihi esset, intelligebam. Unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiēbam: fiscos complures cum pecunia Siciliensi a quodam senatore ad equitem Romanum esse tralatos: ex his quasi X fiscos ad senatorem illum relictos esse, comitiorum meorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos. 23. Ex quibus quidam, qui se omnia mea causa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit: demonstrat, qua iste oratione usus esset: commemorasse istum, quam liberaliter eos tractasset etiam antea, quum ipse praeturam petisset, et proximis consularibus praetoriisque comitiis: deinde continuo esse pol-

licitum, quantam vellent pecuniam, si me aedilitate deiecissent. Hic alios negasse audere, alios respondisse, non putare id perfici posse: inventum tamen esse fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum atque amicum, qui, H-S quingentis milibus depositis, id se perfecturum polliceretur: et fuisse tamen nonnullos, qui se una facturos esse dicerent. Quae quum ita essent, sane benevolo animo me, ut magno opere caverem, praemonebat.

IX. 24. Sollicitabar rebus maximis uno atque eo perexiguo tempore. Urgebant comitia: et in his ipsis oppugnabar grandi pecunia. Instabat iudicium: ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur. Agere, quae ad iudicium pertinebant, libere comitiorum metu deterrebar: petitioni toto animo servire propter iudicium non licebat. Minari denique divisoribus ratio non erat, propterea quod eos intelligere videbam, me hoc iudicio districtum atque obligatum futurum. 25. Atque hoc ipso tempore Siculis denuntiatum esse audio, primum ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Siculos sane in eo liberos fuisse, qui quamobrem arcesserentur quum intelligerent, non venisse. Interea comitia nostra, quorum iste se, ut ceterorum hoc anno comitiorum, dominum esse arbitrabatur, haberi coepta sunt. Cursare iste homo potens cum filio blando et gratioso circum tribus: paternos amicos, hoc est divisores, appellare omnes et convenire. Quod quum esset intellectum et animadversum: fecit animo libentissimo populus Romanus, ut, cuius divitiarum me de fide deducere non potuissent, ne eiusdem pecuniae de honore deicerent. 26. Posteaquam illa petitionis magna cura liberatus sum, animo coepi

multo magis vacuo ac soluto nihil aliud, nisi de iudicio agere et cogitare. Reperio, iudices, haec ab istis consilia inita et constituta, ut, quacumque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum praetorem caussa diceretur. In eo esse haec commoda: primum M. Metellum, amicissimum: deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum; qui quam isti sit amicus, attendite. Dedit enim praerogativam suae voluntatis eiusmodi, ut isti pro praerogativis eam reddidisse videatur. 27. An me taciturnum tantis de rebus existimavistis? et, in tanto reipublicae existimationisque meae periculo, cuiquam consulturum potius, quam officio et dignitati meae? Accessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset praetor in Sicilia. Cum iis ita loquitur: se consulem esse: fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quaesiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit, multis rationibus esse provisum. X. 28. Quid est, quaeso, Metelle, iudicium corrumpere, si hoc non est? testes, praesertim Siculos, timidos homines et afflictos, non solum auctoritate deterere, sed etiam consulari metu et duorum praetorum potestate? Quid faceres pro homine innocente et propinquo, quum propter hominem perditissimum atque alienissimum de officio ac dignitate decedis, et committis, ut, quod ille dictitat, alicui, qui te ignorat, verum esse videatur? 29. Nam hoc Verrem dicere aiebant, te non fato, ut ceteros ex vestra familia, sed opera sua, consulem factum. Duo igitur consules et quaesitor erunt ex illius voluntate. Non solum effugiemus, inquit, hominem in quaerendo nimium diligentem, nimium servientem populi existimationi,

M'. Glabrimonem: accedet nobis etiam illud. Iudex est M. Caesonius, collega nostri accusatoris, homo in rebus iudicandis spectatus et cognitus: quem minime expediat esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere: propterea quod iam antea, quum iudex in Iuniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium protulit. Hunc iudicem ex Kal. Ianuar. non habebimus. 30. Q. Manlium et Q. Cornificium, duos severissimos atque integerrimos iudices, quod tribuni plebis tum erunt, iudices non habebimus. P. Sulpicius, iudex tristis et integer, magistratum ineat necesse est Nonis Decembr. M. Crepereius, ex acerima illa equestri familia et disciplina; L. Cassius, ex familia tum ad ceteras res, tum ad iudicandum severissima; Cn. Tremellius, homo summa religione et diligentia: tres hi homines veteres tribuni militares sunt designati: ex Kal. Ianuar. non iudicabunt. Subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quaestioni praefuturus est. Ita secundum Kalendas Ianuar., et praetore et prope toto consilio commutato, magnas accusatoris minas magnamque iudicii expectationem ad nostrum arbitrium libidinemque eludemus. 31. Nonae sunt hodie Sextiles: hora nona convenire coepistis. Hunc diem iam ne numerant quidem. Decem dies sunt ante ludos votivos quos Cn. Pompeius facturum est: hi ludi dies quindecim auferent: deinde continuo Romani consequentur. Ita prope XL diebus interpositis, tum denique se ad ea, quae a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur: deinde se ducturos et dicendo et excusando facile ad ludos Victoriae. Cum his plebeios esse coniunctos: secundum quos aut nulli aut pauci

dies ad agendum futuri sunt. Ita defessa ac refrigerata accusatione, rem integram ad M. Metellum praetorem esse venturam. Quem ego hominem, si eius fidei diffisus essem, iudicem non retinuissem. 32. Nunc tamen eo animo sum, ut eo iudice, quam praetore, hanc rem transigi malim, et iurato suam, quam iniurato aliorum tabellas committere.

XI. Nunc ego, iudices, iam vos consulo, quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii mihi profecto taciti dabitis, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore; mei laboris, industriae diligentiaeque capiam fructum: et ex accusatione perficiam, ut nemo umquam post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior ad iudicium venisse videatur. Sed in hac laude industriae meae, reus ne elabatur, summum periculum est. Quid est igitur, quod fieri possit? non obscurum, opinor, neque absconditum. 33. Fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem tabulis, testibus, privatis publicisque litteris auctoritatibusque accusemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi. Dicam aperte. Si te mecum dicendo ac diluendis criminibus in hac caussa contendere putarem; ego quoque in accusando atque in explicandis criminibus operam consumerem. Nunc, quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam ex istius tempore et caussa, malitiose; necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obsistere. 34. Tua ratio est, ut secundum binos ludos mihi respondere incipias: mea, ut ante primos ludos comperendinem. Ita fiet, ut tua ista ratio existimetur astuta: meum hoc consilium, necessarium. XII. Ve-

rum illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, huiusmodi est. Ego quum hanc causam Siculorum rogatu recepissem, idque mihi amplum et praeclarum existimassem, eos velle meae fidei diligentiaeque periculum facere, qui innocentiae abstinentiaeque fecissent: tum, suscepto negotio, maius mihi quiddam proposui, in quo meam in rempublicam voluntatem populus Romanus perspicere posset. 35. Nam illud mihi nequaquam dignum industria conatuque meo videbatur, istum a me in iudicium iam omnium iudicio condemnatum vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia et ea cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam iudiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc vero, quoniam haec te omnis dominatio regnumque iudiciorum tanto opere delectat, et sunt homines, quos libidinis infamiaeque suae neque pudeat neque taedeat; qui quasi de industria in odium offensionemque populi Romani irruere videantur: hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus et mihi periculosum, verumtamen dignum, in quo omnes nervos aetatis industriaeque meae contenderem. 36. Quoniam totus ordo paucorum improbitate et audacia premitur et urgetur infamia iudiciorum: profiteor huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assiduum, acerbum adversarium. Hoc mihi sumo, hoc mihi depono, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Ianuar. secum agere de republica ac de hominibus improbis voluit: hoc munus aedilitatis meae populo Romano amplissimum pulcherrimumque polliceor. Moneo, praedico, ante denuntio: qui aut deponere aut recipere aut accipere aut polliceri aut sequestres

aut interpretes corrumpendi iudicii solent esse, quique ad hanc rem aut potentiam aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc iudicio manus animosque ab hoc scelere nefario. XIII. 37. Erit tum consul Hortensius cum summo imperio et potestate; ego autem aedilis, hoc est, paullo amplius quam privatus: tamen haec huiusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo Romano grata atque iucunda, ut ipse consul in hac caussa prae me minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur. Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam expositis certis rebus agentur, quae inter decem annos, posteaquam iudicia ad senatum tralata sunt, in rebus iudicandis nefarie flagitioseque facta sunt. 38. Cognoscet ex me populus Romanus, quid sit, quamobrem, quum equester ordo iudicaret, annos prope quinquaginta continuos nullo iudice equite Romano iudicante, ne tenuissima quidem suspicio acceptae pecuniae ob rem iudicandam constituta sit: quid sit, quod iudiciis ad senatorium ordinem tralatis sublataque populi Romani in unum quemque nostrum potestate Q. Calidius damnatus dixerit, minoris H-S tricies praetorium hominem honeste non posse damnari: quid sit, quod P. Septimio senatore damnato, Q. Hortensio praetore, de pecuniis repetundis lis aestimata sit eo nomine, quod ille ob rem iudicandam pecuniam accepisset: 39. quod in C. Herennio, quod in C. Popillio, senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt, quod in M. Attilio, qui de maiestate damnatus est, hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem iudicandam accepisse; quod inventi sunt senatores, qui C. Verre praetore urbano sortiente exirent in eum reum, quem incognita caussa condemnarent:

quod inventus est senator, qui quum iudex esset, in eodem iudicio et ab reo pecuniam acciperet, quam iudicibus divideret, et ab accusatore, ut reum damneret. 40. Iam vero quomodo illam labem, ignominiam calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum esse in hac civitate, quum senatorius ordo iudicaret, ut discoloribus signis iuratorum hominum sententiae notarentur? Haec omnia me diligenter severeque acturum esse polliceor. XIV. Quo me tandem animo fore putetis, si quid in hoc ipso iudicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum atque commissum? quum praesertim planum facere multis testibus possim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, saepe dixisse, *se habere hominem potentem, cuius fiducia provinciam spoliaret: neque sibi soli pecuniam quaerere, sed ita triennium illud praeturae Sici-
liensis distributum habere, ut secum praeclare agi diceret, si unius anni quaestum in rem suam converteret: alterum patronis et defensoribus suis traderet: tertium illum uberrimum quaestuosissimumque annum totum iudicibus reservaret.* 41. Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M'. Glabrimonem nuper, quum in reiiciendis iudicibus commemorassem, intellexi, vehementer populum Romanum commoveri: me arbitrari, fore, uti nationes exterae legatos ad populum Romanum mitterent, ut lex de pecuniis repetundis iudiciumque tolleretur: si enim iudicia nulla sint, tantum unum quemque ablaturum putant, quantum sibi ac liberis suis satis esse arbitrentur: nunc, quod eiusmodi iudicia sint, tantum unum quemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, praetori, iudicibus satis futurum sit: hoc profecto infinitum esse: se avarissimi hominis cupiditati satisfacere

posse, nocentissimae victoriae non posse. 42. O commemoranda iudicia praeclaramque existimationem nostri ordinis! quum socii populi Romani iudicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quae a maioribus nostris sociorum caussa comparata sunt. An iste umquam de se bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem animo imbibisset? Quo maiore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum Romanum, quum in avaritia, scelere, periurio vos sui similes esse arbitretur.

XV. 43. Cui loco, per deos immortales, iudices, consulite ac providete. Moneo praedicoque id, quod intelligo, tempus opportunissimum vobis hoc divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in iudiciis severitas, nulla religio, nulla denique iam existimantur esse iudicia. Itaque a populo Romano contemnimur, despici-mur: gravi diuturna-que iam flagramus infamia. 44. Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus tribuniciam potestatem tanto studio requisivit: quam quum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re vera iudicia poscebat. Neque hoc Q. Catulum, hominem sapientissimum atque amplissimum, fugit, qui Cn. Pompeio, viro fortissimo et clarissimo, de tribunicia potestate referente, quum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: *Patres conscriptos iudicia male et flagitiose tueri: quod si in rebus iudicandis populi Romani existimationi satisfacere voluissent, non tanto opere homines fuisse tribuniciam potestatem desideraturos.* 45. Ipse denique Cn. Pompeius, quum primum concionem ad urbem consul designatus habuit; ubi (id quod maxime exspectari videbatur) ostendit, se tribuniciam potesta-

tem restitutum, factus est in eo strepitus et grata concionis admurmuratio. Idem in eadem concione quum dixisset: *populatas vexatasque esse provincias: iudicia autem turpia et flagitiosa fieri: ei rei se providere ac consulere velle*: tum vero non strepitu, sed maximo clamore suam populus Romanus significavit voluntatem. XVI. 46. Nunc autem homines in speculis sunt: observant, quemadmodum sese unus quisque vestrum gerat in retinenda religione conservandisque legibus. Vident adhuc post legem tribuniciam unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum. Quod tametsi non reprehendunt, tamen magno opere quod laudent non habent. Nulla est enim laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit aut conetur corrumpere. 47. Hoc est iudicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis iudicabit. In hoc homine statuatur, possitne, senatoribus iudicantibus, homo nocentissimus pecuniosissimusque damnari. Deinde est huiusmodi reus, in quo homine nihil sit praeter summa peccata maximamque pecuniam; ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea quae turpissima est residere possit. Non gratia, non cognatione, non aliis recte factis, non denique aliquo mediocri vitio, tot tantaque eius vitia sublevata esse existimabuntur. 48. Postremo ego causam sic agam, iudices: eiusmodi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo a vobis, ut istum absolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam atque rationem, qua omnes illorum conatus investigare et consequi possim. Ita res a me agetur, ut in eorum consiliis omnibus non modo aures hominum, sed etiam oculi populi Romani interesse videantur: 49. vos aliquot iam per annos

conceptam huic ordini turpitudinem atque infamiam delere ac tollere potestis. Constat inter omnes, post haec constituta iudicia, quibus nunc utimur, nullum hoc splendore atque hac dignitate consilium fuisse. Hic si quid erit offensum, omnes homines non iam ex eodem ordine alios magis idoneos, quod fieri non potest, sed alium omnino ordinem ad res iudicandas quaerendum arbitrabuntur. XVII. 50. Quapropter primum ab diis immortalibus, quod sperare mihi videor, hoc idem, iudices, peto, ut in hoc iudicio nemo improbus praeter eum qui iampridem inventus est reperiatur: deinde, si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano, iudices, confirmo, vitam mehercule mihi prius, quam vim perseverantiamque ad illorum improbitatem persequendam defuturam. 51. Verum quod ego laboribus, periculis inimicitiisque meis tum, quum admissum erit, dedecus severe me persecuturum esse polliceor, id ne accidat, tu tua sapientia, auctoritate, diligentia, M'. Glabrio, potes providere. Suscipe caussam iudiciorum: suscipe caussam severitatis, integritatis, fidei, religionis: suscipe caussam senatus, ut is hoc iudicio probatus cum populo Romano et in laude et in gratia esse possit. Cogita, qui sis, quo loco sis, quid dare populo Romano, quid reddere maioribus tuis debeas: fac tibi paternae legis Aciliae veniat in mentem, qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis optimis iudiciis severissimisque iudicibus usus est. 52. Circumstant te summae auctoritates, quae te oblivisci laudis domesticae non sinant: quae te dies noctesque commoneant fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gravissimum socerum fuisse. Quare si Glabronis patris vim et acrimoniam ceperis ad resisten-

dum hominibus audacissimis: si avi Scaevolae prudentiam ad prospiciendas insidias, quae tuae atque horum famae comparantur: si soceri Scauri constantiam, ut ne quis te de vera et certa possit sententia demovere: intelliget populus Romanus, integerrimo atque honestissimo praetore delectoque consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniae plus habuisse momenti ad suspicionem criminis, quam ad rationem salutis.

XVIII. 53. Mihi certum est, non committere, ut in hac caussa praetor nobis consiliumque mutetur. Non patiar rem in id tempus duci, ut Siculi, quos adhuc servi designatorum consulum non moverunt, quum eos novo exemplo universos arcesserent, eos tum lictores consulum vocent: ut homines miseri, antea socii atque amici populi Romani, nunc servi ac supplices, non modo ius suum fortunasque omnes eorum imperio amittant, verum etiam deplorandi iuris sui potestatem non habeant. 54. Non sinam profecto, caussa a me perorata, quadraginta diebus interpositis, tum nobis denique respondeant, quum accusatio nostra in oblivionem diuturnitate * adducta sit: non committam, ut tum res iudicetur, quum haec frequentia totius Italiae Roma discesserit; quae convenit uno tempore undique comitiorum, ludorum censendique caussa. Huius iudicii et laudis fructum et offensionis periculum vestrum, laborem sollicitudinemque nostram; scientiam, quid agatur, memoriamque, quid a quoque dictum sit, omnium puto esse oportere. 55. Faciam hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes nostrae civitatis sunt, ante factum, ut testibus utar statim: illud a me novum, iudices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ut crimen totum expli-

cem; ubi id interrogando, argumentis atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommodem: ut nihil inter illam usitatam accusationem atque hanc novam intersit, nisi quod in illa tunc, quum omnia dicta sunt, testes dantur; hic in singulas res dabuntur: ut illis quoque eadem interrogandi facultas argumentandi dicendique sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem accusationemque desideret, altera actione audiet: nunc id, quod facimus (ea ratione facimus, ut malitiae illorum consilio nostro occurramus) necessario fieri intelligat. 56. Haec primae actionis erit accusatio. Dicimus C. Verrem, quum multa libidinose, multa crudeliter in cives Romanos atque in socios, multa in deos hominesque nefarie fecerit, tum praeterea quadringenties sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc tabulis privatis, publicisque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiamsi spatium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse.

ACTIONIS SECUNDÆ
I N C. V E R R E M
LIBER PRIMUS
DE
PRAETURA URBANA.

ARG. ASCONII. Deinceps hæc omnia non dicta, sed scripta sunt contra eum: quod ita factum est. — Fingit Cicero, adesse in iudicio Verrem comperendinatum, et respondere citatum, et defendi. In ceteris enim orationibus defensor futurus, accusationis officium his libris, qui Verrinarum nomine nuncupantur, compensare decrevit, et, quoniam accusare multos indecorum Tullio videbatur, in una causa vim huius artis et eloquentiæ demonstrare. Nam et bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quaecumque in criminationibus constituta est, hic expressam vident: et contra, ex hoc defensionum vim in ceteris orationibus, et nervos eius ex hac virtute cognoscunt, quæ in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum scena sic facta est, ut dicit Tullius, non autem acta res est. **ADEST**, inquit, Verres, respondet, defenditur. Ergo quum prima actione accusatus sit ac defensus Verres, nunc, velut defensus iterum, (sic enim mos erat,) in altera actione accusatur ad ultimum rursus oratione perpetua. Crimina repetundarum et alia pleraque ex ante acta vita sæpe firmantur: sumitur etiam hinc sæpe defensio. Omnis enim confirmatio ab attributis personæ et negotio sumi solet.

Ergo attributa personae maxime in ante acta vita quaeri solent: negotium in ipso crimine. Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens, anteactis unum dedit, hunc scilicet solum: crimini ipsi repetundarum quattuor: unum de iure dicendo: alterum de re frumentaria: tertium de signis: quartum de suppliciis. Ad hanc enim similitudinem poeta Virgilius Minoem, iudicem apud inferos, tamquam praetor rerum capitalium *quaesitorem* appellat (*Aen. VI*, 432.): dat ibi sortitionem, ubi *urnam* nominat: dat electionem iudicum, quum dicit, *consiliumque vocat*: dat cognitionem facinorum, quum dicit, *vitasque et crimina discit*. Ergo hic liber, qui de ante acta vita est, statum necesse est coniecturalem habeat. Capita autem, quae ipse Tullius fecit, dividendo totam hanc accusationem, sunt haec: primum in quaesturam: deinde in legationem et vicequaesturam: tertio in praeturam urbanam: quarto in praeturam Siciliensem. Nam quum omnes eius actus quaesturae nomine, legationis, praeturae urbanae Siciliensisque, quadripartita librorum divisione cognoscantur: ante acta eius omnia hoc libro comprehensa sunt ad eorum fidem quae post dicentur. Prooemia sane huius libri constituta sunt in simulatione, quasi verae accusationis in Verrem audentem adesse, atque defensum: in exhortatione iudicum ad recte iudicandum; tum in minis contra adversarios: et in exhibenda ratione officii sui, cur ita maluerit accusare, ut prima actione tantum testibus uteretur. Quae omnia eiusmodi sunt, ut non tam nova dicere, quam dicta libri superioris instaurare videatur. Post haec omnia, ipsius Ciceronis per honores Verris cum criminibus iunctos divisio per ordinem temporum currit.

I. 4. Neminem vestrum ignorare arbitror, iudices, hunc per hosce dies sermonem vulgi atque hanc opinionem populi Romani fuisse, C. Verrem altera actione responsurum non esse neque ad iudicium affuturum. Quae fama non idcirco solum emanarat, quod iste certe statuerat ac deliberaverat non adesse: verum etiam, quod nemo quemquam tam audacem,

tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis testibus evictus ora iudicum aspicere aut os suum populo Romano ostendere auderet. 2. Est idem Verres, qui fuit semper, ut ad audendum proiectus, sic paratus ad audiendum. Praesto est: respondet: defenditur. Ne hoc quidem sibi reliqui facit, ut in rebus turpissimis, quum manifesto teneatur, si reticeat et absit, tamen impudentiae suae pudentem exitum quaesisse videatur. Patior, iudices, et non moleste fero, me laboris mei, vos virtutis vestrae fructum esse laturos. Nam si iste id fecisset, quod primo statuerat, ut non adesset: minus aliquanto, quam mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in hac accusatione comparanda constituendaque elaborassem: vestra vero laus tenuis plane atque obscura, iudices, esset. 3. Neque enim hoc a vobis populus Romanus exspectat, neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit, et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere. Immo vero adsit, respondeat: summis opibus, summo studio potentissimorum hominum defendatur: certet mea diligentia cum illorum omnium cupiditate, vestra integritas cum istius pecunia, testium constantia cum illius patronorum minis atque potentia. Tum demum illa victa videbuntur, quum in contentionem certamenque venerint. 4. Absens si iste esset damnatus, non tam ipse sibi consuluisse, quam invidisse vestrae laudi videretur. II. Neque enim salus ulla reipublicae maior hoc tempore reperiri potest, quam populum Romanum intelligere, diligenter reiectis ab accusatore iudicibus, socios, leges, rempublicam senatorio consilio maxime posse defendi: neque tanta fortunis omnium perniciēs

potest accidere*, quam opinione populi Romani rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abiudicari. 5. Itaque mihi videor, iudices, magnam, et maxime aegram et prope depositam reipublicae partem suscepisse: neque in eo magis meae, quam vestrae laudi existimationique servisse. Accessi enim ad invidiam iudiciorum levandam vituperationemque tollendam: ut, quum haec res pro voluntate populi Romani esset iudicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas iudiciorum videretur: postremo, ut esset hoc iudicatum, ut finis aliquando iudiciariae controversiae constitueretur. 6. Etenim sine dubio, iudices, in hac caussa ea res in discrimen adducitur. Reus est enim nocentissimus: qui si condemnatur, desinent homines dicere, his iudiciis pecuniam plurimum posse: sin absolvitur, desinemus nos de iudiciis transferendis recusare. Tametsi de absoluteione istius neque ipse iam sperat nec populus Romanus metuit: de impudentia singulari, quod adest, quod respondet, sunt qui mirentur: mihi pro cetera eius audacia atque amentia ne hoc quidem mirandum videtur. Multa enim et in deos et in homines impie nefarieque commisit: quorum scelerum poenis agitur et a mente consilioque deducitur.

III. 7. Agunt eum praecipitem poenae civium Romanorum, quos partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim implorantes iura libertatis et civitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium dii patrii: quod iste unus inventus est, qui e complexu parentum abreptos filios ad necem duceret et parentes pretium pro sepultura liberum posceret. Religiones vero caerimoniaeque omnium sacrorum fanorumque violatae simulacraque deorum, quae non

modo ex suis templis ablata sunt, sed etiam iacent in tenebris, ab isto retrusa atque abdita, consistere eius animum sine furore atque amentia non sinunt. 8. Neque iste mihi videtur se ad damnationem offerre solum, neque hoc avaritiae supplicio communi, qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus esse: singularem quamdam poenam istius immanis atque importuna natura desiderat. Non id solum quaeritur, ut, isto damnato, bona restituantur iis, quibus erepta sunt: sed et religiones deorum immortalium expiandae et civium Romanorum cruciatus multorumque innocentium sanguis istius supplicio luendus est. 9. Non enim furem, sed ereptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque: non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum iudicium adduximus: ut ego hunc unum eiusmodi reum post hominum memoriam fuisse arbitrer, cui damnari expediret.

IV. Nam quis hoc non intelligit, istum, absolutum diis hominibusque invitis, tamen ex manibus populi Romani eripi nullo modo posse? Quis hoc non perspicit, praeclare nobiscum actum iri, si populus Romanus istius unius supplicio contentus fuerit ac non sic statuerit, non istum maius in sese scelus concepisce, quum fana spoliavit, quum tot homines innocentes necavit, quum cives Romanos morte, cruciatu, cruce affecerit; quum praedonum duces accepta pecunia dimiserit; quam eos, si qui istum tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum iurati sententia sua liberarint? 10. Non est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, iudices: non is est reus, non id tempus, non id consilium, (metuo ne quid arrogantius

apud tales viros videar dicere,) ne actor quidem est is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus aut occulte surripi aut impune eripi possit. His ego iudicibus non probabo C. Verrem contra leges pecunias cepisse? Sustinebunt tales viri se tot senatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honestissimis ex tam illustri provincia, tot populorum privatorumque litteris non credidisse? tantae populi Romani voluntati restitisse? 41. Sustineant. Reperiemus, si istum vivum ad aliud iudicium perducere poterimus, quibus probemus, istum in quaestura pecuniam publicam Cn. Carboni consuli datam avertisse: quibus persuadeamus, istum alieno nomine a quaestoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Erunt, qui et in eo quoque audaciam eius reprehendant, quod aliquot nominibus de capite, quantum commodum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortasse, iudices, qui illum eius peculatum vel acerrime vindicandum putent, quod iste M. Marcelli et P. Africani monumenta, quae nomine — illorum, re vera — populi Romani et erant et habebantur, ex fanis religiosissimis, et ex urbibus sociorum atque amicorum non dubitaverit auferre. V. 42. Emerserit ex peculatus etiam iudicio: meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suae reservavit: quaerat non solum, quemadmodum nostro crimini, verum etiam quo pacto suae confessioni possit mederi: meminert, se priore actione, clamore populi Romani infesto atque inimico excitatum, confessum esse, duces a se praedonum securi non esse percussos: se iam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur eos

ab se pecunia liberatos. Fateatur id, quod negari non potest, se privatum hominem praedonum duces vivos atque incolumes domi suae, posteaquam Romanam redierit, usquedum per me licuerit, tenuisse. Hoc, in illo maiestatis iudicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse concedam. Ex hoc quoque evaserit: proficiscar eo, quo me iampridem vocat populus Romanus. 13. De iure enim libertatis et civitatis suum putat esse iudicium, et recte putat. Confringat iste sane vi sua consilia senatoria, quaestiones omnium perrumpat, evolet ex vestra severitate; mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. Credet iis equitibus Romanis populus Romanus, qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus, ab isto civem Romanum, qui cognitores homines honestos daret, sublatum esse in crucem dixerunt. 14. Credent omnes v et xxx tribus homini gravissimo atque ornatissimo M. Annio, qui se praesente civem Romanum securi percussum esse dixit. Audietur a populo Romano vir primarius, eques Romanus, L. Flavius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, quum eum Syracusis amplius centum cives Romani cognoscerent lacrimantesque defenderent, pro testimonio dixit, securi esse percussum. Probabit fidem et auctoritatem et religionem suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis praeditus, qui iuratus apud vos dixit, multos cives Romanos in lautumiis istius imperio crudelissime per vim morte esse mulctatos. Hanc ego causam quum agam beneficio populi Romani de loco superiore, non vereor, ne aut istum vis ulla ex populi Romani suffragiis eripere aut a me ullum munus aedilitatis amplius aut gratius populo Romano esse possit.

VI. 45. Quapropter omnes in hoc iudicio conentur omnia: nihil est iam, quod in hac caussa peccare quisquam, iudices, nisi vestro periculo possit. Mea quidem ratio quum in praeteritis rebus est cognita, tum in reliquis explorata atque provisa est. Ego meum studium in rempublicam iam illo tempore ostendi, quum longo intervallo veterem consuetudinem retuli et rogatu sociorum atque amicorum populi Romani, meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri atque ornatissimi (quo in numero e vobis complures fuere,) ita probarunt, ut ei, qui istius quaestor fuisset et ab isto laesus inimicitias iustas persequeretur, non modo deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, quum id postularet, facerent potestatem. 46. In Siciliam sum inquirendi caussa profectus: quo in negotio industriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo litterarum et testium declaravit: pudorem vero ac religionem, quod, quum venissem senator ad socios populi Romani, qui in ea provincia quaestor fuissem, ad hospites meos ac necessarios caussae communis defensor deverti potius, quam ad eos, qui a me auxilium petivissent. Nemini meus adventus labori aut sumptui neque publice neque privatim fuit. Vim in inquirendo tantam habui, quantam mihi lex dabat, non quantam habere poteram illorum studio, quos iste vexarat. 47. Romam ut ex Sicilia redii, quum iste atque istius amici, homines lautii et urbani, sermones huiuscemodi dissipassent, quo animos testium retardarent, me magna pecunia a vera accusatione esse deductum; tametsi probabatur nemini, quod et ex Sicilia testes erant ii, qui quaestorem me in provincia cognoverant, et hinc

homines maxime illustres, qui, ut ipsi noti sunt, sic nostrum unum quemque optime norunt: tamen usque eo timui, ne quis de mea fide atque integritate dubitaret, donec ad reiiciendos iudices venimus.

VII. Sciebam in reiiciendis iudicibus nonnullos memoria nostra pactionis suspicionem non vitasse, quum ipsa in accusatione eorum industria ac diligentia probaretur. 18. Ita reieci iudices, ut hoc constet, post hunc statum reipublicae, quo nunc utimur, simili splendore et dignitate consilium nullum fuisse. Quam iste laudem communem ait sibi esse mecum: qui, quum P. Galbam iudicem reiecisset, M. Lucretium retinuit; et, quum eius patronus ex eo quaereret, cur suos familiarissimos, Sex. Peducaeam, Q. Considium, Q. Iunium reiici passus esset, respondit, quod eos in iudicando nimium sui iuris sententiaeque cognosceret. 19. Itaque iudicibus reiectis sperabam, iam onus meum vobiscum esse commune. Putabam non solum notis, sed etiam ignotis probatam meam fidem esse et diligentiam. Quod me non fefellit. Nam comitiis meis, quum iste infinita largitione contra me uteretur, populus Romanus iudicavit, istius pecuniam, quae apud me contra fidem meam nihil potuisset, apud se contra honorem meum nihil posse debere. Quo quidem die primum iudices citati in hunc reum consedistis, quis tam iniquus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, iudiciorum iudicumque cupidus, qui non conspectu consessuque vestro commoveretur? 20. Quum in eo vestra mihi dignitas fructum diligentiae referret, id sum assecutus, ut una hora, qua coepi dicere, reo audaci, pecunioso, profuso, perduto spem iudicii corrumpendi praeciderem; ut primo die testium tanto numero citato populus

Romanus iudicaret ipso absoluto rempublicam stare non posse: ut alter dies amicis istius ac defensoribus non modo spem victoriae, sed etiam voluntatem defensionis auferret; ut tertius dies sic hominem prosterneret, ut morbo simulato non, quid responderet, sed, quemadmodum non responderet, deliberaret. Deinde reliquis diebus, his criminibus, his testibus et urbanis et provincialibus sic obrutus atque oppressus est, ut his ludorum diebus interpositis, nemo istum comperendinatum, sed condemnatum iudicaret.

VIII. 21. Quapropter ego, quod ad me attinet, iudices, vici: non enim spolia C. Verris, sed existimationem populi Romani concupivi. Meum fuit cum caussa accedere ad accusandum. Quae caussa fuit iustior, quam a tam illustri provincia defensorem constitui et deligi? — reipublicae consulere. Quid iam reipublicae honestius, quam in tanta invidia iudiciorum adducere hominem, cuius damnatione totus ordo cum populo Romano et in laude et in gratia possit esse? — ostendere ac persuadere, hominem nocentem adductum esse: quis est in populo Romano, qui hoc non ex priore actione abstulerit, omnium ante damnatorum scelera, furta, flagitia, si unum in locum conferantur, vix cum huius parva parte aequari conferrique posse?

22. Vos, quod ad vestram famam, existimationem salutemque communem pertinet, iudices, prospicite atque consulite. Splendor vester facit, ut peccare sine summo reipublicae detrimento ac periculo non possitis. Non enim potest sperare populus Romanus, esse alios in senatu, qui recte possint iudicare, vos si non potueritis. Necesse est, quum de toto ordine desperarit, aliud genus hominum atque aliam rationem iudiciorum requirat. Hoc si vobis

ideo levius videtur, quod putatis onus esse grave et incommodum, iudicare: intelligere debetis, primum interesse, utrum id onus vosmet ipsi reieceritis, an, quod probare populo Romano fidem vestram et religionem non potueritis, eo vobis iudicandi potestas erepta sit. Deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi simus ad eos iudices, quos propter odium vestri populus Romanus de vobis voluerit iudicare. 23. Verum vobis dicam id, quod intellexi, iudices. Homines scitote esse quosdam, quos tantum odium nostri ordinis teneat, ut hoc palam iam dictitent, se istum, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc uno nomine absolvi velle, ut ab senatu iudicia per ignominiam turpitudinemque auferantur. Haec me, iudices, pluribus verbis vobiscum agere coegit non timor meus de vestra fide, sed spes illorum nova, quae quum Verrem a porta subito ad iudicium retraxisset, nonnulli suspicati sunt non sine caussa illius consilium tam repente esse mutatum.

IX. 24. Nunc, ne novo querimoniae genere uti possit Hortensius, et ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accusator; nihil esse tam periculosum fortunis innocentium, quam tacere adversarios; et ne aliter, quam ego velim, meum laudet ingenium, quum dicat, me, si multa dixissem, sublevaturum fuisse eum, quem contra dicerem; quia non dixerim, perdidisse: morem illi geram, utar oratione perpetua; non quoniam hoc sit necesse; verum ut experiar, utrum ille ferat molestius, me tunc tacuisse, an nunc dicere. 25. Hic tu fortasse eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam. Nisi omni tempore, quod mihi lege concessum est, abusus ero, querere, deum atque hominum fidem im-

plorabis: circumveniri C. Verrem; quod accusator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. Quod mihi lex mea caussa det, eo mihi non uti non licebit? Nam accusandi mihi tempus mea caussa datum est. ut possem oratione mea crimina caussamque explicare. Hoc si non utor, non tibi iniuriam facio, sed de meo iure aliquid et commodum detraho. Caussam enim, inquit, cognosci oportet. Ea re quidem, quod aliter condemnari reus, quamvis sit nocens, non potest. Id igitur tu moleste tulisti, a me aliquid factum esse, quo minus iste condemnari posset? Nam caussa cognita multi possunt absolvi: incognita quidem condemnari nemo potest. 26. Adimo enim comperendinatum. Quod habet lex in se molestissimum, bis ut caussa dicatur, id aut mea caussa potius est constitutum, quam tua, aut nihilo tua potius, quam mea. Nam si bis dicere est commodum, certe utriusque commune est. Si eum, qui posterius dixit, opus est redargui: accusatoris caussa, ut bis ageretur, constitutum est. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus; antea vel iudicari primo poterat, vel amplius pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? opinor illam veterem, qua vel cito absolvi, vel tarde condemnari licebat. Ego tibi illam Aciliam legem restituo, qua lege multi semel accusati semel dicta caussa, semel auditis testibus condemnati sunt, nequaquam tam manifestis neque tantis criminibus, quantis tu convinceris. Puta te non hac tam atroci, sed illa lege mitissima caussam dicere. Accusabo: respondebis. Testibus editis, ita mittam in consilium, ut, etiamsi lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo iudicare. X. 27. Verum, si caussam cognosci opus est,

parumne cognita est? Dissimulamus, Hortensi, quod saepe experti in dicendo sumus. Quis nos magno opere attendit umquam, in hoc quidem genere causarum, ubi aliquid ereptum aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in testibus omnis exspectatio iudicum est? Dixi prima actione me planum esse facturum, C. Verrem H-S quadringenties contra legem abstulisse. Quid? hoc planius egissem, si ita narrassem? Dio quidam fuit Halesinus, qui, quum eius filio, praetore Sacerdote, hereditas a propinquo permagna venisset, nihil habuit neque negotii neque controversiae. Verres, simulac tetigit provinciam, statim Messana litteras dedit, Dionem evocavit, calumniatores ex sinu suo apposit, qui illam hereditatem Veneri Erycinae commissam esse dicerent. Hac de re ostendit seipsum cogniturum. 28. Possum deinceps totam rem explicare: deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem H-S decies centena millia numerasse, ut causam certissimam obtineret: praeterea greges equarum eius istum abigendos curasse: argenti vestisque stragulae quod fuerit, curasse auferendum. Haec neque quum ego dicerem, neque quum tu negares, magni momenti nostra esset oratio. Quo tempore igitur aures iudex erigeret animumque attenderet? Quum Dio ipse prodiret, quum ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuissent; quum per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumpsisse mutuas; nomina sua exegisse, praedia vendidisse: quum tabulae virorum bonorum proferrentur; quum, qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent se iam tum audisse, eos nummos sumi, ut Verri darentur: quum amici, hospites, patroni Dionis, homines honestissimi,

haec eadem se audisse dicerent: 29. opinor, quum haec fierent, tum vos audiretis, sicut audistis; tum caussa agi videretur. Sic a me sunt acta omnia prior actione, ut in criminibus omnibus nullum esset, in quo quisquam vestrum perpetuam accusationem requireret. Nego esse quidquam a testibus dictum, quod aut vestrum cuiquam esset obscurum aut cuiusquam oratoris eloquentiam quaereret. XI. Etenim sic me ipsum egisse memoria tenetis, ut in testibus interrogandis omnia crimina proponerem et explicarem, ut, quum rem totam in medio proposuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modo vos, quibus est iudicandum, nostra crimina tenetis, sed etiam populus Romanus totam accusationem causamque cognovit. Tametsi ita de meo facto loquor, quasi ego illud mea voluntate potius, quam vestra iniuria adductus fecerim. 30. Interposuistis accusatorem, qui, quum ego mihi c et x dies solos in Siciliam postulassem, c et viii sibi in Achaiam postularret. Menses mihi tres quum eripuissetis ad agendum maxime appositos, reliquum omne tempus huius anni me vobis remissurum putastis: ut, quum horis nostris nos essemus usi, tu, binis ludis interpositis, quadragesimo post die responderes; deinde ita tempus duceretur, ut a M'. Glabrione praetore et a magna parte horum iudicum ad praetorem alium iudicesque alios veniremus. 31. Haec si ego non vidissem; si me non omnes noti ignotique monuissent, id agi, id cogitari, in eo elaborari, ut res in illud tempus reiiceretur, credo, si meis horis in accusando uti voluissem, vereretur, ne mihi crimina non suppetere; ne oratio deesset; ne vox viresque deficerent; ne, quem nemo prima actione defendere ausus esset,

eum ego bis accusare non possem. Ego meum consilium tum iudicibus, tum populo Romano probavi; nemo est, qui alia ratione istorum iniuriae atque impudentiae potuisse obsisti arbitretur. Etenim qua stultitia fuissem, si, quam diem, qui istum eripendum redemerunt, in cautione viderunt, quum ita caverent, si post Kalendas Ian. in consilium iretur, in eam diem ego, quum potuissem vitare, incidissem?

32. Nunc mihi temporis eius, quod mihi ad dicendum datur, quoniam in animo est caussam omnem exponere, habenda ratio est diligenter. XII. Itaque primum illum actum istius vitae turpissimum et flagitiosissimum praetermittam. Nihil a me de pueritiae suae flagitiis peccatisque audiet, nihil ex illa impura adolescentia sua: quae qualis fuerit, aut meministis aut ex eo, quem sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia praeteribo, quae mihi turpia dictu videbuntur: neque solum, quid istum audire, verum etiam, quid me deceat dicere, considerabo. Vos, quaeso, date hoc et concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere possim.

33. Omne illud tempus, quod fuit, antequam iste ad magistratus remque publicam accessit, habeat per me solutum ac liberum. Sileatur de nocturnis eius bacchationibus ac vigiliis; lenonum, aleatorum, perducatorum nulla mentio fiat; damna, dedecora, quae res patris eius, aetas ipsius pertulit, praetereantur: lucretur indicia veteris infamiae; patiaturs eius vita reliqua me hanc tantam iacturam criminum facere.

34. Quaestor Cn. Papirio consuli fuisti abhinc annos quattuordecim: ex ea die ad hanc diem quae fecisti, in iudicium voco. Hora nulla vacua a furto, scelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi sunt anni con-

sumpti in quaestura, et legatione Asiatica, et praetura urbana et praetura Siciliensi. Quare haec eadem erit quadripartita distributio totius accusationis meae.

XIII. Quaestor ex senatusconsulto provinciam sortitus es. Obtigit tibi consularis, ut cum consule Cn. Carbone esses eamque provinciam obtineres. Erat tum dissensio civium; de qua nihil sum dicturus, quid sentire debueris: unum hoc dico, in eiusmodi tempore ac sorte statuere te debuisse, utrum malles sentire atque defendere. Carbo graviter ferebat, sibi quaestorem obtigisse hominem singulari luxuria atque inertia. Verumtamen ornabat eum beneficiis omnibus. Ne diutius teneam, pecunia attributa, numerata est. Profectus est quaestor in provinciam. Venit expectatus in Galliam ad exercitum consularem cum pecunia. Simulac primum ei occasio visa est, (cognoscite hominis principium magistratum gerendorum et reipublicae administrandae,) aversa pecunia publica quaestor consulem, exercitum, sortem provinciamque deseruit. 35. Video quid egerim: erigit se: sperat, sibi auram posse aliquam afflari in hoc crimine voluntatis assensionisque eorum, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit: quibus illam relictionem prodicionemque consulis sui gratam sperat fore. Quasi vero id cupiditate defendendae nobilitatis aut studio partium fecerit, ac non apertissime consulem, exercitum provinciamque compilarit et propter impudentissimum furtum aufugerit. Est enim obscurum, et eiusmodi factum eius, ut possit aliquis suspicari, C. Verrem, quod ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc est ad suos transisse, nihil fecisse propter pecuniam. 36. Videamus,

rationes quemadmodum retulerit. Iam ipse ostendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit: iam se ipse indicabit. XIV. Primum brevitatem cognoscite. ACCEPI, inquit, VICIES DUCENTA TRIGINTA QUINQUE MILLIA QUADRINGENTOS X ET VII NUMMOS. DEDI STIPENDIO, FRUMENTO, LEGATIS, PRO QUAESTORE, COHORTI PRAETORIAE, H-S MILLE SEXCENTA TRIGINTA QUINQUE MILLIA QUADRINGENTOS XVII NUMMOS. RELIQUI ARIMINI H-S SEXCENTA MILLIA. Hoc est rationes referre? hoc modo aut ego aut tu, Hortensi, aut quisquam hominum retulit? Quid hoc est? quae impudentia? quae audacia? quod exemplum ex tot hominum rationibus relatis huiusmodi est? Illa tamen H-S sexcenta millia, quae ne falso quidem potuit, quibus data essent, describere, quae se Arimini scribit reliquisse, quae ipsa H-S sexcenta millia reliqua facta sunt, neque Carbo attigit, neque Sulla vidit, neque in aerarium relata sunt. Oppidum sibi elegit Ariminum, quod tum, quum iste rationes referebat, oppressum direptumque erat. Non suspicabatur id, quod nunc sentiet, satis multos ex illa calamitate Ariminensium testes nobis in hanc rem reliquos esse. Recita denuo. 37. P. LENTULO, L. TRIARIO QUAE-
STORIBUS URBANIS, RES RATIONUM RELATARUM. Recita. Ex S. C. Ut hoc pacto rationem referre liceret, eo Sullanus repente factus est, non ut honos et dignitas nobilitati restitueretur. Quod si illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria, proditio consulis tui conscelerata iudicaretur. Malus civis, improbus consul, seditiosus homo Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi quando esse coepit? Posteaquam tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omnes suas exercitumque commisit. Nam si tibi antea displi-

cuisset: idem fecisses, quod anno post M. Piso. Quaestor quum L. Scipioni consuli obtigisset, non attigit pecuniam, non ad exercitum profectus est; quod de republica sensit, ita sensit, ut nec fidem suam, nec morem maiorum nec necessitudinem sortis laederet. XV. 38. Etenim si haec perturbare omnia et permiscere volumus, totam vitam periculosam, insidiosam infestamque reddemus; si nullam religionem sors habebit, nullam sanctitatem coniunctio secundae dubiaeque fortunae, nullam auctoritatem mores atque instituta maiorum. Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum. Nemo umquam sapiens proditori credendum putavit. Ipse Sulla, cui adventus istius gratissimus esse debuit, ab se hominem atque ab exercitu suo removit: Beneventi esse iussit apud eos, quos suis partibus amicissimos esse intelligebat: ubi iste summae rei caussaeque nocere nihil posset. Ei postea praemia tamen liberaliter tribuit: bona quaedam proscriptorum in agro Beneventano diripienda concessit: habuit honorem ut proditori, non ut amico fidem. 39. Nunc, quamvis sint homines, qui mortuum Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit, cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum. Nullae sunt occultiores insidiae, quam eae, quae latent in simulatione officii aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum, qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis: hoc vero occultum, intestinum ac domesticum malum non modo non existit, verum etiam opprimit, antequam prospicere atque explorare potueris. 40. Itane vero? Tu, quum quaestor ad exercitum missus sis, custos

non solum pecuniae, sed etiam consulis: particeps omnium rerum consiliorumque fueris: habitus sis in liberum loco, sicut mos maiorum ferebat: repente relinquas? deseras? ad adversarios transeas? O scelus! o portentum in ultimas terras exportandum! Non enim potest ea natura, quae tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta. Necesse est semper aliquid eiusmodi moliatur: necesse est in simili audacia perfidiaque versetur. 41. Itaque idem iste, quem Cn. Dolabella postea, C. Malleolo occiso, pro quaestore habuit, (haud scio, an maior etiam haec necessitudo fuerit, quam illa Carbonis, ac plus iudicium voluntatis valere, quam sortis debeat,) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem, fuit. Nam quae in ipsum valebant crimina, contulit in illum, causamque illius omnem ad inimicos accusatoresque detulit: ipse in eum, cui legatus, cui pro quaestore fuerat, inimicissimum atque improbissimum testimonium dixit. Ille miser quum esset, Cn. Dolabella tum proditione istius nefaria, tum improbo et falso eiusdem testimonio, tum multo etiam ex maxima parte istius furtorum ac flagitiorum invidia conflagravit. XVI. 42. Quid hoc homine faciat? aut ad quam spem tam perfidiosum, tam importunum animal reservetis? qui in Cn. Carbone sortem, in Cn. Dolabella voluntatem neglexerit ac violarit, eosque ambos non solum deseruerit, sed etiam prodiderit atque oppugnarit. Nolite, quaeso, iudices, brevitate orationis meae potius, quam rerum ipsarum magnitudine crimina ponderare. Mihi enim properandum necessario est, ut omnia vobis, quae mihi constituta sunt, possim exponere. 43. Quamobrem, quaestura istius demonstrata, primique magistratus et furto et scelere

perspecto reliqua attendite. In quibus illud tempus Sullanarum proscriptionum ac rapinarum praetermittam; neque ego istum sibi ex communi calamitate defensionem ullam sinam sumere. Suis eum certis propriisque criminibus accusabo. Quamobrem hoc omni tempore Sullano ex accusatione circumscripto legationem eius praeclaram cognoscite.

XVII. 44. Posteaquam Cn. Dolabellae provincia Cilicia constituta est: o dii immortales! quanta iste cupiditate, quibus allegationibus illam sibi legationem expugnavit! id quod Cn. Dolabellae principium maximae calamitatis fuit. Nam ut iste profectus est, quacumque iter fecit, eiusmodi fuit, non ut legatus populi Romani, sed ut quaedam calamitas pervadere videretur. In Achaia (praetermittam minora omnia, quorum simile forsitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, nisi singulare, nisi quod, si in alium reum diceretur, incredibile videretur,) magistratum Sicyonium nummos poposcit. Ne sit hoc crimen in Verrem: fecerunt alii. Quum ille non daret, animadvertit. Improbum, sed non inauditum. 45. Genus animadversionis videte: quaeretis, ex quo genere hominum istum iudicetis. Ignem ex lignis viridibus atque humidis in loco angusto fieri iussit. Ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani socium atque amicum, fumo excruciatum, semivivum reliquit. Iam quae iste signa, quas tabulas pictas ex Achaia sustulerit, non dicam hoc loco. Est alius mihi locus ad hanc istius cupiditatem demonstrandam servatus. Athenis audistis ex aede Minervae grande auri pondus ablatum. Dictum hoc est in Cn. Dolabellae iudicio. Dictum? etiam aestimatum. Huius consilii non modo participem C. Verrem, sed

principem fuisse reperietis. 46. Delum venit. Ibi ex fano Apollinis religiosissimo noctu clam sustulit signa pulcherrima atque antiquissima, eaque in onerariam navem suam coniicienda curavit. Postridie quum fanum spoliatum viderent ii, qui Delum incolabant, graviter ferebant. Est enim tanta apud eos eius fani religio atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur. Verbum tamen facere non audebant, ne forte ea res ad Dolabellam ipsum pertineret. XVIII. Tum subito tempestates coortae sunt maximae, iudices, ut non modo proficisci, quum cuperet, Dolabella non posset, sed vix in oppido consisteret; ita magni fluctus eiiciebantur. Hic navis illa praedonis istius, onusta signis religiosi, expulsa atque eiecta fluctu frangitur. In littore signa illa Apollinis reperiuntur: iussu Dolabellae reponuntur: tempestas sedatur: Dolabella Delo proficiscitur. 47. Non dubito, quin, tametsi nullus in te sensus humanitatis, nulla ratio umquam fuit religionis, nunc tamen in metu periculoque tuo, tuorum tibi scelerum veniat in mentem. Potestne tibi ulla spes salutis commoda ostendi, quum recordaris, in deos immortales quam impius, quam sceleratus, quam nefarius fueris? Apollinemne tu Delium spoliare ausus es? Illine tu templo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso manus impias ac sacrilegas afferre conatus es? Si in pueritia non his artibus et disciplinis institutus eras, ut ea, quae litteris mandata sunt, disceres atque cognosceres: ne postea quidem, quum in ea ipsa loca venisti, potuisti accipere id, quod est proditum memoriae ac litteris? 48. Latonam ex longo errore et fuga, gravidam et iam ad pariendum temporibus exactis, confugisse Delum atque ibi Apolli-

nem Dianamque peperisse: qua ex opinione hominum illa insula eorum deorum sacra putatur: tantaque eius auctoritas religionis et est et semper fuit, ut ne Persae quidem, quum bellum toti Graeciae, diis hominibusque indixissent et mille numero navium classem ad Delum appulissent, quidquam conarentur aut violare aut attingere. Hoc tu fanum depopulari, homo improbissime atque amentissime, audebas? Fuit ulla cupiditas tanta, quae tantam exstingeret religionem? Et, si tum haec non cogitabas, ne nunc quidem recordaris, nullum esse tantum malum, quod non tibi pro sceleribus tuis iamdiu debeatur? XIX. 49. In Asiam vero postquam venit, quid ego adventus istius prandia, caenas, equos, muneraque commemorem? Nihil cum Verre de quotidianis criminibus acturus sum. Chio per vim signa pulcherrima dico abstulisse: item Erythris et Halicarnasso. Tenedo (praetereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus deus habetur, qui urbem illam dicitur condidisse, cuius ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Tenem, pulcherri-me factum, quem quondam in comitio vidistis, abstulit magno cum gemitu civitatis. 50. Illa vero expugnatio fani antiquissimi et nobilissimi Iunonis Samiae, quam luctuosa Samiis fuit? quam acerba toti Asiae? quam clara apud omnes? quam nemini vestrum inaudita? De qua expugnatione quum legati ad C. Neronem in Asiam Samo venissent; responsum tulerunt, eiusmodi querimonias, quae ad legatum populi Romani pertinerent, non ad praetorem, sed Romam deferri oportere. Quas iste tabulas illinc, quae signa sustulit! quae cognovi egomet apud istum in aedibus nuper, quum obsignandi gratia venissem.

51. Quae signa nunc, Verres, ubi sunt? illa quaero, quae apud te nuper ad omnes columnas, omnibus etiam intercolumniis, in silva denique disposita sub divo vidimus. Cur ea, quamdiu alium praetorem cum iis iudicibus, quos in horum locum subsortiturus eras, de te in consilium iturum putasti, tamdiu domi fuerunt? posteaquam nostris testibus nos, quam horis tuis, uti malle vidisti; nullum signum domi reliquisti, praeter duo, quae in mediis aedibus sunt: quae ipsa Samo sublata sunt? Non putasti me tuis familiarissimis in hanc rem testimonia denuntiaturum, qui tuae domi saepe fuissent; ex quibus quaererem, signa scirentne fuisse, quae non essent?

XX. 52. Quid tum hos de te iudicaturos arbitratus es, quum viderent, te iam non contra accusatorem tuum, sed contra quaestorem sectoremque pugnare? Qua de re Charidemum Chium testimonium priore actione dicere audistis: sese, quum esset trierarchus, et Verrem ex Asia decedentem prosequeretur, iussu Dolabellae fuisse una cum isto Sami; seseque tum scire spoliatum esse fanum Iunonis et oppidum Samum: posteaque se causam apud Chios, cives suos, Samiis accusantibus, publice dixisse: eoque se esse absolutum, quod planum fecisset, ea, quae legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non ad se pertinere. 53. Aspendum, vetus oppidum et nobile in Pamphylia, scitis esse plenissimum signorum optimorum. Non dicam illinc hoc signum ablatum esse et illud: hoc dico, nullum te Aspendi signum, Verres, reliquisse: omnia ex fanis, ex locis publicis, palam, spectantibus omnibus, plaustris evecta asportataque esse. Atque etiam illum Aspendium citharistam, de quo saepe audistis id, quod est Graecis hominibus in

proverbio, quem omnia intus canere dicebant, sustulit et in intimis suis aedibus posuit: ut etiam illum ipsum suo artificio superasse videatur. 54. Pergae fanum antiquissimum et sanctissimum Dianae scimus esse. Id quoque a te nudatum ac spoliatum esse, ex ipsa Diana, quod habebat auri, detractum atque ablatum esse dico. Quae, malum, est ista tanta audacia atque amentia? Quas enim sociorum atque amicorum urbes adisti legationis iure et nomine; si in eas vi cum exercitu imperioque invasisses, tamen, opinor, quae signa atque ornamenta ex his urbibus sustulisses, haec non in tuam domum, neque in suburbana amicorum, sed Romam in publicum deportasses. XXI. 55. Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracusas urbem ornatissimam cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque regem potentissimum vicit? quid de Flaminio, qui regem Philippum et Macedoniam subegit? quid de L. Paulo, qui regem Persen vi ac virtute superavit? quid de L. Mummius, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam Corinthum plenissimam rerum omnium sustulit, urbesque Achaiae Boeotiaeque multas sub imperium populi Romani ditionemque subiunxit? quorum domus, quum honore et virtute florent, signis et tabulis pictis erant vacuae. At vero urbem totam, templa deorum omnesque Italiae partes illorum donis ac monumentis exornatas videmus. 56. Vereor, ne haec forte cuiquam nimis antiqua et iam obsoleta videantur. Ita enim tum aequabiliter omnes erant huiusmodi, ut haec laus eximiae virtutis et innocentiae non solum hominum, verum etiam temporum illorum esse videatur. P. Servilius, vir clarissimus maximis rebus gestis, adest de te senten-

tiam laturus: Olypnum vi, copiis, consilio, virtute cepit, urbem antiquam et omnibus rebus auctam et ornatam. Recens exemplum fortissimi viri profero. Nam postea Servilius imperator populi Romani Olypnum urbem hostium cepit, quam tu in iisdem locis legatus quaestorius oppida pacata sociorum atque amicorum diripienda ac vexanda curasti. 57. Tu, quae ex fanis religiosissimis per scelus et latrocinium abstulisti, ea nos videre nisi in tuis amicorumque tuorum tectis non possumus: P. Servilius, quae signa atque ornamenta ex urbe hostium, vi et virtute capta, belli lege atque imperatorio iure sustulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad aerarium perscribenda curavit. Cognoscite ex litteris publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita. *RATIONES RELATAE P. SERVILII.* Non solum numerum signorum sed etiam unius cuiusque magnitudinem, figuram, statum litteris definiri vides. Certe maior est virtutis victoriaeque iucunditas, quam ista voluptas, quae percipitur ex libidine et cupiditate. Multo diligentius habere dico Servilium praedam populi Romani, quam te tua furta notata atque perscripta. XXII. 58. Dices tua quoque signa et tabulas pictas ornamento Urbi foroque populi Romani fuisse. Memini: vidi simul cum populo Romano forum comitiumque adornatum, ad speciem magnifico ornatu, ad sensum cogitationemque acerbo et lugubri. Vidi collucere omnia furtis tuis, praeda provinciarum, spoliis sociorum atque amicorum. Quo quidem tempore, iudices, iste spem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus est. Vidit enim eos, qui iudiciorum dominos se dici volebant, harum cupiditatum esse servos. 59. Socii vero

nationesque exterae spem omnium tum primum abiecere rerum ac fortunarum suarum: propterea, quod casu legati ex Asia atque Achaia plurimi Romae tunc fuerunt, qui deorum simulacra ex suis fanis sublata in foro venerabantur. Itemque cetera signa et ornamenta quum cognoscerent, alia alio in loco lacrimantes intuebantur. Quorum omnium hunc sermonem tum esse audiebamus: *Nihil esse, quod quisquam dubitaret de exitio sociorum atque amicorum: quum quidem viderent in foro populi Romani, quo in loco antea, qui sociis iniurias fecerant, accusari et condemnari solebant, ibi esse palam posita ea, quae ab sociis per scelus ablata ereptaque essent.* 60. Hic ego non arbitror illum negaturum, signa sese plurima, tabulas pictas innumerabiles habere: sed, ut opinor, solet haec, quae rapuit et furatus est, nonnumquam dicere, se emisse: quoniam quidem in Achaia, Asiam, Pamphyliam sumptu publico et legationis nomine mercator signorum tabularumque pictarum missus est. XXIII. Habeo et istius, et patris eius accepti tabulas omnes, quas diligentissime legi atque digessi, patris, quoad vixit, tuas, quoad ais te confecisse. Nam in isto, iudices, hoc novum reperietis. Audimus aliquem tabulas numquam confecisse: quae est opinio hominum de M. Antonio falsa: nam fecit diligentissime: verum sit hoc genus aliquod minime probandum. Audimus alium non ab initio fecisse, sed ex tempore aliquo confecisse: est aliqua etiam huiusce rei ratio. Hoc vero novum et ridiculum est, quod hic nobis respondit, quum ab eo tabulas postularem, usque ad M. Terentium et C. Cassium consules confecisse, postea destitisse. 61. Alio loco, hoc cuiusmodi sit, considerabimus. Nunc nihil ad me attinet: horum

enim temporum, in quibus nunc versor, habeo tabulas et tuas et patris. Plurima signa pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportasse te, negare non potes: atque utinam neges! Unum ostende in tabulis aut tuis aut patris tui emptum esse: vicisti. Ne haec quidem duo signa pulcherrima, quae nunc ad impluvium tuum stant, quae multos annos ad valvas Iunonis Samiae steterunt, habes quomodo emeris; haec, inquam, duo, quae in aedibus tuis sola iam sunt, quae sectorem exspectant, relicta ac destituta a ceteris signis. XXIV. 62. At, credo, in hisce solis rebus indomitas cupiditates atque effrenatas habebat: ceterae libidines eius ratione aliqua aut modo continebantur. Quam multis istum ingenuis, quam multis matribus familias, in illa tetra atque impura legatione, vim attulisse existimatis? Ecquo in oppido pedem posuit, ubi non plura stuprorum flagitiorumque suorum, quam adventus sui vestigia reliquerit? Sed ego omnia, quae negari poterunt, praetermittam: etiam haec, quae certissima sunt et clarissima, relinquam: unum aliquod de nefariis istius factis eligam: quo facilius ad Siciliam possim aliquando, quae mihi hoc oneris negotiique imposuit, pervenire. 63. Oppidum est in Hellesponto Lampsacum, iudices, in primis Asiae provinciae clarum et nobile: homines autem ipsi Lampsaceni tum summe in omnes cives Romanos officiosi, tum praeterea maxime sedati et quieti, prope praeter ceteros ad summum Graecorum otium potius, quam ad ullam vim aut tumultum accommodati. Accidit, quum iste a Cn. Dolabella efflagitasset, ut se ad regem Nicomedem, regemque Sadalam mitteret, quumque iter hoc sibi magis ad quaestum suum, quam ad reipublicae tempus accom-

modatum depoposcisset: ut illo itinere veniret Lampsacum, cum magna calamitate et prope perniciie civitatis. Deducitur iste ad Ianitorem quemdam hospitem, comitesque eius item apud ceteros hospites collocantur. Ut mos erat istius atque ut eum suae libidines flagitiose facere admonebant, statim negotium dat illis suis comitibus, nequissimis turpissimisque hominibus, uti videant et investigent, ecqua virgo sit aut mulier digna, quamobrem ipse Lampsaci diutius commoretur. XXV. 64. Erat comes eius Rubrius quidam, homo factus ad istius libidines, qui miro artificio, quocumque venerat, haec investigare omnia solebat. Is ad eum rem istam defert: Philodamum esse quemdam, genere, honore, copiis, estimatione facile principem Lampsacenorum: eius esse filiam, quae cum patre habitaret, propterea quod virum non haberet, mulierem eximia pulchritudine; sed eam summa integritate pudicitiaeque existimari. Homo, ut haec audivit, sic exarsit ad id, quod non modo ipse numquam viderat, sed ne audierat quidem ab eo, qui ipse vidisset, ut statim ad Philodamum migrare se diceret velle. Hospes Ianitor, qui nihil suspicaretur, veritus, ne quid in ipso se offenderetur, hominem summa vi retinere coepit. Iste, qui hospitibus relinquendi causam reperire non posset, alia sibi ratione viam munire ad stuprum coepit: Rubrium, delicias suas, in omnibus eiusmodi rebus adiutorem suum et conscium, parum laute deversari dicit: ad Philodamum deduci iubet. 65. Quod ubi est Philodamo nuntiatum, tametsi erat ignarus, quantum sibi ac liberis suis iam tum mali constitueretur, tamen ad istum venit; ostendit, munus illud suum non esse: se, quum suae partes essent hospitum recipiendorum,

tum ipsos tamen praetores et consules, non legatorum assecclas, recipere solere. Iste, qui una cupiditate raperetur, totum illius postulatum caussamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit. XXVI. Hic Philodamus, posteaquam ius suum obtinere non potuit, ut humanitatem consuetudinemque suam retineret, laborabat. Homo, qui semper hospitalissimus amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium invitus domum suam recepisse: magnifice et ornate, ut erat in primis inter suos copiosus, convivium comparat: rogat Rubrium, ut, quos ei commodum sit, invitet: locum sibi soli, si videatur, relinquat: etiam filium suum, lectissimum adolescentem, foras ad propinquum suum quemdam mittit ad caenam. 66. Rubrius istius comites invitat: eos omnes Verres certiores facit, quid opus esset. Mature veniunt: discumbitur. Fit sermo inter eos et invitatio, ut Graeco more biberetur. Hortatur hospes: poscunt maioribus poculis: celebratur omnium sermone laetitiaque convivium. Posteaquam satis calere res Rubrio visa est: Quaeso, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari iubes? Homo, qui et summa gravitate, et iam id aetatis et parens esset, obstupuit hominis improbi dicto. Instare Rubrius. Tum ille, ut aliquid responderet, negavit moris esse Graecorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hic tum alius ex alia parte: enimvero ferendum hoc non est: vocetur mulier; et simul servis suis Rubrius, ut ianuam clauderent, et ipsi ad fores assisterent, imperat. 67. Quod ubi ille intellexit id agi atque id parari, ut filiae suae vis afferretur: servos suos ad se vocat: his imperat,

ut se ipsum negligent, filiam defendant, excurrat aliquis, qui hoc tantum domestici mali filio suo nuntiet. Clamor interea fit tota domo, pugna inter servos Rubrii atque hospitis. Iactatur domi suae vir primus, et homo honestissimus: pro se quisque manus affert: aqua denique ferventi a Rubrio ipso Philodamus perfunditur. Haec ubi filio nuntiata sunt: statim examinatus ad aedes contendit, ut et vitae patris et pudicitiae sororis succurreret. Omnes eodem animo Lampsaceni, simul ut hoc audiverunt, quod eos tum Philodami dignitas, tum iniuriae magnitudo movebat, ad aedes noctu convenerunt. Hic licitor istius Cornelius, qui cum eius servis erat a Rubrio quasi in praesidio ad auferendam mulierem collocatus, occiditur, servi nonnulli vulnerantur: ipse Rubrius in turba sauciatur. Iste, qui sua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliqua evolare, si posset. XXVII. 68. Postridie mane homines in concionem veniunt: quaerunt, quid optimum factu sit: pro se quisque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur: inventus est nemo, cuius non haec et sententia esset et oratio: *Non esse metuendum, si istius nefarium scelus Lampsaceni ulti vi manuque essent, ne senatus populusque Romanus in eam civitatem animadvertendum putaret. Quod si hoc iure legati populi Romani in socios nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret: quideis esse perpeti satius, quam in tanta vi atque acerbitate versari.* 69. Haec quum omnes sentirent, et quum in eam rationem pro suo quisque sensu ac dolore loqueretur; omnes ad eam domum, in qua iste deversabatur, profecti sunt: caedere ianuam saxis, instare ferro, ligna

et sarmenta circumdare ignemque subiicere coeperunt. Tum cives Romani, qui Lampsaci negotiabantur, concurrunt: orant Lampsacenos, ut gravius apud eos nomen legationis, quam iniuria legati putaretur: sese intelligere hominem illum esse impurum ac nefarium: sed, quoniam nec perfecisset, quod conatus esset neque futurus esset Lampsaci postea, levius eorum peccatum fore, si homini scelerato pepercissent, quam si legato non pepercissent. 70. Sic iste multo sceleratior et nequior, quam ille Hadrianus, aliquanto etiam felicior fuit. Ille, quod eius avaritiam cives Romani ferre non potuerant, Uticae domi suae vivus exustus est: idque ita illi merito accidisse existimatum est, ut laetarentur omnes neque ulla animadversio constitueretur: hic sociorum ambustus incendio, tamen ex illa flamma periculoque evolavit; neque adhuc causam ullam excogitare potuit, quamobrem commiserit, aut quid evenerit, ut in tantum periculum veniret. Non enim potest dicere: quum seditionem sedare vellem, quum frumentum imperarem, quum stipendium cogerem, quum aliquid denique reipublicae causa gererem: quod acrius imperavi, quod animadverti, quod minatus sum. Quae si diceret: tamen ignosci non oporteret, si, nimis atrociter imperando sociis, in tantum adductus periculum videretur. XXVIII. 71. Nunc quum ipse causam illius tumultus neque veram dicere neque falsam confingere audeat: homo autem ordinis sui frugalissimus, qui tum accensus C. Neroni fuit, P. Tettius, haec eadem se Lampsaci cognosse dixerit: vir omnibus rebus ornatissimus C. Varro, qui tum in Asia tribunus militum fuit, haec eadem ipsa se ex Philodamo audisse dicat: potestis dubitare, quin

istum fortuna non tam ex illo periculo eripere voluerit, quam ad vestrum iudicium reservare? Nisi vero illud dicet, quod et in testimonio Tettii, priore actione interpellavit Hortensius: (quo tempore quidem signi satis dedit, si quid esset, quod posset dicere, se tacere non posse; ut, quamdiu in ceteris rebus tacuer[er]it, scire omnes possemus, nihil habuisse quod diceret;) hoc tum dixit, Philodamum et eius filium a C. Nerone esse damnatos. 72. De quo ne multa disseram, tantum dico, secutum id esse Neronem et eius consilium, quod Cornelium lictorem occisum esse constaret: putasse non oportere esse cuiquam ne in ulciscenda quidem iniuria hominis occidendi potestatem. In quo video, Neronis iudicio non te absolutum esse improbitatis, sed illos damnatos esse caedis. Verum ista damnatio tamen cuiusmodi fuit? Audite, quaeso, iudices, et aliquando miseremini sociorum, et ostendite aliquid his in vestra fide praesidii esse oportere. XXIX. Quod toti Asiae iure occisus videbatur istius ille verbo lictor, re vera minister improbissimae cupiditatis: pertimuit iste, ne Philodamus Neronis iudicio liberaretur. Rogat et orat Dolabellam, ut de sua provincia decedat: ad Neronem profiscatur: se demonstrat incolumem esse non posse, si Philodamo vivere atque aliquando Romam venire licuisset. 73. Commotus est Dolabella: fecit id, quod multi reprehenderunt, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret et in Asiam hominis nequissimi causa in alienam provinciam profisceretur. Posteaquam ad Neronem venit: contendit ab eo, ut Philodami causam cognosceret. Venerat ipse, qui esset in consilio, et primus sententiam diceret; adduxerat etiam praefectos et tribunos militares suos, quos Ne-

ro omnes in consilium vocavit. Erat in consilio etiam acquissimus iudex ipse Verres: erant nonnulli togati creditores Graecorum, quibus ad exigendas pecunias improbissimi cuiusque legati plurimum prodest gratia. 74. Ille miser defensorem reperire neminem poterat. Quis enim esset aut togatus, qui Dolabellae gratia, aut Graecus, qui eiusdem vi et imperio non moveretur? Accusator autem opponitur civis Romanus de creditoribus Lampsacenorum: qui, si dixisset, quod iste iussisset, per eiusdem istius lictores a populo pecuniam posset exigere. Quum haec omnia tanta contentione, tantis copiis agerentur: quum illum miserum multi accusarent, nemo defenderet, quumque Dolabella cum suis praefectis pugnaret in consilio, Verres fortunas agi suas diceret, idem testimonium diceret, idem esset in consilio, idem accusatorem parasset: haec quum omnia fierent, et quum hominem constaret occisum: tamen tanta vis istius iniuriae, tanta in isto improbitas putabatur, ut de Philodamo amplius pronuntiaretur. XXX. 75. Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellae spiritus, quid huius lacrimas et concursationes proferam? quid C. Neronis, viri optimi atque innocentissimi, nonnullis in rebus animum nimis timidum atque demissum? qui in illa re quid facere potuerit, non habebat, nisi forte, id quod omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre et sine Dolabella: quidquid esset sine his actum, omnes probarent: tum vero quod pronuntiatum est, non per Neronem iudicatum, sed per Dolabellam ereptum existimabatur. Condemnatur enim perpaucis sententiis Philodamus et eius filius. Adest, instat, urget Dolabella, ut quamprimum securi feriantur, quo quam minime multi ex illis de istius

nefario scelere audire possent. 76. Constituitur in foro Laodiceae spectaculum acerbum et miserum et grave toti Asiae provinciae; grandis natu parens adductus ad supplicium; ex altera parte filius: ille, quod pudicitiam liberorum; hic, quod vitam patris famamque sororis defenderat. Flebat uterque non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris filius. Quid lacrimarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiae fuisse? quem luctum et gemitum Lampsacenorum? securi esse percussos homines innocentes, nobiles, socios populi Romani atque amicos, propter hominis flagitiosissimi singularem nequitiam atque improbissimam cupiditatem? 77. Iam iam, Dolabella, neque tui neque tuorum liberum, quos tu miseros in egestate atque in solitudine reliquisti, misereri potest. Verresne tibi tanti fuit, ut eius libidinem hominum innocentium sanguine luvelleres? Idcircone exercitum atque hostem relinquebas, ut tua vi et crudelitate istius hominis improbissimi pericula sublevares? Quod enim eum tibi quaestoris in loco constitueras, idcirco tibi amicum in perpetuum fore putasti? Nesciebas, ab eo Cn. Carbonem consulem, cuius re vera quaestor fuit, non modo relictum, sed etiam spoliatum auxiliis, pecunia nefarie oppugnatum et proditum? Expertus igitur es istius perfidiam tum, quum se ad inimicos tuos contulit: quum in te homo ipse nocens acerrimum testimonium dixit: quum rationes ad aerarium, nisi damnato te, referre noluit. XXXI. 78. Tantaene tuae, Verres, libidines erunt, ut eas capere ac sustinere non provinciae populi Romani, non nationes exterae possint? Tune quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum praesto fuerit,

nisi libidini tuae cupiditatieque paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates non modo pacatae, verum etiam sociorum atque amicorum, ad vim atque ad arma confugient, ut ab se atque ab liberis suis legati populi Romani scelus ac libidinem propulsare possint? Nam quaero abs te, circumsessusne sis Lampsaci: coeperitne domum, in qua deversabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Romani comburere vivum Lampsaceni? Negare non potes. Habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo, quas ad eundem litteras misisti. 79. Recita hunc ipsum locum de testimonio. TESTIMONIUM C. VERRIS IN ARTEMIDORUM. [Recita ex Verris litteris ad Neronem.] EX LITTERIS C. VERRIS AD C. NERONEM. NON MULTO POST IN DOMUM. Bellumne populo Romano Lampsaceni facere conabantur? deficere ab imperio ac nomine nostro volebant? Video enim et ex iis, quae legi et audiui, intelligo: in qua civitate non modo legatus populi Romani circumsessus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit; nisi publice satisfactum sit, ei civitati bellum indici atque inferri solere. 80. Quae fuit igitur caussa, cur cuncta civitas Lampsacenorum de concione, quemadmodum tute scribis, domum tuam concurrerit? Tu enim neque in litteris; quas Neroni mittis, neque in testimonio caussam tanti tumultus ostendis ullam: obsessum te dicis, ignem allatum, sarmenta circumdata, lictorem tuum occisum esse dicis, prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: caussam huius tanti terroris occultas. Nam si quam Rubrius iniuriam suo nomine ac non impulsu tuo et tua cupiditate fecisset; de tui comitis iniuria questum ad te

potius, quam te oppugnatum venirent. Quum igitur, quae caussa illius tumultus fuerit, testes a nobis producti dixerint, ipse celarit; nonne causam hanc, quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius taciturnitas perpetua confirmat? XXXII. 81. Huic homini parcetis igitur, iudices, cuius tanta peccata sunt, ut ii, quibus iniurias fecerit, neque legitimum tempus expectare ad ulciscendum neque vim tantam doloris in posterum differre potuerint? Circumsessus es. A quibus? A Lampsacenis: barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Romani nomen contemnerent? Immo vero ab hominibus et natura et consuetudine et disciplina lenissimis; porro autem populi Romani conditione sociis, fortuna servis, voluntate supplicibus: ut perspicuum sit omnibus, nisi tanta acerbitas iniuriae, tanta vis sceleris fuisset, ut Lampsaceni moriendum sibi potius, quam perpetiendum putarent; numquam illos in eum locum progressuros fuisse, ut vehementius odio libidinis tuae, quam metu legationis moverentur. 82. Nolite, per deos immortales, cogere socios atque exterās nationes hoc uti perfugio: quo, nisi vos vindicatis, utentur necessario. Lampsacenos in istum numquam ulla res mitigasset, nisi eum poenas Romae daturum credidissent. Etsi talem acceperant iniuriam, quam nulla lege satis digne persequi possent: tamen incommoda sua nostris committere legibus et iudiciis, quam dolori suo permittere maluerunt. Tu mihi, quum circumsessus a tam illustri civitate sis propter tuum scelus atque flagitium; quum coegeris homines miseros et calamitosos, quasi desperatis nostris legibus et iudiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere; quum te in oppidis et civitatibus amicorum non legatum po-

puli Romani, sed tyrannum libidinosum crudelemque praeberis; quum apud exteras nationes imperii nominisque nostri famam tuis probris flagitiisque violaris; quum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris atque e flamma sociorum evolaris: hic tibi perflugium speras futurum? Erras. Ut huc incideres, non ut hic conquiesceres, illi te vivum exire passi sunt. XXXIII. 83. Et ais iudicium esse factum, te iniuria circumsessum esse Lampsaci, quod Philodamus cum filio condemnatus sit. Quid? si doceo, si planum facio teste homine nequam, verum ad hanc rem tamen idoneo, te ipso, inquam, teste doceo, te huius circumsessionis tuae caussam et culpam in alios tratulisse? neque in eos, quos tu insimularas, esse animadversum? Iam nihil te iudicium Neronis adiuvat. Recita, quas ad Neronem litteras misit. EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. THEMISTAGORAS ET THESSALUS. Themistagoram et Thessalum scribis populum concitasse. Quem populum? qui te circumscdit, qui te vivum comburere conatus est. Ubi hos persequeris? ubi accusas? ubi defendis ius nomenque legati? 84. In Philodami iudicio dices id actum? Cedo mihi ipsius Verris testimonium. Videamus, quid idem iste iuratus dixerit. Recita. AD ACCUSATORE ROGATUS RESPONDIT, IN HOC IUDICIO NON PERSEQUI: SIBI IN ANIMO ESSE, ALIO TEMPORE PERSEQUI. Quid igitur te iuvat Neronis iudicium? quid Philodami damnatio? Legatus quum esses circumsessus, quumque, quemadmodum tute ad Neronem scripsisti, populo Romano communique caussae legatorum facta esset iniuria insignis, non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando es persecutus? Cur im-

minuisti ius legationis? cur caussam populi Romani deseruisti ac prodidisti? cur iniurias tuas, coniunctas cum publicis, reliquisti? Non te ad senatum caussam deferre, non de tam atrocibus iniuriis conqueri, non eos homines, qui populum concitarant, consulum literis evocandos curare oportuit? 85. Nuper, M. Aurelio Scauro postulante, quod is Ephesi se quaestorem vi prohibitum esse dicebat, quo minus e fano Dianae servum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret, Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romam evocatus est, quod auctor iniuriae illius fuisse arguebatur: tu, si te legatum ita Lampsaci tractatum esse senatum docuisses, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipse circumsessus paene incenderere; eius autem rei duces et auctores principes fuisse, quos scribis, Themistagoram et Thessalum: quis non commoveretur? quis non ex iniuria, quae tibi esset facta, sibi provideret? quis non in ea re caussam tuam, periculum commune agi arbitraretur? Etenim nomen legati eiusmodi esse debet, quod non modo inter sociorum iura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur.

XXXIV. 86. Magnum hoc Lampsacenum crimen est libidinis atque improbissimae cupiditatis: accipite nunc avaritiae propemodum in suo genere non levius. Milesios navem poposcit, quae eum praesidii caussa Myndum prosequeretur. Illi statim myoparonem egregium de sua classe ornatum atque armatum dederunt. Hoc praesidio Myndum profectus est. *Arif. 204. 542* Nam, quid Milesiis lanae publicae abstulerit, item de sumptu in adventum, de contumeliis et iniuriis in magistratum Milesium, tametsi dici tum vere tum graviter et vehementer potest, tamen dicere praeter-

mittam, eaque omnia testibus integra reservabo: illud, quod neque taceri ullo modo neque dici pro dignitate potest, cognoscite. 87. Milites remigesque Miletum Myndo pedibus reverti iubet: ipse myoparonem pulcherrimum, de decem Milesiorum navibus electum, L. Magio et L. Fannio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi sunt homines, quos nuper senatus in hostium numero habendos censuit: hoc illi navigio ad omnes populi Romani hostes, usque ab Dianio, quod in Hispania est, ad Sinopen, quae in Ponto est, navigaverunt. O dii immortales! incredibilem avaritiam singularemque audaciam! Navem tu de classe populi Romani, quam tibi Milesia civitas, ut te prosequeretur, dedisset, ausus es vendere? Si te magnitudo maleficii, si te hominum existimatio non movebat: ne illud quidem cogitabas, huius improbissimi furti sive adeo nefariae praedae tam illustrem ac tam nobilem civitatem testem futuram? 88. An, quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni praefuerat, Milesiisque rem gestam renuntiabat, animadvertere tuo rogatu conatus est, renuntiationemque eius, quae erat in publicas litteras relata illorum legibus, tolli iusserat: idcirco te ex hoc crimine elapsurum esse arbitrabare? XXXV. Multum te ista fefellit opinio et quidem multis in locis. Semper enim existimasti, et maxime in Sicilia, satis cautum tibi ad defensionem fore, si aut referri aliquid in litteras publicas vetuisses, aut quod relatum esset tolli coegisses. Hoc quam nihil sit, tametsi ex multis Siciliae civitatibus priore actione didicisti, tamen etiam in hac ipsa civitate cognosce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu adsunt ii, qui imperant. Simulac discesserunt, non solum illud perscribunt, quod

etisque tuis in te concitati infestique sunt: Malleolus a me productus est et mater eius atque avia; quae miserae flentes eversum a te puerum patriis bonis esse dixerunt. 94. Quid exspectas? An dum ab inferis ille Malleolus exsistat atque abs te officia tutelae, sodalitatis familiaritatisque flagitet? Ipsum putato adesse. Homo avarissime et spurcissime, redde bona sodalis filio: si non quae abstulisti; at quae confessus es! Cur cogis sodalis filium hanc primam in foro vocem cum dolore et querimonia emittere? cur sodalis uxorem, sodalis socrum, domum denique totam sodalis mortui contra te testimonium dicere? cur pudentissimas lectissimasque feminas in tantum virorum conventum insolitas invitasque prodire cogis? Recita omnium testimonia. TESTIMONIUM MATRIS ET AVIAE.

XXXVIII. 95. Pro quaestore vero quomodo iste commune Milyadum vexarit, quomodo Lyciam, Pamphyliam, Pisidiam Phrygiamque totam frumento imperando, aestimando, hac sua, quam tum primum excogitavit, Siciliensi aestimatione afflixerit, non est necesse demonstrare verbis. Hoc scitote: his nominibus, (quae res per eum gestae sunt, quum iste civitatibus frumentum, coria, cilicia, saccos imperaret, neque ea sumeret, pro his rebus pecuniam exigeret,) his nominibus solis, Cn. Dolabellae H-S ad tricies litem esse aestimatam. Quae omnia, etiamsi voluntate Dolabellae fiebant, per istum tamen omnia gerebantur. 96. Consistam in uno nomine: multa enim sunt ex eodem genere. Recita. DE LITIBUS AESTIMATIS CN. DOLABELLAE PR. PECUNIAE REDACTAE QUOD A COMMUNI MILYADUM. Te haec coegisse, te aestimasse, tibi pecuniam numeratam esse dico: ea-

demque vi et iniuria, quum pecunias maximas cogeres, per omnes partes provinciae te, tamquam aliquam calamitosam tempestatem pestemque pervasisse demonstro. 97. Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accusavit, istum in sua potestate ac ditione tenuit. Homo adolescens quum istius in inquirendo multa furta ac flagitia cognosceret, fecit perite et calide: volumen eius rerum gestarum maximum isti ostendit: ab homine, quae voluit, in Dolabellam abstulit: istum testem produxit: dixit iste, quae velle accusatorem putavit. Quo ex genere mihi testium, qui cum isto furati sunt, si uti voluissem, magna copia fuisset: qui ut se periculo litium, coniunctione criminum liberarent, quo ego vellem, descensuros pollicebantur. 98. Eorum ego voluntatem omnium repudiavi. Non modo proditori, sed ne perfugae quidem locus in meis castris cuiquam fuit. Forsitan meliores illi accusatores habendi sunt, qui haec omnia fecerunt. Ita est: sed ego defensorem in mea persona, non accusatorem, maxime laudari volo. Rationes ad aerarium, antequam Dolabella condemnatus est, non audet referre: impetrat a senatu, ut dies sibi prorogaretur, quod tabulas suas ab accusatoribus Dolabellae obsignatas diceret: proinde quasi exscribendi potestatem non haberet. Solus est hic, qui numquam rationes ad aerarium referat. XXXIX. Audistis quaestoriam rationem tribus versiculis relata: legationis non, nisi condemnato et eiecto eo, qui posset reprehendere: nunc denique praeturae, quam ex senatus consulto statim referre debuit, usque ad hoc tempus non retulit. 99. Quaestore[s] se in senatu exspectare dixit: proinde quasi non, ut quaestor sine praetore, posset rationem referre (ut tu, Hortensi, ut omnes)

eodem modo sine quaestore praetor. Dixit, idem Dolabellam impetrasse. Omen magis patribus conscriptis, quam caussa placuit: probaverunt. Verum quaestores quoque iam pridem venerunt. Cur non retulisti? Illarum rationum ex ea faece legationis, quaestoriaeque tuae procurationis, illa sunt nomina, quae Dolabellae necessario sunt aestimata. EX LITIBUS AESTIMATIS DOLABELLAE PR. ET PRO PR. PECUNIAE REDACTAE. 100. Quod minus Dolabella Verri acceptum retulit, quam Verres illi expensum tulerit, H-S quingenta triginta quinque millia; et quod plus fecit Dolabella Verrem accepisse, quam iste in suis tabulis habuit, H-S ducenta triginta duo millia; et quod plus frumenti fecit accepisse istum, H-S decies et octingenta mila: quod tu, homo callidissimus, aliud in tabulis habebas. Hinc illae extraordinariae pecuniae, quas nullo duce, tamen aliqua ex particula investigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q. et Cn. Postumis Curtiis, multis nominibus; quorum in tabulis iste habet nullum: hinc H-S quaterdecies P. Tadio numeratum Athenis, testibus planum faciam: hinc emptā apertissime praetura; nisi forte id etiam dubium est, quomodo iste praetor factus sit. 101. Homo scilicet aut industria aut opera probata aut frugalitatis existimatione praeclara aut denique, id quod levissimum est, assiduitate; qui ante quaesturam cum meretricibus lenonibusque vixisset, quaesturam ita gessisset, quemadmodum cognovistis, Romae post quaesturam illam nefariam vix triduum constitisset, absens non in oblivione iacuisset, sed in assidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuisset: is repente, ut Romam venit, gratis praetor factus est? Alia porro pecunia, ne accusaretur, data. Cui sit

data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse tum inter omnes recenti negotio facile constabat. 402. Homo stultissime et amentissime, tabulas quum conficeres et quum extraordinariae pecuniae crimen subterfugere velles: satis te elapsurum omni suspicione arbitrabare, si, quibus pecuniam credebas, iis expensum non ferres, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, quum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? Quid proderat tibi te expensum illis non tulisse? An tuis solis tabulis te caussam dicturum existimasti?

XL. 403. Verum ad illam iam veniamus praeclaram praeturam criminaque ea, quae notiora sunt his, qui adsunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum paratique venimus; in quibus non dubito, quin offensionem negligentiae vitare atque effugere non possim. Multi enim ita dicent: *de illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam iniuriam non attigit, quae mihi, aut quae amico meo facta est, quibus ego in rebus interfui.* His omnibus, qui istius iniurias norunt, hoc est, populo Romano universo, me vehementer excusatum volo, non negligentia mea fore, ut multa praeteream, sed quod alia testibus integra reservari velim, multa autem propter rationem brevitatis ac temporis praetermittenda existimem. Fatebor etiam illud invitum, me prorsus, quum iste punctum temporis nullum vacuum peccato praeterire passus sit, omnia, quae ab isto commissa sunt, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de praeturae criminibus auditote, ut ex utroque genere, et iuris dicundi, et sartorum tectorum exigendorum, ea postuletis, quae maxime digna sint eo reo, cui parvum aut mediocre obiiici nihil oporteat. 404. Nam ut praetor factus est, qui auspi-

cato a Chelidone surrexisset, sortem nactus est urbanae provinciae, magis ex sua et Chelidonis, quam ex populi Romani voluntate. Qui principio, qualis in edicto constituendo fuerit, cognoscite. XLI. P. Annius Asellus mortuus est C. Sacerdote praetore. Is quum haberet unicam filiam neque census esset; quod natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam bonis suis heredem institueret. Heres erat filia. Faciebant omnia cum pupilla: legis aequitas, voluntas patris, edicta praetorum, consuetudo iuris eius, quod erat tum, quum Asellus est mortuus. 405. Iste praetor designatus (utrum admonitus, an tentatus, an, qua est iste sagacitate in his rebus sine duce ullo, sine indice, pervenerit ad hanc improbitatem, nescio: vos tantum hominis audaciam amentiamque cognoscite) appellat heredem L. Annium, qui erat institutus secundum filiam; non enim mihi persuadetur, istum ab illo prius appellatum; dicit, se posse ei condonare edicto hereditatem; docet hominem, quid possit fieri. Illi bona res, huic vendibilis videbatur. Iste, tametsi singulari est audacia, tamen ad pupillae matrem summittebat. Malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut hoc edictum tam improbum et inhumanum interponeret. 406. Tutores pecuniam praetori si pupillae nomine dedissent, grandem praesertim, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum sine periculo suo dare possent, non videbant: simul et istum fore tam improbum non arbitrabantur. Saepe appellati pernegaverunt. Iste ad arbitrium eius, cui condonarat hereditatem ereptam liberis, quam aequum edictum scripserit, quaeso, cognoscite. QUUM INTELLIGAM, LEGEM VOCONIAM Quis umquam crederet Verrem mulie-

rum adversarium futurum? an ideo aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium scriptum videretur? Cupiditati hominum ait se obviam ire. Quis potius, non modo his temporibus, sed etiam apud maiores nostros, quis tam remotus fuit a cupiditate? Dic, quaeso, cetera: delectat enim me hominis gravitas, scientia iuris, auctoritas. QUI AB A. POSTUMIO, Q. FULVIO CENSORIBUS, POSTVE EA FECIT, FECERIT. 407. Fecit, fecerit? Quis umquam edixit isto modo? quis umquam eius rei fraudem aut periculum proposuit edicto, quae neque post edictum neque ante edictum provideri potuit? XLII. Iure, legibus, auctoritate omnium, qui consulebantur, testamentum P. Annius fecerat, non improbum, non inofficiosum, non inhumanum. Quod si ita fecisset, tamen post illius mortem nihil de testamento illius novi iuris constitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat? Imitatus esses ipsum illum Q. Voconium, qui lege sua hereditatem ademittit nulli neque virgini neque mulieri: sanxit in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis heredem virginem neve mulierem faceret. 408. In lege Voconia non est: FECIT, FECERIT: neque in ulla praeteritum tempus reprehenditur, nisi eius rei, quae sua sponte scelerata ac nefaria est, ut, etiamsi lex non esset, magno opere vitanda fuerit. Atque in his ipsis rebus multa videmus ita sancta esse legibus, ut ante facta in iudicium non vocentur: Cornelia testamentaria, nummaria, ceterae complures, in quibus non ius aliquod novum populo constituitur, sed sancitur, ut, quod semper malum facinus fuerit, eius quaestio ad populum pertineat, ex certo tempore. 409. De iure vero civili si quis novi quid instituerit,

is omnia, quae ante acta sunt, rata esse patietur. Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fusias, ipsam, ut dixi, Voconiam, omnes praeterea de iure civili; hoc reperiens in omnibus statui ius, quo post eam legem populus utatur. Qui plurimum tribuunt edicto, praetoris edictum legem annuam dicunt esse. Tu edicto plus complecteris, quam lege. Si finem edicto praetoris asserunt Kalendae Ianuarii; cur non initium quoque edicti nascitur a Kalendis Ianuarii? An in eum annum progredi nemo poterit edicto, quo praetor alius futurus est: in illum, quo alius praetor fuit, regreditur? 440. Ac si hoc iuris, non unius caussa hominis edixisses, cautius composuisses. XLIII. Scribis: SI QUIS HEREDEM FECIT, FECERIT. Quid si plus legarit, quam ad heredem heredesve perveniat, quod per legem Voconiam ei, qui census non sit, licet? cur hoc, quum in eodem genere sit, non caves? Quia non generis, sed hominis caussam verbis amplecteris; ut facile appareat te pretio esse commotum. Atque hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium: tamen esset improbum: sed tum vituperari posset, in dubium venire non posset: nemo enim committeret. Nunc est eiusmodi edictum, ut quivis intelligat non populo esse scriptum, sed P. Annii secundis heredibus. 441. Itaque quum a te caput illud tam multis verbis mercenario prooemioque esset ornatum: ecquis est inventus postea praetor, qui illud idem ediceret? Non modo nemo edixit; sed ne metuit quidem quisquam, ne quis ediceret. Nam post te praetorem multi testamenta eodem modo fecerunt: in his nuper Annaea. Ea de multorum propinquorum sententia pecuniosa mulier, quod censa non erat, testamento fecit heredem filiam. Itaque hoc magnum

iudicium hominum de istius singulari improbitate, quod C. Verres sua sponte instituisset, id neminem metuisse, ne quis reperiretur, qui istius institutum sequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates vivorum, nisi etiam rescinderes mortuorum. 412. Tu ipse ex Siciliensi edicto hoc sustulisti. Voluisti, ex improvviso si quae res natae essent, ex urbano edicto decernere. Quam postea tu tibi defensionem relinquebas, in ea maxime offendisti, quum tuam auctoritatem tute ipse edicto provinciali repudiabas. XLIV. Atque ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia maxime cordi est, sic uni cuique vestrum, qui simili sensu atque indulgentia filiarum commovemini, res haec acerba videatur atque indigna. Quid enim natura nobis iucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius, in quo omnis nostra diligentia indulgentiaque consumatur? 413. Homo importunissime, cur tantam iniuriam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri eius atque ossibus inussisti, ut liberis eius bona patria, voluntate patris, iure, legibus tradita, eriperes, et, cui tibi esset commodum, condonares? Quibuscum vivi bona nostra partimur, iis praetor adimere, nobis mortuis, bona fortunasque poterit? *NEC PETITIONEM*, inquit, *NEC POSSESSIONEM DABO*. Eripies igitur pupillae togam praetextam? detrahes ornamenta non solum fortunae, sed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra istum hominem Lampsacenos isse? Miramur istum de provincia decedentem clam Syracusis profugisse? Nos si alienam vicem pro nostra iniuria doleremus, vestigium istius in foro non esset relictum. 414. Pater dat filiae: prohibes. Leges sinunt: tamen te interponis. De suis bonis ita dat,

ut ab iure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? Nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, si potes; si habes qui te audiat; si potest tibi dicto audiens esse quisquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, ius omnibus? Hoc populus Romanus non manu vindicasset, nisi te huic tempori atque huic iudicio reservasset? Posteaquam ius praetorium constitutum est, semper hoc iure usi sumus: si tabulae testamenti non proferrentur, tum, uti quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestato mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur. Quare hoc sit aequissimum, facile est dicere: sed in re tam usitata satis est ostendere, omnes antea ius ita dixisse et hoc vetus edictum tralatitiumque esse.

XLV. 415. Cognoscite aliud hominis in re vetere edictum novum: et simul, dum est unde ius civile discatur, adolescentes ei in disciplinam tradite. Mirum est hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam mortuus est ante istum praetorem. Eius testamentum erat nullum. Lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum, quod ante istum et postea omnes habuerunt, possessio Minuciae genti esset data: si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non exstaret, lege ageret in hereditatem; aut, pro praede litis vindictiarum quum satis accepisset, sponsionem faceret: ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, iure et maiores nostri, et nos semper usi sumus. Videte, ut hoc iste correxerit. 416. Componit edictum iis verbis, ut quivis intelligere possit, unius hominis causa conscriptum esse. Tantum quod hominem non nominat, causam quidem totam perscribit: ius, consuetudinem, aequitatem, edicta omnium negligit.

EX EDICTO URBANO. SI DE HEREDITATE AMBIGITUR, SI POSSESSOR SPONSIONEM NON FACIET. Quid id ad praetorem, uter possessor sit? nonne id quaeri oportet, utrum possessorem esse oporteat? Ergo quia possessor est, non moves possessione; si possessor non esset, non dares. Nusquam enim scribis, neque tu aliud quidquam edicto complecteris, nisi eam causam, pro qua pecuniam acceperas. 447. Iam hoc ridiculum est: SI DE HEREDITATE AMBIGITUR, ET TABULAE TESTAMENTI OBSIGNATAE NON MINUS MULTIS SIGNIS, QUAM E LEGE OPORTET, AD ME PROFERRENTUR: SECUNDUM TABULAS TESTAMENTI POTISSIMUM HEREDITATEM DABO. Hoc tralatitium est: sequi illud oportet: SI TABULAE TESTAMENTI NON PROFERRENTUR. Quid ait? se ei daturum, qui se dicat heredem esse. Quid ergo interest, proferantur necne? si protulerit, uno signo ut sit minus, quam ex lege oportet, non des possessionem: si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? Neminem umquam hoc postea alium edixisse? Valde sit mirum neminem fuisse, qui istius se similem dici vellet. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet; exegerat enim iam mercedem: item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Sicilia de hereditatum possessionibus dandis edixit idem, quod omnes Romae praeter istum. EX EDICTO SICILIENSI. SI DE HEREDITATE AMBIGITUR.

XLVI. 448. At, per deos immortales, quid est, quod de hoc dici possit? Iterum enim iam quaero abs te, sicut modo in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum possessionibus: cur ea capita in edictum provinciale transferre nolueris? Utrum digniores homines existimasti eos, qui habitabant in provincia, quam nos, qui aequo

iure uteremur? an aliud Romae aequum est, aliud in Sicilia? Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utroque genere video non modo ceteros, sed te ipsum totidem verbis edixisse, quot verbis edici Romae solet. Quae Romae magna cum infamia, pretio accepto, edixeras, ea sola te, ne gratis in provincia male audires, ex edicto Siciliensi sustulisse video. 119. Et, quum edictum totum eorum arbitratu, quamdiu fuit designatus, componeret, qui ab isto ius ad utilitatem suam nundinarentur: tum vero in magistratu contra illud ipsum edictum suum sine ulla religione decernebat. Itaque L. Piso multos codices implevit earum rerum, in quibus ita intercessit, quod iste aliter, atque ut edixerat, decrevisset. Quod vos oblitos esse non arbitror, quae multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto praetore solitus sit convenire, quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro. Sed eo leviores istius iniuriae videbantur, quod erat in aequitate prudentiaque Pisonis paratissimum perfugium, quo sine labore, sine molestia, sine impensa, etiam sine patrono homines uterentur. 120. Nam, quaeso, redite in memoriam, iudices, quae libido istius in iure dicundo fuerit, quae varietas decretorum, quae nundinatio, quam inanes domus eorum omnium, qui de iure civili consuli solent, quam plena atque referta Chelidonis: a qua muliere quum erat ad eum ventum et in aurem eius insusurratum, alias revocabat eos, inter quos iam decreverat decretumque mutabat, alias inter alios contrarium sine ulla religione decernebat, ac proximis paullo ante decreverat. 121. Hinc illi

homines erant, qui etiã ridiculi inveniebantur ex dolore. Quorum alii, ut audistis, negabant mirandum esse, *ius* tam nequam esse *verrinum*: alii etiã frigidiores erant; sed, quia stomachabantur, ridiculi videbantur esse, quum Sacerdotem exsecrabantur, qui *verrem* tam nequam reliquisset. Quae ego non commemorarem (neque enim perfacete dicta, neque porro hac severitate digna sunt) nisi vos illud vellem recordari, istius nequitiam et iniquitatem tum in ore vulgi atque in communibus proverbiiis esse versatam.

XLVII. 422. In plebem vero Romanam utrum superbiam prius memorem, an crudelitatem? Sine dubio crudelitas gravior est atque atrocior. Oblitosne igitur hos putatis esse, quemadmodum sit iste solitus virgis plebem Romanam concidere? Quam rem etiã tribunus plebis in concione egit, quum eum, quem iste virgis ceciderat, in prospectum populi Romani produxit. Cuius rei cognoscendae faciam vobis suo tempore potestatem. 423. Superbia vero qua fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuissimum quemque contempserit, despexerit, liberum esse numquam duxerit? P. Trebonius viros bonos et honestos complures fecit heredes: in his fecit suum libertum. Is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum. Ei quum cautum vellet, scripsit, ut heredes iurarent, securaturos, ut ex sua cuiusque parte ne minus dimidium ad A. Trebonium fratrem illum proscriptum perveniret. Libertus iurat: ceteri heredes adeunt ad Verrem: docent, non oportere se iurare, facturos esse, quod contra legem Corneliam esset, quae proscriptum iuvare vetaret. Impetrant, ut ne iurent: dat his possessionem. Id ego non reprehendo. Etenim erat iniquum, homini proscripto, egenti, de fraternis bonis

quidquam dari. At ille libertus, nisi ex testamento patroni iurasset, scelus se facturum arbitrabatur. 424. Itaque ei Verres possessionem hereditatis negat se daturum, ne posset patronum suum proscriptum iuvare: simul ut esset poena, quod alterius patroni testamento obtemperasset. Das possessionem ei, qui non iuravit. Concedo: praetorium est. Adimis tu ei, qui iuravit. Quo exemplo? Proscriptum iuvat. Lex est: poena est. Quid ad eum, qui ius dicit? Utrum reprehendis, quod patronum iuvabat eum, qui tum in miseriis erat; an, quod alterius patroni mortui voluntatem conservabat, a quo summum beneficium acceperat? Utrum horum reprehendis? Et hoc tum de sella vir optimus dixit: *Equiti Romano, tam locupleti, libertinus sit homo heres?* O modestum ordinem, quod illinc vivus surrexit! 425. Possum sexcenta decreta proferre, in quibus, ut ego pecuniam non dicam intercessisse, ipsa decretorum novitas iniquitasque declarat. Verum, ut ex uno de ceteris coniecturam facere possitis: id quod priore actione cognostis, audite. C. Sulpicius Olympus fuit. XLVIII. Is mortuus est C. Sacerdote praetore, nescio an ante, quam Verres praeturam petere coeperit. Fecit heredem M. Octavium Ligurem. Ligur hereditatem adiit: possedit Sacerdote praetore sine ulla controversia. Posteaquam Verres magistratum iniit, ex edicto istius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia sextam partem hereditatis ab Ligure petere coepit. Ligur non aderat. L. frater eius causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur, in possessionem se ire iusurum. L. Gellius causam Liguris defendebat: docebat edictum eius non oportere ad eas hereditates

valere, quae ante eum praetorem venissent: si hoc tum fuisset edictum, fortasse Ligurem hereditatem aditurum non fuisse. Aequa postulatio, summa hominum auctoritas pretio superabatur. 126. Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, si ipse Verrem convenisset, aequitate caussae et auctoritate sua commovere hominem posset. Domum ad eum venit: rem demonstrat: quam pridem sibi hereditas venisset, docet. Quod facile in caussa aequissima homini ingenioso fuit: multa, quae quemvis movere possent, dixit. Ad extremum petere coepit, ne usque eo suam auctoritatem despiceret gratiamque contemneret, ut se tanta iniuria afficeret. Homo Ligurem accusare coepit, qui in re adventitia atque hereditaria tam diligens, tam attentus esset: debere eum aiebat suam quoque rationem ducere; multa sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se haberet. Non possum illa planius commemorare, quam ipsum Ligurem pro testimonio dicere audistis. 127. Quid enim, Verres? utrum ne his quidem testibus credetur? an haec ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. Liguri? Quis nobis credet? cui nos? Quid est, Verres, quod planum fieri testibus possit, si hoc non fit? An id, quod dicunt, leve est? Nihil levius, quam praetorem Urbis hoc iuris in suo magistratu constituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, coheredem praetorem esse oportere. An vero dubitamus, quo ore iste ceteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine, quo ore homines rusticanos ex municipiis, quo denique ore, quos numquam liberos putavit, libertinos homines solitus sit appellare, qui ob ius dicendum M. Octavium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poscere pecuniam non dubitarit?

XLIX. 428. In sartis tectis vero quemadmodum sese gesserit, quid ego dicam? Dixerunt qui senserunt: sunt alii, qui dicant: notae res ac manifestae prolatae sunt et proferentur. Dixit C. Fannius, eques Romanus, frater germanus Q. Titinii, iudicis tui, tibi se pecuniam dedisse. RECITA TESTIMONIUM C. FANNII. Nolite C. Fannio dicenti credere: noli, inquam, tu, Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere. Dicit enim rem incredibilem: C. Verrem insimulat avaritiae et audaciae: quae vitia videntur in quemvis potius, quam in istum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiarissimus patris istius, non alienus a matris eius genere et nomine: tabulas protulit, quibus pecuniam se dedisse ostendit. RECITA NOMINA Q. TADII. RECITA TESTIMONIUM Q. TADII. Ne tabulis quidem Q. Tadii nec testimonio credetur? Quid igitur in iudiciis sequemur? Quid est aliud, omnibus omnia peccata et maleficia concedere, nisi hoc, hominum honestissimorum testimoniis et virorum bonorum tabulis non credere? 429. Nam quid ego de quotidiano sermone querimoniaque populi Romani loquar? de istius impudentissimo furto, seu potius novo ac singulari latrocinio? Ausum esse in aede Castoris, celeberrimo clarissimoque monumento, quod templum in oculis quotidianoque aspectu populi Romani est positum, quo saepenumero senatus convocatur, quo maximarum rerum frequentissimae quotidie advocationses fiunt: in eo loco, in sermone hominum, audaciae suae monumentum aeternum relinquere? L. 430. Aedem Castoris, iudices, P. Iunius habuit tuendam L. Sulla, Q. Metello consulibus. Is mortuus est: reliquit pupillum parvum filium. Quum L. Octavius, C. Aurelius consules aedes sacras loca-

vissent neque potuissent omnia sarta tecta exigere, neque ii praetores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos et M. Caesius: factum est senatusconsultum, quibus de sartis tectis cognitum et iudicatum non esset, uti C. Verres, P. Caelius, praetores cognoscerent et iudicarent. Qua potestate iste permissa, ut ex C. Fannio et ex Q. Tadio cognovistis, quum esset omnibus in rebus apertissime impudentissimeque praedatus: verumtamen hoc voluit clarissimum relinquere indicium latrociniorum suorum; de quo non audire aliquando, sed videre quotidie possemus. 431. Quaesivit, quis aedem Castoris sartam tectam deberet tradere. Iunium ipsum mortuum esse sciebat: scire volebat, ad quem illa res pertineret. Audit pupillum esse filium. Homo, qui semper ita palam dictitasset, pupillos et pupillas certissimam praedam esse praetoribus, optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere, quamvis sartum tectum integrumque esset, tamen aliquid se inventurum, in quo moliri praedarique posset, arbitrabatur. 432. L. Rabonio aedem Castoris tradi oportebat. Is casu pupilli Iunii tutor erat testamento patris. Cum eo sine ullo intertrimento convenerat iam, quemadmodum traderetur. Iste ad se Rabonium vocat: quaerit, ecquid sit, quod a pupillo traditum non sit, quod exigi debeat. Quum ille, id quod erat, diceret, facilem pupillo traditionem esse: signa et dona comparere omnia: ipsum templum omni opere esse integrum: indignum isti videri coepit, ex tanta aede tantoque opere se non opimum praeda, praesertim a pupillo, discedere. LI. 433. Venit ipse in aedem Castoris: considerat templum: videt undique tectum pulcherrime laqueatum, praeter-

ea cetera nova atque integra. Versat se: quaerit, quid agat. Dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste Liguri dixerat esse circa se multos: tu, Verres, hic quod moliare, nihil habes: nisi forte vis ad perpendiculum columnas exigere. Homo omnium rerum imperitus quaerit, quid sit ad perpendiculum. Dicunt ei, fere nullam esse columnam, quae ad perpendiculum esse possit. Nam mehercule, inquit, sic agamus: columnae ad perpendiculum exigantur.

434. Rabonius, qui legem nosset, qua in lege numerus tantum columnarum traditur, perpendiculi mentio fit nulla, et qui non putaret sibi expedire, ita accipere, ne eodem modo tradendum esset, negat id sibi deberi: negat oportere exigi. Iste Rabonium quiescere iubet, et simul ei nonnullam spem societatis ostendit. Hominem modestum et minime pertinacem facile coercet: columnas ita se exacturum esse confirmat.

435. Nova res atque improvisa pupilli calamitas nuntiatur statim C. Mustio, vitrico pupilli, qui nuper est mortuus, M. Iunio, patruo, P. Potitio tutori, homini frugalissimo. Hi rem ad virum primum, summo officio ac virtute praeditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo pro sua fide ac diligentia pluribus verbis, ne per summam iniuriam pupillum Iunium fortunis patriis conetur evertere. Iste, qui iam spe atque opinione praedam illam devorasset, neque ulla aequitate orationis neque auctoritate M. Marcelli commotus est. Itaque, quemadmodum ostendisset, se id exacturum esse respondit.

436. Quum sibi omnes ad istum allegationes difficiles, omnes aditus arduos ac potius interclusos viderent, apud quem non ius, non aequitas, non miseri-

cordia, non propinqui oratio, non amici voluntas, non cuiusquam auctoritas pro pretio, non gratia valeret: statuunt, id sibi optimum esse factu, quod cuivis venisset in mentem, petere auxilium a Chelidone, quae isto praetore non modo in iure civili, privatorumque omnium controversiis, populo Romano praefuit, verum etiam in his sartis tectisque dominata est.

LII. 437. Venit ad Chelidonem C. Mustius, eques Romanus, publicanus, homo cum primis honestus: venit M. Iunius, patruus pueri, frugalissimus homo et castissimus: venit homo summo honore, pudore et summo officio spectatissimus ordinis sui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, o miseram atque indignam praeturam tuam! Ut mittam cetera, quo tandem pudore tales viros, quo dolore meretricis domum venisse arbitramini? qui numquam ulla conditione istam turpitudinem subissent, nisi officii necessitudinisque ratio coegisset. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. Domus erat plena: nova iura, nova decreta, nova iudicia petebantur. *Mihi det possessionem: mihi ne adimat: in me iudicium ne det: mihi bona addicat.* Alii nummos numerabant: alii tabulas obsignabant. Domus erat non meretricio conventu, sed praetoria turba referta. 438. Simulac potestas primum data est, adeunt hi, quos dixi. Loquitur Mustius: rem demonstrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Respondit illa, ut meretrix, non inhumane: libenter, ait, se esse facturam et se cum isto diligenter sermocinaturam: reverti iubet. Tum discedunt. Postridie revertuntur. Negat illa posse hominem exorari: permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici posse. LIII. Vereor, ne quis forte de populo, qui priori actione non affuit, haec, quia propter insignem tur-

pitudinem sunt incredibilia, fingi a me arbitretur. Ea vos antea, iudices, cognovistis. 439. Dixit iuratus P. Potitius, tutor pupilli Iunii: dixit M. Iunius tutor et patruus: Mustius dixisset, si viveret: sed pro Mustio, recenti re de Mustio auditum dixit L. Domitius: qui quum sciret, me ex Mustio vivo audisse, quod eo sum usus plurimum, (etenim iudicium, quod prope omnium fortunarum suarum C. Mustius habuit, me uno defendente vicit,) quum hoc, ut dico, sciret L. Domitius, me scire ad eum res omnes Mustium solitum esse deferre, tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit: alio responsionem suam derivavit. Tantus in adolescente clarissimo ac principe iuventutis pudor fuit, ut aliquamdiu, quum a me premeretur, omnia potius responderet, quam Chelidonem nominaret. Primo necessarios istius ad eum allegatos esse dicebat: deinde aliquando coactus Chelidonem nominavit. 440. Non te pudet, Verres, eius mulieris arbitratu gessisse praeturam, quam L. Domitius ab se nominari, vix sibi honestum esse arbitratur?

LIV. Reiecti a Chelidone capiunt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium. Cum Rabonio tutore, quod erat vix H-S quadraginta millium, transigunt H-S ducentis millibus. Refert ad istum rem Rabonius: ut sibi videatur, satis grandem pecuniam et satis impudentem esse. Iste, qui aliquanto plus cogitasset, male accipit verbis Rabonium: negat eum sibi illa decisione satisfacere posse. Ne multa, locaturum se esse confirmat. 441. Tutores hoc nesciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id esse certissimum: nullam maiorem pupillo metuunt calamitatem. Iste vero non procrastinat: locare incipit, non proscripta neque edicta die, alienissimo tempore,

ludis ipsis Romanis, foro ornato. Itaque renuntiat Rabonius illam decisionem tutoribus. Accurrunt tamen ad tempus tutores: digitum tollit Iunius patruus: isti color immutatus est: vultus, oratio, mens denique excidit. Quid ageret, coepit cogitare. Si opus pupillo redimeretur, si res abiret ab eo mancipem, quem ipse apposuisset, sibi nullam praedam esse. Itaque excogitat. Quid? nihil ingeniose: nihil, quod quisquam possit dicere, improbe; verum callide: nihil ab isto tectum, nihil veteratorium expectaveritis: omnia aperta, omnia perspicua reperientur, impudentia, amentia, audacia. 442. Si pupillo opus redimitur, mihi praeda de manibus eripitur. Quod est igitur remedium? quod? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa consuetudo in bonis, praedibus praediisque vendendis, omnium consulum, censorum, praetorum, quaestorum denique, ut optima conditione sit is, cuius res sit, cuius periculum? Excludit eum solum, cui prope dicam soli potestatem factam esse oportebat. Quid enim quisquam ad meam pecuniam, me invito, aspirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur: ego me refecturum esse dico: probatio futura est tua, qui locas: praedibus et praediis populo cautum est: et, si non putas cautum, scilicet tu praetor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas defendendas accedere non sines? LV. 443. Operae pretium est ipsam legem cognoscere. Dicetis, eundem conscripsisse, qui illud edictum de hereditate: *LEX OPERE FACIENDO QUAE PUPILLI IUNII*. Dic, dic, quaeso, clarius. *C. VERNES PR. URBIS ADDIDIT*. Corriguntur leges censoriae. Quid enim? Video in multis veteribus legibus: *CN. DOMITIUS L. METELLUS*,

L. CASSIUS CN. SERVILIUS CENSORES ADDIDERUNT. Vult aliquid eiusmodi C. Verres. Dic. Quid addidit? QUI DE L. MARCIO M. PERPERNA CENSORIBUS REDEM-
MERIT, SOCIUM NE ADMITTITO: NEVE PARTEM DATO
NEVE REDIMITO. Quid ita? Ne vitiosum opus fieret?
at erat probatio tua. Ne parum locuples esset? at
erat, et esset amplius, si velles populo cautum prae-
dibus et praediis. 144. Hic te si res ipsa, si indi-
gnitas iniuriae tuae non commovebat; si pupilli cala-
mitas, propinquorum lacrimae, D. Bruti, cuius prae-
dia subierant periculum, M. Marcelli tutoris auctori-
tas apud te ponderis nihil habebat: ne illud quidem
animadvertebas, eiusmodi fore hoc peccatum tuum,
quod tu neque negare posses (in tabulas enim retuli-
sti) nec cum defensione aliqua confiteri? Addicitur id
opus H-S 12LX millibus; quum tutores H-S LXXX mil-
libus id opus ad illius hominis iniquissimi arbitrium
se affecturos esse clamarent. 145. Etenim quid erat
operis? Id, quod vos vidistis. Omnes illae columnae,
quas dealbatas videtis, machina apposita, nulla im-
pensa deiectae, eisdemque lapidibus repositae sunt.
Hoc tu H-S 12LX millibus locavisti. Atqui in illis
columnis dico esse, quae a tuo redemptore commotae
non sint: dico esse, ex qua tantum tectorium vetus
delitum sit et novum inductum. Quod si tanta pec-
unia columnas dealbari putassem, certe numquam
aedilitatem petivissem. LVI. 146. At, ut videatur
tamen res agi et non eripi pupillo: SI QUID OPERIS
CAUSSA RESCIDERIS, REFCITO. Quid erat, quod rescinderet,
quum suo quemque loco lapidem reponeret? QUI REDEM-
MERIT, SATISDET DAMNI INFECTI EI,
QUI A VETERE REDEMPTORE ACCEPERIT. Deridet,
qui sibi ipsum iubet satisfacere Rabonium. PECUNIA

PRAESENS SOLVATUR. Quibus de bonis? Eius, qui, quod tu H-S *IDLX* millibus locasti, H-S *LXXX* millibus effecturum se esse clamavit. Quibus de bonis? Pupilli, cuius aetatem et solitudinem, etiamsi tutores non essent, defendere praetor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias eius fortunas, sed etiam bona tutorum ademisti. *HOC OPUS BONUM SUO CUIQUE FACITO.* 447. Lapis aliqui caedendus et apportandus fuit machina sua: nam illo non saxum, non materies advecta est: tantum operis in ista locatione fuit, quantum paucae operae fabrorum mercedis tulerunt, et manus pretium machinae. Utrum existimatis minus operis esse, unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide redivivo, an quattuor illas reponere? Nemo dubitat, quin multo maius sit novam facere. Ostendam in aedibus privatis longa difficilique vectura columnas singulas ad impluvium H-S *quadragenis* millibus non minus magnas locatas. 448. Sed ineptum est de tam perspicua istius impudentia pluribus verbis disputare, praesertim quum iste aperte tota lege omnium sermonem atque existimationem contempserit, qui etiam ad extremum ascripserit: *REDIVIVA SIBI HABETO*: quasi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur ac non totum opus ex redivivis constitueretur. At enim si pupillo reddimi non licebat, non necesse erat rem ad ipsum pervenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere. Omnes exclusi sunt non minus aperte, quam pupillus. Diem praestituit operi faciundo Kalendas Decembres: locat circiter Idus Septembres; angustiis temporis excluduntur omnes. LVII. 449. Quid ergo? Rabonius istam diem quomodo assequitur? Nemo Rabonio molestus est neque Kalendis Decembribus

neque Nonis neque Idibus. Denique aliquanto in provinciam iste proficiscitur prius, quam opus effectum est. Posteaquam reus factus est, primo negabat se opus in acceptum referre posse. Quum instaret Rabonius, in me causam conferebat, quod eum codicem obsignassem. Petit a me Rabonius et amicos allegat: facile impetrat. Iste, quid ageret, nesciebat. Si in acceptum non retulisset, putabat se aliquid defensionis habiturum. Rabonium porro intelligebat rem totam esse patefacturum. Tametsi, qui poterat esse apertius, quam nunc est, ut uno minus teste haberet Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio post, quam diem operi dixerat. 450. Hac conditione, si quis de populo redemptor accessisset, non esset usus: quum die ceteros redemptores exclusisset, tum in eius arbitrium ac potestatem venire nolebant, qui sibi ereptam praedam arbitraretur. Nunc ne argumentemur, quo ista pecunia pervenerit, facit ipse indicium. Primum quum vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui de sua pecunia H-S DLX millia numeravit; quod iam iste ferre non poterat, opere addicto, praedibus acceptis, de H-S DLX millibus, remisit D. Bruto H-S cx millia. Hoc si aliena res esset, certe facere non potuisset. Deinde nummi numerati sunt Cornificio: quem scribam suum fuisse negare non potest. Postremo ipsius Rabonii tabulae praedam illam istius fuisse clamant. RECITA NOMINA RABONII. LVIII. 451. Hic etiam priore actione Q. Hortensius pupillum Iunium venisse praetextatum in vestrum conspectum et stetisse cum patruo testimonium dicente questus est: et me populariter agere atque invidiam commovere, quod puerum producerem, clamitavit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo

puero popolare? quid invidiosum? Gracchi, credo, aut Saturnini aut alicuius hominis eiusmodi produxeram filium, ut nomine ipso et memoria patris animos imperitae multitudinis concitarem? P. Iunii erat, hominis de plebe Romana, filius: quem pater moriens quum tutoribus et propinquis, tum legibus, tum aequitati magistratuum, tum iudiciis vestris commendandum putavit. 452. Hic istius scelerata locatione nefarioque latrocinio bonis patriis fortunisque omnibus spoliatus venit in iudicium: si nihil aliud, saltem, ut eum, cuius opera ipse multos annos est in sordibus, paullo tamen obsoletius vestitum videret. Itaque tibi, Hortensi, non illius aetas, sed caussa: non vestitus, sed fortuna, popularis videbatur: neque te tam commovebat, quod ille cum toga praetexta, quam quod sine bulla venerat. Vestitus enim neminem commovebat is, quem illi mos et ius ingenuitatis dabat. Quod ornamentum pueritiae pater dederat, indicium atque insigne fortunae, hoc ab isto praedone ereptum esse graviter et acerbe homines ferebant. 453. Neque erant hae lacrimae populares magis, quam nostrae, quam tuae, Q. Hortensi, quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideo, quod communis est caussa, commune periculum: communi praesidio talis improbitas, tamquam aliquod incendium, restinguenda est. Habemus enim liberos parvos: incertum est, quam longa nostrum cuiusque vita futura sit: consulere vivi ac prospicere debemus, ut illorum solitudo et pueritia quam firmissimo praesidio munita sit. Quis est enim, qui tueri possit liberum nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratuum? Mater, credo. Scilicet magno praesidio fuit Anniae pupillae mater, femina primaria: minus, illa deos

hominesque implorante, iste infanti pupillae fortunas patrias ademit. Tutoresne defenderent? perfacile vero apud istiusmodi praetorem, a quo M. Marcelli tutoris in caussa pupilli Iunii et oratio et voluntas et auctoritas repudiata est.

LIX. 454. Quaerimus etiam, quid iste in ultima Phrygia, quid in extremis Pamphylicae partibus fecerit? qualis in bello praedonum praedo ipse fuerit, qui in foro populi Romani pirata nefarius reperiatur? Dubitamus, quid iste in hostium praeda molitus sit, qui manubias sibi tantas ex L. Metelli manubiis fecerit? qui maiore pecunia quattuor columnas dealbandas, quam ille omnes aedificandas locaverit? Expectemus, quid dicant ex Sicilia testes? Quis umquam templum illud aspexit, quin avaritiae tuae, quin iniuriae, quin audaciae testis esset? Quis a signo Vertumni in circum maximum venit, quin is uno quoque gradu de avaritia tua commoneretur? quam tu viam thensarum atque pompae eiusmodi exegisti, ut tu ipse illa ire non audeas. Te putet quisquam, quum ab Italia freto disiunctus esses, sociis temperasse? qui aedem Castoris testem furtorum tuorum esse volueris: quam populus Romanus quotidie, iudices etiam tum, quum de te sententiam ferrent, viderent?

LX. 455. Atque etiam iudicium in praetura publicum exercuit: non enim praetereundum est ne id quidem. Petita mulcta est apud istum praetorem a Q. Opimio: qui adductus est in iudicium, verbo, quod, quum esset tribunus plebis, intercessisset contra legem Corneliam: re, quod in tribunatu dixisset contra alicuius hominis nobilis voluntatem. De quo iudicio si velim dicere omnia, multi appellandi laedendique sunt: id quod mihi non est necesse. Tantum

dicam paucos homines, ut levissime dicam arrogantes hoc adiutore Q. Opimium per ludum et iocum fortunis omnibus evertisse.

156. Is mihi etiam queritur, quod a nobis ix solis diebus prima actio sui iudicii transacta sit: quum apud ipsum tribus horis Q. Opimius, senator populi Romani, bona, fortunas, ornamenta omnia amiserit? cuius propter indignitatem iudicii saepissime est actum in senatu, ut genus hoc totum mulctarum ac iudiciorum eiusmodi tolleretur. Iam vero in bonis Q. Opimii vendendis, quas iste praedas, quam aperte, quam improbe fecerit, longum est dicere. Hoc dico: nisi vobis id hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi a me hoc totum temporis caussa putatote.

157. Iam qui ex calamitate senatoris populi Romani, quum praetor iudicio eius praefuisset, spolia domum suam referre, et manubias detrahare conatus sit; is ullam ab sese calamitatem poterit deprecari? LXI. Nam de subsortitione illa Iuniana iudicum nihil dico. Quid enim? contra tabulas, quas tu protulisti, audeam dicere? Difficile est. Non enim me tua solum et iudicum auctoritas, sed etiam annulus aureus scribae tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile est: hoc dicam, quod ostendam multos ex te viros primarios audisse, quum diceres, ignosci tibi oportere, quod falsum codicem protuleris. Nam, qua invidia C. Iunius conflagravit, ea, nisi providisses, tibi ipsi tum pereundum fuisse.

158. Hoc modo iste sibi et saluti suae prospicere didicit, referendo in tabulas et privatas et publicas, quod gestum non esset: tollendo, quod esset, et semper aliquid demendo, mutando, interpolando. Eo

enim usque progreditur, ut ne defensionem quidem maleficiorum suorum sine aliis maleficiis reperire possit. Eiusdem modi sortitionem homo amentissimus suorum quoque iudicum fore putavit per sodalem suum, Q. Curtium, iudicem quaestionis: cui nisi ego vi populi et hominum clamore atque convicio restitissem: ex hac decuria nostra, cuius mihi copiam quam largissime factam oportebat, erepta esset facultas eorum, quos quum iste annuerat, in suum consilium sine caussa subsortiebatur. * * *

Multa desunt.

21.

ACCUSATIONIS
IN C. V E R R E M

LIBER SECUNDUS

DE

IURISDICTIONE SICILIENSI.

ARG. ASCONIL. Haec sine dubio ad accusationem propositi criminis spectat oratio. Nam in superiore anteactae res sunt expositae: quae quia magis adiuvant accusationem, quam

ipsae sint principales, in unum librum coactae sunt iudicio Ciceronis cursim enumerantis, quae Verres quaestor, quae pro quaestore, quae legatus, quae denique praetor urbanus admisit. Ubi ventum est ad causam ipsam et Siciliensia crimina, quattuor libros edidit: unum de iurisdictione, alterum de frumento, tertium de signis, quartum de suppliciis. In qua distributione non ordo temporis, sed facinorum genera et momenta servata sunt. Incipit autem a laude Siciliae, et egreditur ad crimen Dionis, deinde Sosippi et Epicratis. Sed de iure Siculorum everso frustra quidam Ciceronem reprehendunt, quod non inde coeperit: quum superiora crimina non egeant eiusmodi tractatu, qui ad sequentia pertinet, et oratoris consilio a magnis iisdemque clarioribus sumendum esset exordium. Itaque post hoc duo criminum genera persequitur ad extremum. Primum de Heraclio; de expressis honoribus ab invitis; de Epicrate Bidino, deque rebus capitalibus, ubi de Sopatro, de Sthenio: quae omnia sunt de iure dicundo. Alterum de senatoribus, de sacerdotibus, de censoribus pretio a Verre factis; de collatione in statuas; de publicanorum cum Verre convenientia in furtis; de tabulis Carpinatii pecunias Verris extraordinarias continentibus. Genus causae in omnibus Verrinarum libris admirabile. Status principaliter coniectura.

I. 1. Multa mihi necessario, iudices, praetermittenda sunt, ut possim aliquo modo aliquando de iis rebus, quae meae fidei commissae sunt, dicere. Recepi enim causam Siciliae. Ea me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen, hoc onere suscepto, et recepta causa Siciliensi, amplexus animo sum aliquanto amplius. Suscepi enim causam totius ordinis; suscepi causam populi Romani: quod putabam tum denique recte iudicari posse, si non modo reus improbus adduceretur, sed etiam diligens et firmus accusator ad iudicium veniret. 2. Quo mihi maturius ad Siciliae causam veniendum est, relictis ceteris

eius furtis ac flagitiis, ut et viribus quam integerri-
mis agere, et ad dicendum temporis satis habere pos-
sim. Atque adeo, antequam de incommodis Siciliae
dicam, pauca mihi videntur esse de provinciae digni-
tate, vetustate, utilitate dicenda. Nam quum omnium
sociorum provinciarumque rationem diligenter habere
debetis, tum praecipue Siciliae, iudices, plurimis
iustissimisque de caussis: primum, quod omnium
nationum exterarum princeps Sicilia se ad amicitiam
fidemque populi Romani applicuit: prima omnium,
id quod ornamentum imperii est, provincia est appel-
lata: prima docuit maiores nostros, quam praeclarum
esset, exteris gentibus imperare: sola fuit ea fide be-
nevolentiaque erga populum Romanum, ut civitates
eius insulae, quae semel in amicitiam nostram venis-
sent, numquam postea deficerent, pleraeque autem,
et maxime illustres in amicitia perpetuo manerent.

3. Itaque maioribus nostris in Africam ex hac pro-
vincia gradus imperii factus est. Neque enim tam
facile opes Karthaginis tantae concidissent, nisi illud
et rei frumentariae subsidium et receptaculum classi-
bus nostris pateret. II. Quare P. Africanus, Kartha-
gine deleta, Siculorum urbes signis monumentisque
pulcherrimis exornavit: ut, quos victoria populi Ro-
mani maxime laetari arbitrabatur, apud eos monu-
menta victoriae plurima collocaret. 4. Denique ille
ipse M. Marcellus, cuius in Sicilia virtutem hostes,
misericordiam victi, fidemque ceteri Siculi perspe-
xerunt, non solum sociis in eo bello consuluit, verum
etiam superatis hostibus temperavit. Urbem pul-
cherrimam, Syracusas, quae quum manu munitissima
esset, tum loci natura terra ac mari claudebatur,
quum vi consilioque cepisset, non solum incolumem

passus est esse, sed ita reliquit ornatam, ut esset idem monumentum victoriae, mansuetudinis, continentiae: quum homines viderent, et quid expugnasset, et quibus pepercisset, et quae reliquisset. Tantum ille honorem Siciliae habendum putavit, ut ne hostium quidem urbem ex sociorum insula tollendam arbitraretur. 5. Itaque ad omnes res Sicilia provincia semper usi sumus, ut, quidquid ex sese posset efferre, id non apud eos nasci, sed domi nostrae conditum putaremus. Quando illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret, non ultro pollicita est? quando id, quod imperaretur, recusavit? Itaque ille M. Cato Sapiens, cellam penariam reipublicae nostrae, nutricem plebis Romanae, Siciliam nominabat. Nos vero experti sumus, Italico maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis non pro penaria cella, sed pro aerario illo maiorum vetere ac referto fuisse. Nam sine ullo sumptu nostro, coriis, tunicis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestivit, aluit, armavit. III. 6. Quid illa, quae forsitan ne sentimus quidem, iudices, quanta sunt? quod multis locupletioribus civibus utimur, quod habent propinquam, fidelem, fructuosamque provinciam, quo facile excurrant, ubi libenter negotium gerant: quos illa partim mercibus suppeditandis cum quaestu compendioque dimittit, partim retinet, ut arare, ut pascere, ut negotiari libeat, ut denique sedes ac domicilium collocare. Quod commodum non mediocre populi Romani est; tantum civium Romanorum numerum, tam prope ab domo, tam bonis fructuosisque rebus detineri. 7. Et quoniam quasi quaedam praedia populi Romani sunt vectigalia nostra atque provinciae: quemadmodum pro-

pinquis vos vestris praediis maxime delectamini; sic populo Romano iucunda suburbanitas est huiusce provinciae. Iam vero hominum ipsorum, iudices, ea patientia, virtus, frugalitasque est, ut proxime ad nostram disciplinam illam veterem, non ad hanc, quae nunc increbruit, videantur accedere. Nihil ceterorum simile Graecorum: nulla desidia, nulla luxuria; contra summus labor in publicis privatisque rebus, summa parsimonia, summa diligentia. Sic porro nostros homines diligunt, ut his solis neque publicanus, neque negotiator odio sit. 8. Magistratum autem nostrorum iniurias ita multorum tulerunt, ut numquam ante hoc tempus ad aram legum praesidiumque vestrum publico consilio confugerint: tametsi et illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato venisset, ut bis ex eadem familia salus Siciliae constitueretur, et postea M. Antonii infinitum illud imperium senserant. Sic a maioribus suis acceperant, tanta populi Romani in Siculos esse beneficia, ut etiam iniurias nostrorum hominum perferendas putarent. 9. In neminem civitates ante hunc testimonium publice dixerunt. Hunc denique ipsum pertulissent, si humano modo, si usitato more, si denique uno aliquo in genere peccasset. Sed quum perferre non possent luxuriam, crudelitatem, avaritiam, superbiam; quum omnia sua commoda, iura, beneficia senatus populi Romani unius scelere ac libidine perdidissent: hoc statuerunt, aut istius iniurias per vos ulcisci et persequi, aut, si vobis indigni essent visi, quibus opem auxiliumque ferretis, urbes ac sedes suas relinquere; quandoquidem agros iam ante, istius iniuriis exagitati, reliquissent. IV. 10. Hoc con-

silio a L. Metello legationes universae petiverunt, ut quam primum isti succederet: hoc animo toties apud patronos de suis miseriis deplorarunt: hoc commoti dolore, postulata consulibus, quae non postulata, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt. Fece-
runt etiam, ut me, cuius fidem continentiamque co-
gnoverant, prope de vitae meae statu dolore ac lacri-
mis suis deducerent, ut ego istum accusarem; a quo
mea longissime ratio voluntasque abhorrebat: (quam-
quam in hac caussa multo plures partes mihi defen-
sionis, quam accusationis, suscepisse videor:) 44. po-
stremo homines ex tota provincia nobilissimi primi-
que publice privatimque venerunt: gravissima atque
amplissima quaeque civitas vehementissime suas in-
iurias persecuta est.

At quemadmodum, iudices, venerunt? Videor
enim mihi liberius apud vos iam pro Siculis loqui
debere, quam forsitan ipsi velint: saluti enim eorum
potius consulam, quam voluntati. Ecquem existima-
tis umquam ulla in provincia reum absentem contra
inquisitionem accusatoris tantis opibus, tanta cupi-
ditate esse defensum? Quaestores utriusque provin-
ciae, qui isto praetore fuerant, cum fascibus mihi
praesto fuerunt. 42. Hi porro, qui successerunt, ve-
hementer istius cupidi, liberaliter ex istius cibariis
tractati, non minus acres contra me fuerunt. Videte,
quid potuerit, qui quattuor in una provincia quae-
stores studiosissimos defensores propugnatoresque
habuerit: praetorem vero cohortemque totam sic stu-
diosam, ut facile appareret, non tam illis Siciliam,
quam inanem offenderant, quam Verrem ipsum, qui
plenus decesserat, provinciam fuisse. Minari Sicu-
lis, si decressent legationem, quae contra istum dice-

ret: minari, si qui essent profecti: aliis, si laudarent, benignissime promittere: gravissimos privatarum rerum testes, quibus nos praesentibus denuntiavimus, eos vi custodiisque retinere. V. 13. Quae quum omnia facta sint, tamen unam solam scitote esse civitatem Mamertinam, quae publice legatos, qui istum laudarent, miserit. Eius autem legationis principem, civitatis nobilissimum, C. Heium, iuratum dicere audistis: isti navem onerariam maximam Messanae esse, publice coactis operis, aedificatam: idemque Mamertinorum legatus, istius laudator, non solum istum bona sua, verum etiam sacra deosque penates, a maioribus traditos, ex aedibus suis eripuisse dixit. Praeclara laudatio, quum duabus in rebus legatorum una opera consumitur, in laudando atque repetendo. Atque ea ipsa civitas qua ratione isti amica sit, dicitur certo loco. Reperietis enim, quae caussae benevolentiae sint Mamertinis erga istum, eas ipsas causas satis iustas esse damnationis. Alia civitas nulla, iudices, publico consilio laudat. 14. Vis illa summi imperii tantum potuit apud perpauca homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miserrimis desertissimisque oppidis invenirentur, qui iniussu populi ac senatus proficiscerentur, aut ii, qui contra istum legati decreti erant, et testimonium publicum ac mandata acceperant, vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen usu venisse non moleste fero, quo reliquae tot et tantae et tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, quum videretis, nulla vi retineri, nullo periculo prohiberi potuisse, quo minus experirentur, ecquid apud vos querimoniae valerent antiquissimorum fidelissimorumque sociorum. 15. Nam, quod

fortasse non nemo vestrum audierit, istum a Syracusanis publice laudari: id, tametsi priore actione ex Heraclii Syracusani testimonio, cuiusmodi esset, cognovistis; tamen vobis alio loco, ut se tota res habeat, quod ad eam civitatem attinet, demonstrabitur. Intelligetis enim, nullis hominibus quemquam tanto odio, quanto istum Syracusanis, et esse et fuisse.

VI. At enim istum soli Siculi persequuntur: cives Romani, qui in Sicilia negotiantur, defendunt, diligunt, salvum esse cupiunt. Primum, si ita esset, tamen vos in hac quaestione de pecuniis repetundis, quae sociorum caussa constituta est lege iudicioque sociali, sociorum querimonias audire oporteret. 16. Sed intelligere potuistis priore actione, cives Romanos honestissimos ex Sicilia plurimos maximis de rebus, et quas ipsi accepissent iniurias, et quas scirent aliis esse factas, pro testimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, iudices, sic confirmo: videor mihi gratum fecisse Siculis, quod eorum iniurias meo labore, inimicitiis, periculo sim persecutus: non minus hoc gratum me nostris civibus intelligo fecisse: qui hoc existimant, iuris, libertatis, rerum fortunarumque suarum salutem in istius damnatione consistere. 17. Quapropter de istius praetura Siciliensi non recuso, quin ita me audiat, ut, si cuiquam generi hominum, sive Siculorum sive nostrorum civium, si cuiquam ordini sive aratorum sive pecuariorum sive mercatorum probatus sit: si non horum omnium communis hostis praedoque fuerit; si cuiquam denique ulla in re umquam temperaverit: ut vos quoque ei temperetis.

Qui simul atque ei sorte provincia Sicilia obvenit, statim Romae et ad Urbem, antequam proficisce-

retur, quaerere ipse secum et agitare cum suis coepit, quibusnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere posset. Nolebat in agendo discere (tametsi non provinciae rudis erat et tiro,) sed in Siciliam paratus ad praedam meditatusque venire cupiebat. 48. O praeclare coniectum a vulgo in illam provinciam omen communis famae atque sermonis! quum ex nomine istius, quid in provincia facturus esset, perridicule homines augurabantur. Etenim quis dubitare posset, quum istius in quaestura fugam et furtum recognosceret; quum in legatione oppidorum fanorumque spoliationes cogitaret; quum videret in foro latrocinia praeturae: qualis iste in quarto actu improbitatis futurus esset. VII. Atque ut intelligatis, eum Romae quaesisse non modo genera furandi, sed etiam nomina, certissimum accipite argumentum, quo facilius de singulari eius impudentia existimare possitis. 49. Quo die Siciliam tetigit, (videte, satisne paratus ex illo omine urbano ad everrendam provinciam venerit,) statim Messana litteras Halesam mittit: quas ego istum in Italia scripsisse arbitror. Nam simul atque e navi egressus est, dedit operam, ut Halesinus ad se Dio continuo veniret: se de hereditate velle cognoscere, quae eius filio a propinquo homine, Apollodoro Laphirone, venisset. 20. Ea erat, iudices, pergrandis pecunia. Hic est Dio, iudices, nunc beneficio Q. Metelli civis Romanus factus: de quo, multis viris primariis testibus multorumque tabulis, vobis priore actione satisfactum est, H-S undecies numeratum esse, ut eam caussam, in qua ne tenuissima quidem dubitatio posset esse, isto cognoscente obtineret; praeterea greges nobilissimarum equarum abactos: argenti vestisque stragu-

lae domi quod fuerit, esse direptum: ita H-S undecies Q. Dionem, quod hereditas ei venisset, nullam aliam ob causam, perdidisse. 21. Quid? Haec hereditas quo praetore Dionis filio venerat? Eodem, quo Anniae, P. Annii senatoris filiae; eodem, quo M. Liguri senatori, C. Sacerdote praetore. Quid? tum nemo molestus Dioni fuerat? Non plus quam Liguri, Sacerdote praetore. Quid? ad Verrem quis detulit? Nemo: nisi forte existimatis ei quadruplatores ad fretum praesto fuisse. VIII. Ad Urbem quum esset, audivit, Dioni cuidam Siculo permagnam venisse hereditatem: heredem statuas iussum esse in foro ponere: nisi posuisset, Veneri Erycinae esse mulctatum. Tametsi positae essent ex testamento, putabat tamen, quoniam Veneris nomen esset, causam pecuniae se reperturum. 22. Itaque apponit qui petat Veneri Erycinae illam hereditatem. Non enim quaestor petit (ut est consuetudo) is, qui Erycinum montem obtinebat: petit Naevius Turpio quidam, istius excursor et emissarius, homo omnium ex illo conventu quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote praetore condemnatus iniuriarum. Etenim erat eiusmodi causa, ut ipse praetor, quum quaereret calumniatorem, paullo tamen consideratorem reperire non posset. Hic hominem Veneri absolvit: sibi condemnat. Maluit videlicet homines peccare, quam deos: se potius a Dione, quod non licebat, quam Venerem, quod non debebatur, auferre. 23. Quid ego hic nunc Sex. Pompeii Chlorig testimonium recitem, qui causam Dionis egit? qui omnibus rebus interfuit? hominis honestissimi, tametsi civis Romanus virtutis causa iamdiu est, tamen omnium Siculorum primi ac nobilissimi: quid ipsius Q. Caecilii Dionis, hominis probatissimi

ac pudentissimi? quid L. Vetecilii Liguris, T. Manlii, L. Caleni? quorum omnium testimoniis de hac Dionis pecunia confirmatum est. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, iam ante cognosse. 24. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, melius haec cognovit, quam tu, Hortensi, qui Romae fuisti? ad quem Dio confugit? qui de Dionis iniuriis gravissime per litteras cum Verre questus es? Nova tibi haec sunt et inopinata? nunc primum hoc aures tuae crimen accipiunt? Nihil ex Dione, nihil ex socru tua, femina primaria, Servilia, vetere Dionis hospita, audisti? Nonne multa mei testes, quae tu scis, nesciunt? nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius innocentia, sed legis exceptio? TESTIMONIA M. LUCULLI, CHLORI, DIONIS. IX. Satisne vobis magnam pecuniam Venerius homo, qui e Chelidonis sinu in provinciam profectus esset, Veneris nomine quaesisse videtur? 25. Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. Sosippus et Epicrates fratres sunt Agyrinenses. Horum pater abhinc duo et xx annos est mortuus: in cuius testamento quodam loco, si commissum quid esset, multa erat Veneri: ipso xx anno, quum tot interea praetores, tot quaestores, tot calumniatores in provincia fuissent, hereditas ab his Veneris nomine petita est. Causam Verres cognoscit: pecuniam per Volcatium accipit, fere ad H-S cccc millia, ab duobus fratribus. Multorum testimonia audistis antea. Vicerunt Agyrinenses fratres ita, ut egentes inanesque discederent.

X. 26. At enim ad Verrem pecunia ista non pervenit. Quae est ista defensio? utrum asseveratur in hoc, an tentatur? mihi enim nova res est. Verres

calumniatores apponebat: Verres adesse iubebat: Verres cognoscebat: Verres iudicabat: pecuniae maximae dabantur: qui dabant, caussas obtinebant; tu mihi ita defendas: non est ista Verri numerata pecunia? Adiuvo te: mei quoque testes idem dicunt: Volcatio dicunt sese dedisse. Quae vis erat in Volcatio tanta, ut H-S cccc millia a duobus hominibus auferret? et quis Volcatio, si sua sponte venisset, unam libellam dedisset? Veniat nunc: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego amplius dico, H-S quadringenties accepisse te arguo contra leges: nego tibi ipsi ullum nummum esse numeratum: sed quum ob tua decreta, ob imperata, ob edicta pecuniae dabantur, non erat quaerendum, cuius manu numerarentur, sed cuius iniuria cogerentur. 27. Comites illi tui delecti, manus erant tuae: praefecti, scribae, medici, accensi, haruspices, praecones erant manus tuae. Ut quisque te maxime necessitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur: cohors tota illa tua, quae plus mali Siciliae dedit, quam si centum cohortes fugitivorum fuissent, tua manus sine controversia fuit. Quidquid ab horum quopiam captum est, id non modo tibi datum, sed tua manu numeratum iudicari necesse est. Nam, si hanc defensionem probabitis, *Non accepit ipse*; licet, omnia de pecuniis repetundis iudicia tollatis. Nemo umquam reus tam nocens adducetur, qui ista defensione non possit uti. Etenim quum Verres utatur; quis erit umquam posthac reus tam perditus, qui non ad Q. Mucii innocentiam referatur, si cum isto conferratur? Neque nunc tam mihi isti Verrem defendere videntur, quam in Verre defensionis tentare rationem. 28. Qua de re, iudices, vobis magno opere providen-

dum est. Pertinet hoc ad summam rempublicam et ad existimationem ordinis nostri salutemque sociorum. Si enim innocentes existimari volumus; non solum nos abstinentes, sed etiam nostros comites praestare debemus. XI. Primum omnium opera danda est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostrae famae capitique consulant: deinde, si in hominibus eligendis nos spes amicitiae fefellerit, ut vindicemus, missos faciamus, semper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur. Africani est hoc, hominis liberalissimi: (verumtamen ea liberalitas est probanda, quae sine periculo existimationis est, ut in illo fuit.) 29. Quum ab eo quidam vetus assectator ex numero amicorum non impetraret, uti se praefectum in Africam duceret, et id ferret moleste: *Noli, inquit, mirari, si tu a me hoc non impetras: ego iam pridem ab eo, cui meam existimationem caram fore arbitror, peto, ut mecum praefectus proficiscatur, et adhuc impetrare non possum.* Etenim re vera multo magis est petendum ab hominibus, si salvi et honesti esse volumus, ut eant nobiscum in provinciam, quam hoc illis in beneficii loco deferendum. Sed tu, quum et tuos amicos in provinciam quasi in praedam invites, et cum his ac per eos praedabare, et eos in concione annulis aureis donabas, non statuebas, tibi non solum de te, sed etiam de illorum factis rationem esse reddendam?

30. Quum hos sibi quaestus constituisset magnos atque uberes ex his caussis, quas ipse instituerat cum consilio, hoc est cum sua cohorte, cognoscere: tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripendam. XII. Dubium nemini est, quin

omnes omnium pecuniae positae sint in eorum potestate, qui iudicia dant, et eorum, qui indicant: quin nemo nostrum possit aedes suas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, si, quum haec a quopiam vestrum petita sint, praetor improbus, cui nemo intercedere possit, det, quem velit iudicem, iudex nequam et levis, quod praetor iusserit, iudicet. 31. Quid vero? si illud quoque accedet, ut in ea verba praetor iudicium det, ut vel L. Octavius Balbus iudex, homo et iuris et officii peritissimus, non possit aliter iudicare; si iudicium sit eiusmodi: L. OCTAVIUS IUDEX ESTO: SI PARET, FUNDUM CAPENATEM, QUO DE AGITUR, EX IURE QUIRITIVM P. SERVILII ESSE, NEQUE IS FUNDUS Q. CATULO RESTITUETUR: non necesse erit L. Octavio iudici cogere P. Servilium, Q. Catulo fundum restituere aut condemnare eum, quem non oporteat? Eiusdem modi totum ius praetorium, eiusdem modi omnis res iudiciaria fuit in Sicilia per triennium, Verre praetore. Decreta eiusmodi: SI NON ACCIPIT, QUOD TE DEBERE DICIS, ACCUSES; SI PETIT, DUCAS. C. Fuficium duci iussit petitozem, L. Suetium, L. Racilium. Iudicia huiusmodi: QUI CIVES ROMANI ERANT, SI SICULI ESSENT, QUUM SICULOS EORUM LEGIBUS DARI OPORTERET. QUI SICULI SI CIVES ROMANI ESSENT, **** 32. Verum, ut totum genus complectamini iudiciorum: prius iura Siculorum, deinde istius instituta cognoscite. XIII. Siculi hoc iure sunt, ut, quod civis cum cive agat, domi certet suis legibus: quod Siculus cum Siculo non eiusdem civitatis, ut de eo praetor iudices ex P. Rupilii decreto, quod is de decem legatorum sententia statuit, quam legem illi Rupiliam vocant, sortiatur. Quod privatus a populo petit aut populus

a privato: senatus ex aliqua civitate, qui iudicet, datur, quum alternae civitates reiectae sunt. Quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur; quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur: ceterarum rerum selecti iudices civium Romanorum ex conventu proponi solent. Inter aratores et decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, iudicia fiunt. 33. Haec omnia isto praetore non modo perturbata, sed plane et Siculis et civibus Romanis erepta sunt: primum suae leges; quod civis cum cive ageret, aut eum iudicem, quem commodum erat, praekonem, haruspicem, medicum suum dabat; aut, si legibus erat iudicium constitutum, et ad civem suum iudicem venerant, libere civi iudicare non licebat. Edictum enim hominis cognoscite, quo edicto omnia iudicia redegerat in suam potestatem: SI QUI PERPERAM IUDICASSET, SE COGNITURUM: QUUM COGNOSSET, ANIMADVERSUM. Idque quum faciebat, nemo dubitabat, quin, quum iudex alium de suo iudicio putaret iudicaturum, seque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem spectaret eius, quem statim de capite suo putaret iudicaturum. 34. Selecti e conventu aut propositi ex negotiatoribus iudices nulli. Haec copia, quam dico, iudicum, cohors, non Q. Scaevolae, qui tamen de cohorte sua dare non solebat, sed C. Verris. Cuiusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse? sicuti videtis edictum: SI QUID PERPERAM IUDICARIT SENATUS. Eum quoque ostendam, si quando sit datus, coactu istius, quod non senserit, iudicasse. Ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi quum nihil intererat istius. Lege Hieronica iudicia plurimarum controversiarum sublata uno nomine omnia: de conventu ac negotiatoribus nulli iu-

dices. Quantam potestatem habuerit, videtis: quas res gesserit, cognoscite.

XIV. 35. Heraclius est Hieronis filius, Syracusanus, homo in primis domi suae nobilis et ante hunc praetorem vel pecuniosissimus Syracusanorum: nunc nulla alia calamitate, nisi istius avaritia atque iniuria, pauperrimus. Huic hereditas facile ad H-S tricies venit testamento propinqui sui, Heraclii: plena domus caelati argenti optimi multaeque stragulae vestis pretiosissimorumque mancipiorum: quibus in rebus istius cupiditates et insanias quis ignorat? Erat in sermone res, magnam Heraclio pecuniam relictam: non solum Heraclium divitem, sed etiam ornatum supellectile, argento, veste, mancipiis futurum. 36. Audit haec etiam Verres: et primo, illo suo leviori artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum roget inspicienda, quae non reddat. Deinde a quibusdam Syracusanis admonetur, (hi autem quidam erant affines istius, quorum iste uxores numquam alienas existimavit, Cleomenes et Aeschrio: qui quantum apud istum, et quam turpi de causa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis:) hi, ut dico, hominem admonent, rem esse praeclaram, domum * refertam omnibus rebus; ipsum autem Heraclium hominem esse maiorem natu, non promptissimum, et eum, praeter Marcellos, patronum, quem iure suo adire aut appellare posset, habere neminem; esse in eo testamento, quo ille heres esset scriptus, ut statuas in palaestra deberet ponere: faciemus, ut palaestritae negent ex testamento esse positas: petant hereditatem, quod eam palaestrae commissam esse dicant. 37. Placuit ratio Verri. Nam hoc animo providebat, quum tanta hereditas in controversiam venisset iu-

dicioque peteretur, fieri non posse, ut sine praeda ipse discederet. Approbat consilium: auctor est, ut quam primum agere incipiant, hominemque id aetatis minime litigiosum quam tumultuosissime adorian-
tur. Scribitur Heraclio dica. XV. Primo mirantur omnes improbitatem calumniae: deinde qui istum nosset, partim suspicabantur, partim plane videbant adiectum esse oculum hereditati. Interea dies advenit, quo die sese ex instituto ac lege Rupilia dicas sortitum Syracusis iste edixerat: paratus ad hanc dicam sortiendam venerat. Tum eum docet Heraclius, non posse eo die sortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus xxx sortiri dicam, quibus scripta esset. Dies xxx nondum fuerant. Sperabat Heraclius, si illum diem effugisset, ante alteram sortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maxime expectabat, successurum. 38. Iste omnibus dicis diem distulit: et eam diem constituit, ut hanc Heraclii dicam sortiri post dies xxx ex lege posset. Posteaquam ea dies venit, iste incipit simulare se velle sortiri. Heraclius cum advocatis adit et postulat, ut sibi cum palaestritis, hoc est cum populo Syracusano, aequo iure disceptare liceat. Adversarii postulant, ut in eam rem iudices dentur ex his civitatibus, quae in id forum convenirent. Electi, qui Verri viderentur: Heraclius contra, ut iudices e lege Rupilia dentur, ut ab institutis superiorum, ab auctoritate senatus, ab iure omnium Siculorum ne recedatur. XVI. 39. Quid ego istius in iure dicundo libidinem commonstrem? quis vestrum non ex urbana iurisdictione cognovit? quis umquam, isto praetore Chelidone invita lege agere potuit? Non istum, ut non neminem, provincia corripuit: idem fuit, qui Romae. Quum id, quod omnes

intelligebant, diceret Heraclius, ius esse certum Siculis, inter se quo iure certarent, legem esse Rupiliam, quam P. Rupilius consul de decem legatorum sententia dedisset: hoc omnes semper in Sicilia consules praetoresque servasse; negavit se iudices lege Rupilia sortiturum: quinque iudices, quos commodum ipsi fuit, dedit. 40. Quid hoc homine facias? quod supplicium dignum libidini eius invenias? Praescriptum tibi quum esset, homo deterrime et impudentissime, quemadmodum iudices inter Siculos dares: quum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, summorum hominum, dignitas, senatus consultum intercederet, cuius consulto P. Rupilius de x legatorum sententia leges in Sicilia constituerat: quum omnes ante te praetorem Rupilianas leges et in ceteris rebus et in iudiciis maxime servassent; tu ausus es pro nihilo prae tua praeda tot res sanctissimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus existimationis pudor? nullus iudicii metus? nullius apud te gravis auctoritas? nullum exemplum, quod sequi velles? 41. Verum, ut institui dicere, quinque iudicibus nulla lege, nullo instituto, nulla reiectione, nulla sorte, ex libidine istius datis, non qui causam cognoscerent, sed qui, quod imperatum esset, iudicarent; eo die nihil actum est, adesse iubentur postridie. XVII. Heraclius interea, quum omnes insidias a praetore fortunis suis fieri videret, capit consilium de amicorum et propinquorum sententia, non adesse ad iudicium. Itaque illa nocte Syracusis profugit. Iste postero die mane, quum multo maturius quam umquam antea surrexisset, iudices citari iubet. Ubi comperit Heraclium non adesse, cogere incipit eos, ut absentem Heraclium

condemnarent. Illi eum commonefaciunt, ut, si ei videatur, utatur instituto suo, nec cogat ante horam decimam de absente secundum praesentem iudicare: impetrant. 42. Interea sane perturbatus et ipse et eius amici et consilarii, moleste ferre coeperunt, Heraclium profugisse: putabant absentis damnationem, praesertim tantae pecuniae, multo invidiosior fore, quam si praesens damnatus esset. Eo accedebat, quod iudices e lege Rupilia dati non erant; multo etiam rem turpiorem fore et iniquiorem visum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, apertior eius cupiditas improbitasque facta est. Nam illis quinque iudicibus uti sese negat. Iubet, id quod initio lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium et eos, qui dicam scripserant: ait se iudices ex lege velle sortiri. Quod ab eo pridie, quum multis lacrimis oraret atque obsecraret Heraclius, impetrare non potuerat: id ei postera die venit in mentem, e lege Rupilia sortiri dicas oportere. Educit ex urna tres: iis, ut absentem Heraclium condemnent, imperat: itaque condemnant. 43. Quae, malum, ista fuit amentia? ecquando te rationem factorum tuorum redditurum putasti? ecquando his de rebus tales viros audituros existimasti? Petatur hereditas ea, quae nulla debetur, in praedam praetoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honestae civitati turpissima persona calumniae? Neque hoc solum: sed ita res agatur, ut ne simulatio quidem aequitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortales, quid interest, utrum praetor imperet, vique cogat aliquem de suis bonis omnibus decedere; an huiusmodi iudicium det, quo iudicio indicta caussa fortunis omnibus everti necesse sit? XVIII. 44. Profecto enim negare non potes, te

ex lege Rupilia sortiri iudices debuisse, quum praesertim Heraclius id postularet. Sin illud dices, te Heraclii voluntate ab lege recessisse: ipse te impedies; ipse tu tua defensione implicabere. Quare enim primum ille adesse noluit, quum ex eo numero iudices haberet, quos postularat? Deinde tu cur post illius fugam iudices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, utriusque dederas voluntate? Deinde ceteras dicas omnes illo foro M. Postumius quaestor sortitus est: hanc solam tu illo conventu reperiere sortitus? 45. Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracusano illam hereditatem? Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnetis necesse est: neque enim permissum est, ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere. Verum ex ista reperietis hereditate ita istum praedatum, ut perpauca occulte fecerit: populum quidem Syracusanum in maximam invidiam sua infamia, alieno praemio pervenisse: paucos Syracusanos, eos, qui se nunc publice laudationis causa venisse dicunt, et tunc participes praedae fuisse et nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litium aestimationem venisse. Posteaquam damnatus est absens, non solum illius hereditatis, de qua ambigebatur, quae erat H-S tricies, sed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclii, quae non minor erat pecunia, palaestrae Syracusanorum, hoc est Syracusanis, possessio traditur. 46. Quae est ista praetura? Eripis hereditatem, quae venerat a propinquo, venerat testamento, venerat legibus; quae bona is, qui testamentum fecit, huic Heraclio, ante aliquanto, quam est mortuus, omnia utenda ac possidenda tradiderat; cuius hereditatis, quum ille aliquanto ante te praetorem esset mortuus, controversia fuerat nulla,

mentionem fecerat nemo. XIX. Verum esto, eripe hereditatem propinquis, da palaestritis: praedare in bonis alienis, nomine civitatis: evertē leges, testamenta, voluntates mortuorum, iura vivorum. Num etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? Qui simulac profugit, quam impudenter, quam palam, quam acerbe, dii immortales, illa bona direpta sunt! quam illa res calamitosa Heraclio, quaestuosa Verri, turpis Syracusanis, miseranda omnibus videbatur! Nam illud quidem statim curatur, ut, quidquid caelati argenti fuit in illis bonis, ad istum deferatur: quidquid Corinthiorum vasorum, stragulae vestis, haec nemo dubitabat quin non modo ex illa domo capta et oppressa, verum ex tota provincia ad istum comportari necesse esset. Mancipia, quae voluit, abduxit; alia divisit: auctio facta est, in qua cohors istius invicta dominata est. 47. Verum illud est praeclarum: Syracusani, qui praefuerant his Heraclii bonis, verbo, redigendis, re, dispertiendis, reddebant eorum negotiorum rationem in senatu; dicebant scyphorum paria complura, hydrias argenteas, pretiosam vestem stragulam, multa mancipia pretiosa, Verri data esse: dicebant, quantum cuique eius iussu nummorum esset datum. Gemebant Syracusani: sed tamen patiebantur. Repente recitatur, uno nomine H-S CCL millia iussu praetoris data. Fit maximus clamor omnium, non modo optimi cuiusque, neque eorum, quibus indignum semper visum erat, bona privati, populi nomine, per summam iniuriam erepta: verum etiam ipsi illi auctores iniuriae, et ex aliqua particula socii praedae ac rapinarum, clamare coeperunt, sibi ut haberet hereditatem. Tantus in curia clamor factus est, ut populus concurreret.

XX. 48. Res ab omni conventu cognita, celeriter domum nuntiatur. Homo inimicus his, qui recitassent, hostis omnibus, qui acclamassent, exarsit iracundia ac stomacho. Verumtamen fuit tum sui dissimilis. Nostis os hominis, nostis audaciam: tamen tum rumore populi et clamore et furto manifesto grandis pecuniae perturbatus est. Ubi se collegit, vocat ad se Syracusanos: quia non posset negare ab illis pecuniam datam; non quaesivit procul alicunde (neque enim probaret) sed proximum, paene alterum filium, quem illam pecuniam diceret abstulisse: ostendit se reddere coacturum. Qui posteaquam id audivit, habuit et dignitatis et aetatis et nobilitatis suae rationem: verba apud senatum fecit: docuit ad se nihil pertinere: de isto, id quod omnes videbant neque ille quidem obscure, locutus est. Itaque illi Syracusani statum postea statuerunt: et is, ubi primum potuit, istum reliquit de provinciaque decessit.

49. Et tamen aiunt eum queri solere nonnumquam, se miserum, quod non suis, sed suorum peccatis criminibusque prematur. Triennium provinciam obtinuisti: gener lectus adolescens unum annum tecum fuit: sodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt: unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multum tecum fuit: qui si semper una fuisset, tamen summa cura quum tuae, tum multo etiam magis suae famae pepercisset. Quid est, quod tu alios accuses? quid est, quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, sed communicare cum altero posse?

50. Numerantur illa H-S ducenta quinquaginta Syracusanis. Ea quemadmodum ad istum postea per pseudothyrum revertantur, tabulis vobis testibusque, iudices, planum faciam.

XXI. Ex hac iniquitate istius et improbitate, iudices, quod praeda ex illis bonis ad multos Syracusanos invito populo senatuque Syracusano venerat, illa scelera per Theomnastum et Aeschriionem et Dionysodorum et Cleomenem invitissima civitate illa facta sunt, primum ut urbs tota spoliaretur, qua de re alius mihi locus ad dicendum est constitutus; ut omnia signa iste per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex aedibus sacris, omnes undique tabulas pictas, deorum denique simulacra, quae vellet, auferret: deinde ut in curia Syracusis, quem locum illi *βουλευτήριον* vocant, honestissimo loco et apud illos clarissimo, ubi illius ipsius M. Marcelli, (qui eum Syracusanis locum, quem eripere belli ac victoriae lege posset, conservavit ac reddidit,) statua ex aere facta est; ibi inauratam isti, et alteram filio statuam ponerent; ut, dum istius hominis memoria maneret, senatus Syracusanus sine lacrimis et gemitu in curia esse non posset. 51. Per eosdem istius iniuriarum, furtorum uxorumque socios istius imperio Syracusis Marcellaea tolluntur maximo gemitu luctuque civitatis: quem illi diem festum quum recentibus beneficiis C. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familiae Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Asia, quum eam provinciam totam occupasset, Mucia non sustulit. Hostis, et hostis in ceteris rebus nimis ferus et immanis, tamen honorem hominis deorum religione consecratum violare noluit: tu Syracusanos unum diem festum Marcellis impertire noluisti, per quos illi adepti sunt, ut ceteros dies festos agitare possent. 52. At vero praeclarum diem reposuisti, Verrea ut agerent, et ut ad eum diem quae sacris epulisque opus essent, in com-

plures annos locarentur. Iam in tanta istius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. Nam me dies, vox, latera deficient, si hoc nunc vociferari velim, quam miserum indignumque sit, istius nomine apud eos diem festum esse, qui sese istius opera funditus extinctos esse arbitrentur. O Verrea praeclara! quo accessisti, quaeso, quo non attuleris tecum istum diem! Etenim quam tu domum, quam urbem adiisti, quod fanum denique, quod non eversum atque extersum reliqueris? Quare appellentur sane ista Verrea, quae non ex nomine, sed ex moribus * naturaque tua constituta esse videantur.

XXII. 53. Quam facile serpat iniuria et peccandi consuetudo, quam non facile reprimatur, videte, iudices. Bidis oppidum est, tenue sane, non longe a Syracusis. Huius longe primus civitatis est Epicrates quidam. Huius hereditas H-S quingentorum millium venerat a muliere quadam propinqua, atque ita propinqua, ut ea etiamsi intestata esset mortua, Epicratem Bidinorum legibus heredem esse oporteret. Recens Syracusana erat illa res, quam ante demonstravi, de Heraclio Syracusano, qui bona non perdidisset, nisi ei venisset hereditas. Huic quoque Epicrati venerat, ut dixi, hereditas. 54. Cogitare coeperunt eius inimici, nihilo minus eodem praetore hunc everti bonis posse, quo Heraclius esset eversus. Rem occulte instituunt: ad Verrem per eius interpretes deferunt. Itacaussa componitur, ut item palaestritae Bidenses peterent ab Epicrate hereditatem, quemadmodum palaestritae Syracusani ab Heraclio petissent. Numquam vos praetorem tam palaesticum vidistis: verum ita palaestritas defendebat, ut ab illis

ipse unctior discederet: qui statim, quum praesensisset, iubet cuidam amicorum suorum numerari H-S LXXX. 55. Res occultari satis non posse. Per quemdam eorum, qui interfuerant, fit Epicrates certior. Primum negligere et contemnere coepit, quod caussa prorsus, quod dubitari posset, nihil habebat. Deinde, quum de Heraclio cogitaret, et istius libidinem nosset, commodissimum putavit esse, de provincia clam abire: itaque fecit: profectus est Rhegium.

XXIII. Quod ubi auditum est, aestuare illi, qui dederant pecuniam: putare nihil agi posse, absente Epicrate. Nam Heraclius tum affuerat, quum primum dati sunt iudices: de hoc, qui, antequam in ius aditum esset, antequam denique mentio controversiae facta esset ulla, discessisset, putabant nihil agi posse. Homines Rhegium proficiscuntur: Epicratem conveniunt: demonstrant id, quod ille sciebat, se H-S LXXX dedisse: rogant eum, ut id, quod ab ipsis abisset pecuniae, curet: ab sese caveat, quemadmodum velit, de illa hereditate cum Epicrate neminem esse acturum. 56. Epicrates homines multis verbis a se male acceptos dimittit: redeunt illi Rhegio Syracusas: queri cum multis, ita ut fit, incipiunt, sese H-S LXXX nummum frustra dedisse. Res percrebruit: in ore atque sermone omnium coepit esse. Verres refert illam suam Syracusanam: ait se velle de illis H-S LXXX cognoscere: advocat multos. Dicunt Bidini Volcatio se dedisse: illud non addunt, iussu istius. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatus animo aequissimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit inspectantibus multis: Bidini nummos auferunt. 57. Dicit aliquis: Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipse fur non est, sed ne

alium quidem passus est esse? Attendite: iam intelligetis hanc pecuniam, qua via modo visa est exire ab isto, eadem semita revertisse. Quid enim? debuit praetor, cum consilio re cognita, quum comperisset, suum comitem, iuris, decreti, iudicii corrumpendi caussa, qua in re ipsius praetoris caput existimatioque ageretur, pecuniam accepisse, Bidinos autem contra praetoris famam ac fortunas dedisse: non et in eum, qui accepisset, animadvertisse, et in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in eos animadvertere, qui perperam iudicassent, quod saepe per imprudentiam fit: hos pateris impune discedere, qui [ob tuum decretum,] ob tuum iudicium pecuniam aut dandam aut accipiendam putant? XXIV. 58. Volcatius idem apud te postea fuit, eques Romanus, tanta accepta ignominia. Nam quid est turpius ingenuo, quid minus libero dignum, quam in conventu maximo cogi a magistratu furtum reddere? Qui, si eo animo esset, quo non modo eques Romanus, sed quivis liber debet esse, aspicere te postea non potuisset; inimicus, hostis esset, tanta contumelia accepta, nisi tecum tum collusisset et tuae potius existimationi servisset, quam suae. Qui quam tibi amicus non modo tum fuerit, quamdiu tecum in provincia fuit, verum etiam nunc sit, quum iam a ceteris amicis relictus es, et tu intelligis et nos existimare possumus. An hoc solum argumentum est, nihil isto imprudente factum, quod Volcatius ei non succensuit? quod iste nec in Volcatium nec in Bidinos animadvertit? 59. Est magnum argumentum: verum illud maximum, quod illis ipsis Bidinis, quibus iratus esse debuit, a quibus comperit, quod iure agere cum Epicrate nihil possent, etiamsi adesset, idcirco suum decretum pe-

cunia esse tentatum: his, inquam, ipsis non modo illam hereditatem, quae Epicrati venerat; sed, ut in Heraclio Syracusano, item in hoc, paullo etiam atrocius, quod Epicrates appellatus omnino non erat: bona patria fortunasque eius Bidinis tradidit; ostendit enim novo modo, si quis quid ab absente peteret, se auditurum. Adeunt Bidini, petunt hereditatem: procuratores postulant, ut se ad leges suas reiiciat aut ex lege Rupilia dicam scribi iubeat. Adversarii non audebant contra dicere: exitus nullus reperiiebatur. Insimulant hominem fraudandi causa discessisse: postulant, ut bona possidere liceat. 60. Debebat Epicrates nullum nummum nemini. Amici, si quis quid peteret, iudicium se passuros, iudicatum solvi satisdaturus esse dicebant. XXV. Quum omnia consilia frigerent; admonitu istius insimulare coeperunt, Epicratem litteras publicas corrupisse: a qua suspicione ille aberat plurimum: actionem eius rei postulant. Amici recusare, ne quod novum iudicium, ne qua ipsius cognitio, illo absente, de existimatione eius constitueretur: et simul idem illud postulare non desistebant, ut se ad leges suas reiiceret. 61. Iste, amplam occasionem calumniae nactus, ubi videt esse aliquid, quod amici absente Epicrate nollent defendere: asseverat se eius rei in primis actionem esse daturum. Quum omnes perspicerent, ad istum non modo illos nummos, qui per simulationem ab isto exierant, revertisse; sed multo etiam plures eum postea nummos abstulisse: amici Epicratem defendere destiterunt: iste Epicratis bona Bidinos omnia possidere et sibi habere iussit. Ad illa H-S 13 millia hereditaria accessit ipsius antiqua H-S quindecies pecunia. Utrum res ab initio ita ducta est? an ad ex-

tremum ita perducta est? an ita parva est pecunia? an is homo Verres, ut haec, quae dixi, gratis facta esse videantur?

62. Hic nunc de miseria Siculorum, iudices, audite. Et Heraclius ille Syracusanus et hic Bidivus Epicrates expulsi bonis omnibus, Romam venerunt: sordidati, maxima barba et capillo, Romae biennium prope fuerunt. Quum L. Metellus in provinciam profectus est, tum isti bene commendati cum Metello una proficiscuntur. Metellus simulac venit Syracusas, utrumque rescidit, et de Epicrate et de Heraclio. In utriusque bonis nihil erat, quod restitui posset, nisi quod moveri loco non potuerat. XXVI. 63. Fecerat haec egregie primo adventu Metellus, ut omnes istius iniurias, quas modo posset, rescinderet et irritas faceret. Heraclium restitui iusserat: non restituebatur. Quisquis erat eductus senator Syracusanus ab Heraclio, duci iubebat. Itaque permulti ducti sunt. Epicrates quidem continuo restitutus est. Alia iudicia Lilybaei, alia Agrigenti, alia Panormi restituta sunt. Census, qui isto praetore sunt habiti, non servaturum se Metellus ostenderat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum Hieronica lege, edixerat. Omnia erant Metelli eiusmodi, ut non tam suam praeturam gerere, quam istius praeturam retexere videretur. Simul atque ego in Siciliam veni, mutatus est. 64. Venerat ad eum illo biduo Letilius quidam, homo non alienus a litteris: itaque eo iste tabellario semper usus est. Is epistolas complures attulerat: in his unam domo, quae totum immutarat hominem. Repente coepit dicere, se omnia Verris caussa velle: sibi cum eo amicitiam cognationemque esse. Mirabantur omnes, hoc ei

tum denique in mentem venisse, posteaquam tam multis eum factis decretisque iugulasset. Erant qui putarent, Letilium legatum a Verre venisse, qui gratiam, amicitiam cognationemque commemoraret. Ex illo tempore a civitatibus laudationes petere, testes non solum deterrere verbis, sed etiam vi retinere coepit. Quod ego nisi meo adventu illius conatus aliquantulum repressissem et apud Siculos non Metelli, sed Glabrioris litteris ac lege pugnassem: tam multos huc evocare non potuissem. XXVII. 65. Verum, quod institui dicere, miseras cognoscite sociorum. Heraclius ille et Epicrates longe mihi obviam cum suis omnibus processerunt. Venienti Syracusas egerunt gratias flentes: Romam decedere mecum cupiverunt. Quod erant mihi oppida complura etiam reliqua, quae adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messanae praesto essent. Eo mihi nuntium miserunt, se a praetore retineri. Quibus ego testimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello, cupidissimi veniendi, maximis iniuriis affecti, adhuc non venerunt. Hoc iure sunt socii, ut iis ne deplorare quidem de suis incommodis liceat.

66. Iam Heraclii Centuripini, optimi nobilissimique adolescentis, testimonium audistis: a quo H-S c millia per calumniam malitiamque petita sunt. Iste poenis compromissisque interpositis, H-S ccc extorquenda curavit: quodque iudicium secundum Heraclium de compromisso factum erat, quod civis Centuripinus inter duos cives iudicasset, id irritum iussit esse: eumque iudicem falso iudicasse iudicavit: in senatu ne esset, locis commodisque publicis uti vetuit. Si quis eum pulsasset, edixit, sese iudicium iniuriarum non daturum: quidquid ab eo peteretur,

iudicem de sua cohorte daturum, ipsi autem nullius actionem rei sese daturum. 67. Quae istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulsaret quisquam, quum praetor in provincia sua verbo permetteret, re hortaretur; neque quisquam ab eo quidquam peteret, quum iste calumniae licentiam sua auctoritate dedisset. Ignominia autem illa gravis tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iste in provincia. Hoc iniecto metu iudicibus, novo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis esse in Sicilia, nisi ad nutum istius, iudicatam? Utrum id solum videtur esse actum, quod est tamen actum, ut haec Heraclio pecunia eriperetur? an etiam illud, in quo praeda erat maxima, ut, nomine iudiciorum, omnium bona atque fortunae in istius unius essent potestate?

XXVIII. 68. Iam vero in rerum capitalium quaestionibus quid ego unam quamque rem colligam et causam? Ex multis similibus ea sumam, quae maxime improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Halicyensis, homo domi suae cum primis locuples atque honestus. Is ab inimicis suis apud C. Sacerdotem praetorem rei capitalis quum accusatus esset, facile eo iudicio est liberatus. Huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, quum is Sacerdoti successisset, eiusdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, et quod erat innocens, et quod Sacerdotis iudicium improbare istum ausurum non arbitrabatur. Citatur reus: causa agitur Syracusis: crimina tractantur ab accusatore ea, quae erant antea non solum defensione, verum etiam iudicio dissoluta. 69. Causam Sopatri defendebat Q. Minucius, eques Romanus in primis splendidus atque honestus, vobisque, iudices, non ignotus. Ni-

hil erat in caussa, quod metuendum aut omnino quod dubitandum videretur. Interea istius libertus et accensus idem Timarchides, qui est, id quod ex plurimis testibus priore actione didicistis, rerum huiusmodi omnium transactor et administer, ad Sopatrum venit; monet hominem, ne nimis iudicio Sacerdotis et caussae confidat: accusatores inimicosque eius habere in animo pecuniam praetori dare: praetorem tamen ab salute malle accipere: et simul malle, si fieri posset, rem iudicatam non rescindere. Sopater, quum hoc illi improvisum atque inopinatum accidisset, commotus est sane, neque in praesentia, Timarchidi quid responderet, habuit, nisi se consideraturum, quid sibi de ea re esset faciendum: et simul ostendit, se in summa difficultate esse nummaria. Post ad amicos retulit; qui quum ei fuissent auctores redimendae salutis, ad Timarchidem venit. Expositis suis difficultatibus, hominem ad H-S LXXX perducit: eamque ei pecuniam numerat. XXIX. 70. Posteaquam ad caussam dicendam ventum est: tum vero sine metu, sine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. Crimen nullum erat: res iudicata: Verres nummos acceperat. Quis posset dubitare, quidnam esset futurum? Res illo die non peroratur: dimittitur iudicium. Iterum ad Sopatrum Timarchides venit: ait accusatores eius multo maiorem pecuniam praetori polliceri, quam quantam hic dedisset: proinde, si saperet, videret, quid sibi esset faciendum. Homo, quamquam erat et Siculus, et reus, hoc est, et iure iniquo et tempore adverso, ferre tamen atque audire diutius Timarchidem non potuit: facite, inquit, quod vobis libet; daturus non sum amplius. Idemque hoc amicis eius et defensoribus videbatur:

atque eo etiam magis, quod iste, quoquo modo se in ea quaestione praebebat, tamen in consilio habebat homines honestos e conventu Syracusano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant tum, quum est idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo posse, ut eodem crimine, iisdem testibus, Sopatrum condemnarent iisdem homines, qui antea absolvissent. 71. Itaque hac una spe ad iudicium venit. Quo posteaquam ventum est, quum in consilium frequentes convenissent iisdem, qui solebant, et hac una spe tota defensio Sopatri niteretur, consilii frequentia et dignitate, et quod erant, ut dixi, iisdem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoscite hominis apertam, ac non modo non ratione, sed ne dissimulatione quidem tectam improbitatem et audaciam. M. Petilium, equitem Romanum, quem habebat in consilio, iubet operam dare, quod rei privatae iudex esset. Petilius recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Iste homo liberalis negat se quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adesse. Itaque discedunt omnes. Nam ceteri quoque impetrant, ne retineantur, qui se velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud iudicium habebant, adesse. Itaque iste solus cum sua cohorte nequissima relinquitur. 72. Non dubitabat Minucius, qui Sopatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quaesiturus non esset: quum repente iubetur dicere. Respondet: Ad quos? Ad me, inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine Siculo ac Graeculo iudicem. Idoneus es, inquit; sed pervellem adessent ii, qui affuerant antea caussamque cognorant. Dic, inquit: illi adesse non possunt.

Nam hercule, inquit Q. Minucius, me quoque Petilius, ut sibi in consilio adessem, rogavit. Et simul a subselliis abire coepit. 73. Iste iratus hominem verbis vehementioribus prosequitur, atque ei gravius etiam minari coepit, quod in se tantum crimen invidiamque conflaret. XXX. Minucius, qui Syracusis sic negotiaretur, ut sui iuris dignitatisque meminisset, et qui sciret, ita se in provincia rem augere oportere, ut ne quid de libertate deperderet; homini quae visa sunt, et quae tempus illud tulit et caussa, respondit: caussam sese dimisso atque ablegato consilio defensurum negavit. Itaque a subselliis discessit: idemque hoc praeter Siculos ceteri Sopatri amici advocatique fecerunt. 74. Iste, quamquam est incredibili importunitate et audacia, tamen subito solus destitutus pertimuit et conturbatus est. Quid ageret, quo se verteret, nesciebat. Si dimisisset eo tempore quaestionem, post illis adhibitis in consilium, quos ablegarat, absolutum iri Sopatrum videbat: sin autem hominem miserum atque innocentem condemnasset, quum ipse praetor sine consilio, reus autem sine patrono atque advocatis fuisset, iudiciumque C. Sacerdotis rescidisset: invidiam se sustinere non posse tantam arbitrabatur. Itaque aestuabat dubitatione: versabat se in utramque partem non solum mente, verum etiam corpore: ut omnes qui aderant intelligere possent, in animo eius metum cupiditatemque pugnare. Erat hominum conventus maximus, summum silentium, summa exspectatio, quonam esset eius cupiditas eruptura: crebro dimittebat se accensus ad aurem Timarchides. 75. Tum iste aliquando, Age, dic, inquit. Reus implorare hominum atque deum fidem, ut cum consilio cognosceret. Tum re-

pente iste testes citari iubet: dicit unus et alter breviter: nihil interrogatur: praeco dixisse pronuntiat. Iste, quasi metueret, ne Petilius privato illo iudicio transacto aut dilato cum ceteris in consilium reverteretur, ita properans de sella exsiluit: hominem innocentem, a C. Sacerdote absolutum, indicta caussa de sententia scribae, medici haruspiscisque condemnat.

XXXI. 76. Retinete, retinete hominem in civitate, iudices: parcite et conservate, ut sit, qui vobiscum res iudicet, qui in senatu sine ulla cupiditate de bello et pace sententiam ferat. Tametsi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit. Quae enim eius auctoritas erit? quando iste sententiam dicere audebit aut poterit? quando autem homo tantae luxuriae atque desidiaei nisi Februario mense aspirabit in curiam? Verum veniat sane; decernat bellum Cretensibus; liberet Byzantios; regem appellet Ptolemaeum; quae vult Hortensius, omnia dicat et sentiat: minus haec ad nos, minus ad vitae nostrae discrimen, minus ad fortunarum nostrarum periculum pertinent.

77. Illud, illud est capitale, illud formidolosum, illud optimo cuique metuendum, quod iste, ex hoc iudicio si aliqua vi se eripuerit, in iudiciis sit necesse est, sententiam de capite civis Romani ferat, sit in eius exercitu signifer, qui imperium iudiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recusat, hoc ferre non potest: clamat permittitque vobis, ut, si istis hominibus delectemini, si ex hoc genere splendorem ordini atque ornamentum curiae constituere velitis, habeatis sane istum vobiscum senatorem: istum etiam de vobis iudicem, si vultis, habeatis: de se homines, si qui extra istum ordinem sunt, quibus ne reiiciendi

quidem amplius, quam trium iudicum, praeclarae leges Corneliae faciunt potestatem, hunc hominem tam crudelem, tam sceleratum, tam nefarium, nolunt iudicare. XXXII. 78. Etenim si illud est flagitiosum, (quod mihi omnium rerum turpissimum maximeque nefarium videtur,) ob rem iudicandam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem et religionem: quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum, a quo pecuniam ob absolvendum acceperis, condemnare: ut ne praedonum quidem praetor in fide retinenda consuetudinem conservet? Scelus est accipere ab reo: quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroque? Fidem quum proposuisses venalem in provincia, valuit apud te plus is, qui pecuniam maiorem dedit. Concedo: forsitan aliquis aliquando eiusmodi quippiam fecerit. Quum vero fidem ac religionem tuam iam alteri addictam pecunia accepta habueris, post eandem adversario tradideris maiore pecunia: utrumque falles? et trades cui voles? et ei, quem sefelleris, ne pecuniam quidem reddes? 79. Quem mihi tu Bulbum, quem Staienum? quod umquam huiusmodi monstrum aut prodigium audivimus aut vidimus, qui cum reo transigat, post cum accusatore decidat? honestos homines, qui causam norint, ableget a consilioque dimittat? ipse solus reum absolutum, a quo pecuniam acceperit, condemnet pecuniamque non reddat? Hunc hominem iudicum numero habebimus? hic alteram decuriam senatoriam iudex obtinebit? hic de capite libero iudicabit? huic iudicialis tabella committetur? quam iste non modo cera, verum etiam sanguine, si visum erit, notabit. XXXIII. 80. Quid enim horum se negat fecisse? illud videlicet unum, quod necesse

est, pecuniam accepisse. Quidni iste neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus eius consiliis rebusque interfuit, Q. Minucius iuratus dicit pecuniam datam: iuratus dicit Timarchidem dixisse, maiorem ab accusatoribus pecuniam dari. Dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicyenses: dicet etiam praetextatus Sopatri filius, qui ab isto homine crudelissimo patre innocentissimo pecuniaque patria privatus est. 84. Verum, si de pecunia testibus planum facere non possem; illud negare posses aut nunc negabis, te consilio tuo dimisso viris primariis, qui in consilio C. Sacerdoti fuerant tibi que esse solebant, remotis de re iudicata iudicavisse? teque eum, quem C. Sacerdos adhibito consilio, causa cognita absolvisset, eundem remoto consilio, causa incognita condemnasse? quum haec confessus eris, quae in foro palam Syracusis in ore atque in oculis provinciae gesta sunt; negato sane, si voles, pecuniam accepisse: reperiēs, credo, aliquem, qui, quum haec quae palam gesta sunt videat, quaerat, quid tu occulta egeris, aut qui dubitet, utrum malit meis testibus, an tuis defensoribus credere.

82. Dixi iam antea, iudices, me non omnia istius, quae in hoc genere essent, enumeraturum: sed electurum ea, quae maxime excellerent. XXXIV. Accipite nunc aliud eius facinus nobile et multis locis saepe commemoratum, et eiusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Attendite diligenter: invenietis enim, id facinus natum a cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum atque conclusum. 83. Sthenius est, is qui nobis assidet, Thermitanus, antea multis propter summam virtutem summamque nobilitatem, nunc propter suam calamitatem atque

istius insignem iniuriam, omnibus notus. Huius hospitio Verres quum esset usus, et quum apud eum, non modo Thermis saepenumero fuisset, sed etiam habitasset; domo eius omnia abstulit, quae paullo magis animum cuiuspiam aut oculos possent commovere. Etenim Sthenius ab adolescentia paullo studiosius haec compararat, supellectilem ex aere elegantiores, et Deliacam et Corinthiam, tabulas pictas, etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis: quae, quum esset in Asia adolescens, studiose, ut dixi, comparabat, non tam suae delectationis causa, quam ad invitationes adventusque nostrorum hominum, amicorum suorum atque hospitem. 84. Quae posteaquam iste omnia abstulit, alia rogando, alia poscendo, alia sumendo: ferebat Sthenius, ut poterat: tangebatur tamen animi dolore necessario, quod domum eius exornatam atque instructam fere iam iste reddiderat nudam atque inanem: verumtamen dolorem suum nemini impertiebat: praetoris iniurias tacite, hospitis placide ferendas arbitrabatur. 85. Interea iste cupiditate illa sua nota atque apud omnes pervagata, quum signa quaedam pulcherrima atque antiquissima Thermis in publico posita vidisset, adamavit: a Sthenio petere coepit, ut ad ea tollenda operam suam profiteretur seque adiuveret. Sthenius vero non solum negavit, sed etiam ostendit, id fieri nullo modo posse, ut signa antiquissima, monumenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum, incolumi illa civitate imperioque populi Romani, tollerentur. XXXV. 86. Etenim ut simul P. Africani quoque humanitatem et aequitatem cognoscatis, oppidum Himeram Karthaginienses quondam ceperant, quod fuerat in primis Siciliae clarum

et ornatum. Scipio, qui hoc dignum populo Romano arbitrabatur, bello confecto socios sua per nostram victoriam recuperare, Siculis omnibus, Karthagine capta, quae potuit, restituenda curavit. Himera deleta, quos cives belli calamitas reliquos fecerat, ii sese Thermis collocarant in eiusdem agri sinibus, neque longe ab oppido antiquo. Hi se patrum fortunam ac dignitatem recuperare arbitrabantur, quum illa maiorum ornamenta in eorum oppido collocabantur. 87. Erant signa ex aere complura: in his mira pulchritudine ipsa Himera, in muliebrem figuram habitumque formata, ex oppidi nomine et fluminis. Erat etiam Stesichori poetae statua senilis incurva, cum libro, summo, ut putant, artificio facta; qui fuit Himeræ, sed et est et fuit tota Graecia summo propter ingenium honore et nomine. Haec iste ad insaniam concupiverat. Etiam, quod paene praeterii, capella quaedam est, ea quidem mire, ut etiam nos, qui rudes harum rerum sumus, intelligere possimus, scite facta et venuste. Haec et alia Scipio non negligenter abiecerat, ut homo intelligens Verres auferre posset; sed Thermitanis restituerat: non quo ipse hortos aut suburbanum aut locum omnino, ubi ea poneret, nullum haberet; sed si domum abstulisset, non diu Scipionis appellarentur, sed eorum, ad quoscumque illius morte venissent: nunc his locis posita sunt, ut mihi semper Scipionis fore videantur itaque dicantur. XXXVI. 88. Haec quum iste posceret, agereturque ea res in senatu, Sthenius vehementissime restitit; multaque, ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemoravit: urbem relinquere Thermitanos esse honestius, quam pati, tolli ex urbe monumenta maiorum, spolia hostium, beneficia claris-

simi viri, indicia societatis populi Romani atque amicitiae. Commoti animi sunt omnium: repertus est nemo, quin mori diceret satius esse. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit prope solum in orbe terrarum, unde nihil eiusmodi rerum de publico pervim, nihil occulte, nihil imperio, nihil gratia, nihil pretio posset auferre. Verumtamen hasce eius cupiditates exponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar. 89. Itaque iste vehementer Sthenio infensus hospitium ei renuntiat: domo eius emigrat atque adeo exit: nam iam ante migrarat. Eum autem inimicissimi Sthenii domum suam statim invitant, ut animum eius in Sthenium inflammarent, ementiendo aliquid et criminando. Hi autem erant inimici Agathinus, homo nobilis, et Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini eius filiam, de qua iste audierat. Itaque ad generum Agathini migrare maluit. Una nox intercesserat, quum iste Dorotheum sic diligebat, ut diceret, omnia inter eos esse communia, Agathinum ita observabat, ut aliquem affinem ac propinquum: contemnere etiam signum illud Himeræ iam videbatur, quod eum multo magis figura et lineamenta hospitæ delectabant. XXXVII. 90. Itaque hortari homines coepit, ut aliquid Sthenio periculi crearent criminisque confingerent. Dicebant se illi nihil habere, quod dicerent. Tum iste his aperte ostendit et confirmavit, eos in Sthenium, quidquid vellent, simul atque ad se detulissent, probaturos. Ita illi non procrastinant: Sthenium statim educunt: aiunt ab eo litteras publicas esse corruptas. Sthenius postulat, ut quum secum sui cives agant de litteris publicis corruptis, eiusque rei legibus Thermitanorum actio sit; quum senatus populusque Romanus

Thermitanis, quod semper in amicitia fideque mansissent, urbem, agros, legesque suas reddidisset; Publiusque Rupilius postea leges ita Siculis ex senatusconsulto de decem legatorum sententia dedisset, ut cives inter sese legibus suis agerent; idemque hoc haberet Verres ipse in edicto: ut de his omnibus caussis se ad leges reiiceret. 91. Iste, homo omnium aequissimus atque a cupiditate remotissimus, se cogniturum esse confirmat: paratum ad causam dicendam venire hora nona iubet. Non erat obscurum, quid homo improbus ac nefarius cogitaret. Neque enim ipse satis occultarat: nec mulier tacere potuerat. Intellectum est, id istum agere, ut, quum Sthenium sine ullo argumento ac sine teste damnasset, tum homo nefarius de homine nobili atque id aetatis suoque hospite, virgis supplicium crudelissime sumeret. Quod quum esset perspicuum, de amicorum hospitumque suorum sententia Thermis Sthenius Romanam profugit: hiemi sese fluctibusque committere maluit, quam non istam communem Siculorum tempestatem calamitatemque vitare. XXXVIII. 92. Iste homo certus et diligens ad horam nonam praesto est. Sthenium citari iubet. Quem posteaquam videt non adesse, dolore ardere atque iracundia furere coepit: Venerios in domum Sthenii mittere: equites circum agros eius villasque dimittere. Itaque dum expectat, quidnam sibi certi afferatur, ante horam tertiam noctis de foro non discedit. Postridie mane descendit: Agathinum ad sese vocat: iubet, eum de litteris publicis in absentem Sthenium dicere. Erat eiusmodi causa, ut ille ne sine adversario quidem apud inimicum iudicem reperire posset quid diceret. 93. Itaque tantum verbo posuit, Sacerdote praetore Sthe-

nium litteras publicas corrupsisse. Vix ille hoc dixerat, quum iste pronuntiat, *STHENIUM LITTERAS PUBLICAS CORRUPISSE VIDERI*: et haec praeterea addidit homo Venerius, novo modo, nullo exemplo, *OB EAM REM H-S QUINGENTIES VENERI ERYCINAE DE STHENII BONIS EXACTURUM*: bonaque eius statim coepit vendere: et vendidisset, si tantulum morae fuisset, quo minus ei pecunia illa numeraretur. 94. Ea posteaquam numerata est, contentus hac iniquitate non fuit: palam de sella ac tribunali pronuntiat: *SI QUIS ABSENTEM STHENIUM REI CAPITALIS REUM FACERE VELLE, SESE EIUS NOMEN RECEPTURUM*: et simul, ut ad caussam accederet nomenque deferret, Agathinum, novum affinem atque hospitem, coepit hortari. Tum ille clare omnibus audientibus: sese id non esse facturum neque se usque eo Sthenio esse inimicum, ut eum rei capitalis affinem esse diceret. Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens et levis, accedit: ait, si liceret, nomen absentis deferre se velle. Iste vero, et licere et fieri solere et se recepturum. Itaque defertur. Edicit statim, ut Kalendis Decembr. adsit Sthenius Syracusis. 95. Hic, qui Romam pervenisset satisque feliciter anni iam adverso tempore navigasset omniaque habuisset aequiora et placabiliora, quam animum praetoris atque hospitis, rem ad amicos suos detulit: quae, ut erat acerba atque indigna, sic videbatur omnibus.

XXXIX. Itaque in senatu continuo Cn. Lentulus et L. Gellius consules faciunt mentionem, placere statui, si patribus conscriptis videretur, *NE ABSENTES HOMINES IN PROVINCIIIS REI FIERENT. REUM CAPITALIUM*: caussam Sthenii totam, et istius crudelitatem et iniquitatem senatum docent. Aderat in se-

natu Verres, pater istius, et flens unum quemque senatorem rogabat, ut filio suo parceret; neque tamen multum proficiebat: erat enim summa voluntas senatus. Itaque sententiae dicebantur, QUUM STHENIUS ABSENS REUS FACTUS ESSET, DE ABSENTE IUDICIUM NULLUM FIERI PLACERE, ET, SI QUOD ESSET FACTUM, ID RATUM ESSE NON PLACERE. 96. Eo die transigi nihil potuit, quod et id temporis erat, et ille, pater istius, invenerat homines, qui dicendo tempus consumerent. Postea senex Verres defensores atque hospites omnes Sthenii convenit: rogat eos atque orat, ne oppugnent filium suum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum se esse, ne quid ei per filium suum noceatur: se homines certos eius rei causa in Siciliam et terra et mari esse missurum. Et erat spatium dierum fere triginta ante Kalendas Decembr.: quo die iste, ut Syracusis Sthenius adesset, edixerat. 97. Commoventur amici Sthenii, sperant fore, ut patris litteris nuntiisque filius ab illo furore revocetur. In senatu postea causa non agitur. Veniunt ad istum domestici nuntii litterasque a patre afferunt ante Kalendas Decembr., quum isti etiam tum de Sthenio in integro tota res esset: eodemque ei tempore de eadem re litterae complures a multis eius amicis ac necessariis afferuntur. XL. Hic iste, qui prae cupiditate neque officii sui neque periculi neque pietatis neque humanitatis rationem habuisset umquam, neque in eo, quod monebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod rogabatur, voluntatem anteponendam putavit libidini suae: mane Kalendis Decembr. ut edixerat, Sthenium citari iubet. 98. Si abs te istam rem parens tuus alicuius amici rogatu, benignitate aut ambitione adductus petisset; gravissima

tamen apud te voluntas patris esse debuisset: quum vero abs te tui capitis caussa peteret hominesque certos domo misisset, hique eo tempore ad te venissent, quum tibi in integro tota res esset, ne tum quidem te potuit, si non pietatis, at salutis tuae ratio ad officium sanitatemque reducere? Citat reum: non respondet. Citat accusatorem: (attendite, quaeso, iudices: videte, quanto opere istius amentiae fortuna ipsa adversata sit, et simul videte, quis Sthenii causam casus adiuverit:) citatus accusator, M. Pacilius, nescio quo casu, non respondit, non affuit. 99. Si praesens Sthenius reus esset factus: si manifesto in maleficio teneretur; tamen, quum accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, si posset reus absente accusatore condemnari, non ego a Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum ac praedonum ac tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis ob eam caussam, ne tu ex reis eximerere, si ego ad diem non affuissem. Quod igitur tibi erat in tuo iudicio optatissimum, (me, quum citatus essem, non adesse,) cur Sthenio non putasti prodesse oportere, quum eius accusator non affuisset? Itaque fecit, ut exitus principio simillimus reperiretur: quem absentem reum fecerat, eum absente accusatore condemnat.

XLI. 100. Nuntiabatur illi primis illis temporibus id, quod pater quoque ad eum pluribus verbis scripserat, agitatum rem esse in senatu: etiam in concione tribunum plebis de caussa Sthenii M. Palicanum esse questum: postremo me ipsum apud collegium hoc tribunorum plebis, quum eorum omnium edicto non liceret quemquam Romae esse, qui rei capitalis condemnatus esset, egisse caussam Sthenii;

et quum rem ita exposuissem, quemadmodum nunc apud vos, docuisssemque hanc damnationem duci non oportere: x tribunos plebis hoc statuissse, idque de omnium sententia pronuntiatum esse: NON VIDERI STHENIUM IMPEDIRI EDICTO, QUO MINUS EI LICERET ROMAE ESSE. 404. Quum haec ad istum afferrentur, timuit aliquando, et commotus est. Vertit stilum in tabulis suis: quo facto caussam omnem evertit suam. Nihil enim sibi reliqui fecit, quod defendi aliqua ratione posset. Nam si ita defenderet: recipi nomen absentis licet; hoc fieri in provincia nulla lex vetat: mala et improba defensione, verum aliqua tamen uti videretur. Postremo illo desperatissimo perfugio uti posset, se imprudentem fecisse, existimasse id licere: quamquam haec perditissima defensio est, tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, et facit coram delatum esse.

XLII. 402. Hic videte, in quot se laqueos induerit, quorum ex nullo se umquam expediret. Primum ipse in Sicilia saepe palam de loco superiore dixerat, et in sermone multis demonstrarat, licere nomen recipere absentis: se exemplo fecisse, quod fecisset. Haec cum dictitasse, priore actione et Sex. Pompeius Chlorus dixit, de cuius virtute antea commemoravi, et Cn. Pompeius Theodorus, homo et Cn. Pompeii, clarissimi viri, iudicio plurimis maximisque in rebus probatissimus, et omnium existimatione ornatissimus, et Posides Macros Soluntinus, homo summa nobilitate, existimatione, virtute: et hac actione quam volitis multi dicent, et qui ex isto ipso audierunt, viri primarii nostri ordinis, et alii, qui interfuerunt, quum absentis nomen reciperetur. Deinde Romae, quum res esset acta in senatu, omnes istius amici, in his

etiam pater eius hoc defendebat licere fieri: saepe esse factum: istum, quod fecisset, aliorum exemplo institutoque fecisse. 403. Dicit praeterea testimonium tota Sicilia: quae, in communibus postulatis civitatum omnium, consulibus edidit, rogare atque orare patres conscriptos, ut statuerent, ne absentium nomina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, patronum Siciliae, clarissimum adolescentem, dicere audistis, Siculos, quum se causam, quae pro his sibi in senatu agenda esset, docerent, de Sthenii calamitate questos esse, propterque hanc iniuriam, quae Sthenio facta esset, eos statuuisse, ut, quod dico, postularetur. 404. Quae quum ita essent, tantane amentia praeditus atque audacia fuisti, ut in re tam clara, tam testata, tam abs te ipso promulgata, tabulas publicas corrumpere auderes? At quemadmodum corrupisti? nonne ita, ut omnibus nobis tacentibus ipsae te tuae tabulae condemnare possent? Cedo quaeso, codicem, circumfer, ostende. Videtisne totum hoc nomen, coram ubi facit delatum, esse in litura? Quid fuit istic antea scriptum? quod mendum ista litura correxit? quid a nobis, iudices, expectatis argumenta huius criminis? Nihil dicimus: tabulae sunt in medio, quae se corruptas atque interlitas esse clamant. 405. Ex istis etiam tu rebus effugere te posse confidis, quum te nos non opinione dubia, sed tuis vestigiis persequamur, quae tu in tabulis publicis expressa ac recentia reliquisti? Is mihi etiam Sthenium litteras publicas corrupisse, causa incognita, iudicavit, qui defendere non potuerit, se non ex ipsius Sthenii nomine litteras publicas corrupisse? XLIII. 406. Videte porro aliam dementiam: videte, ut, dum expedire sese vult, induat. Cognito rem

ascribit Sthenio. — Quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermitanum aliquem, honestum hominem ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis splendor dignitasque esset? minime. Quid igitur? civem Romanum. Cui hoc probari potest? Quum esset Sthenius civitatis suae nobilissimus, amplissima cognatione, plurimis amicitiiis; quum praeterea tota Sicilia multum auctoritate et gratia posset: invenire neminem Siculum potuit, qui pro se cognitor fieret? Hoc probabis? an ipse civem Romanum maluit? cedo, cui Siculo, quum is reus fieret, civis Romanus cognitor factus umquam sit. Omnium praetorum litteras, qui ante fuerunt, profer, explica. Si unum inveneris; ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis scriptum habes, ita gestum esse concedam. 407. At, credo, Sthenius hoc sibi amplum putavit, eligere e civium Romanorum numero, ex amicorum atque hospitum suorum copia, quem cognitorem daret. Quem delegit? quis in tabulis scriptus est? C. Claudius, C. F. Palatina. Non quaero, quis hic sit Claudius, quam splendidus, quam honestus, quam idoneus, propter cuius auctoritatem et dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum consuetudine discederet, et civem Romanum cognitorem daret. Nihil horum quaero. Fortasse enim Sthenius non splendorem hominis, sed familiaritatem secutus est. Quid si omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quam hic C. Claudius quum semper, tum in his ipsis rebus et temporibus fuit? si de litteris corruptis contra venit? si contra omni ratione pugnavit? Utrum potius pro Sthenio inimicum cognitorem esse factum, an te in Sthenii periculo inimici eius nomine abusum esse credemus? XLIV. 408. Ac, ne quis forte dubitet,

cuiusmodi totum sit negotium: tametsi iamdudum omnibus istius improbitatem perspicuam esse confido, tamen paullulum etiam attendite. Videtis illum subcrispo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipsi peracutus esse videatur? qui tabulas tenet? qui scribit? qui monet? qui proximus est? Is est C. Claudius, qui in Sicilia sequester istius, interpres, confector negotiorum, prope collega Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, et qui se non Timarchidi, sed ipsius Verris collegam et socium esse dicebat. 409. Dubitate etiam, si potestis, quin eum iste potissimum ex omni numero delegerit, cui hanc falsi cognitoris improbam personam imposeret, quem et huic inimicissimum et sibi amicissimum esse arbitraretur? Hic vos dubitabitis, iudices, tantam istius audaciam, tantam crudelitatem, tantam iniuriam vindicare! Dubitabitis exemplum iudicum illorum sequi, qui, damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii resciderunt, quod is non absens reus factus esset, quae res iniquissima et acerbissima est, sed quum ei legatio iam Romam a suis civibus esset data? Quod illi iudices multo in leviori caussa statuerunt, aequitatem secuti: vos id statuere in gravissima caussa, praesertim aliorum auctoritate iam confirmatum dubitabitis?

XLV. 410. At quem hominem, C. Verres, tanta, tam insigni iniuria affecisti? cuius absentis nomen recepisti? quem absentem, non modo sine crimine et sine teste, verum etiam sine accusatore damnasti? Quem hominem? dii immortales! non dicam amicum tuum, quod apud homines carissimum est: non hospitem, quod sanctissimum est: nihil enim minus liben-

ter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi possit, invenio, nisi quod homo frugalissimus atque integerrimus te, hominem plenum stupri, flagitii, sceleris, domum suam invitavit; nisi quod, qui C. Marii, Cn. Pompeii, C. Marcelli, L. Sennae, tui defensoris, ceterorum virorum fortissimorum hospes fuisset atque esset; ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quoque nomen ascripsit. 441. Quare de hospitio violato et de isto tuo nefario scelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc est, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt: nemo enim ignorat, quo hic in civitate sua splendore, qua apud omnes Siculos dignitate atque existimatione sit: sed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere possint, in quo homine tu statueris exemplum eiusmodi, quod quum propter iniquitatem rei, tum etiam propter hominis dignitatem, acerbum omnibus atque intolerandum videretur. XLVI. 442. Estne Sthenius is, qui omnes honores domi suae facillime quum adeptus esset, amplissime ac magnificentissime gessit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia sua locis communibus monumentisque decoravit? cuius de meritis in rempublicam Thermitanorum Siculosque universos fuit aenea tabula fixa Thermis in curia, in qua publice erat de huius beneficiis scriptum et incisum; quae tabula tum imperio tuo revulsa, nunc a me tamen deportata est, ut omnes huius honores inter suos et amplitudinem possent cognoscere. 443. Estne hic, qui apud Cn. Pompeium, clarissimum virum, quum accusatus esset, quod propter C. Marii familiaritatem et hospitium, contra rempublicam sensisse eum inimici et accusatores eius dicerent, quumque magis

invidioso crimine, quam vero arcesseretur: ita a Cn. Pompeio absolutus est, ut in eo ipso iudicio Pompeius hunc hospitio suo dignissimum statueret? ita porro laudatus defensusque ab omnibus Siculis, ut idem Pompeius non ab homine solum, sed etiam a provincia tota se huius absolutione inire gratiam arbitraretur? postremo, estne hic, qui et animum in rempublicam habuit eiusmodi, et tantum auctoritate apud suos cives potuit, ut perficeret in Sicilia solus, te praetore, quod non modo Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset, ut ex oppido Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico attingeres; quum praesertim et essent multa praeclara, et tu omnia concupisses? 444. Denique nunc vide, quid inter te, cuius nomine apud Siculos dies festi agitantur et praeclara illa Verrea celebrantur, cui statuae Romae stant inauratae, a communi Siciliae, quemadmodum inscriptum videmus, datae: vide, inquam, quid inter te et hunc Siculum, qui abs te est patrono Siciliae condemnatus, intersit. Hunc civitates ex Sicilia permultae testimonio suo legationibusque ob eam rem missis publice laudant: te omnium Siculorum patronum una Mamertina civitas, socia furtorum ac flagitiorum tuorum, publice laudat: ita tamen, novo more, ut legati laedant, legatio laudet: ceterae quidem civitates publice litteris, legationibus, testimoniis accusant, queruntur, arguunt: si tu absolutus sis, funditus eversas se esse arbitrantur. XLVII. 445. Hoc de homine ac de huius bonis, etiam in Erycino monte monumentum tuorum flagitiorum crudelitatisque posuisti; in quo Sthenii Thermitani nomen ascriptum est. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit ar-

gumenti aut rationis res, quamobrem in eo potissimum Sthenianum praemium poneretur? Utrum hoc signum cupiditatis tuae, an tropaeum necessitudinis atque hospitii, an amoris indicium esse voluisti? Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solum libido et voluptas, verum etiam ipsius nequitiae fama delectat, ut multis in locis notas ac vestigia scelerum suorum relinqui velint. 446. Ardebat amore illius hospitae, propter quam hospitii iura violarat. Hoc non solum sciri tum, verum etiam commemorari semper volebat. Itaque ex illa ipsa re, quam accusante Agathino gesserat, Veneri potissimum deberi praemium statuit, quae illam totam accusationem iudiciumque conflat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dedisses, sed de tuis: quod facere debuisti, praesertim quum tibi illo ipso anno a Chelidone venisset hereditas. 447. Hic ego, si hanc causam non omnium Sicularum rogatu recepissem: si hoc a me muneris non universa provincia poposcisset: si me animus atque amor in rempublicam existimatioque offensa nostri ordinis ac iudiciorum non hoc facere coegisset, atque haec una causa fuisset, quod amicum atque hospitem meum Sthenium, quem in quaestura mea singulariter dilexissem, de quo optime existimassem, quem in provincia existimationis meae studiosissimum cupidissimumque cognossem, tam crudeliter, scelerate nefarieque tractasses: tamen digna causa videretur, cur inimicitias hominis improbissimi susciperem ut hospitis salutem fortunasque debderem. 448. Fecerunt hoc multi apud maiores nostros: fecit etiam nuper homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, consularem virum, accusavit propter Egritomari

Transalpini hospitii iniurias. Putarem me idoneum, qui exemplum sequerer humanitatis atque officii, proponeremque spem meis hospitibus ac necessariis, quo tutiorem vitam sese meo praesidio victuros esse arbitrarentur. Quum vero in communibus iniuriis totius provinciae Sthenii quoque caussa contineatur, multique uno tempore a me hospites atque amici publice privatimque defendantur: profecto vereri non debeo, ne quis hoc, quod facio, non existimet me summi officii ratione impulsum coactumque suscepisse. XLVIII. Atque, ut aliquando de rebus ab isto cognitis iudicatisque et de iudiciis datis dicere desistamus, et, quoniam facta istius in his generibus infinita sunt, nos modum aliquem et finem orationi nostrae criminibusque faciamus: pauca ex aliis generibus sumemus.

119. Audistis ob ius dicendum, Q. Varium dicere, procuratores suos isti centum et triginta millia nummum dedisse: meministis Q. Varii testimonium remque hanc totam C. Sacerdotis, hominis ornatissimi, testimonio comprobari: scitis, Cn. Sertium, M. Modium, equites Romanos, sexcentos praeterea cives Romanos multosque Siculos dixisse, se isti pecuniam ob ius dicendum dedisse. De quo crimine quid ego disputem, quum id totum positum sit in testibus? quid porro argumentor, qua de re dubitare nemo possit? An hoc dubitabit quisquam omnium, quin is venalem in Sicilia iurisdictionem habuerit, qui Romae totum edictum atque omnia decreta vendiderit? et quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octavium Ligurem ob ius dicendum poposcerit? 120. Quod enim iste praeterea genus pecuniae cogendae praeteriit? quod non ab

omnibus aliis praeteritum excogitavit? Eoqua res apud civitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis sit aut potestas aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quaestum nundinationemque hominum traduxeris? XLIX. Dicta sunt priore actione et privatim et publice testimonia: legati Centuripini, Halesini, Catinenses Panormitanique dixerunt, multarum praeterea civitatum, iam vero privatim plurimi: quorum ex testimoniis cognoscere potuistis, tota Sicilia per triennium neminem ulla in civitate senatorem factum esse gratis: neminem, ut leges eorum sunt, suffragiis; neminem, nisi istius imperio aut litteris: atque in his omnibus senatoribus cooptandis non modo suffragia nulla fuisse, sed ne genera quidem spectata esse, ex quibus in eum ordinem cooptari liceret, neque census neque aetatis; neque cetera Siculorum iura valuisse. 421. Quicumque senator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret; si is pretio apud istum fieret idoneus, ut vinceret, factum esse semper: non modo Siculorum nihil in hac re valuisse leges, sed ne ab senatu quidem populoque Romano datas. Quas enim leges sociis amicisque dat is, qui habet imperium a populo Romano, auctoritatem legum dandarum a senatu: hae debent et populi Romani et senatus existimari. 422. Halesini pro multis et magnis suis maiorumque suorum in rempublicam nostram meritis atque beneficiis suo iure nuper L. Licinio, Q. Mucio consulibus, quum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Decrevit senatus honorifico senatusconsulto, ut his C. Claudius, Appii filius, Pulcher, praetor de senatu cooptando leges conscriberet.

C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum sententia leges Halesinis dedit: in quibus multa sanxit de aetate hominum, ne qui minor triginta annis natus; de quaestu, quem qui fecisset, ne legeretur; de censu, de ceteris rebus. Quae omnia ante istum praetorem et nostrorum magistratum auctoritate et Halesinorum summa voluntate valuerunt. Ab isto et praeco, qui voluit, istum ordinem pretio mercatus est, et pueri annorum senum septenumque denum, senatorium nomen nudinati sunt: et, quod Halesini, antiquissimi et fidelissimi socii atque amici, Romae impetrarant, ut apud se ne suffragiis quidem fieri liceret, id pretio, ut fieri posset, effecit. L. 123. Agrigentini de senatu cooptando Scipionis leges antiquas habent, in quibus et eadem illa sancta sunt, et hoc amplius: quum Agrigentinorum duo genera sint, unum veterum, alterum colonorum, quos T. Manlius praetor ex senatus consulto de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum: cautum est in Scipionis legibus, ne plures essent in senatu ex colonorum numero, quam ex vetere Agrigentinorum. Iste, qui omnia iura pretio exaequasset omniumque rerum delectum atque discrimen pecunia sustulisset, non modo illa, quae erant aetatis, ordinis quaestusque, permiscuit, sed etiam in his duobus generibus civium novorum veterumque delectum ordinemque turbavit. 124. Nam, quum esset ex veterum numero quidam senator demortuus, et quum ex utroque genere par numerus reliquus esset: veterem cooptari necesse erat legibus, ut is amplior numerus esset. Quae quum ita se res haberet, tamen ad istum emptum venerunt illum locum senatorium non solum veteres, sed etiam novi. Fit, ut pretio novus vincat

litterasque a praetore auferat. Agrigentini ad istum legatos mittunt, qui eum leges doceant consuetudinemque omnium annorum demonstrant: ut iste intelligeret, ei se illum locum vendidisse, cui ne commercium quidem esse oporteret. Quorum oratione iste, quum pretium iam accepisset, ne tantulum quidem commotus est. 125. Idem fecit Heracleae: nam eo quoque colonos P. Rupilius deduxit legesque similes de cooptando senatu et de numero veterum ac novorum dedit. Ibi non solum iste, ut apud ceteros, pecuniam accepit, sed etiam genera veterum ac novorum numerumque permiscuit. LI. Nolite expectare, dum omnes obeam oratione mea civitates: hoc uno complector omnia, neminem isto praetore senatorem fieri potuisse, nisi qui isti pecuniam dedisset.

126. Hoc idem transfero in magistratus, curationes, sacerdotia: quibus in rebus non solum hominum iura, sed etiam deorum religiones immortalium omnes repudiavit. Syracusis lex est de religione, quae in annos singulos Iovis sacerdotem sortito capi iubeat: quod apud illos amplissimum sacerdotium putatur. 127. Quum suffragiis tres ex tribus generibus creati sunt, res revocatur ad sortem. Perfecerat iste imperio, ut pro suffragio Theomnastus familiaris suus in tribus illis renuntiaretur. In sorte, cui imperare non poterat, expectabant homines, quidnam acturus esset. Homo, id quod erat facillimum, primo vetat sortiri: iubet extra sortem Theomnastum renuntiari. Negant id Syracusani per religiones sacrorum ullo modo fieri posse: fas denique negant esse. Iubet iste sibi legem recitari. Recitatur: in qua scriptum erat, UT, QUOT ESSENT RENUNTIATI, TOT IN HYDRIAM SORTES CONIICERENTUR: CUIUM NOMEN

EXISSET, UT IS HABERET ID SACERDOTIUM. Iste, homo ingeniosus et peracutus, Optime, inquit: nempe scriptum ita est, quot renuntiati erunt. Quot ergo (inquit) sunt renuntiati? Respondent: tres. Numquid igitur oportet, nisi tres sortes coniici, unam educi? Nihil. Coniici iubet tres, in quibus omnibus scriptum esset nomen Theomnasti. Fit clamor maximus, quum id universis indignum atque nefarium videretur. Ita Iovis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur. LII. 128. Cephalédi mensis est certus, quo mense sacerdotem maximum creari oporteat. Erat eius honoris cupidus Artemo quidam, Climachias cognomine, homo sane locuples et domi nobilis: sed is fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam adesset: ei locus ille atque honos in illum annum ita deberi putabatur, ut ne Climachias quidem contra diceret. Res ad istum deferretur et istius more decideretur. Toreumata sane nota ac pretiosa auferuntur. Herodotus Romae erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Iste, ne aut alio mense, ac fas erat, comitia haberentur, aut Herodoto praesenti honos adimeretur, (id quod iste non laborabat, Climachias minime volebat,) excogitat, (dixi iamdudum: non est homo acutior quisquam, nec fuit,) excogitat, inquam, quemadmodum mense illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adesse posset. 129. Est consuetudo Siculorum ceterorumque Graecorum, quod suos dies mensesque congruere volunt cum solis lunaeque ratione, ut nonnumquam, si quid discrepet, eximant unum aliquem diem, aut summum, biduum ex mense; quos illi *ἑξατρεσίωνος* dies nominant: item nonnumquam uno die longiorem mensem

faciunt aut biduo. Quae iste quum cognovisset, novus astrologus, qui non tam caeli rationem, quam caelati argenti duceret, eximi iubet non diem ex mense, sed ex anno unum dimidiatumque mensem; hoc modo, ut, quo die verbi caussa esse oporteret Idus Ianuarias, eo die Kalendas Martias proscriberet. Itaque fit, omnibus recusantibus et plorantibus. Dies is erat legitimus comitiis habendis. Eo modo sacerdos Climachias renuntiatus est. 430. Herodotus quum Roma revertitur, diebus, ut ipse putabat, quindecim ante comitia, offendit eum mensem, qui consequitur mensem comitiale, comitiis iam abhinc triginta diebus habitis. Tunc Cephaloeditani decreverunt intercalarium XLV dies longum, ut reliqui menses in suam rationem reverterentur. Hoc si Romae fieri posset, certe aliqua ratione expugnasset iste, ut dies XLV inter binos ludos tollerentur, per quos solos iudicium fieri posset. LIII. 434. Iam vero censores, quemadmodum in Sicilia isto praetore creati sint, operae pretium est cognoscere. Ille enim est magistratus apud Siculos, qui diligentissime mandatur a populo propter hanc caussam, quod omnes Siculi ex censu quotannis tributa conferunt: in censu habendo potestas omnis aestimationis habendae summaeque faciundae censori permittitur. Itaque eum populus, cui maxime fidem suarum rerum habeat, maxima cura deligit, et propter magnitudinem potestatis hic magistratus a populo summa ambitione contenditur. 432. In ea re iste nihil obscure facere voluit, non in sortitione fallere, neque dies de fastis eximere. Nihil sane vafre nec malitiose facere conatus est: sed, ut studia cupiditatesque honorum atque ambitiones ex omnibus civitatibus tolleret, quae res

evertendae reipublicae solent esse, ostendit sese in omnibus civitatibus censores esse facturum. 133. Tanto mercatu praetoris indicto, concurritur undique ad istum Syracusas. Flagrabat domus tota praetoria studio hominum et cupiditate: nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis, tantaque ambitione provinciae totius in uno cubiculo inclusa. Exquisitis palam pretiis et licitationibus factis, describebat censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo labore suisque accessionibus huius negotii atque operis molestia consequebatur, ut ad istum sine ulla sollicitudine summa pecuniae referretur. Iam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, plane adhuc cognoscere non potuistis: verumtamen priore actione, quam varie, quam improbe praedatus esset, multorum ex testimoniis cognovistis.

LIV. 134. Sed, ne miremini, qua ratione hic tantum apud istum libertus potuerit, exponam vobis breviter, quid hominis sit, ut et istius nequitiam, qui illum secum habuerit, eo praesertim numero ac loco, et calamitatem provinciae cognoscatis. In mulierum corruptelis et in omni eiusmodi luxuria atque nequitia mirandum in modum reperiēbam hunc Timarchidem ad istius flagitiosas libidines singularemque nequitiam natum atque aptum fuisse: investigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in eiusmodi rebus, quamvis callide, quamvis audacter, quamvis impudenter; eundem mira quaedam excogitasse genera furandi: nam ipsum Verrem tantum avaritia semper hiantē atque imminenti fuisse, ingenio et cogitatione nulla: ut, quidquid sua sponte faciebat, item ut vos Romae cognovistis, eripere potius, quam

fallere videretur. 435. Haec vero huius erat ars et malitia miranda, quod acutissime tota provincia, quid cuique accidisset, quid cuique opus esset, indagare et odorari solebat: omnium adversarios, omnium inimicos diligenter cognoscere, colloqui, attentare; ex utraque parte causas, voluntates perspicere, facultates et copias: quibus opus esset, metum afferre: quibus expediret, spem ostendere: accusatorum et quadruplatorum quidquid erat, habebat in potestate: quod cuique negotii conflare volebat, nullo labore faciebat: istius omnia decreta, imperia, literas peritissime et callidissime venditabat. 436. Ac non solum erat administer istius cupiditatum; verum etiam ipse sui meminerat aequae. Non solum nummos, si qui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit; sed etiam voluptatum flagitiorumque istius ipse reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit, sed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium scitote regnasse: in Timarchidi potestate sociorum populi Romani antiquissimorum atque amicissimorum liberos, matresfamilias, bona fortunasque omnes fuisse. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates accepto pretio censores dimisit. Comitibus isto praetore censorum ne simulandi quidem causa fuerunt.

LV. 437. Iam hoc impudentissime: palam (licebat enim videlicet legibus) singulis censoribus denarii trecenti ad statuam praetoris imperati sunt. Censores cxxx facti sunt. Pecuniam illam ob censuram contra leges clam dederunt; haec denarium xxxix millia palam salvis legibus contulerunt in statuam. Primum quo tantam pecuniam? deinde quamobrem

censores ad statuam tibi conferebant? Ordo aliqui censorum est? collegium? genus aliquod hominum? Nam aut publice civitates istos honores habent, aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, ut navicularii. Censores quidem qui magis, quam aediles? Ob beneficium? Ergo hoc fatebere, abs te haec petita esse: (nam empta non audebis dicere:) te eos magistratus hominibus beneficii, non reipublicae causa permisisse? Hoc autem quum tute fateare, quisquam dubitabit, quin tu istam apud populos provinciae totius invidiam atque offensionem non ambitionis neque beneficiorum collocandorum, sed pecuniae conciliandae causa susceperis? 438. Itaque illi censores fecerunt idem, quod in nostra republica solent ii, qui per largitionem magistratus adepti sunt: dederunt operam, ut ita potestatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris explerent. Sic census habitus est te praetore, ut eo censu nullius civitatis respublica posset administrari. Nam locupletissimi cuiusque census extenuarant, tenuissimi auxerant. Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi imponebatur, ut, etiamsi homines tacerent, res ipsa illum censum repudiaret: id quod intelligi facillime re ipsa potest. LVI. Nam L. Metellus, qui posteaquam ego inquirendi causa in Siciliam veni, repente Letilii adventu istius non modo amicus, verum etiam cognatus factus est; is, quod videbat istius censum stare nullo modo posse, eum censum observari iussit, qui viro fortissimo atque innocentissimo Sex. Peducaeo praetore habitus esset. Erant enim tum censores legibus facti, delecti a suis civitatibus; quibus, si quid commisissent, poenae legibus erant constitutae. 439. Te autem praetore, quis censor aut legem metueret, qua

non tenebatur, quoniam creatus lege non erat, aut animadversionem tuam, quum id, quod abs te emerat, vendidisset? Teneat iam sane meos testes Metellus: cogat alios laudare, sicut in multis conatus est: modo haec faciat, quae facit. Quis enim umquam tanta a quoquam contumelia, quis tanta ignominia affectus est? Quinto quoque anno Sicilia tota censetur. Erat censa praetore Peducaeo: quintus annus quum te praetore incidisset, censa denuo est. Postero anno L. Metellus mentionem tui census fieri vetat: censores dicit de integro sibi creari placere: interea Peducaeanum censum observari iubet. Hoc si tuus inimicus tibi fecisset, tamen, etsi animo aequo provincia tulisset, inimici iudicium grave videretur. Fecit amicus recens et cognatus voluntarius. Aliter enim, si provinciam retinere, si salvus ipse in provincia vellet esse, facere non potuit. LVII. 440. Expectas etiam, quid hi iudicent? Si tibi magistratum abrogasset, minore ignominia te affecisset, quam quum ea, quae in magistratu gessisti, sustulit atque irrita iussit esse. Neque in hac re sola fuit eiusmodi, sed, antequam ego in Siciliam veni, in maximis rebus ac plurimis. Nam et Heraclio Syracusanos tuos illos palaestritas bona restituere iussit, et Epirati Bidinos, et pupillo Drepanitano A. Claudium: et, nisi mature Letilius in Siciliam venisset cum literis, minus xxx diebus Metellus totam triennii praeturam tuam rescidisset.

441. Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi ad statuam censores contulerunt, dixi: non mihi praetermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniae conciliatae, quam tu a civitatibus statuarum nomine coegisti. Video enim eius pecuniae summam

esse pergrandem, ad H-S tricies: tantum conficitur ex testimoniis ac litteris civitatum. Et iste hoc concedit nec potest aliter dicere: quare cuiusmodi putamus esse illa, quae negat, quum haec tam improba sint, quae fatetur? Quid enim vis constitui? consumptam esse omnem istam pecuniam in statuis? Fac ita esse: tamen hoc ferendum nullo modo est, tantam ab sociis pecuniam auferri, ut omnibus in angiporis praedonis improbissimi statucae ponantur, qua vix tuto transiri posse videatur. LVIII. 442. Verum ubi tandem aut in quibus statuis ista tanta pecunia consumpta est? Consumetur, inquires. Scilicet expectemus legitimum illud quinquennium. Si hoc intervallo non consumpserit; tum denique nomen eius de repetundis pecuniis statuarum nomine deferemus. Reus est maximis plurimisque criminibus in iudicium vocatus. H-S tricies ex hoc uno genere captum videmus. Si condemnatus eris; non, opinor, id ages, ut ista pecunia quinquennio consumatur in statuis: sin absolutus eris; quis erit tam amens, qui te ex tot tantisque criminibus elapsum post quinquennium statuarum nomine arcessat? Ita si neque adhuc consumpta est ista pecunia, et est perspicuum, non consumptum iri: licet iam intelligamus, inventam esse rationem, quare et iste H-S tricies uno genere conciliarit et ceperit, et ceteri, si hoc a vobis erit comprobatum, quam volent magnas hoc nomine pecunias capere possint: ut iam videamur non a pecuniis capiundis homines absterrere, sed, quum genera quaedam pecuniarum capiundarum comprobarimus, honesta nomina turpissimis rebus imponere. 443. Et enim, si C. Verres H-S cxx millia populum, verbi gratia Centuripinum, poposcisset, eamque ab his

pecuniam abstulisset: non, opinor, esset dubium, quin eum, si tum id planum fieret, condemnari necesse esset. Quid, si eundem populum H-S ccc millia poposcit, eaque coegit atque abstulit? num idcirco absolvetur, quod ascriptum est, eam pecuniam datam statuarum nomine? Non, opinor: nisi forte id agimus, non ut magistratibus nostris moram accipiundi, sed ut sociis causam dandi afferre videamur. Quod si quem statuæ magno opere delectant, et si quis earum honore et gloria ducitur: is hæc tamen constituat necesse est: primum, averti pecuniam domum non placere; deinde, ipsarum statuarum modum quemdam esse oportere; deinde illud, certe ab invitis exigi non oportere. LIX. 144. Ac de avertenda pecunia, quaero abs te, utrum ipsæ civitates solitæ sint statuas tibi faciundas locare ei, cui possent optima conditione locare, an aliquem curatorem præficere, qui statuis faciundis præesset, an tibi, an cui tu imperasses, adnumerare pecuniam. Nam si per eos statuæ fiebant, a quibus tibi iste honos habebatur; audio: sin Timarchidi pecunia numerabatur, desine, quaeso, simulare, te, quum in manifestissimo furto tenere, gloriæ studiosum ac monumentorum fuisse.

Quid vero? modum statuarum haberi nullum placeat? Atqui habeatur necesse est. 145. Etenim sic considerate. Syracusana civitas (ut eam potissimum nominem) dedit ipsi statuam: est honos; et patri: bella hæc pietatis et quaestuosa simulatio; et filio: ferri hoc potest; hunc enim puerum non oderant. Verum quoties et quot nominibus a Syracusanis statuas auferes? Ut in foro statuerent, abstulisti; ut in curia, coegisti; ut pecuniam conferrent in eas statuas,

quae Romae ponerentur, imperasti: ut iidem darent homines aratorum nomine: dederunt; ut iidem pro parte in commune Siciliae conferrent: etiam id contulerunt. Una civitas quum tot nominibus pecuniam contulerit, idemque hoc civitates ceterae fecerint: non res ipsa vos admonet, ut putetis modum aliquem huic cupiditati constitui oportere? Quod si hoc voluntate sua nulla civitas fecit: si omnes imperio, metu, vi, malo adductae, tibi pecuniam statuarum nomine contulerunt: per deos immortales, num cui dubium esse poterit, quin, etiamsi statuerit accipere ad statuas licere, idem tamen statuatur eripere certe non licere? 446. Primum igitur in hanc rem testem totam Siciliam citabo: quae mihi una voce statuarum nomine magnam pecuniam per vim coactam esse demonstrat. Nam legationes omnium civitatum in postulatis communibus, quae fere omnia ex tuis iniuriis nata sunt, etiam hoc ediderunt, UT STATUAS NE CUI, NISI QUUM IS DE PROVINCIA DECESSISSET, POLLICERENTUR. LX. Tot praetores in Sicilia fuerunt; toties apud maiores nostros Siculi senatum adierunt, toties hac memoria: tamen huiusce novi postulati genus atque principium tua praetura attulit. 447. Quid enim tam novum, non solum re, sed genere ipso postulandi? Nam cetera, quae sunt in iisdem postulatis de iniuriis tuis, sunt nova, sed tamen non novo modoulantur. Rogant et orant Siculi patres conscriptos, ut nostri magistratus posthac decumas lege Hieronica vendant: tu primus contra vendideras: audio; ne, in cellam quod imperatur, aestiment: hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primum postulatur: sed genus ipsum postulandi non est novum; ne absentis nomen recipiatur: ex Sthe-

nii calamitate et tua natum est iniuria. Cetera non colligam. Sunt omnia Siculorum postulata eiusmodi, ut crimina collecta in unum te reum esse videantur; quae tamen omnia novas iniurias habent, sed postulationum formulas usitatas. 448. Hoc postulatum de statu is ridiculum esse videatur ei, qui rem sententiamque non perspiciat. Postulant enim, non, uti ne cogantur statuere. Quid igitur? ut ipsis ne liceat. Quid est hoc? Petis a me, quod in tua potestate est, ut id tibi facere ne liceat? pete potius, ne quis te invitum polliceri aut facere cogat. Nihil egero, inquit: negabunt enim omnes se coegisse: si me saluum esse vis, mihi impone istam vim, ut omnino mihi ne liceat polliceri. Ex tua praetura primum haec est nata postulatio: qua quum utantur, hoc significant atque adeo aperte ostendunt, sese ad statuas tuas pecuniam, metu ac malo coactos, invitissimos contulisse. 449. Quid? si hoc non dicant, tibi non necesse sit ipsi id confiteri? Vide et perspice, qua defensione sis usurus. Nam intelliges, hoc tibi de statu is confitendum esse. LXI. Mihi enim renuntiatur, ita constitui a tuis patronis, hominibus ingeniosis, causam tuam, et ita eos abs te institui et doceri: ut quisque ex provincia Sicilia gravior homo atque honestior testimonium vehementius dixerit, sicuti Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te statim hoc istis tuis defensoribus dicere: *inimicus est propterea, quod arator est*. Itaque uno genere, opinor, circumscribere habetis in animo genus hoc aratorum, quod eos infenso animo atque inimico venisse dicatis, quia fuerit in decumis iste vehementior. Ergo aratores inimici omnes, omnes adversarii sunt: nemo eorum est, quin perisse te cupiat. Omnino praeclare te habes, quum

is ordo atque id genus hominum, quod optimum atque honestissimum est, a quo uno et summa reipublicae et illa provincia maxime continetur, tibi est inimicissimum. 450. Verum esto: alio loco de aratorum animo et iniuriis videro. Nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. Nempe ita dicis propter decumas. — Concedo; non quaero, iure an iniuria sint inimici. Quid ergo illae sibi statuae equestres inauratae volunt, quae populi Romani oculos animosque maxime offendunt, propter aedem Vulcani? Nam inscriptum esse video, quamdam ex his statuam aratores dedisse. Si honoris caussa statuam dederunt, inimici non sunt. Credamus testibus. Tum enim honori tuo, nunc iam religioni suae consulunt. Sin autem metu coacti dederunt, confiteare necesse est, te in provincia pecuniam statuarum nomine per vim ac metum coegisse. Utrum tibi commodum est, elige. LXII. 451. Equidem libenter hoc iam crimen de statu is relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuam honoris tui caussa, voluntate sua, contulisse. Da mihi hoc. Iam tibi maximam partem defensionis praecideris. Non enim poteris, aratores tibi iratos esse atque inimicos, dicere. O causam singularem! o defensionem miseram ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accusatore, et eum reum, qui praetor in Sicilia fuerit, aratores ei statuam sua voluntate statuuisse; aratores de eo bene existimare, amicos esse, salvum esse cupere! Metuit, ne hoc vos existimetis; obruitur enim aratorum testimoniis. 452. Utar eo, quod datur. Certe hoc ita vobis iudicandum est, eos, qui isti inimicissimi sunt, ut ipse existimari vult, ad istius honores atque mo-

numenta pecuniam non voluntate sua contulisse. Atque ut hoc totum facillime intelligi possit, quem voles eorum testium, quos produxero, qui ex Sicilia testes sint, sive togatum, sive Siculum rogato, et eum, qui tibi inimicissimus esse videbitur, qui se spoliatum abs te dicet; ecquid suo nomine in tuam statuam contulerit. Neminem reperies, qui neget: etenim omnes dederunt. 453. Quemquam igitur putas dubitaturum, quin is, quem tibi inimicissimum esse oporteat, qui abs te gravissimas iniurias acceperit, pecuniam statuæ nomine dederit, vi atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Et huius ego pecuniae, iudices, quæ permagna est, impudentissimeque coacta ab invitis, non habui rationem, neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum ab negotiatoribus, qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybaei negotiantur, esset coactum: quoniam intelligitis, ipsius quoque confessione ab invitissimis coactam esse.

LXIII. 454. Venio nunc ad civitates Siciliae: de quibus facillime iudicium fieri voluntatis potest. An etiam Siculi inviti contulerunt? Non est probabile. Etenim sic C. Verrem praeturam in Sicilia gessisse constat, ut, quum utrisque satisfacere non posset, et Siculis et togatis, officii potius in socios, quam ambitionis in cives rationem duxerit. Itaque eum non solum PATRONUM istius insulae, sed etiam SOTERA inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum SOTER, qui salutem dedit. Huius nomine etiam dies festi agitantur, pulchra illa Verrea, non quasi Marcellea, sed pro Marcelleis, quæ illi istius iussu sustulerunt. Huius fornix in foro Syra-

cusis est, in quo nudus filius stat: ipse autem ex equo nudatam ab se provinciam prospicit. Huius statuæ locis omnibus: quæ hoc demonstrare videntur, propemodum non minus multas statuas istum posuisse Syracusis, quam abstulisse. Huic etiam Romæ videmus in basi statuarum maximis litteris incisum: A COMMUNI SICILIAE DATAS. 455. Quamobrem? Qui hoc probari potest cuiquam, tantos honores habitos esse ab invitis? LXIV. Hic tibi etiam multo magis, quam ante in aratoribus, videndum et considerandum est, quid velis. Magna res est. Utrum tibi Siculos publice privatimque amicos, an inimicos existimari vis? Si inimicos, quid te futurum est? quo confugies? ubi nitere? Modo aratorum honestissimorum hominum ac locupletissimorum et Siculorum et civium Romanorum maximum numerum abs te abalienasti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? Dices tibi Siculos esse amicos? qui poteris? qui, quod nullo in homine antea fecerant, ut in eum publice testimonium dicerent, quum praesertim ex ea provincia condemnati sint complures, qui ibi praetores fuerunt, duo soli absoluti; hi nunc veniunt cum litteris, veniunt cum mandatis, veniunt cum testimoniis publicis: qui, si te publice laudarent, tamen id more potius suo, quam merito tuo, facere viderentur: hi quum de tuis factis publice conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas esse iniurias, ut multo maluerint de suo more decedere, quam de tuis moribus non dicere? 456. Confitendum est igitur tibi necessario, Siculos inimicos esse, qui quidem et in te gravissima postulata consulibus ediderint, et me, ut hanc causam salutisque suae defensionem susciperem, obsecrarint; qui quum a praetore prohiberentur, a quattuor quæ-

storibus impedirentur, omnium minas atque omnia pericula prae salute sua levia duxerint; qui priore actione ita testimonia graviter vehementerque dixerint, ut Artemonem Centuripinum legatum et publice testem Q. Hortensius accusatorem, non testem esse diceret. Etenim ille quum propter virtutem et fidem cum Androne, homine honestissimo et certissimo, tum etiam propter eloquentiam legatus a suis civibus electus est, ut posset multas istius et varias iniurias quam apertissime vobis planissimeque explicare.

LXV. Dixerunt Halesini, Catinenses, Tyndaritani, Hennenses, Herbitenses, Agyrinenses, Netinenses, Segestani. Enumerare omnes non est necesse. Scitis, quam multi et quam multa priore actione dixerint: nunc et illi et reliqui dicent. 457. Omnes denique hoc in hac caussa intelligent, hoc animo esse Siculos, ut, si in istum animadversum non sit, sibi relinquendas domos ac sedes suas, et ex Sicilia decedendum atque adeo fugiendum esse arbitrentur. Hos homines tu persuadebis ad honores atque amplitudinem tuam pecunias maximas voluntate sua contulisse? Credo, qui te in tua civitate incolumem esse nollent, hi monumenta tuae formae ac nominis in suis civitatibus esse cupiebant. Res declarabit, ut cupierint. Iamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrum statuas voluerint tibi statuere, an coacti sint. 458. De quo homine auditum est umquam, quod tibi accidit, ut eius in provincia statuae, in locis publicis positae, partim etiam in aedibus sacris, per vim et per universam multitudinem delicerentur? Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt: ecquo de homine

hoc umquam audivistis? Novum est, iudices: in Siculis quidem et in omnibus Graecis monstri simile. Non crederem hoc de statuīs, nisi iacentes revulsasque vidissem: propterea quod apud omnes Graecos hic mos est, ut honorem hominibus habitum in monumentis huiusmodi nonnulla religione deorum consecrari arbitrentur. 159. Itaque Rhodii, qui prope soli bellum illud superius cum Mithridate rege gesserunt, omnesque eius copias acerrimumque impetum moenibus, littoribus classibusque suis exceperunt: tamen, quum ei regi inimici praeter ceteros essent, statuam eius, quae erat apud ipsos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in ipsis urbis periculis attigerunt. Forsitan vix convenire videretur, quem ipsum hominem cuperent evertere, eius effigiem simulacrumque servare: sed tamen videbam, apud eos quum essem, et religionem esse quamdam in his rebus, a maioribus traditam, et hoc disputari: cum statua se eius habuisse temporis rationem, quo posita esset; cum homine vero, quo gereret bellum atque hostis esset. LXVI. Videtis igitur, consuetudinem religionemque Graecorum, quae monumenta hostium in bello ipso soleat defendere, eam summa in pace praetoris populi Romani statuīs praesidio non fuisse. 160. Tauromenitani, quorum est civitas foederata, homines quietissimi, qui maxime ab iniuriis nostrorum magistratuum remoti consueverant esse, praesidio foederis; hi tamen istius evertere statuam non dubitaverunt. Qua abiecta, basin tamen in foro manere voluerunt, quod gravius in istum fore putabant, si scirent homines, statuam eius a Tauromenitanis esse deiectam, quam si nullam umquam positam arbitrarentur. Tyndaritani deiecerunt in foro:

et eadem de caussa equum inanem reliquerunt. Leontinis, misera in civitate atque inani, tamen istius in gymnasio statua deiecta est. Nam quid ego de Syracusis loquar, quod non est proprium Syracusanorum, sed et illorum commune, et conventus illius ac prope totius provinciae? Quanta illic multitudo, quanta vis hominum convenisse dicebatur tum, quum statuae sunt illius deiectae atque eversae? At quo loco? celeberrimo ac religiosissimo: ante ipsum Serapim, in primo aditu vestibuloque templi. Quod nisi Metellus hoc tam graviter egisset atque illam rem imperio edictoque prohibuisset: vestigium statuarum istius in tota Sicilia nullum esset relictum.

461. Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modo impulsu, verum omnino adventu meo factum esse videatur. Omnia ista ante facta sunt, non modo, quam ego Siciliam, verum etiam quam iste Italiani attigit. Dum ego in Sicilia sum, nulla statua deiecta est. Posteaquam illinc decessi, quae sunt gesta, cognoscite. LXVII. Centuripinorum senatus decrevit populusque iussit, ut, quae statuae C. Verri ipsius, et patris et filii, essent, eas quaestores demolendas locarent, dumque ea demolitio fieret, senatores ne xxx minus adessent. Videte gravitatem civitatis et dignitatem. Neque eas in urbe sua statuas esse voluerunt, quas inviti per vim atque imperium dedissent; neque eius hominis, in quem ipsi cum gravissimo testimonio publice, quod numquam antea, Romam mandata legatosque misissent: et id gravius esse putaverunt, si publico consilio, quam si per vim multitudinis factum videretur. 462. Quum hoc consilio statuas Centuripini publice sustulissent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad se Centuripi-

norum magistratus et decem-primos: nisi restituissent statuas, vehementer minatur. Illi ad senatum renuntiant. Statuae, quae istius caussae nihil prodessent, reponuntur: decreta Centuripinorum, quae de statu is erant facta, non tolluntur. Hic ego aliud alii concedo: Metello, homini sapienti, prorsus non possum ignoscere, si quid stulte facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminis fore, si eius statuae essent deiectae, quod saepe vento aut aliquo casu fieri solet? Non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehensio. Ex quo igitur crimen atque accusatio nascitur? ex hominum iudicio et voluntate.

LXVIII. 463. Ego, si Metellus statuas reponere Centuripinos non coegisset, haec dicerem: Videte, iudices, quantum et quam acerbum dolorem sociorum atque amicorum animis inusserint istius iniuriae; quum Centuripinorum amicissima et fidelissima civitas, quae tantis officiis cum populo Romano coniuncta est, ut non solum rempublicam nostram, sed etiam in quovis homine privato nomen ipsum Romanum semper dilexerit, ea publico consilio atque auctoritate iudicarit, C. Verris statuas esse in urbe sua non oportere. Recitarem decreta Centuripinorum. Laudarem illam civitatem: id quod verissime possem. Commemorarem, decem millia civium Centuripinorum, fortissimorum fidelissimorumque sociorum; eos omnes statu isse MONUMENTUM ISTIUS IN SUA CIVITATE NULLUM ESSE OPORTERE. 464. Haec tum dicerem, si statuas Metellus non reposuisset. Velim quaerere nunc ex ipso Metello, quidnam sua vi et auctoritate mihi ex hac oratione praeciderit. Eadem opinor omnia convenire. Neque enim, si maxime statuae deiectae essent, eas ego vobis possem

iacentes ostendere. Hoc uno uterer: civitatem tam gravem statuas iudicasse C. Verris demoliendas. Hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quereretur, si mihi videretur, tam iniquo iure sociis atque amicis imperari, ut iis ne in suis quidem beneficiis libero iudicio uti liceret: ut vos rogarem, ut coniecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuisse putaretis, in quibus rebus obesse mihi posset, quum in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit. Sed ego Metello non irascor, neque ei suam purgationem eripio, qua ille apud omnes utitur, ut nihil malitiose neque consulto fecisse videatur.

LXIX. 165. Iam igitur est ita perspicuum, ut negare non possis, nullam tibi statuam voluntate cuiusquam datam, nullam pecuniam statuarum nomine, nisi vi expressam et coactam. Quo quidem in crimine non illud solum intelligi volo, te ad statuas H-S tricies coegisse: sed multo etiam illud magis, quod simul demonstratum est, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum sit et fuerit. In quo quae vestra defensio futura sit, coniectura assequi non queo. 166. Oderunt Siculi: togatorum enim caussa multa feci. At hi quidem acerrimi inimicisimique sunt. Inimicos habeo cives Romanos, quod sociorum commoda ac iura defendi. At socii in hostium numero se abs te habitos queruntur. Aratores inimici sunt propter decumas. Quid? qui agros immunes liberosque arant, cur oderunt? Cur Halesini? cur Centuripini? cur Segestani? cur Halicyenses? Quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre possis, qui te non oderit, sive civium Romanorum, sive Siculorum? Ut etiamsi caussam,

cur te oderint, non possim dicere, tamen illud dicendum putem: *quem omnes mortales oderint, eum quoque vobis odio esse oportere.* 467. An hoc dicere audebis: utrum de te aratores, utrum denique Siculi universi bene existiment aut quo modo existiment, ad rem id non pertinere? Neque tu hoc dicere audebis, neque, si cupias, licebit. Eripiunt enim tibi istam orationem contemnendorum Siculorum atque aratorum statuæ illæ equestres, quas tu paullo ante, quam ad Urbem venires, poni inscribique iussisti, ut omnium inimicorum animos accusatorumque tardares. 468. Quis enim tibi molestus esset aut quis appellare auderet, quum videret statuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, a communi Siciliae? Quod est aliud in illa provincia genus hominum? nullum. Ergo ab universa provincia, generatimque a singulis eius partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur. Quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obesse oportere aratorum, negotiatorum Siculorumque omnium testimonia, quum eorum nominibus in statuarum inscriptione oppositis omnem te speraris invidiam atque infamiam tuam posse exstinguere? an, quorum auctoritate tu statuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego dignitate accusationem meam comprobare non potero?

469. Nisi forte, quod apud publicanos gratosus fuisti, in ea re spes te aliqua consolatur. Quæ gratia ne quid tibi prodesse posset, ego mea diligentia perfeci: ut etiam obesse deberet, tu tua sapientia curasti. Etenim rem totam, iudices, breviter cognoscite. LXX. In scriptura Siciliae pro magistro est quidam L. Carpinatius, qui et sui quaestus causa, et fortasse quod sociorum interesse arbitrabatur, bene

penitus in istius familiaritatem sese dedit. Is quum praetorem circum omnia fora sectaretur, neque ab eo umquam discederet: in eam iam venerat familiaritatem consuetudinemque in vendendis istius decretis et iudiciis transigendisque negotiis, ut prope alter Timarchides numeraretur. 470. Hoc erat etiam capitalior, quod idem pecunias iis, qui ab isto aliquid mercabantur, foenori dabat. Ea autem foeneratio erat huiusmodi, iudices, ut etiam hic quaestus huic cederet. Nam, quas pecunias ferebat his expensas, quibuscum contrahebat, aut scribae istius, aut Timarchidi, aut etiam ipsi isti referebat acceptas. Idem praeterea pecunias istius extraordinarias grandes suo nomine foenerabatur. 471. Hic primo Carpinatius, antequam in istius tantam familiaritatem pervenisset, aliquoties ad socios litteras de istius iniuriis miserat. Canuleius vero, qui in portu Syracusis operas dabat, furta quoque istius permulta nominatim ad socios perscripserat, ea quae sine portorio Syracusis erant exportata: portum autem et scripturam eadem societas habebat. Ita factum est, ut essent permulta, quae ex societatis litteris dicere in istum et proferre possemus. 472. Verum accidit, ut Carpinatius, qui iam cum isto summa consuetudine, praeterea re ac ratione coniunctus esset, crebras postea litteras ad socios de istius summis officiis in rem communem beneficiisque mitteret. Etenim quum iste omnia, quaecumque Carpinatius postulabat, facere ac decernere solebat; tum etiam ille plura scribebat ad socios; ut, si posset, quae antea scripserat, ea plane exstingueret. Ad extremum vero, quum iste iam decedebat, eiusmodi litteras ad eos misit, ut huic frequentes obviam prodirent gratiasque agerent, facturos se, si quid im-

perasset, studiose pollicerentur. Itaque socii fecerunt, vetere instituto publicanorum: non quo istum ullo honore dignum arbitrarentur, sed, quod sua interesse putabant, se memores gratosque existimari, gratias isti egerunt: Carpinatium saepe ad se de eius officiis litteras misisse dixerunt. LXXI. 473. Iste quum respondisset ea se libenter fecisse, operasque Carpinatii magno opere laudasset: dat amico suo cuidam negotium, qui tum magister erat eius societatis, ut diligenter caveret atque prospiceret, ne quid esset in litteris sociorum, quod contra caput suum atque existimationem valere posset. Itaque ille, multitudine sociorum remota, decumanos convocat: rem defert. Statuunt illi atque decernunt, ut eae litterae, quibus existimatio C. Verris laederetur, removerentur, operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi esse posset. 474. Si ostendo, hoc decrevisse decumanos, si planum facio, hoc decreto remotas esse litteras: quid exspectatis amplius? Possumne rem magis iudicatam afferre, magis reum condemnatum in iudicium adducere? At quorum iudicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui severiora iudicia desiderant, arbitrantur res iudicare oportere, publicanorum iudicio; quos videlicet nunc populus iudices poscit, de quibus, ut eos iudices habeamus, legem ab homine non nostri generis, non ex equestri loco profecto, sed nobilissimo, promulgatam videmus. 475. Decumani, hoc est, principes et quasi senatores publicanorum, removendas de medio litteras censuerunt. Habeo ex iis, qui affuerunt, quos producam, quibus hoc committam, homines honestissimos ac locupletissimos, istos ipsos principes equestris ordinis; quorum splendore vel maxime istius, qui legem promulgavit, ora-

tio et caussa nititur. Venient in medium; dicent, quid statuerint. Profecto, si recte homines novi, non mentientur. Litteras enim communes de medio removere potuerunt: fidem suam et religionem removere non possunt. Ergo equites Romani, qui te suo iudicio condemnarunt, horum iudicio condemnari noluerunt. Vos nunc, utrum illorum iudicium an voluntatem sequi malitis, considerate.

LXXII. 476. Ac vide, quid te amicorum tuorum studium, quid tuum consilium, quid sociorum voluntas adiuvet. Dicam paullo promptius. Neque enim iam vereor, ne quis hoc me magis accusatorie, quam libere dixisse arbitretur. Si istas litteras non decreto decumanorum magistri removissent; tantum possem in te dicere, quantum in litteris invenissem: nunc, decreto isto facto litterisque remotis, tantum mihi licet dicere, quantum possum; tantum iudici suspicari, quantum velit. Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpurae, plurimam vestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam supellectilem, plurima vasa Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam, Syracusis exportasse: his pro rebus quod portorium non esset datum, litteras ad socios misisse L. Canuleium, qui in portu operas daret.

477. Satisne magnum hoc crimen videtur? Nul- lum, opinor, maius. Quid defendet Hortensius? Postulabit, ut litteras Canuleii proferam? Crimen eiusmodi, nisi litteris confirmetur, inane esse dicet? Clamabo litteras remotas esse de medio: decreto sociorum erepta mihi esse istius indicia ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat numquam esse factum, aut omnia tela excipiat necesse est. Negas esse fa-

ctum? Placet mihi ista defensio; descendo: aequa enim conditio, aequum certamen proponitur. Producam testes, et producam plures eodem tempore: quoniam tum, quum actum est, una fuerunt, nunc quoque una sint: quum interrogabuntur, obligentur non solum iurisiurandi atque existimationis periculo, sed etiam communi inter se conscientia. 178. Si planum sit, hoc ita, quemadmodum dico, esse factum: num poteris dicere, Hortensi, nihil in istis fuisse litteris, quod Verrem laederet? Non modo id non dices, sed ne illud quidem tibi dicere licebit, tantum, quantum ego dicam, non fuisse. Ergo hoc vestro consilio et gratia perfecistis, ut, quemadmodum paullo ante dixi, et mihi summa facultas ad accusandum daretur, et iudicibus libera potestas ad credendum.

LXXIII. 179. Quod quum ita sit, nihil fingam tamen. Meminero, me non sumpsisse, quem accusarem, sed recepissem, quos defenderem; vos ex me causam non a me prolatam, sed ad me delatam, audire oportere; me Siculis satis esse facturum, si, quae cognovi in Sicilia, quae accepi ab ipsis, diligenter exposuero; populo Romano, si nullius vim, nullius potentiam pertimuero; vobis, si facultatem vere atque honeste iudicandi fide et diligentia mea fecero; mihimet, si ne minimum quidem de eo curriculo vitae, quod mihi semper propositum fuit, decessero. 180. Quapropter nihil est, quod metuas, ne quid in te confingam: etiam quod laetere, habes. Multa enim, quae scio abs te esse commissa, quod aut nimium turpia aut parum credibilia sunt, praetermittam: tantum agam de hoc toto nomine societatis. Ut iam scire possitis: quaeram, decretumne sit. Quum id invenero: quaeram, remotaene sint litterae? Quum

id quoque constabit; vos iam, me tacito, intelligetis: si illi, qui hoc istius caussa decreverunt, equites Romani, nunc iidem in eum iudices essent, istum sine dubio condemnarent, de quo litteras eas, quae istius furta indicarent, et ad se missas et suo decreto remotas scirent esse. — Quem igitur ab iis equitibus Romanis, qui istius caussa cupiunt omnia, qui ab eo benignissime tractati sunt, condemnari necesse esset: is a vobis, iudices, ulla vi aut ratione absolvi potest?

181. Ac, ne forte ea, quae remota de medio atque erepta nobis sunt, omnia ita condita fuisse atque ita abdite latuisse videantur, ut haec diligentia, quam ego a me expectari maxime puto, nihil horum investigare, nihil assequi potuerit: quae consilio aliquo aut ratione inveniri potuerunt, inventa sunt, iudices. Manifestis in rebus hominem iam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum caussis vel plurimum aetatis meae versor vehementerque illum ordinem observo, satis commode mihi videor eorum consuetudinem usu tractandoque cognosse.

LXXIV. 182. Itaque ut hoc comperi, remotas esse litteras societatis; habui rationem eorum annorum, per quos iste in Sicilia fuisset: deinde quaesivi, quod erat inventu facillimum, qui per eosdem annos magistri istius societatis fuissent. Sciebam enim, hanc magistrorum, qui tabulas haberent, consuetudinem esse, ut, quum tabulas novo magistro traderent, exempla litterarum ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primarium, quem reperiebam magistrum fuisse eo ipso anno, qui mihi maxime quaerendus erat, primum veni. Sane homini praeter opinionem improvise incidi. Scrutatus sum, quae potui, et quaesivi omnia: inveni duos

solos libellos, ab L. Canuleio missos sociis ex portu Syracusis: in quibus erat ratio scripta mensium complurium, rerum exportatarum istius nomine sine portorio. Itaque obsignavi statim. 183. Erant haec ex eo genere, quod ego maxime genus ex sociorum literis reperire cupiebam; verum tantum inveni, iudices, quod apud vos quasi exempli causa proferre possem. Sed tamen, quidquid erit in his libellis, quantulumcumque videbitur esse, hoc quidem certe manifestum erit: de ceteris ex hoc coniecturam facere debebitis. Recita mihi, quaeso, hunc primum libellum: deinde illum alterum. **LIBELLI CANULEIANI.** Non quaero, unde cccc amphoras mellis habueris, unde tantum Melitensium, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, iam quaero, unde haec habueris: sed quo tantum tibi opus fuerit, id quaero. Mitto de melle: sed tantumne Melitensium? quasi etiam amicorum uxores: tantum lectorum? quasi etiam omnium istorum villas ornaturus esses.

LXXV. 184. Quum haec paucorum mensium ratio in his libellis sit, facite, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo: ex his parvis libellis apud unum magistrum societatis repertis, vos iam coniectura assequi posse, cuiusmodi praedo iste in illa provincia fuerit, quam multas cupiditates, quam varias, quam infinitas habuerit; quantam pecuniam non solum numeratam, verum etiam huiusmodi in rebus positam, confecerit; quae vobis alio loco plinius explicabuntur. 185. Nunc hoc attendite. His exportationibus, quae recitatae sunt, scribit H-S LX socios perdidisse ex vicesima portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli et contempti

libelli indicant, furta praetoris, quae essent H-S duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Cogitate nunc, quum illa sit haec insula, quae undique exitus maritimos habeat, quid ex ceteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybaeo, quid Panormo, quid Thermis, quid Halesa, quid Catina, quid ex ceteris oppidis, quid vero Messana, quem iste sibi locum maxime tutum arbitrabatur, ubi animo semper soluto liberoque erat, quod sibi iste Mamertinos delegerat, ad quos omnia, quae aut diligentius servanda aut occultius exportanda erant, deportaret. His inventis libellis, ceteri remoti et diligentius sunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis contenti sumus.

LXXVI. 186. Nunc ad sociorum tabulas accepti et expensi, quas remove honeste nullo modo potuerunt, et ad amicum tuum Carpinatium revertemur. Inspiciebamus Syracusis a Carpinatio confectas tabulas societatis, quae significabant, multis nominibus eos homines versuram a Carpinatio fecisse, qui pecunias Verri dedissent. Quod erit vobis luce clarius, iudices, quum eos ipsos produxero, qui dederunt. Intelligetis enim, illa tempora, per quae, quum essent in periculo, pretio sese redemerunt, cum societatis tabulis non solum consulibus, verum etiam mensibus, convenire.

187. Quum haec maxime cognosceremus et iam in manibus tabulas haberemus, repente aspicimus lituras eiusmodi, quasi quaedam vulnera tabellarum recentia. Statim suspicione offensi, ad ea ipsa nomina oculos animumque tratulimus. Erant acceptae pecuniae C. VERRUTIO C. F.; sic tamen, ut usque ad alterum R litterae constarent integrae, reliquae

omnes essent in litura. Alterum, tertium, quartum, permulta erant eiusdem modi nomina. Quum manifesta res, tum flagitiosa tabularum atque insignis turpitudine teneretur: quaerere incepimus de Carpinatio, quisnam is esset Verrutius, quicum tantae pecuniae rationem haberet. Haerere homo, versari, rubere. Quod lege excipiuntur tabulae publicanorum, quo minus Romam deportentur: ut res quam maxime clara ac testata esse posset, in ius ad Metellum Carpinatium voco, tabulasque societatis in forum defero. Fit maximus concursus hominum, et, quod erat Carpinatii nota cum isto praetore societas ac foeneratio, summe exspectabant omnes, quidnam in tabulis teneretur.

LXXVII. 488. Rem ad Metellum defero, me tabulas perspexisse sociorum; in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nominibus esse; meque hoc perspicere ex consulum mensiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum C. Verris, neque post decessionem quidquam cum Carpinatio rationis habuisse. Postulo, mihi respondeat, qui sit iste Verrutius: mercator, an negotiator, an arator, an pecuarius: in Sicilia sit, an iam decesserit. Clamare omnes ex conventu, neminem umquam in Sicilia fuisse Verrutium. Ego instare, ut mihi responderet, quis esset, ubi esset, unde esset: cur servus societatis, qui tabulas conficeret, semper in Verrutii nomine certo ex loco mendosus esset.

489. Atque haec postulabam, non quo illum cogi putarem oportere, ut ea mihi responderet invitus: sed ut omnibus istius furta, illius flagitium, utriusque audacia perspicua esse posset. Itaque illum in iure metu conscientiaque peccati mutum atque ex-

animatum ac vix vivum relinquo: tabulas in foro, summa hominum frequentia, exscribo: adhibentur in exscribendo de conventu viri primarii: litterae lituraeque omnes assimilatae, expressae, de tabulis in libros transferuntur.

490. Haec omnia summa cura et diligentia recognita et collata, et ab hominibus honestissimis obsignata sunt. Si Carpinatius tum mihi respondere noluit: responde mihi nunc tu, Verres, quem esse hunc tuum paene gentilem Verrutium putes. Fieri non potest, ut, quem video te praetore in Sicilia fuisse, et quem ex ipsa ratione intelligo locupletem fuisse, eum tu in tua provincia non cognoveris. Atque adeo, ne hoc aut longius aut obscurius esse possit, procedite in medium, explicate descriptionem imaginemque tabularum: ut omnes mortales istius avaritiae non iam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint.

LXXVIII. 491. Videtis Verrutium? videtis primas litteras integras? videtis extremam partem nominis, caudam illam Verris, tamquam in luto, demersam esse in litura? Sic habent se tabulae, iudices, ut videtis. Quid exspectatis? quid quaeritis amplius? Tu ipse, Verres, quid sedes? quid moraris? Nam aut exhibeas nobis Verrutium, necesse est, aut te esse Verrutium fateare. Laudabantur oratores veteres, Crassi illi et Antonii, quod crimina diluere dilucide, quod copiose reorum causas defendere solerent. Nimirum illi non ingenio solum his patronis, sed fortuna etiam praestiterunt. Nemo enim tunc ita peccabat, ut defensionem locum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla eius vitae pars summae turpitudinis esset expers: nemo ita in manifesto peccatu tenebatur, ut,

quum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur, si negaret.

192. Nunc vero quid faciat Hortensius? Avaritiaene crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum nequissimumque defendit. An ab hac eius infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem fortitudinis commemoratione traducat? At homo inertior, ignavior, magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non potest. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? At haec sine cuiusquam malo. Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior umquam fuit? In hoc homine atque in eiusmodi caussa quid facerent omnes Crassi et Antonii? Tantum, opinor, Hortensi: ad hanc caussam non accederent, ne in alterius impudentia sui pudoris existimationem amitterent. Liberi enim ad caussas solutique veniebant, neque committebant, ut, si impudentes in defendendo esse noluissent, ingrati in deserendo existimarentur.

ACCUSATIONIS
IN C. VERREREM
LIBER TERTIUS
DE
FRUMENTO.

ARG. Hic liber Verris furta in omni frumenti genere continet. Frumenti autem, quod praetor Siculis ab aratoribus exigere poterat et debebat, erat primo *decumanum*, quod aratores pro agris suis cuique attributis dabant; alterum secundum legem Rupiliam certo pretio *emptum*. Id erat vel *decumanum ulterrum*, cui pretium erat a senatu Rom. constitutum in modios singulos H-S. terni; vel *imperatum*, cui H-S quaterni constituti erant. Constituebatur autem a senatu in annos singulos e lege Terentia et Cassia frumentaria, quanta pecuniae summa in utrumque *empti* genus ex aerario impenderetur: tertium erat *aestimatum*, sive *in cellam*, quod ex S. C. et legibus praetori in cellam ad usus suos imperabatur. Dabat senatus quaestori praetoris certam ex aerario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, et quidem modium tritici H-S IIII. hordei autem H-S II. Illam pecuniam aratoribus adnumerabat, et deinde frumentum vehebatur, quorsum volebat. Licebat autem praetori tantam pecuniam, quantam aequum erat, ab aratoribus pro frumento et vectura pacisci. Iam primum a c. 6. ad 70. fraudes et furta Verris in decumano, a c. 70. ad 81. in empto, et deinde in aestimato ostendit.

I. 4. Omnes, qui alterum, iudices, nullis impulsu inimicitiiis, nulla privatim laesi iniuria, nullo praemio adducti, in iudicium reipublicae caussa vocant, providere debent, non solum quid oneris in praesentia tollant, sed etiam, quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur. Legem enim sibi ipsi dicunt innocentiae, continentiae virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitae reposcunt: atque eo magis, si id, ut ante dixi, faciunt nulla re commoti alia, nisi utilitate communi. 2. Nam qui sibi hoc sumpsit, ut corrigat mores aliorum ac peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus eiusmodi civis laudandus ac diligendus est, qui non solum [ab] republica civem improbum removet, verum etiam se ipsum eiusmodi fore profitetur ac praestat, ut sibi non modo communi voluntate virtutis atque officii, sed etiam vi quadam magis necessaria recte sit honesteque vivendum. 3. Itaque hoc, iudices, ex homine clarissimo atque eloquentissimo, L. Crasso, saepe auditum est, quum se nullius rei tam poenitere diceret, quam quod C. Carbonem umquam in iudicium vocavisset. Minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat, et vitam suam pluribus, quam vellet, observari oculis arbitrabatur. Atque ille his praesidiis ingenii fortunaeque munitus, tamen hac cura continebatur, quam sibi, nondum confirmato consilio, sed ineunte aetate, susceperat. Quo minus etiam perspicitur eorum virtus et integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quam qui iam firmata aetate descendunt. Illi enim, antequam potuerunt existimare, quanto liberior vita sit eorum, qui neminem accusarint, gloriae caussa atque osten-

tationis accusant: nos, qui iam, et quid facere, et quantum iudicare possemus, ostendimus, nisi facile cupiditates nostras teneremus, numquam ipsimet nobis praecideremus istam licentiam libertatemque vendi. II. 4. Atque hoc ego plus oneris habeo, quam qui ceteros accusarunt (si onus est id appellandum, quod cum laetitia feras ac voluptate); verumtamen hoc ego amplius suscepi, quam ceteri; quod ita postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant maxime vitiis, in quibus alterum reprehenderint. Furem aliquem aut rapacem accusaris? vitanda tibi semper erit omnis avaritiae suspicio. Maleficum quempiam adduxeris aut crudelem? cavendum erit semper, ne qua in re asperior aut inhumanior fuisse videre. Corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita vestigium libidinis appareat. Omnia postremo, quae vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator, sed ne obiurgator quidem ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur. Ego in uno homine omnia vitia, quae possunt in homine perduto nefarioque esse, reprehendo: nulum esse dico indicium libidinis, sceleris, audaciae, quod non in istius unius vita perspicere possitis. 5. Ego in isto reo legem hanc, iudices, mihi statuo: vivendum ita esse, ut isti non modo factis dictisque omnibus, sed etiam oris oculorumque illa contumacia ac superbia, quam videtis, dissimillimus esse ac semper fuisse videar. Patior, non moleste fero, iudices, eam vitam, quae mihi sua sponte antea iucunda fuerit, nunc iam mea lege et conditione necessariam quoque futuram. III. 6. Et in hoc homine saepe a me quaeris, Hortensi, quibus inimicitis aut

qua iniuria adductus ad accusandum descenderim. Mitto iam rationem officii mei necessitudinisque Siculorum: de ipsis tibi inimicitiiis respondeo. An tu maiores ullas inimicitias putas esse, quam contrarias hominum sententias ac dissimilitudines studiorum et voluntatum? Fidem sanctissimam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui quaestor consulem suum consiliis commissis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis, spoliare, relinquere, prodere, oppugnare ausus sit? Pudorem et pudicitiam qui colit, potest animo aequo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium videre? Qui religiones deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana spoliavit omnia, qui ex thesaurum orbitis praedari sit ausus, inimicus non esse qui potest? Qui iure aequo omnes putet esse oportere, is tibi non infestissimus sit, quum cogitet varietatem libidinemque decretorum tuorum? qui sociorum iniuriis, provinciarumque incommodis doleat, is in te non expilatione Asiae, vexatione Pamphyliae, squalore et lacrimis Siciliae concitetur? Qui civium Romanorum iura ac libertatem sanctam apud omnes haberi velit, is non tibi plus etiam, quam inimicus esse debeat, quum tua verbera, quum secures, quum cruces ad civium Romanorum supplicia fixas recordetur? 7. An, si qua in re contra rem meam decrevisset aliquid iniuria, iure me ei inimicum esse arbitrare: quum omnia contra omnium bonorum rem, causam, rationem, utilitatem, voluntatemque fecerit, quaeris, cur ei sim inimicus, cui populus Romanus infestus sit? qui praesertim plus etiam, quam pars virilis postulat, pro voluntate populi Romani oneris ac muneris suscipere debeam? IV. Quid? illa, quae leviora videntur

esse, non cuiusvis animum possunt movere? quod ad tuam ipsius amicitiam ceterorumque hominum magnorum atque nobilium faciliorem aditum istius habet nequitia et audacia, quam cuiusquam nostrum virtus et integritas? Odistis hominum novorum industriam: despicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis; ingenium vero et virtutem depressam extinctamque cupitis. 8. Verrem amatis. Ita credo: si non virtute, non industria, non innocentia, non pudore, non pudicitia; at sermone, at litteris, at humanitate eius delectamini. Nihil horum est: contraque sunt omnia cum summo dedecore ac turpitudine, tum singulari stultitia atque inhumanitate oblita. Huic homini si cuius domus patet, utrum ea patere, an hiare ac poscere aliquid videtur? Hunc vestri ianitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti vestri, hunc servi ancillaeque amant: hic quum venit, extra ordinem vocatur: hic solus introducitur; ceteri, saepe frugalissimi homines, excluduntur. Ex quo intelligi potest, eos vobis esse carissimos, qui ita vixerint, ut sine vestro praesidio salvi esse non possint. 9. Quid? hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita vivere in pecunia tenui, ut prorsus nihil acquirere velimus; ut dignitatem nostram, populique Romani beneficia, non copiis, sed virtute tueamur: istum, rebus omnibus undique ereptis, impune eludentem circumfluere atque abundare? huius argento dominia vestra, huius signis et tabulis forum comitiumque ornari? praesertim quum vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem esse, qui vestras villas suis manubiis ornet? Verrem esse, qui cum L. Mummio certet, ut plures hic sociorum urbes, quam ille hostium, spoliasset videatur? plures hic solus villas ornamentis

fanorum, quam ille fana spoliis hostium ornasse? et is erit ob eam rem vobis carior, ut ceteri libentius suo periculo vestris cupiditatibus serviant?

V. 10. Verum haec et dicentur alio loco et dicta sunt: nunc proficiscemur ad reliqua, si pauca ante fuerimus a vobis, iudices, deprecati. Superiore omni oratione perattentos vestros animos habuimus: id fuit nobis gratum admodum. Sed multo erit gratius, si reliqua voletis attendere: propterea quod in his omnibus, quae antea dicta sunt, erat quaedam ex ipsa varietate ac novitate rerum ac criminum delectatio. Nunc tractare causam instituimus frumentariam, quae magnitudine iniuriae fere criminibus ceteris antecellit, iucunditatis in agendo et varietatis minus habebit. Vestra autem auctoritate et prudentia dignissimum est, iudices, in audiendi diligentia non minus religioni tribuere, quam voluptati. 11. In hac causa frumentaria cognoscenda haec vobis proponite, iudices, vos de rebus fortunisque Siculorum omnium, de civium Romanorum, qui arant in Sicilia, bonis, de vectigalibus a maioribus traditis, de vita victuque populi Romani cognituros. Quae si magna atque adeo maxima vobis videntur; quam varie et quam copiose dicantur, exspectare nolite. Neminem vestrum praeterit, iudices, omnem utilitatem opportunitatemque provinciae Siciliae, quae ad commoda populi Romani adiuncta sit, consistere in re frumentaria maxime. Nam ceteris rebus adiuvamur ex illa provincia; hac vero alimur ac sustinemur. 12. Ea causa tripartita, iudices, erit in accusatione: primum enim de decumano, deinde de empto dicemus frumento, postremo de aestimato.

VI. Inter Siciliam ceterasque provincias, iudices,

in agrorum vectigalium ratione hoc interest, quod ceteris aut impositum vectigal est certum, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis et plerisque Poenorum, quasi victoriae praemium ac poena belli; aut censoria locatio constituta est, ut Asiae, lege Sempronia. Siciliae civitates sic in amicitiam fidemque recepimus, ut eodem iure essent, quo fuissent: eadem conditione populo Romano parerent, qua suis antea paruissent. 43. Perpaucae Siciliae civitates sunt bello a maioribus nostris subactae: quarum ager quum esset publicus populi Romani factus, tamen illis est redditus; is ager a censoribus locari solet. Foederatae civitates duae sunt, quarum decumae venire non soleant, Mamertina et Tauromenitana. Quinque praeterea sine foedere immunes civitates ac liberae, Centuripina, Halesina, Segestana, Halicyensis, Panormitana: praeterea omnis ager Siciliae civitatum decumanus est: itemque, ante imperium populi Romani, ipsorum Siculorum voluntate et institutis fuit. 44. Videte nunc maiorem sapientiam, qui, quum Siciliam, tam opportunum subsidium belli atque pacis, ad rempublicam adiunxissent, tanta cura Siculos tueri ac retinere voluerunt, ut non modo eorum agris vectigal novum nullum imposerent, sed ne legem quidem venditionis decumarum, neve vendundi aut tempus aut locum commutarent: ut certo tempore anni, ut ibidem, in Sicilia, denique ut lege Hieronica venderent: voluerunt eos in suis rebus ipsos interesse, eorumque animos non modo lege nova, sed ne nomine quidem legis novo commoveri. 45. Ita decumas lege Hieronica semper vendundas censuerunt, ut iis iucundior esset muneris illius functio, si eius regis, qui Siculis carissimus fuit, non solum institu-

ta, commutato imperio, verum etiam nomen maneret. Hoc iure ante Verrem praetorem Siculi semper usi sunt: hic primus instituta omnium, consuetudinem a maioribus traditam, conditionem amicitiae, ius societatis, convellere et commutare ausus est.

VII. 46. Qua in re primum illud reprehendo et accuso, cur in re tam vetere, tam usitata, quidquam novi feceris. Ingenio aliquid assecutus es? Tot homines sapientissimos et clarissimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentia consilioque viciisti? Est tuum, est ingenii diligentiaeque tuae. Do hoc tibi et concedo. Scio, te Romae, quum praetor esses, edicto tuo possessiones hereditatum a liberis ad alienos, a primis heredibus ad secundos, a legibus ad libidinem tuam tratulisse. Scio, te edicta superiorum omnium correxisse, et possessiones hereditatum non secundum eos, qui proferrent, sed secundum eos, qui dicerent testamentum factum, dedisse: easque res novas abs te prolatas et inventas magno tibi quaestui fuisse scio: eundemque te memini censorias quoque leges in sartis tectis exigendis tollere et commutare: ne is redimeret, cuius res esset: ne pupillo tutores propinquire consulerent, quo minus fortunis omnibus everteretur: exiguum diem praefinire operi, qua ceteros ab negotio excluderes, ipse in tuo redemptore nullam certam diem observares. 47. Quamobrem novam legem te in decumis statuuisse non miror, hominem in edictis praetoriis, in censoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam, miror, te aliquid excogitasse: sed, quod tua sponte iniussu populi sine senatus auctoritate iura provinciae Siciliae mutaris, id reprehendo, id accuso. 48. L. Octavio et C. Cottae consulibus senatus permisit,

ut vini et olei decumas et frugum minutarum, quas ante te quaestores in Sicilia vendere consuessent, Romae venderent, legemque his rebus, quam ipsis videretur, edicerent. Quum locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res ut ad legem adderent neque tamen a censoriis ceteris legibus recederent. Contra dixit is, qui casu tum Romae fuit tuus hospes, Verres, hospes, inquam, et familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Consules caussam cognoverunt. Quum viros primarios atque amplissimos civitatis multos in consilium advocassent, de consilii sententia pronuntiarunt, se lege Hieronica vendituros. VIII. 49. Itane vero? prudentissimi viri, summa auctoritate praediti, quibus senatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem potestatem permiserat populusque Romanus iusserat, Siculo uno recusante, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicae legis mutare noluerunt: tu, homo minimi consilii, nullius auctoritatis, iniussu populi ac senatus tota Sicilia recusante, cum maximo detrimento atque adeo exitio vectigalium totam Hieronicam legem sustulisti? 20. At quam legem corrigit, iudices, atque adeo totam tollit! Acutissime ac diligentissime scriptam: quae omnibus custodiis subiectum aratorem decumano tradit, ut neque in segetibus neque in areis neque in horreis, neque in amovendo neque in asportando frumento grano uno posset arator sine maxima poena fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter est, ut eum scripsisse appareat, qui alia vectigalia non haberet; ita acute, ut Siculum; ita severe, ut tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. Nam ita diligenter constituta sunt iura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decuma non posset auferri.

21. Quum haec essent ita constituta, Verres tot annis atque adeo saeculis inventus est, qui haec non commutaret, sed everteret, eaque, quae iamdiu ad salutem sociorum utilitatemque reipublicae composita comparataque essent, ad suos improbissimos quaestus converteret: qui primum certos instituerit nomine decumanos, re vera ministros ac satellites cupiditatum suarum; per quos ostendam sic provinciam per triennium vexatam atque vastatam, iudices, ut eam multis annis multorum innocentia sapientiaque recreare nequeamus. IX. 22. Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de cuius improbitate singulari gravissimarum legationum querimonias audistis. Aspicite, iudices, vultum hominis et aspectum: et ex ea contumacia, quam hic in perditis rebus retinet, illos eius spiritus Sicilienses quos fuisse putetis, cogitate ac recordamini. Hic est Apronius, quem in provincia tota Verres, quum undique nequissimos homines conquississet, et quum ipse secum sui similes duxisset non parum multos, nequitia, luxuria, audacia sui simillimum iudicavit. Itaque istos inter se perbrevis tempore, non res, non ratio, non commendatio aliqua, sed studiorum turpitudine similitudoque coniunxit. 23. Verris mores improbos impurosque nostis. Fingite vobis, si potestis, aliquem, qui in omnibus isti rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit: is erit Apronius ille; qui, ut ipse non solum vita, sed etiam corpore atque ore significat, immensa aliqua vorago est ac gurgis vitiorum turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviiis principem adhibebat: tantamque ha-

bebat morum similitudo coniunctionem atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus ac barbarus, isti uni commodus ac disertus videretur: ut, quem omnes odissent neque videre vellent, sine eo iste esse non posset: ut, quum alii ne conviviis quidem iisdem, quibus Apronius, hic iisdem etiam poculis uteretur: postremo, ut odor Apronii teterrimus oris et corporis, quem (ut aiunt) ne bestiae quidem ferre possent, uni isti suavis et iucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus, in cubiculo solus, in convivio dominus, ac tum maxime, quum, accubante praetextato praetoris filio, in convivio saltare nudus coeperat. X. 24. Hunc, uti dicere institui, principem Verres ad fortunas aratorum vexandas diripiendasque esse voluit: huius audaciae, nequitiae, crudelitati fidelissimos socios optimosque cives scitote hoc praetore traditos, iudices, atque addictos fuisse, novis institutis et edictis, tota Hieronica lege (quemadmodum antea dixi) reiecta et repudiata.

25. Primum edictum audite, iudices, praeclarum: *quantum decumanus edidisset aratorem sibi decumae dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogere-
tur.* Quomodo? quantum poposcerit Apronius, dato. Quid est hoc? utrum praetoris institutum in socios, an in hostes victos insani edictum atque imperium tyranni? Ego tantumdem, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exaravero. Quid omne? immo plus etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid censes? Aut dabis, aut contra edictum fecisse damnabere. Per deos immortales! quid est hoc? veri simile enim non est. 26. Sic mihi persuadeo, iudices: tametsi omnia in istum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri. Ego enim, quum hoc

tota Sicilia diceret, tamen affirmare non auderem, si haec edicta non ex ipsius tabulis totidem verbis recitare possem: sicuti faciam. Da, quaeso, scribae: recitet ex codice. Recita edictum de professione. **EDICTUM DE PROFESSIONE.** Negat merecitare totum: nam id significare nutu videtur. Quid praetereo? an illud, ubi caves tamen Siculis et miseros respicis aratores? Edicis enim, te in decumanum, si plus abstulerit, quam debitum sit, in octuplum iudicium daturum esse. Nihil mihi placet praetermitti. Recita hoc quoque, quod postulat; totum recita. **EDICTUM DE IUDICIO IN OCTUPLUM.** Iudicio ut arator decumanum persequatur? Miserum atque iniquum ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad subsellia, ab usu rerum rusticarum ad insolitam litem atque iudicium. **XI. 27.** Quum omnibus in aliis vectigalibus, Asiae, Macedoniae, Hispaniae, Galliae, Africae, Sardiniae, ipsius Italiae, quae vectigalia sunt, quum in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor ac pignerator, non ereptor neque possessor soleat esse: tu de optimo, de iustissimo, de honestissimo genere hominum, hoc est, de aratoribus, ea iura constituebas, quae omnibus aliis essent contraria. Utrum est aequius, decumanum petere, an aratorem repetere? iudicium, integra re, an perdita, fieri? eum, qui manu quaesiverit, an eum, qui digito licitus sit, possidere? Quid? qui in singulis iugis arant, qui ab opere ipsi non recedunt, quo in numero magnus ante te praetorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit, quid facient? quum dederint Apronio, quod poposcerit, relinquent arationes? relinquent Larem familiarem suum? venient Syracusas, ut, te praetore videlicet, aequo iure, Apronium, delicias ac vitam tuam, iudi-

cio recuperatorio persequantur? 28. Verum esto: reperietur aliquis fortis et experiens arator, qui, quum tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, iudicio repetat et poenam octupli persequatur. Exspecto vim edicti, severitatem praetoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem postulat arator? Nihil, nisi ex edicto iudicium in octuplum. Quid Apronius? Non recusat. Quid praetor? Iubet recuperatores reiicere. Decurias scribamus. Quas decurias? De cohorte mea reiicies, inquit. Quid? ista cohors quorum hominum est? Volusii haruspici et Cornelii medici et horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum umquam iudicem nec recuperatorem dedit. Iniquos decumanis esse aiebat omnes, qui ullam agri glebam possiderent. Veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani convivii crapulam exhalassent. XII. O praeclarum et commemorandum iudicium! o severum edictum! o tutum perfugium aratorum!

29. Atque, ut intelligatis, cuiusmodi ista iudicia in octuplum, cuiusmodi istius de cohorte recuperatores existimati sint: sic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentia permissa, ut tantum ab aratore, quantum poposcisset, auferret, plus, quam deberetur, poposcisse? Considerate cum vestris animis vosmetipsi, ecquem putetis, praesertim quum id non solum avaritia, sed etiam imprudentia accipere potuerit. Multos necesse est. At ego omnes dico plus, ac multo plus, quam decumas, abstulisse. Cedo mihi unum ex triennio praeturae tuae, qui octupli damnatus sit. Damnatus? Immo vero, in quem iudicium ex edicto tuo postulatum sit. Nemo erat vide-

licet aratorum, qui iniuriam sibi factam queri posset: nemo decumanorum, qui grano amplius sibi, quam deberetur, deberi professus esset. Immo vero contra rapiebat et asportabat quantum a quoque volebat Apronius: omnibus autem locis aratores spoliati ac vexati querebantur: neque tamen ullum iudicium reperietur. 30. Quid est hoc? Tot viri fortes, honesti, gratiosi, tot Siculi, tot equites Romani ab uno homine nequissimo ac turpissimo laesi, poenam octupli sine ulla dubitatione commissam, non persequerentur? Quae causa, quae ratio est? Una illa, iudices, quam videtis: quod ultro etiam illusos se et irrisos ab iudicio discessuros videbant. Etenim quod esset iudicium, quum e Verris turpissimo flagitiosissimoque comitatu tres recuperatorum nomine assedisent, asseclae istius, non a patre ei traditi, sed a meretrícula commendati? 31. Ageret videlicet causam arator: nihil sibi frumenti ab Apronio relictum, bona sua etiam direpta: se pulsatum verberatumque diceret. Conferrent viri boni capita: de comissione loquerentur inter se, ac de mulierculis, si quas a praetore abeuntes possent deprehendere. Res agi videretur. Surrexisset Apronius, nova dignitas publicani, non ut decumanus, squaloris plenus ac pulveris: sed unguentis oblitus, vino vigiliisque languidus. Omnia primo motu ac spiritu suo, vini, unguenti, corporis odore complexset. Dixisset haec, quae vulgo dicere solebat, non se decumas emisse, sed bona fortunasque aratorum; non se decumanum esse Apronium, sed Verrem alterum, dominum illorum ac tyrannum. Quae quum dixisset, illi viri optimi de cohorte istius recuperatores, non de absolvendo Apronio deliberarent, sed quaererent, ecquo mo-

do petitem ipsum Apronio condemnare possent. XIII. 32. Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum quum decumanis, hoc est Apronio, permisisses, ut, quantum vellet, posceret, quantum poposcisset, auferret: hoc tibi defensionis ad iudicium tuum comparabas, habuisse te edictum, recuperatores daturum in octuplum? Si mehercule ex omni copia conventus Syracusani, splendidissimorum honestissimorumque hominum, faceres potestatem aratori, non modo reiciundi, sed etiam sumendi recuperatores; tamen hoc novum genus iniuriae ferre nemo posset, te, quum tuos omnes fructus publicano tradidisses et rem de manibus amisisses, tum bona tua repetere ac persequi lite atque iudicio. 33. Quum vero verbo iudicium sit in edicto, re quidem vera tuorum comitum, hominum nequissimorum, collusio cum decumanis, sociis tuis adque adeo procuratoribus: tamen audes illius iudicii mentionem facere; praesertim quum id non modo oratione mea, sed etiam re ipsa refellatur, quod in tantis incommodis aratorum iniuriisque decumanorum nullum ex isto praeclaro edicto non modo factum, sed ne postulatum quidem iudicium invenitur? 34. Erit tamen in aratores lenior, quam videtur. Nam, qui in decumanos octupli iudicium se daturum edixit, idem habuit in edicto, se in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc audet dicere aratoribus infestum aut inimicum fuisse? quanto lenior est, quam in publicanum? Edixit, ut, quod decumanus edidisset sibi dari oportere, id ab aratore magistratus Siculus exigeret. Quid reliqui est iudicii, quod in aratorem dari possit? Non malum est, inquit, esse istam formidinem: ut, quum exactum sit ab aratore, tamen ne se commoveat, reliquus metus

iudicii sit. Si iudicio a me vis exigere, remove Siculum magistratum: si hanc vim adhibes, quid opus est iudicio? Quis porro erit, quin malit decumanis tuis dare, quod poposcerint, quam ab asseclis tuis quadruplo condemnari?

XIV. 35. Illa vero praeclara est clausula edicti, quod omnium controversiarum, quae essent inter aratorem et decumanum, si uter velit, edicit, se recuperatores daturum. Primum, quae potest esse controversia, quum is, qui petere debet, aufert? et quum is non, quantum debetur, sed quantum commodum est, aufert; ille autem, unde ablatum est, iudicio suum recuperare nullo modo potest. Deinde in hoc homo luteus etiam callidus ac veterator esse vult, quod ita scribit, SI UTER VOLET, RECUPERATORES DABO. Quam lepide se furari putat! Utrique facit potestatem; sed utrum ita scripserit, si uter volet, an, si decumanus volet, nihil interest. Arator enim tuos istos recuperatores numquam volet.

36. Quid? Illa cuiusmodi sunt, quae ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honestissimo homine equiteque Romano, resistente Apronio et affirmante, se plus decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de area tolleret ante, quam cum decumano pactus esset. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, et imbri frumentum corrumpi in area patiebatur: quum illud edictum repente uberrimum et quaestuosissimum nascitur, ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam deportatas haberent. 37. Hoc edicto non Siculi (nam eos quidem iam superioribus edictis satis perdiderat atque afflixerat,) sed isti ipsi equites Romani, qui suum ius retinere se contra Apronium

posse erant arbitrati, splendidi homines, et aliis praetoribus gratiosi, vincti Apronio traditi sunt. Attendite enim, cuiusmodi édicta sint: NE TOLLAT, inquit, EX AREA, NISI ERIT PACTUS. Satis haec magna vis est ad inique paciscendum: malo enim plus dare, quam non mature ex area tollere. At ista vis Septitium et nonnullos Septitii similes non coerces, qui ita dicunt: Non tollam potius, quam paciscar. His hoc opponitur: deportatum habeas ante Kalend. Sext. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies praestituta tollere cogebat ex area; prohibitio tollendi, nisi pactus esset, vim adhibebat pactioni, non voluntatem.

XV. 38. Iam vero illud non solum contra legem Hieronicam, nec solum contra consuetudinem superiorum, sed etiam contra omnia iura Siculorum, quae habent a senatu populoque Romano, ne quis extra suum forum vadimonium promittere cogatur. Statuit iste, ut arator decumano, quo vellet decumanus, vadimonium promitteret; ut hic quoque Apronio, quum ex Leontino usque Lilybaeum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quaestus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam singulari consilio reperta ratio, quod edixerat, ut aratores iugera sationum suarum profiterentur. Quae res quum ad pactiones iniquissimas magnam vim habuit, sicut ostendam, neque ad ullam utilitatem reipublicae pertinuit, tum vero ad calumnias, in quas omnes inciderent, quos vellet Apronius. 39. Ut enim quisque contra voluntatem eius dixerat, ita in eum iudicium de professione iugerum postulabatur; cuius iudicii metu magnus a multis frumenti numerus ablatus magnaeque pecuniae coactae sunt: non quo iugerum

numerum vere profiteri esset difficile, aut amplius etiam profiteri, (quid enim in eo periculi esse posset?) sed caussa erat iudicii postulandi, quod ex edicto professus non esset. Iudicium autem quod fuerit isto praetore, si, quae cohors et qui comitatus fuerit, meministis, scire debetis. Quid igitur est, quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, iudices? Iniuriamne factam sociis? At videtis. Auctoritatem superiorum repudiatam? Non audebit negare. XVI. 40. Tantum Apronium isto praetore potuisse? Confiteatur necesse est. Sed vos fortasse, quod vos lex commonet, id in hoc loco quaeritis, num quas ex hisce rebus pecunias ceperit? Docebo cepisse maximas omnesque eas iniquitates, de quibus antea dixi, sui quaestus caussa constituisse convincam, si prius illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus usurum se putat, ex defensione eius deiecero.

Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais? An tu decumas, homo audacissime atque amentissime, vendidisti? Tu partes eas, quas te senatus populusque Romanus voluit, an fructus integros atque adeo bona fortunaeque aratorum omnes vendidisti? Si palam praeco iussu tuo praedicasset, non decumas frumenti, sed dimidias venire partes, et ita emptores accessissent, ut ad dimidias partes emendas; si pluris vendidisses tu dimidias, quam ceteri decumas, cuius mirum videretur? Quid vero, si praeco decumas pronuntiavit, re vera, hoc est, lege, edicto, conditione plus etiam, quam dimidia venierunt? tamen hoc tibi praeclarum putabis, te pluris, quod non licebat, quam ceteros, quod oportebat, vendidisse?—Pluris vendidisti decumas, quam ceteri. 41. Quibus rebus id assecutus es? Innocentia? Aspice aedem Castoris: deinde,

si audes, fac mentionem innocentiae. Diligentia? Codicis lituras tui contemplare in Sthenii Thermitani nomine: deinde aude te dicere diligentem. Ingenio? qui testes interrogari priore actione nolueris et iis tacitum os tuum praeberere malueris, quantumvis et te et patronos tuos ingeniosos esse dicito. Qua re igitur id, quod ais, assecutus es? Magna est enim laus, si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reliquisti. Tibi fortasse idoneus fuit nemo, quem imitarere. At te videlicet, inventorem rerum optimarum ac principem, imitabuntur omnes. 42. Quis aratorum, te praetore, decumam dedit? quis duas? quis non maximo se affectum beneficio putavit, quum tribus decumis pro una defungeretur, praeter paucos, qui propter societatem furtorum tuorum nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam senatusque bonitatem quid intersit. Senatus, quum temporibus reipublicae cogitur, ut decernat, ut alterae decumae exigantur, ita decernit, ut pecunia pro his decumis solvatur aratoribus: ut, quod plus sumitur, quam debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, quum tot decumas non senatusconsulto, sed novis edictis tuis nefariisque institutis exigeres et eriperes, magnum te fecisse arbitrabere, si pluris vendideris, quam L. Hortensius, pater istius Q. Hortensii, quam Cn. Pompeius, quam C. Marcellus: qui ab aequitate, ab lege, ab institutis non recesserunt? 43. An tibi unius anni aut biennii ratio habenda fuit: salus provinciae, commoda rei frumentariae, ratio reipublicae in posteritatem fuit negligenda? quum ita rem constitutam accepisses, ut et populo Romano satis frumenti ex Sicilia suppeditaretur et aratoribus tamen arare atque agros colere

expediret: quid effecisti? quid assecutus es? Ut populo Romano, te praetore, nescio quid ad decumas accederet, deserendas arationes relinquendasque curasti. Successit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quam Metellus? tu laudis et honoris cupidior? tibi enim consulatus quaerebatur, Metello paternus honor et avitus negligebatur. Multo minoris vendidit non modo, quam tu, sed etiam quam qui ante te venderunt. XVII. Quaero, si ipse excogitare non potuerat, quemadmodum quam plurimo venderet: ne tua quidem recentia proximi praetoris vestigia persequi poterat, ut tuis praeclaris, abs te principe inventis et excogitatis edictis atque institutis uteretur? 44. Ille vero tum se Metellum minime fore putasset, si te ulla in re imitatus esset: qui ab urbe Roma, quod nemo umquam post hominum memoriam fecit, quum sibi in provinciam proficiscendum putaret, litteras ad Siciliae civitates misit, per quas hortatur et rogat, ut arent, ut serant in beneficio populi Romani. Hoc petit aliquanto ante adventum suum: et simul ostendit, se lege Hieronica venditurum, hoc est, in omni ratione decumarum nihil isti simile facturum. Atque haec non cupiditate aliqua scribit inductus, ut in alienam provinciam mittat litteras ante tempus; sed consilio, ne, si tempus sationis praeteriisset, granum ex provincia Sicilia nullum haberemus. 45. Cognoscite Metelli litteras. Recita epistolam L. Metelli. LITTERAE L. METELLI. XVIII. Hae litterae, iudices, L. Metelli, quas audistis, hoc, quantum est ex Sicilia frumenti hornotini, exaraverunt: glebam commosset in agro decumano Siciliae nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem, an ab Siculis, qui Romam frequen-

tissimi convenerant, negotiatoribusque Siciliae doctus est? Quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquissimos Siciliae patronos, quanti ad Cn. Pompeium, consulem designatum, ceterosque illius provinciae necessarios fieri soliti sint, quis ignorat? Quod quidem iudicium nullo umquam de homine factum est, ut absens accusaretur ab iis palam, quorum in bona liberosque summum imperium potestatemque haberet. Tanta vis erat iniuriarum, ut homines quidvis perpeti, quam non de istius pravitate et iniuriis deplorare et conqueri mallent. 46. Quas litteras quum ad omnes civitates prope suppliciter misisset Metellus, tamen antiquum modum sationis nulla ex parte assequi potuit: diffugerant enim permulti, id quod ostendam: non solum arationes, sed etiam sedes suas patrias, istius iniuriis exagitati, reliquerant.

Non mehercule criminis augendi caussa dicam, iudices: sed, quem ipse accepi oculis animoque sensum, hunc vere apud vos, et, ut potero, planissime exponam. 47. Nam, quum quadriennio post in Siciliam venissem, sic mihi affecta visa est, ut hae terrae solent, in quibus bellum acerbum diuturnumque versatum est. Quos ego campos antea collesque nitidissimos viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc ac desertos videbam, ut ager ipse cultorem considerare ac lugere dominum videretur. Herbitensis ager, Hennensis, Murgentinus, Assorinus, Imacharensis, Agyrinensis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non solum iugerum, sed etiam dominorum multitudinem quaereremus: Aetnensis vero ager, qui solebat esse cultissimus, et, quod caput est rei frumentariae, campus Leontinus, cuius antea species haec erat, ut, quum obsitum vidisses, annonae caritatem

non vererere, sic erat deformis atque horridus, ut in uberrima Siciliae parte Siciliam quaereremus. Labefactarat enim vehementer aratores iam superior annus, proximus vero funditus everterat. XIX. 48. Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum? tu in tanta improbitate, tu in tanta acerbitate, in tot et tantis iniuriis, quum in arationibus et in earum rerum iure provincia Sicilia consistat, eversis funditus aratoribus, relictis agris, quum in provincia tam locuplete ac referta non modo rem, sed ne spem quidem ullam reliquam cuiquam feceris, aliquid te populare putabis habere, quum dices, te pluris, quam ceteros, decumas vendidisse? Quasi vero aut populus Romanus hoc voluerit, aut senatus hoc tibi mandaverit, ut, quum omnes aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in posterum fructu illo commodoque rei frumentariae populum Romanum privares; deinde, si quam partem tuae praedae ad summam decumarum addidisses, bene de republica, bene de populo Romano meritis viderere.

Atque perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas eius reprehendenda, quod propter gloriae cupiditatem, ut aliquos summa decumarum vinceret, acerbior legem, duriora edicta interposuerit, omnium superiorum auctoritatem repudiarit. 49. Magno tu decumas vendidisti. Quid, si doceo, te non minus domum tuam avertisse, quam Romam misisse decumarum nomine? quid habet populare oratio tua, quum ex provincia populi Romani aequam partem tu tibi sumpseris, atque populo Romano miseris? quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abstulisse, quam populo Romano misisse: tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam

iactaturum, et populo se ac coronae daturum? Haec vos antea, iudices, audistis: verum fortasse ita audistis, ut auctorem rumorem haberetis, sermonemque omnium. Cognoscite nunc innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam: ut simul illam quoque eius vocem improbam agnoscatis, qui se uno quaestu decumarum omnia sua pericula redempturum esse dicebat. XX. 50. Audimus hoc iamdiu, iudices: nego quemquam esse vestrum, quin saepe audierit, socios istius fuisse decumanos. Nihil aliud arbitror in istum falso esse dictum ab iis, qui male de isto existimarint, nisi hoc. Nam socii putandi sunt, quos inter res communicata est. Ego rem totam fortunaeque aratorum omnes istius fuisse dico: Apronium Veneriosque servos, quod isto praetore fuit novum genus publicanorum, ceterosque decumanos procuratores istius quaestus et administros rapinarum fuisse dico. 51. Quo modo hoc doces? Quo modo ex locatione illa columnarum docui istum esse praedatum? Opinor, ex eo maxime, quod iniquam legem novamque dixisset. Quis enim umquam conatus est iura omnia et consuetudinem omnium commutare cum vituperatione sine quaestu? Pergam atque insequar longius. Iniqua lege vendebas, quo pluris venderes. Cur, iam addictis et venditis decumis, quum iam ad summam decumarum nihil, ad tuum quaestum multum posset accedere, subito atque ex tempore nova nascebantur edicta? Nam ut vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitteretur, ut ex area, nisi pactus esset, arator ne tolleretur, ut ante Kalend. Sext. decumas deportatas haberet: haec omnia, iam venditis decumis, anno tertio te edixisse dico; quae si reipublicae caussa faceres, in vendendo essent pro-

nuntiata: quia tua caussa faciebas, quod erat imprudentia praetermissum, id quaestu ac tempore admonitus reprehendisti. 52. Illud vero cui probari potest, te sine tuo quaestu, ac maximo quaestu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui fortunarumque periculum neglexisse, ut, quum totius Siciliae quotidie gemitus querimoniasque audires; quum, ut ipse dixisti, reum te fore putares; quum huiusce iudicii discrimen ab opinione tua non abhorreret: paterere tamen aratores indignissimis iniuriis vexari ac diripi? Profecto, quamquam es singulari crudelitate et audacia, tamen abs te totam alienari provinciam, tot homines honestissimos ac locupletissimos tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem et cogitationem salutis tuae pecuniae cupiditas ac praesens illa praeda superaret. 53. Etenim, quoniam summam et numerum iniuriarum, iudices, vobis non possum exponere; singillatim autem de unius cuiusque incommodo dicere infinitum est: genera ipsa iniuriarum, quaeso, cognoscite.

XXI. Nympho est Centuripinus, homo navus et industrius, experientissimus ac diligentissimus arator. Is quum arationes magnas conductas haberet, (quod homines etiam locupletes, sicut ille est, in Sicilia facere consueverunt,) easque magna impensa magnoque instrumento tueretur: tanta ab isto iniquitate oppressus est, ut non modo arationes relinqueret, sed etiam ex Sicilia profugeret Romamque una cum multis ab isto eiectis veniret. Fecit, ut decumanus Nymphonem negaret ex edicto illo praeclaro, quod nullam ad aliam rem, nisi ad huiusmodi quaestus pertinebat, numerum iugerum professum esse. 54. Nympho quum se vellet aequo iudicio defendere,

iste viros optimos recuperatores dat, eundem illum medicum Cornelium (is est Artemidorus Pergaeus, qui in sua patria dux isti quondam et magister ad despoliandum Dianae templum fuit,) et haruspicem Volusium et Valerium praeconem. Nympho, antequam plane constitit, condemnatur. Quanti, fortasse quaeritis. Nulla erat edicti poena certa. Frumenti eius omnis, quod in areis esset. Sic Apronius decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum atque celatum, sed tritici septem millia medimnum ex Nymphonis arationibus edicti poena, non redemptionis aliquo iure tollit. XXII. 55. Xenonis Menaeni, nobilissimi hominis, uxoris fundus erat colono locatus. Colonus, quod decumanorum iniurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem iudicium dabat illud suum damnatorium de iugerum professione. Xeno ad se pertinere negabat: fundum elocatum esse dicebat. Dabat iste iudicium, SI PARERET, iugera eius fundi esse plura, quam colonus esset professus, tum uti Xeno damnaretur. Dicebat ille, non modo non arasse se, id quod satis erat, sed nec dominum eius esse fundi nec locatorem: uxoris esse: eam ipsam suum negotium gerere: ipsam locavisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore et summa auctoritate praeditus, M. Cossutius. Iste nihilominus iudicium [H-S LXXX] dabat. Ille, tametsi recuperatores de cohorte latronum sibi parari videbat, tamen iudicium accepturum se esse dicebat. Tum iste magna voce Veneriis imperat, ut Xeno audiret, *Dum res iudicetur, hominem ut asservent; quum iudicatum sit, ad se adducant.* Et illud simul dixit se non putare, illum, si propter divitias poenas damnationis contemneret, etiam virgas contemnere.

Hac ille vi et hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iste imperavit, exsolvit. XXIII. 56. Polemarchus est Murgentinus, vir bonus atque honestus. Is, quum pro iugeribus quinquaginta medimna dcc decumae imperarentur, quod recusabat, domum ad istum [in ius] eductus est: et, quum iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est, quod, nisi mulieri et decumano, patebat alii nemini. Ibi, quum pugnis et calcibus conscissus esset, qui dcc medimnis decidere noluisset, mille promisit. Eubulides est Grosphus, Centuripinus, homo quum virtute et nobilitate domi suae, tum etiam pecunia princeps. Huic homini, iudices, honestissimae civitatis honestissimo non modo frumenti scitote, sed etiam vitae et sanguinis tantum relictum esse, quantum Apronii libido tulit. Nam vi, malo, plagis adductus est, ut frumenti daret, non quantum haberet, sed quantum cogeretur. 57. Sostratus et Numenius et Nymphodorus, eiusdem civitatis, quum ex agris, tres fratres consortes, profugissent, quod iis plus frumenti imperabatur, quam quantum exarant: hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit, omne instrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit. Postea quum ad eum Nymphodorus venisset Aetnam et oraret, ut sibi sua restituerentur: hominem corripit ac suspendi iussit in oleastro quodam, quae est arbor, iudices, in foro. Tamdiu pependit in arbore socius amicusque populi Romani in sociorum urbe ac foro, colonus aratorque vester, quamdiu voluntas Apronii tulit.

58. Genera iamdudum innumerabilium iniuriarum, iudices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem iniuriarum praetermitto. Vos ante oculos animosque vestros tota Sicilia decumanorum

hos impetus, aratorum direptiones, huius importunitatem, Apronii regnum proponite. Contempsit Siculos: non duxit homines: nec ipsos ad persequendum vehementes fore et vos eorum iniurias leviter laturos existimavit. XXIV. 59. Esto: falsam de illis habuit opinionem, malam de vobis; verumtamen quum de Siculis male mereretur, cives Romanos coluit, his indulgit, eorum voluntati et gratiae deditus fuit. Iste cives Romanos? At nullis inimicior aut infestior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto secures, crucem denique illam praetermitto, quam civibus Romanis testem humanitatis in eos ac benevolentiae suae voluit esse: mitto, inquam, haec omnia, atque in aliud dicendi tempus relicto: de decumis, de civium Romanorum conditione in arationibus disputo: qui quemadmodum essent accepti, iudices, audistis ex ipsis. Bona sibi erepta esse dixerunt. 60. Verum haec, quoniam eiusmodi caussa fuit, ferenda sunt: nihil valuisse aequitatem, nihil consuetudinem: damna denique, iudices, nulla tanta sunt, quae non viri fortes, magno ac libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Romanis non obscuris neque ignotis, sed honestis et illustribus, manus ab Apronio, isto praetore, sine ulla dubitatione afferebantur? quid expectatis? quid a me amplius dicendum putatis? An id agendum, ut eo celerius de isto transigamus, quo maturius ad Apronium possimus, id quod ego illi iam in Sicilia pollicitus sum, pervenire? qui C. Matrinium, iudices, summa virtute hominem, summa industria, summa gratia, Leontinis in publico biduum tenuit. Atque ab Apronio, iudices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia libidinesque ac-

commodato, equitem Romanum scitote biduum cibo tectoque prohibitum: biduum Leontinis in foro custodiis Apronii retentum atque servatum, neque ante dimissum, quam ad conditiones eius depactus est. XXV. 61. Nam quid ego de Q. Lollio, iudices, dicam, equite Romano spectato atque honesto? Clara res est, quam dicturus sum, tota Sicilia celeberrima atque notissima: qui quum araret in Aetnensi, quumque is ager Apronio cum ceteris agris esset traditus; equestri vetere illa et auctoritate et gratia fretus affirmavit se decumanis plus quam deberet, non daturum. Refertur eius sermo ad Apronium. Enimvero iste ridere ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de ceteris rebus audisse. Mittit ad hominem Venerios: (hoc quoque attendite, apparitores a praetore assignatos habuisse decumanum; si hoc mediocre argumentum videri potest, istum decumanorum nomine ad suos quaestus esse abusum:) adducitur a Veneriis atque adeo attrahitur Lollius commode, quum Apronius e palaestra redisset, et in triclinio, quod in foro Aetnae straverat, decubuisset. 62. Statuitur Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio. Non mehercule, quae loquor, crederem, iudices, tametsi vulgo audieram, nisi mecum ipse senex, quum mihi atque huic voluntati accusationis meae lacrimans gratias ageret, summa cum auctoritate esset locutus. Statuitur, ut dico, eques Romanus, prope annos xc natus, in Apronii convivio, quum interea Apronius caput atque os suum unguento perfricaret. Quid est, Lolli? inquit. Tu, nisi malo coactus, recte facere nescis? Homo quid ageret; taceret, responderet; quid faceret denique, illa auctoritate et aetate praeditus, nesciebat. Apronius interea caenam ac pocula posce-

bat. Servi autem eius, qui et moribus iisdem essent, quibus dominus, et eodem genere ac loco nati, praeter oculos Lollii haec omnia ferebant. Ridere convivae; cachinnari ipse Apronius: nisi forte existimatis eum in vino ac luxu non risisse, qui nunc in periculo atque exitio suo risum tenere non possit. Ne multa, iudices: his contumeliis scitote Q. Lollium coactum ad Apronii leges conditionesque venisse. 63. Lollius, aetate et morbo impeditus, ad testimonium dicendum venire non potuit. Quid opus est Lollio? Nemo hoc nescit; nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo abs te interrogatus, nunc se primum hoc dicet audire. M. Lollius, eius filius, adolescens lectissimus, praesto est: huius verba audietis. Nam Q. Lollius eius filius, qui Calidium accusavit, adolescens et bonus et fortis et in primis disertus, quum his iniuriis contumeliisque commotus in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est: cuius mortis causam fugitivi sustinent; re quidem vera nemo in Sicilia dubitat, quin eo sit occisus, quod habere clausa non potuerit sua consilia de Verre. Iste porro non dubitabat, quin is, qui alium antea studio adductus accusasset, sibi advenienti praesto esset futurus, quum esset parentis iniuriis et domestico dolore commotus.

XXVI. 64. Iamne intelligitis, iudices, quae pestis, quae immanitas in vestra antiquissima, fidelissima proximaque provincia versata sit? Iam videtis, quam ob causam Sicilia, tot hominum furta antea, rapinas, iniquitates ignominiasque perpressa, non potuerit hoc novum ac singulare atque incredibile genus iniuriarum contumeliarumque perferre? Iam omnes intelligunt, cur universa provincia defensorem suae salutis

eum quaesiverit*, cuius iste fidei, diligentiae, perseverantiae nulla ratione eripi possit. Tot iudiciis interfuistis: tot homines nocentes et improbos accusatos et vestra et superiorum memoria scitis esse: eum quem vidistis, eum quem audistis in tantis furtis, in tam apertis, in tanta audacia, tanta impudentia esse versatum? 65. Apronius stipatores Venerios secum habebat: ducebat eos circum civitates: publice sibi convivia parari, sterni triclinia et in foro sterni iubebat: eo vocari homines honestissimos, non solum Siculos, sed etiam equites Romanos: ut, quicum vivere nemo umquam, nisi turpis impurusque voluisset, ad eius convivium spectatissimi atque honestissimi viri tenerentur. Haec tu, omnium mortalium profligatissime ac perditissime, quum scires, quum audires quotidie, quum videres; si sine tuo quaestu maximo fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere atque concederes? tantum apud te quaestus Apronii, tantum eius sermo inquinatissimus et blanditiae flagitiosae valuerunt, ut numquam animum tuum curarum fortunarum cogitatioque tangeret? 66. Cernitis, iudices, quod et quantum incendium decumanorum impetu non solum per agros, sed etiam per reliquas fortunas aratorum neque solum per bona, sed etiam per iura libertatis et civitatis, isto praetore pervaserit. Videtis pendere alios ex arbore; pulsari autem alios et verberari: porro alios in publico custodiri: destitui alios in convivio; condemnari alios a medico et praecone praetoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri ac diripi. Quid est hoc? populi Romani imperium? populi Romani leges? iudicia? socii fideles? provincia suburbana? Nonne omnia potius eiusmodi sunt, quae, si

Athenio vicisset, in Sicilia non fecisset? non, inquam, iudices, esset ullam partem istius nequitiae fugitivorum insolentia consecuta.

XXVII. Privatum hoc modo; quid? publice civitates quemadmodum tractatae sunt? Audistis per multa, iudices, testimonia civitatum, et reliquarum audietis. 67. Ac primum de Agyrinensi populo, fideli et illustri, breviter cognoscite. Agyrinensis est in primis honesta civitas Siciliae, hominum ante hunc praetorem locupletium summorumque aratorum. Eius agri decumas quum emisset idem Apronius, Agyrium venit. Qui quum eo cum apparitoribus, id est, cum vi ac minis venisset, poscere pecuniam grandem coepit, ut accepto lucro discederet; nolle se negotii quidquam habere dicebat, sed accepta pecunia quam primum aliam civitatem occupare. Sunt omnes Siculi non contemnendi, si per nostros magistratus liceat: sed homines et satis fortes et satis plane frugi ac sobrii; et in primis haec civitas, de qua loquor, iudices. 68. Itaque homini in primis improbissimo respondent Agyrinenses, sese decumas ei, quemadmodum deberent, daturos: lucrum, quum ille magno praesertim emisset, non addituros. Apronius certior facit istum, cuius res erat, quid rei esset.

XXVIII. Statim, tamquam coniuratio aliqua Agyrii contra rempublicam facta, aut legatus praetoris pulsatus esset, ita Agyrio magistratus et quinque primi accitu istius evocantur. Veniunt Syracusas: praesto est Apronius: ait, eos ipsos, qui venissent, contra edictum praetoris fecisse. Quaerebant, quid? Respondebat se ad recuperatores esse dicturum. Iste, aequissimus homo, formidinem illam suam miseris Agyrinensibus iniiciebat: recuperatores se do

cohorte sua daturum minabatur. Agyrinenses, viri fortissimi, iudicium se passuros esse dicebant. 69. Ingerebat iste Artemidorum Cornelium medicum, Valerium praeconem, Tlepoleum pictorem et eiusmodi recuperatores, quorum civis Romanus nemo erat, sed Graeci sacrilegi, iampridem improbi, repente Corneli. Videbant Agyrinenses, quidquid ad eos recuperatores Apronius attulisset, illum perfacile probaturum. Condemnari cum istius invidia infamiaque malebant, quam ad eius conditiones pactionesque accedere. Quaerebant, quae in verba recuperatores daret. Respondebat, SI PARERET, ADVERSUS EDICTUM PECISSE, quae se in iudicio dicturum esse dicebat. Iniquissimis verbis, improbissimis recuperatoribus, conflictari malebant, quam quidquam cum isto sua voluntate decidere. Summittebat iste Timarchidem, qui moneret eos, si saperent, ut transigerent. Pernegabant. Quid ergo? In singulos H-S quinquagenis millibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iste clare, omnibus audientibus, QUI DAMNATUS ERIT, inquit, VIRGIS AD NECEM CAEDETUR. Hic illi flentes rogare atque orare coeperunt, ut suas sibi segetes fructusque omnes arationesque vacuas Apronio tradere liceret, ut ipsi sine ignominia molestiaque discederent. 70. Hac lege, iudices, decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortensius, si volet, magno Verrem vendidisse. XXIX. Haec conditio fuit isto praetore aratorum, ut secum praeclare agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tradere liceret. Multas enim cruces propositas effugere cupiebant. Quantum Apronius edidisset deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne, si plus edidisset, quam quantum natum esset? Etiam. Quomodo? Magistratus ex istius

edicto exigere debebant. At arator repetere poterat: verum Artemidoro recuperatore. Quid, si minus arator dedisset, quam poposcisset Apronius? Iudicium in aratorem in quadruplum. Ex quo iudicium numero? Ex cohorte praetoris praeclara hominum honestissimorum. Quid amplius? Minus te iugerum professum esse dico: recuperatores reïce, quod adversum edictum feceris. Ex quo numero? Ex eadem cohorte. Quid erit extremum? Si damnatus eris, (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quae poterat esse?) virgis te ad necem caedi necesse erit. His legibus, his conditionibus, erit quisquam tam stultus, qui decumas venisse arbitretur? qui aratori novem partes reliquas factas esse existimet? qui non intelligat, istum sibi quaestui praedaeque habuisse bona, possessiones, fortunas aratorum? Virgarum metu Agyrinenses, quod imperatum esset, facturos se esse dixerunt. XXX. 71. Accipite nunc, quid imperarit: et dissimulate, si potestis, vos intelligere, ipsum praetorem, id quod tota Sicilia perspexit, redemptorem decumarum atque adeo aratorum dominum ac regem fuisse. Imperat Agyrinensibus, ut decumas ipsi publice accipiant: Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui pretium diligentissime exquisisti, qui, ut ais, magno vendidisti: quare putabas emptori lucrum addi oportere? Esto; putabas. Quamobrem imperabas, ut adderent? Quid est aliud, capere et conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non est vi atque imperio cogere invitos lucrum dare alteri, hoc est, pecuniam dare? 72. Age, quid tum? Si Apronio, deliciis praetoris, lucelli aliquid iussi sunt dare, putate Apronio datum, si Apronianum lucellum ac non praetoria praeda vobis

videbitur. Imperas, ut decumas accipiant, Apronio dent lucri tritici medimnum XXXIII. Quid hoc est? Una civitas ex uno agro plebei Romanae prope menstrea cibaria praetoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidisti, quum tantum lucri decumano sit datum? Profecto, si pretium exquississes diligenter, tum, quum vendebas, x medimna potius addidissent, quam H-S 100 postea. Magna praeda videtur: audite reliqua et diligenter attendite, quo minus miremini, Siculos re necessaria coactos auxilium a patronis, a consulibus, ab senatu, ab legibus, ab iudiciis petivisse. 73. Ut probaret Apronius hoc triticum, quod ei dabatur, imperat Agyrinensibus Verres, ut in medimna singula dentur Apronio sestertii III. XXXI. Quid est hoc? tanto numero frumenti, lucri nomine, imperato et expresso, nummi praeterea exiguntur, ut probetur frumentum? an poterat non modo Apronius, sed quivis, exercitui si metiendum esset, improbare Siculum frumentum, quod isti ex area, si vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus imperio tuo datur et cogitur. Non est satis. Nummi praeterea imperantur. Dantur. Parum est. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur: iubes H-S xxx lucri dari. Ita ab una civitate, vi, minis, imperio iniuriaque praetoris eripiuntur tritici medimnum XXXIII, et praeterea H-S LX. At haec obscura sunt? aut, si omnes homines velint, obscura esse possunt? quae tu palam egisti, in conventu imperasti, omnibus inspectantibus coegisti; qua de re Agyrinenses magistratus et quinque-primi, quos tu tui quaestus caussa evocasti, acta et imperia tua domum ad senatum suum renuntiaverunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, litteris publicis

mandata est: quorum legati, homines nobilissimi, Romae sunt, qui hoc idem pro testimonio dixerunt. 74. Cognoscite Agyrinensium publicas litteras, deinde testimonium publicum civitatis. Recita litteras publicas. LITTERAE PUBLICAE. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Animadvertistis in hoc testimonio, iudices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen est, principem suae civitatis, lacrimantem testari ac dicere, numquam post populi Romani nomen ab Siculis auditum et cognitum, Agyrinenses contra quemquam infimum civem Romanum dixisse aut fecisse quippiam; qui nunc contra praetorem populi Romani magnis iniuriis et magno dolore publice testimonium dicere cogerentur. Uni, mehercule, huic civitati, Verres, obsistere tua defensio non potest: tanta auctoritas est in eorum hominum fidelitate, tantus dolor in iniuria, tanta religio in testimonio. Verum non una te tantum, sed universae, similibus afflictæ incommodis, legationibus ac testimoniis publicis persequuntur.

XXXII. 75. Etenim deinceps videamus, Herbitensis civitas honesta et antea copiosa quemadmodum spoliata ab isto ac vexata sit. At quorum hominum? summorum aratorum, remotissimorum a foro, iudiciis, controversiis, quibus parcere et consulere, homo impurissime, et quod genus hominum studiosissime conservare debuisti. Primo anno venierunt eius agri decumæ tritici modium XVIII. Atidius, item istius minister in decumis, quum emisset, et praefecti nomine quum venisset Herbitam cum Veneriis, locusque ei publice, quo deverteretur, datus esset: coguntur Herbitenses ei lucri dare tritici modium XXXVII millia, quum decumae venissent tritici modium XVIII.

Atque hoc tantum lucri coguntur dare publice, quum iam privatim aratores ex agris spoliati atque exagitati decumanorum iniuriis profugissent. 76. Anno secundo quum emisset Apronius decumas tritici modium xxvccc, et ipse Herbitam cum illa sua praedonum copia manuque venisset: populus publice coactus est ei conferre lucri tritici modium xxi, et accessionem H-S cto cto. De accessione dubito, an Apronio ipsi data sit, merces operae pretiumque impudentiae. De tritici quidem numero tanto, quis potest dubitare, quin ad istum praedonem frumentarium, sicut Agyrinense frumentum, pervenerit? Anno vero tertio in hoc agro consuetudine usus est regia. XXXIII. Solere aiunt barbaros reges Persarum ac Syrorum plures uxores habere: his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Haec civitas mulieri redimiculum praebeat, haec in collum, haec in crines: ita populos habent universos non solum conscios libidinis suae, verum etiam administros. 77. Eamdem istius, qui se regem Siculorum esse ducebat, licentiam libidinemque fuisse cognoscite. Aeschrionis Syracusani uxor est Pippa, cuius nomen istius nequitia tota Sicilia pervulgatum est; de qua muliere versus plurimi supra tribunal et supra praetoris caput scribebantur. Hic Aeschrio, Pippae vir adumbratus, in Herbitensibus decumis novus instituitur publicanus. Herbitenses quum viderent, si ad Aeschrionem pretium recidisset, se ad arbitrium libidinosissimae mulieris spoliatum iri: liciti sunt usque eo, quoad se efficere posse arbitrabantur. Supra adiecit Aeschrio: neque enim metuebat, ne, praetore Verre, decumana mulier damno affici posset. Addicitur medimnũ vñc millibus dimidio fere pluris,

quam superiore anno. Aratores funditus evertebantur: et eo magis, quod iam superioribus annis exhausti erant ac paene perdit. Intellexit iste, ita magno venisse, ut amplius ab Herbitensibus exprimi non posset. Demit de capite medimnū 100. Iubet in tabulas pro medimnis viii referri viii. 78. Hordei decumas eiusdem agri Docimus emerat. XXXIV. Hic est Docimus, ad quem iste deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Huius Tertiae plus etiam, quam Pippae, plus quam ceterarum, ac prope dicam tantum apud istum in Siciliensi praetura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo praetoris aemuli, non molesti, muliercularum taeterrimarum improbissimi cognitores, incipiunt postulare, poscere, minari: non poterant tamen, quum cuperent, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimescebant. Quum omni ratione tamen illi calumniarentur; promittunt Herbitenses vadimonium Syracusas. Eo posteaquam ventum est, coguntur Aeschrioni, id est, Pippae, tantum dare, quantum erat de capite demptum, tritici modium c13 c13 c13 dc. Mulierculae publicanae noluit ex decumis nimium lucri dare, ne forte ab nocturno suo quaestu animum ad vectigalia redimenda transferret. 79. Transactum putabant Herbitenses, quum iste, quid de hordeo, inquit, et de Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? Atque hoc agebat in cubiculo, iudices, atque in lectulo suo. Negabant illi quidquam sibi esse mandatum. Non audio: numerate H-S xii. Quid facerent miseri? aut quid recusarent? praesertim quum in lectulo decumanae mulieris vestigia viderent recentia, quibus illum inflammari ad perseverandum intelligebant? Ita civitas una sociorum at-

que amicorum duabus taeterrimis mulierculis Verre praetore vectigalis fuit. Atque ego nunc eum frumenti numerum et eas publice pecunias decumanis ab Herbitensibus datas esse dico: quo illi frumento et quibus pecuniis tamen ab decumanorum iniuriis cives suos non redemerunt. Perditis enim iam et direptis aratorum bonis haec decumanis merces dabatur, ut aliquando ex eorum agris atque ex urbibus abirent. 80. Itaque quum Philinus Herbitensis, homo disertus et prudens et domi nobilis, de calamitate aratorum et de fuga et de reliquorum paucitate publice diceret: animadvertistis, iudices, gemitum populi Romani, cuius frequentia huic caussae numquam defuit. Qua de paucitate aratorum alio loco dicam.

XXXV. Nunc illud, quod paene praeterii, non omnino relinquendum videtur. Nam, per deos immortales! quod de capite iste dempsit, quo tandem modo vobis non modo ferendum, verum etiam audiendum videtur? 81. Unus adhuc fuit post Romam conditam, (dii immortales faxint, ne sit alter!) cui respublica totam se traderet, temporibus coacta et malis domesticis, L. Sulla. Hic tantum potuit, ut nemo illo invito nec bona nec patriam nec vitam retinere posset: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum quum venderet, se praedam suam vendere. Eius omnes res gestas non solum obtinemus, verum etiam propter maiorum incommodorum et calamitatum metum, publica auctoritate defendimus. Unum hoc aliquot senatus consultis reprehensum decretumque est, ut, quibus ille de capite dempsisset, hi pecunias in aerarium referrent. Statuit senatus hoc, ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, a

populo factarum quaesitarumque rerum summas imminuere. 82. Illum viris fortissimis iudicarunt patres conscripti remittere de summa non potuisse: te mulieri taeterrimae recte remisisse senatores iudicabunt? Ille, de quo legem populus Romanus iusserat, ut ipsius voluntas ei posset esse pro lege, tamen in hoc uno genere veterum religione legum reprehenditur: tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege esse voluisti? In illo reprehenditur, quod ex ea pecunia remiserit, quam ipse quaesierat: tibi concedetur, qui de capite vectigalium populi Romani remisisti? XXXVI. 83. Atque in hoc genere audaciae multo etiam impudentius in decumis Segestensium versatus est: quas quum addixisset eidem illi Docimo, hoc est, Tertiae tritici modium quinque et accessionem ascripsisset H-S MD, coegit Segestenses a Docimo tantidem publice accipere: id quod ex Segestensium publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Audistis, quanti decumas acceperit a Docimo civitas, tritici modium quinque millibus et accessionem. Cognoscite nunc, quanti se vendidisse retulerit. LEX DECUMIS VENDUNDIS C. VERRE PR. Hoc nomine videtis tritici modium CICICICIC de capite esse dempta, quae quum de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de sanguine detraxisset aerarii, Tertiae mimae condonavit. Utrum impudentius ab sociis abstulit? an turpius meretrici dedit? an improbius populo Romano ademit? an audacius tabulas publicas commutavit? Ex horum severitate te ulla vis eripiet aut ulla largitio? Sed si eripuerit; non intelligis, haec, quae iamdudum loquor, ad aliam quaestionem atque ad peculatus iudicium pertinere?

84. Itaque hoc mihi reservabo genus totum integrum: ad illam, quam institui, caussam frumenti ac decumarum revertar.

Qui quum agros maximos ac feracissimos, per se ipsum, hoc est, per Apronium, Verrem alterum, depopularetur: ad minores civitates habebat alios, quos tamquam canes immitteret, nequam homines et improbos: quibus aut frumentum aut pecuniam publice cogebat dari. XXXVII. A. Valentius est in Sicilia, interpret: quo iste interprete non ad linguam Graecam, sed ad furta et flagitia uti solebat. Fit interpret hic, homo levis atque egens, repente decumanus. Emit agri Liparensis miseri atque ieiuni decumas tritici medimnis 100. Liparenses vocantur: ipsi accipere decumas et numerare Valentio coguntur lucri H-S xxx millia. Per deos immortales! utrum tibi sumes ad defensionem? tantone minoris te decumas vendidisse, ut ad medimna 100, xxx millia lucri statim sua voluntate civitas adderet, hoc est tritici medimnũ 11 millia? an, quum magno decumas vendidisses, te expressisse ab invitis Liparensibus hanc pecuniam? 85. Sed quid ego ex te quaero, quid defensurus sis, potius, quam cognoscam ex ipsa civitate, quid gestum sit? Recita testimonium publicum Liparensium; deinde, quemadmodum Valentio nummi sint dati. TESTIMONIUM PUBLICUM, QUOMODO SOLUTUM SIT, EX LITTERIS PUBLICIS. Etiamne haec tam parva civitas, tam procul a manibus tuis atque a conspectu remota, seiuncta a Sicilia, in insula inculta tenuique posita, cumulata aliis tuis maioribus iniuriis, in hoc quoque frumentario genere, praedae tibi et quaestui fuit? Quam tu totam insulam cuidam tuorum sodalium, sicut aliquod munusculum, condonaras:

ab hac etiam haec frumentaria lucra, tamquam a mediterraneis, exigebantur? Itaque qui tot annis agellos suos ante te praetorem redimere a piratis solebant, iidem seipsos a te pretio imposito redemerunt.

XXXVIII. 86. Quid vero? a Tissensibus, perparva et tenui civitate, sed aratoribus laboriosissimis frugalissimisque hominibus, nonne plus lucri nomine eripitur, quam quantum frumenti omnino exararent? ad quos tu decumanum Diognotum Venerium misisti, novum genus publicani. Cur hoc auctore non Romae quoque servi publici ad vectigalia accedunt? Anno secundo Tissenses H-S XXI lucri dare coguntur inviti: tertio anno XII modium tritici lucri Diognoto Venerio dare coacti sunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vectigalibus tanta lucra facit, vicarium nullum habet, nihil omnino peculii. Vos etiam nunc dubitate, si potestis, utrum tantum numerum tritici Venerius apparitor istius sibi acceperit, an huic exegerit. 87. Atque haec ex publico Tissensium testimonio cognoscite. TESTIMONIUM PUBLICUM TISSENSIUM. Obscure, iudices, praetor ipse decumanus est, quum eius apparitores frumentum a civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquanto plus ipsi lucri auferant, quam quantum populo Romano decumarum nomine daturi sunt? Haec aequitas in tuo imperio fuit, haec praetoris dignitas, ut servos Venerios Siculorum dominos esse velles. Hic delectus, hoc discrimen, te praetore, fuit, ut aratores in servorum numero essent, servi in publicanorum. XXXIX. 88. Quid? Amestratini miseri, impositis ita magnis decumis, ut ipsis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti sunt? Addicuntur decumae M. Caesio, quum adessent legati Amestrati-

ni. Statim cogitur Heraclius legatus numerare H-S XXII. Quid hoc est? quae est ista praeda? quae vis? quae direptio sociorum? Si erat Heraclio ab senatu mandatum, ut emeret: emisset; si non erat: qui poterat sua sponte pecuniam numerare? Caesio renuntiat se dedisse. 89. Cognoscite renuntiationem ex litteris publicis. Recita ex litteris publicis. LITTERAE PUBLICAE. Quo senatus consulto erat hoc legato permissum? Nullo. Cur fecit? Coactus est. Quis hoc dicit? Tota civitas. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Ab hac eadem civitate anno secundo simili ratione extortam esse pecuniam et Sex. Vennonio datam, ex eodem testimonio cognovistis. At Amestratinos, homines tenues, quum eorum decumas medimnis DCCC vendidisses Banobali Venerio, (cognoscite nomina publicanorum,) cogis eos plus lucri addere, quam quanti venierant, quum magno venissent. Dant Banobali medimna DCCCL, H-S MD. Profecto numquam iste tam amens fuisset, ut ex agro populi Romani plus frumenti servo Venerio, quam populo Romano tribui pateretur, nisi omnis ea praeda servi nomine ad istum ipsum perveniret. 90. Petrini, quum eorum decumae magno addictae essent, tamen invitissimi P. Naevio Turpioni, improbissimo homini, qui iniuriarum Sacerdote praetore damnatus est, H-S LI dare coacti sunt. Itane dissolute decumas vendidisti, ut, quum medimnū esset H-S XV, decumae autem medimnū III venissent, hoc est H-S XXXV, lucri decumano H-S LI darentur? At permagno decumas eius agri vendidisti. Videlicet gloriatur, non Turpioni lucrum datum esse, sed Petrinis pecuniam ereptam.

XL. 91. Quid? Halicyenses, quorum incolae de-

cumas dant, ipsi agros immunes habent, nonne huic eidem Turpioni, quum decumae C. med. venissent, H-S XVCLD dare coacti sunt? Si id, quod maxime vis, posses probare, haec ad decumanos lucra venisse, nihil te attigisse: tamen hae pecuniae, per vim atque iniuriam tuam captae et conciliatae, tibi fraudi et damnationi esse deberent: quum vero hoc nemini persuadere possis, te tam amentem fuisse, ut Apronium et Turpionem, servos homines, tuo liberorumque tuorum periculo divites fieri velles: dubitaturum quemquam existimas, quin illis emissariis haec tibi omnis pecunia quaesita sit? 92. Segestam item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decumanus immittitur. Is ab isto litteras affert, ut sibi contra omnia senatus consulta, contra omnia iura contraque legem Rupiliam extra forum vadimonium promittant aratores. Audite litteras, quas ad Segestanos miserit. LITTERAE C. VERRIS. Hic Venerius quemadmodum aratores eluserit, ex una pactione hominis honesti gratiosique cognoscite: in eodem enim genere sunt cetera. 93. Diocles est Panormitanus, Phimes cognomine, homo illustris ac nobilis. Arabat is agrum conductum in Segestano: (nam commercium in eo agro nemini est:) conductum habebat H-S sex millibus. Pro decuma, quum pulsatus a Venerio esset, decidit H-S XVI millibus et medimnis ICLIII. Id ex tabulis ipsius cognoscite. NOMEN DIOCLIS PANORMITANI. Huic eidem Symmacho C. Annaeus Brocchus, senator, homo eo splendore, ea virtute, qua omnes existimatis, nummos praeter frumentum coactus est dare. Venerione servo, te praetore, talis vir, senator populi Romani, quaestui fuit? XLI. Hunc ordinem si dignitate antecellere non existimabas, ne hoc quidem scie-

bas, iudicare? 94. Antea quum equester ordo iudicaret, improbi et rapaces magistratus in provinciis inserviebant publicanis: ornabant eos, quicumque in operis erant: quemcumque equitem Romanum in provincia viderant, beneficiis ac liberalitate prosequabantur: neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obfuit multis, quum aliquid contra utilitatem eius ordinis voluntatemque fecissent. Retinebatur hoc tum nescio quomodo quasi communi consilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumelia dignum putasset, ab universo ordine malo dignus iudicaretur: 95. tu sic ordinem senatorium despexisti, sic ad iniurias libidinesque tuas omnia coaequasti, sic habuisti statutum cum animo ac deliberatum, omnes, qui habitarent in Sicilia, aut qui Siciliam te praetore attigissent, iudices reiicere, ut illud non cogitares, tamen ad eiusdem ordinis homines te iudices esse venturum? in quibus, si ex ipsorum domestico incommodo nullus dolor insideret, tamen esset illa cogitatio, in alterius iniuria sese despectos, dignitatemque ordinis contemptam et abiectam. Quod mehercule, iudices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quemdam aculeum contumelia, quem pati prudentes ac viri boni difficillime possunt. 96. Spoliasti Siculos: solent enim esse in iniuriis suis muti. Vexasti negotiatores: inviti enim Romam raroque decedunt. Equites Romanos ad Apronii iniurias dedisti: quid enim iam nocere possunt, quibus non licet iudicare? quid, quum senatorem summis iniuriis afficis? quid aliud dicis, nisi hoc? cedo mihi etiam istum senatorem: ut hoc amplissimum nomen senatorium non modo ad invidiam imperitorum, sed etiam ad contumeliam im-

proborum natum esse videatur. 97. Neque hoc in uno fecit Annaeo, sed in omnibus senatoribus; ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Cassio, viro clarissimo et fortissimo, quum is eo ipso tempore, primo istius anno consul esset, tanta improbitate usus est, ut, quum eius uxor, femina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne decumanos auferre iusserit. Hunc tu in hac caussa testem, Verres, habebis: quoniam, iudicem ne haberes, providisti. 98. Vos autem, iudices, putare debetis, esse quiddam nobis inter nos commune atque coniunctum. Multa sunt imposita huic ordini munera, multi labores, multa pericula non solum legum ac iudiciorum, sed etiam rumorum ac temporum. Sic est hic ordo quasi propositus atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidiae circumflari posse videatur. In hac tam misera atque iniqua conditione vitae ne hoc quidem retinebimus, iudices, ut magistratibus nostris in obtinendo iure nostro ne contemptissimi ac despectissimi esse videamur? XLII. 99. Thermitani miserunt, qui decumas emerent agri sui. Magni sua putabant interesse, publice potius quamvis magno emi, quam in aliquem istius emissarium incidere. Appositus erat Venuleius quidam, qui emeret. Is liceri non destitit. Illi, quoad videbatur ferri aliquo modo posse, contenderunt: postremo liceri destiterunt: addicitur Venuleio tritici medimnũm viii millibus. Legatus Possidorus renuntiat. Quum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venuleio dantur, ne accedat, tritici mod. vii et praeterea H-S c13 c13. Ex quo facile apparet, quae merces decumani, quae praetoris praeda esse videatur. Cedo Thermitanorum mi-

hi litteras et testimonium. TABULAE THERMITANORUM ET TESTIMONIUM. 400. Imacharenses, iam omni frumento ablato, iam omnibus iniuriis tuis exinanitos, tributum facere miseros ac perditos coegisti: ut Apronio darent H-S XX millia. Recita decretum de tributis et publicum testimonium. SENATUS CONSULTUM DE TRIBUTO CONFERENDO. TESTIMONIUM IMACHARENSIUM. Hennenses, quum decumae venissent agri Hennensis medimnūm viicc, Apronio coacti sunt dare tritici modium XVIII, et H-S III millia. Quaeso, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano. Nam per omnes civitates, quae decumas debent, percurrit oratio mea: et in hoc genere nunc, iudices, versor, in quo non singillatim aratores eversi bonis omnibus sint, sed quae publice decumanis lucra data sunt, ut aliquando ex eorum agris atque urbibus expleti atque saturati cum hoc cumulo quaestus decederent. XLIII. 401. Calactinis quamobrem imperasti anno tertio, ut decumas agri sui, quas Calactae dare consueverant, Amestrati M. Caesio decumano darent? quod neque ante te praetorem illi fecerant neque tu ipse hoc ita statueras antea per biennium. Theomnastus Syracusanus in agrum Mutycensem cur abs te immissus est? qui aratores ita vexavit, ut illi in alteras decumas, id quod in aliis quoque civitatibus ostendam, triticum emere necessario propter inopiam cogerentur. 402. Iam vero ex Hyblensium pactionibus intelligetis, quae factae sunt cum decumano Cn. Sergio, sexies tantum, quam quantum satum sit, ablatum esse ab aratoribus. Recita sationes et pactiones ex litteris publicis. RECITA. PACTIONES HYBLENSIUM CUM CN. SERGIO EX LITTERIS PUBLICIS. Cognoscite item professiones satio-

num, et pactiones Menaenorum cum Venerio servo. Recita ex litteris publicis. PROFESSIONES SATI-
ONUM ET PACTIONES MENAENORUM CUM VENERIO SER-
VO EX LITTERIS PUBLICIS. Patiēmini, iudices, ab
sociis, ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis
laborant, vobis serviunt, qui ita plebem Romanam
ab sese ali volunt, ut sibi ac liberis suis tantum su-
persit, quo ipsi ali possint; ab his, per summam ini-
uriam, per acerbissimas contumelias, plus aliquanto
ablatum esse, quam natum sit? 103. Sentio, iudices,
moderandum mihi esse iam orationi meae fugiendam-
que vestram satietatem. Non versabor in uno genere
diutius et ita cetera de oratione mea tollam, ut tamen
in caussa relinquam. Audietis Agrigentinarum, for-
tissimorum virorum diligentissimorumque, querimonia-
rum: cognoscetis, iudices, Entellinorum, hominum
summi laboris summaeque industriae, dolorem et ini-
urias: Heracliensium, Gelensium, Soluntinorum in-
commoda proferentur: Catinensium, locupletissimo-
rum hominum amicissimorumque, agros vexatos ab
Apronio cognoscetis: Tyndaritanam, nobilissimam
civitatem, Cephaleditanam, Haluntinam, Apollonien-
sem, Enguinam, Capitinam, perditas esse hac iniqui-
tate decumarum intelligetis: Inensibus, Murgentinis,
Assorinis, Elorinis, Ietinis, nihil omnino relictum:
Citarinos, Acherinos, parvarum civitatum homines,
omnino abiectos esse ac perditos: omnes denique
agros decumanos per triennium populo Romano ex
parte decuma C. Verri ex omni reliquo vectigales
fuisse: et plerisque aratoribus nihil omnino super-
fuisse; si cui quid aut relictum aut remissum sit, id
fuisse tantum, quantum ex eo, quo istius avaritia
contenta fuit, redundarit.

XLIV. 104. Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, iudices, fere optimos ac nobilissimos, Aetnensem et Leontinum. Horum ego agrorum missos faciam quaestus triennii: unum annum eligam, quo facilius id, quod institui, explicare possim. Sumam annum tertium, quod et recentissimus est et ab isto ita administratus, ut, quum se certe decessurum videret, non laboraret, si aratorem in Sicilia nullum omnino esset relicturus. Agri Aetnensis et Leontini decumas agemus. Attendite, iudices, diligenter. Agri sunt feraces: annus tertius: decumanus Apronius. 105. De Aetnensibus perpauca dicam. Dixerunt enim ipsi priore actione publice. Memoria tenetis, Artemidorum Aetnensem, legationis eius principem, publice dicere, Apronium venisse Aetnam cum Veneriis: vocasse ad se magistratum: imperasse, ut in foro sibi medio lecti sternerentur: quotidie solitum esse non modo in publico, sed etiam de publico convivari; quum in eis conviviiis symphonia caneret, maximisque poculis ministraretur, retinere solitum esse aratores: atque ab iis non modo per iniuriam, sed etiam per contumeliam tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperasset. 106. Audistis haec, iudices, quae nunc ego omnia praetereo et relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de insolentia, nihil de singulari nequitia ac turpitudine: tantum de quaestu ac lucro dicam unius agri et unius anni, quo facilius vos coniecturam de triennio et de tota Sicilia facere possitis. Sed mihi Aetnensium brevis est ratio: ipsi enim venerunt, ipsi publicas litteras deportarunt: docuerunt vos, quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris praetoris, Apronius. Id, quaeso, ex ipsorum testimonio co-

gnoscite Recita testimonium Aetnensium. TESTIMONIUM AETNENSIVM. XLV. Quid ais? Dic, dic, quaeso, clarius, ut populus Romanus de suis vectigalibus, de suis aratoribus, de suis sociis atque amicis audiat. L MEDIMNUM, H-S L. Per deos immortales! unus ager uno anno ccc millia modium tritici et praeterea H-S L. lucri dat Apronio! Tantone minoris decumae venierunt, quam fuerunt; an, quum satis magno venissent, hic tantus tamen frumenti pecuniaeque numerus ab aratoribus per vim ablati est? Utrum enim horum dixeris, in eo culpa et crimen haerebit. 407. Nam illud quidem non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non pervenisse tantum. Ita te non modo publicis tenebo, sed etiam privatis aratorum pactionibus ac litteris: ut intelligas non te diligentiorum in faciendis furtis fuisse, quam me in deprehendendis. Hoc tu feres? hoc quisquam defendet? hoc hi, si aliter de te statuere voluerint, sustinebunt? Uno adventu, ex uno agro, Q. Apronium, praeter eam, quam dixi, pecuniam numeratam, ccc millia modium tritici lucri nomine sustulisse? 408. Quid? hoc Aetnenses soli dicunt? Immo etiam Centuripini, qui agri Aetnensis multo maximam partem possident: quorum legatis, hominibus nobilissimis, Androni et Arthemoni, senatus ea mandata dedit, quae publice ad civitatem ipsorum pertinebant; de iis iniuriis, quas cives Centuripini non in suis, sed in aliorum finibus acceperunt, senatus et populus Centuripinus legatos noluit mittere: ipsi aratores Centuripini, qui numerus est in Sicilia maximus hominum honestissimorum et locupletissimorum, tres legatos, cives suos, delegerunt, ut eorum testimonio non unius agri, sed prope totius Siciliae

calamitates cognosceretis. Arant enim tota Sicilia fere Centuripini: et hoc in te graviores certioresque testes sunt, quod ceterae civitates suis solum incommodis commoventur: Centuripini, quod in omnium fere finibus possessiones habent, etiam ceterarum civitatum damna ac detrimenta senserunt.

XLVI. 409. Verum, ut dixi, ratio certa est Aetnensium, et publicis et privatis litteris consignata. Meae diligentiae pensum magis in Leontino agro est exigendum propter hanc caussam, quod ipsi Leontini publice non sane me multum adiuverunt. Neque enim eos isto praetore hae decumanorum iniuria laeserunt; potius etiam, iudices, adiuverunt. Mirum fortasse hoc vobis aut incredibile videatur, in tantis aratorum incommodis Leontinos, qui principes rei frumentariae fuerint, expertes incommodorum atque iniuriarum fuisse. Hoc caussae est, iudices, quod in agro Leontino praeter unam Mnasistrati familiam glebam Leontinorum possidet nemo. Itaque Mnasistrati, hominis honestissimi atque optimi viri testimonium, iudices, audistis: ceteros Leontinos, quibus non modo Apronius in agris, sed ne tempestas quidem ulla nocere potuit, exspectare nolite. Etenim non modo incommodi nihil ceperunt: sed etiam in Apronianis illis rapinis in quaestu sunt compendioque versati. 410. Quapropter, quoniam me Leontina civitas atque legatio propter eam quam dixi caussam defecit: mihimet ineunda ratio et via reperiunda est, qua ad Apronii quaestum, sive adeo, qua ad istius ingentem immanemque praedam possim pervenire. Agri Leontini decumae anno tertio venierunt tritici medimnū xxxvi; hoc est, tritici modium ccxvi. Magno, iudices, magno: neque enim hoc possum ne-

gare. Itaque necesse est aut damnum aut certe non magnum lucrum fecisse decumanos. Hoc enim solet usu venire iis, qui magno redemerunt. 111. Quid, si ostendo, in hac una emptione lucri fieri tritici modium c? quid, si cc? quid, si ccc? quid, si cccc millia? Dubitabitis etiam, cui ista tanta praeda quaesita sit? Iniquum me esse quispiam dicet, qui ex lucri magnitudine coniecturam capiam furti atque praedae. Quid? si doceo, iudices, eos, qui cccc modium lucri faciunt, damnum facturos fuisse, si tua iniquitas, si tui ex cohorte recuperatores non intercederent: num quis poterit in tanto lucro tantaque iniquitate dubitare, quin propter improbitatem tam magnos quaestus feceris? propter magnitudinem quaestus improbus esse volueris? XLVII. 112. Quomodo igitur hoc assequar, iudices, ut sciam, quantum lucri factum sit? Non ex Apronii tabulis; quas ego quum conquirerem, non inveni: et quum in ius ipsum eduxi, expressi, ut conficere se tabulas negaret. Si mentiebatur: quamobrem removebat, si hae tabulae nihil tibi erant obfuturæ? si omnino nullas confecerat litteras: ne id quidem satis significabat, illum non suum negotium gessisse? Ea est enim ratio decumarum, ut sine plurimis litteris confici non possit. Singula enim nomina aratorum, et cum singulis pactiones decumanorum litteris persequi et conficere necesse est. Iugera professi sunt omnes aratores imperio atque instituto tuo: non opinor quemquam minus esse professum, quam, quantum arasset, quum tot cruces, tot supplicia, tot ex cohorte recuperatores proponerentur. In iugero Leontini agri medimnum fere tritici seritur, perpetua atque aequabili satione. Ager efficit cum octavo, bene ut agatur; verum, ut omnes

dii adiuvent, cum decumo; quod si quando accidit, tum fit, ut tantum decumae sit, quantum severis, hoc est, ut, quot iugera sint sata, totidem medimna decumae debeantur. 113. Hoc quum ita esset: primum illud dico, pluribus millibus medimnûm venisse decumas agri Leontini, quam quot millia iugerûm sata essent in agro Leontino. Quodsi fieri non poterat, ut plus quam decem medimna ex iugero exararent: medimnum autem ex iugero decumano dari oportebat, quum ager, id quod perraro evenit, cum decumo extulisset: quae erat ratio decumani, si quidem decumae, ac non bona venibant aratorum, ut pluribus aliquanto medimnis decumas emerent, quam iugera erant sata? In Leontino iugerum subscriptio ac professio non est plus xxx millium. XLVIII. Decumae xxxvi medimnûm venierunt. Erravit, aut potius insanivit Apronius? immo tum insanisset, si aratoribus id, quod deberent, licitum esset, et non, quod Apronius imperasset, necesse fuisset dare. 114. Si ostendam, minus tribus medimnis in iugerum neminem dedisse decumae: concedes, opinor, ut cum decumo fructus arationis perceptus sit, neminem minus tribus decumis dedisse. Atque hoc in beneficii loco petatum est ab Apronio, ut in iugera singula ternis medimnis decidere liceret. Nam quum a multis quaterna, etiam quina exigerentur: multis autem non modo granum nullum, sed ne paleae quidem ex omni fructu atque ex annuo labore relinquerentur: tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus est, unum in locum conveniunt: hominem suae civitatis in primis honestum ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium eundem, quem hoc tempore ad hoc iudi-

cium legatum et testem Centuripina civitas misit, ut is apud eum caussam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne amplius in iugera singula, quam terna medimna exigeret. 445. Hoc vix ab Apronio in summo beneficio pro iis, qui etiam tum incolumes erant, impetratum est. Id quum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro singulis decumis ternas decumas dare liceret. Quod si tua res non ageretur, a te potius postularent, ne amplius, quam singulas, quam ab Apronio, ut ne plus, quam ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quae regie seu potius tyrannice statuit in aratores Apronius, praetermittam, neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit, et quibus nihil non modo de fructu, sed ne de bonis quidem suis reliqui fecit: ex hisce ternis medimnis (quod beneficii gratiaeque caussa concessit) quid fiat, cognoscite.

XLIX. 446. Professio est agri Leontini ad iugerum xxx. Haec sunt ad tritici medimnū xc, id est, tritici modium dxi. Deductis tritici modium ccxvi, quanti decumae venierunt, reliqua sunt tritici ccxxiv. Adde totius summae ixxl millium modium tres quinquagesimas, fit tritici modium xxxii millia cccc. (Ab omnibus enim ternae praeterea quinquagesimae exigebantur.) Sunt haec iam ad cclix millia, cccc mod. tritici. At ego cccc millia lucri facta esse dixeram: non enim duco in hac ratione eos, quibus ternis medimnis non est licitum decidere. Verum, ut hac ipsa ratione summam mei promissi compleam, ad singula medimna multi H-S ii, multi H-S singulos semis accessionis cogebantur dare: qui minimum, singulos nummos. Hoc minimum ut sequamur, quoniam xc medimnū millia duximus, accedant eo,

novo pessimoque exemplo, H-S xc millia. 447. Hic mihi etiam dicere audebit, magno se decumas vendidisse, quum ex eodem agro dimidio plus ipse abstulerit, quam populo Romano miserit? ccxvi modium millibus decumas agri Leontini vendidisti. Si ex lege, magno; si, ut lex esset libido tua, parvo: si, ut, quae dimidiaae essent, decumae vocarentur, parvo vendidisti. Multo enim pluris fructus annui Siciliae venire potuerunt, si id te senatus aut populus Romanus facere voluisset. Etenim saepe decumae tanti venierunt, quum lege Hieronica venirent, quanti nunc lege Verrea venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. C. NORBANI DECUMAE VENDITAE AGRI LEONTINI. Atqui tum neque iudicium de modo iugerum dabatur; neque erat Artemidorus Cornelius recuperator; neque ab aratore magistratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat; nec beneficium petebatur ab decumano, ut in iugera singula ternis medimnis decidere liceret; nec nummorum accessionem cogeatur arator dare, nec ternas quinquagesimas frumenti addere: et tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur.

L. 448. Quid vero istae sibi quinquagesimae, quid porro nummorum accessiones volunt? Quo id iure, atque adeo quo id [potius] more fecisti? Nummos dabat arator. Quomodo? aut unde? Qui, si largissimus esse vellet, cumulatione mensura uteretur, ut antea solebant facere in decumis, quum aequa lege et conditione venibant: is nummum dabat. Unde? de frumento? quasi habuisset te praetore quod venderet. De vivo igitur erat aliquid resecandum, ut esset, unde Apronio ad illos fructus arationum hoc corollarium nummorum adderetur. Iam id porro

utrum libentes, an inviti dabant? Libentes? amabant, credo, Apronium. Inviti? qua re, nisi vi et malo, cogebantur? Iam iste, homo amentissimus, in vendendis decumis nummorum faciebat accessiones ad singulas decumas: neque multum; bina aut terna millia nummum addebat. Fiunt per triennium H-S fortasse 15 millia. Hoc neque exemplo cuiusquam neque ullo iure fecit; neque eam pecuniam retulit; neque hoc parvum crimen quemadmodum defensurus sit, homo quisquam umquam excogitabit.

119. Quod quum ita sit, audes dicere te magno decumas vendidisse, quum sit perspicuum, te bona fortunasque aratorum non populi Romani, sed tui quaestus causa vendidisse? Ut, si quis villicus ex eo fundo, qui sestertia dena meritaasset excisis arboribus ac venditis, demptis tegulis, instrumento, pecore abalienato, domino xx millia nummum pro x miserit, sibi alia praeterea centum confecerit: primo dominus, ignarus incommodi sui, gaudeat villicoque delectetur, quod tanto sibi plus mercedis ex fundo reffectum sit; deinde, quum audierit, eas res, quibus fundi fructus et cultura continetur, amotas et venditas, summo supplicio villicum afficiat, et secum male actum putet: item populus Romanus quum audit pluris decumas vendidisse C. Verrem, quam innocentissimum hominem, cui iste successit, C. Sacerdotem, putat se bonum in arationibus fructibusque suis habuisse custodem ac villicum; quum senserit istum omne instrumentum aratorum, omnia subsidia vectigalium vendidisse, omnem spem posteritatis avaritia sua sustulisse, arationes et agros vectigales vastasse atque exinanisse, ipsum maximos quaestus praedasque fecisse: intelliget secum actum esse pessime,

istum autem summo supplicio dignum existimabit. LI. 420. Unde ergo hoc intelligi potest? Ex hoc maxime, quod ager decumanus provinciae Siciliae propter istius avaritiam desertus est. Neque id solum accidit, uti minus multis iugis ararent, si qui in agris remanserunt, sed etiam, ut permulti locupletes homines, magni et navi aratores, agros latos ac fertiles desererent totasque arationes dereliquerent. Id adeo sciri facillime potest ex litteris publicis civitatum, propterea quod lege Hieronica numerus aratorum quotannis apud magistratus publice subscribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres. »LXXXIV.« quot anno tertio profiteantur. »XXXII.« Duo et quinquaginta aratores ita video deiectos, ut his ne vicarii quidem successerint. Quot aratores, adveniente te, fuerunt agri Mutycensis? videamus ex litteris publicis. »CLXXXVII.« Quid? anno tertio? »LXXXVII.« ci aratores unus ager istius iniuria desiderat; atque adeo nostra respublica, quoniam illa populi Romani vectigalia sunt, hunc tot patrumfamilias numerum desiderat et reposcit. Ager Herbitensis primo anno habuit aratores CCLII, tertio CXX: hinc CXXXII patresfamilias extorres profugerunt. Agyrinensis ager, quorum hominum! quam honestorum! quam locupletium! CCL aratores habuit primo anno praeturae tuae. Quid? tertio anno? LXXX, quemadmodum legatos Agyrinenses recitare ex litteris publicis audistis. LII. 421. Pro dii immortales! si ex provincia tota centum septuaginta eiecisses, possesne severis iudicibus salvus esse? Unus ager Agyrinensis CLXX aratoribus inanior quum sit, vos coniecturam totius provinciae non facietis? Atque hoc peraeque in omni agro decumano reperie-

tis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore instrumento, minus multis iugis remansisse, quod metuebant, si recessissent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iste nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos plane non solum ex agris, verum ex civitatibus suis profugisse. Illi ipsi, qui remanserant, vix decuma pars aratorum, relicturi agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Roma litteras misisset, se decumas lege Hieronica venditurum; et nisi ab iis hoc petivisset, ut sererent quam plurimum: quod illi semper sua caussa fecerant, quum eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, sese sibi et populo Romano, non Verri et Apronio serere, impendere, laborare. 422. Iam vero, iudices, si Siculorum fortunas negligitis: si, quemadmodum socii populi Romani a magistratibus nostris tractentur, non laboratis: at vos communem populi Romani causam suscipite atque defendite. Eiectos aratores esse dico, agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre, populatam vexatamque provinciam. Haec omnia doceo litteris civitatum, ostendo testimoniis et publicis honestissimarum civitatum et privatis primariorum virorum. LIII. Quid vultis amplius? Num exspectatis, dum L. Metellus ^{is}, qui multos in istum testes imperio et potestate deterruit, idem absens de istius scelere, improbitate, audacia testimonium dicat? Non opinor. At is optime, qui successit isti, potuit cognoscere. Ita est: verum amicitia impeditur. At debet vos certiores facere, quo pacto se habeat provincia. 423. Debet: verumtamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli testimonium requirit? Nemo. Num quis postulat? Non opinor. Quid, si testimonio L. Metelli

ac litteris haec omnia vera esse doceo? quid dicetis? utrum Metellum falsum scribere? an amicum laedendi esse cupidum? an praetorem, quemadmodum provincia affecta sit, nescire? Recita litteras L. Metelli, quas ad Cn. Pompeium et M. Crassum consules, quas ad M. Mummius praetorem, quas ad quaestores urbis misit. EPISTOLA L. METELLI. DECUMAS FRUMENTI LEGE HIERONICA VENDIDI. Quum scribit se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, ut omnes praeter Verrem. Quum scribit se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? se per istum erepta Siculis maiorum nostrorum beneficia, ius ipsorum, conditionem societatis, amicitiae, foederum reddidisse. Dicit, quanti cuiusque agri decumas vendiderit: deinde quid scribit? 424. Recita de epistola reliqua. SUMMA VI DATA EST A ME OPERA, UT QUAM FLURIMO DECUMAS VENDEREM. Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidisti? quia desertas arationes, inanes agros, provinciam miseram perditamque offendisti. Quid? id ipsum, quod satum est, qua ratione quisquam, qui sereret, inventus est? Recita. LITTERAE. Litteras ait se misisse et praesentem confirmasse, suam interposuisse auctoritatem: tantummodo aratoribus Metellus obsides non dedit, se non ulla in re Verri similem futurum. At quid est tandem, in quo se laborasse dicit? Recita. UT ARATORES, QUI RELIQUI ERANT, QUAM FLURIMUM SERERENT. Qui reliqui? quid hoc est, reliqui? quo ex bello? qua ex vastitate? Quatenus in Sicilia tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitosum te praetore versatum est, ut is, qui tibi successerit, reliquos aratores collegisse et recreasse videatur? LIV. 425. Quum bellis Karthaginensibus Sicilia vexata est, et post,

nostra patrumque memoria, quum his in ea provincia magnae fugitivorum copiae versatae sunt: tamen aratorum interitio facta nulla est. Tum, semente prohibita aut messe amissa, fructus annuus interibat; tamen incolumis numerus manebat dominorum atque aratorum. Tum, qui, M. Laevino aut P. Rupilio aut M'. Aquillio praetoribus, in eam provinciam successerant, aratores reliquos non colligebant. Tantone plus Verres cum Apronio provinciae Siciliae calamitatis importavit, quam aut Hasdrubal cum Poenorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis, simul atque hostis superatus esset, ager araretur omnis, neque aratori praetor per litteras supplicaret, neque eum praesens oraret, ut quam plurimum sereret; nunc autem ne post abitum quidem huius importunissimae pestis quisquam reperiretur, qui sua voluntate araret? pauci essent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros atque ad suum larem familiarem redirent? 426. His te litteris, homo audacissime atque amentissime, ingulatum esse non sentis? non vides, quum is, qui tibi successit, aratores reliquos appellet, hoc eum diserte scribere, reliquos hos esse, non ex bello, neque ex aliqua huiusmodi calamitate, sed ex tuo scelere, importunitate, avaritia, crudelitate? Recita cetera. TAMEN PRO EO, UT TEMPORIS DIFFICULTAS ARATORUMQUE PENURIA TULIT. Aratorum, inquit, penuria. Si ego accusator toties de re eadem dicerem, vererer, ne animos vestros offenderem, iudices; clamat Metellus: NISI LITTERAS MISISSEM; non est satis: NISI PRAESENS CONFIRMASSEM; ne id quidem satis est: RELIQUOS, inquit, ARATORES: reliquos? prope lugubri verbo calamitatem provinciae Siciliae significat; addit: ARATO-

RUM PENURIA. LV. 427. Expectate etiam, iudices, expectate, si potestis, auctoritatem accusationis meae. Dico aratores istius avaritia eiectos: scribit Metellus reliquos ab se esse confirmatos. Dico agros relictos arationesque desertas esse: scribit Metellus aratorum esse penuriam. Hoc quum scribit, illud ostendit, deiectos, fortunis omnibus expulsos esse populi Romani socios atque amicos. Quibus si qua calamitas propter istum, salvis vectigalibus nostris, accidisset, animadvertere in eum vos oportebat; praesertim quum ea lege iudicaretis, quae sociorum caussa esset constituta: quum vero, perditis profligatisque sociis, vectigalia populi Romani sint deminuta, res frumentaria, commeatus, copiae, salus Urbis atque exercituum nostrorum in posteritatem istius avaritia interierit: saltem populi Romani commoda respicite, si sociis fidelissimis prospicere non laboratis. 428. Atque, ut intelligatis, ab isto prae lucro praedaeque praesenti nec vectigalium nec posteritatis habitam esse rationem, cognoscite, quid ad extremum scribat Metellus. IN RELIQUUM TEMPUS VECTIGALIBUS PROSPEXI. In reliquum tempus ait se vectigalibus prospexisse. Non scriberet se vectigalibus prospexisse, nisi hoc vellet ostendere, te vectigalia perdidisse. Quid enim erat, quod vectigalibus prospiceret Metellus in decumis et in tota re frumentaria, si iste non vectigalia populi Romani suo quaestu pervertisset? Atque ipse Metellus, qui vectigalibus prospicit, qui reliquos aratores colligit, quid assequitur, nisi hoc, ut arent, si quid possunt, quibus aratrum saltem aliquod satellites istius Apronius reliquum fecit; qui tamen in agris spe atque expectatione Metelli remanserunt? Quid ceteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum,

qui non modo ex agris eiecti sunt, sed etiam ex civitatibus suis, ex provincia denique, bonis fortunisque omnibus ereptis, profugerunt? Qua ratione ii revocabuntur? Quot praetorum innocentia sapientiaque opus est, ut illa aratorum multitudo aliquando in suis agris ac sedibus collocetur? LVI. 429. Ac, ne miremini tantam multitudinem profugisse, quantam ex litteris publicis aratorumque professionibus cognovistis: scitote, tantam acerbitem istius, tantum scelus in aratores fuisse, (incredibile dictu est, iudices; sed et factum et tota Sicilia pervagatum:) ut homines propter iniurias licentiamque decumanorum mortem sibi ipsi consciverint. Centuripinum Dioclem, hominem locupletem, suspendisse se constat, quo die sit ei nuntiatum Apronium decumas redemisse. Dyrrachinum, primum civitatis, eadem ratione mortem oppetisse, dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Elorinus, quum audisset, tantum decumanum professum esse ex edicto istius sibi deberi, quantum ille bonis suis omnibus efficere non posset.

Haec tu, tametsi omnium hominum dissolutissimus crudelissimusque semper fuisti, tamen numquam perpeterere, quod illi gemitus luctusque provinciae ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpeterere, ut homines iniuriae tuae remedium morte ac suspendio quaererent, nisi ea res ad quaestum et ad praedam tuam pertineret. 430. Quid? illud perpeterere? Attendite, iudices; omnibus enim nervis mihi contendendum est atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quam improbam, quam manifestam, quam confessam rem pecunia redimere conetur. Grave crimen est hoc et vehemens et post

hominum memoriam iudiciaque de pecuniis repetundis constituta gravissimum, praetorem populi Romani socios habuisse decumanos. LVII. Non hoc nunc primum audit privatus de inimico, reus ab accusatore: iam antea in sella sedens praetor, quum provinciam Siciliam obtineret, quum ab omnibus non solum (id quod commune est,) propter imperium, sed etiam (id quod istius praecipuum est,) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, quum eius animum ad persequendum non negligentia tardaret, sed conscientia sceleris avaritiaeque suae refrenaret. Loquebantur enim decumani palam, et praeter ceteros is, qui apud istum plurimum poterat maximosque agros populabatur, Apronius, perparvum ex illis magnis lucris ad sese pervenire; praetorem esse socium. 434. Hoc quum palam decumani tota provincia loquerentur tuumque nomen in re tam turpi nefariaque interponerent: nihilne tibi venit in mentem existimationi tuae consulere? nihil denique capiti ac fortunis tuis providere? quum tui nominis terror in auribus animisque aratorum versaretur; quum decumani aratoribus ad pactiones faciendas non suam vim, sed tuum scelus ac nomen opponerent. Ecquod iudicium Romae tam dissolutum, tam perditum, tam nummarium fore putasti, quo ex iudicio te ulla Salus servare posset? cum planum fieret, decumis contra instituta, leges consuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis fortunisque diripiendis decumanos dictitasse, tuas esse partes, tuam rem, tuam praedam, idque te tacuisse, et, quum dissimulare non posses, potuisse tamen perpeti et perferre, quod magnitudo lucri obscuraret periculi magnitudinem, plusque aliquanto apud te pecuniae cupiditas, quam iudicii metus pos-

set? 432. Esto: cetera negare non potes: ne illud quidem tibi reliquum fecisti, ut hoc posses dicere, nihil eorum te audisse, nihil ad tuas aures de infamia tua pervenisse. Querebantur cum luctu et gemitu aratores: tu id nesciebas? Fremebat tota provincia: nemo id tibi renuntiabat? Romae querimoniae de tuis iniuriis conventusque habebantur: ignorabas haec? ignorabas haec omnia? Quid? quum palam Syracusis, te audiente, maximo conventu L. Rubrius Q. Apronium sponsione laccessivit, NI APRONIUS DICTITARET TE SIBI IN DECUMIS ESSE SOCIUM: haec te vox non perculit? non perturbavit? non, ut capiti et fortunis tuis prospiceres, excitavit? Tacuisti: sedasti etiam lites illorum et, sponsio illa ne fieret, laborasti.

LVIII. Pro, dii immortales! hoc innocens homo perpeti potuisset? aut quamvis nocens, qui modo iudicia Romae fore putaret, non aliqua simulatione existimationi se hominum venditasset? 433. Quid est hoc? sponsio fit de capite ac fortunis tuis: tu sedes et quiescis? non persequeris? non perseveras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum sit? Si quis tibi ad aurem accessisset et dixisset, Apronium dictitare, te sibi esse socium: commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum ante tibi satisfacere, quam tu omnium existimationi satisfacisses. Quum vero in foro celeberrimo tanta frequentia hoc, verbo et simulatione Apronio, re vera tibi obiectum esset; tu umquam tantam plagam tacitus accipere potuisses, nisi hoc ita statuisses, in re tam manifesta quidquid dixisses, te deterius esse facturum? 434. Quaestores, legatos, praefectos suos, tribunos, multi missos fecerunt et de provincia decedere iusserunt, quod illorum

culpa se minus commode audire arbitrarentur, aut quod peccare illos aliqua in re iudicarent: tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitiosum, qui non modo animum integrum, sed ne animam quidem puram conservare potuisset, eum in tanto tuo dedecore profecto ne verbo quidem graviore appellasses: neque apud te tam sancta religio societatis fuisset, ut tui capitis periculum negligeres, nisi rem tam notam esse omnibus et tam manifestam videres. 435. Cum eodem Apronio postea P. Scandilius, eques Romanus, quem vos omnes nostis, eandem sponsonem de societate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Institit, oppressit, non remisit: facta est sponso H-S v millium. Coepit Scandilius recuperatores aut iudicem postulare.

LIX. Satisne vobis praetori improbo circumdati cancelli videntur in sua provincia, immo vero in sella ac tribunali, ut aut de suo capite iudicium fieri patiatur praesens ac sedens, aut confiteatur se omnibus iudiciis convinci necesse esse? Sponso est, NI TE APRONIUS SOCIUM IN DECUMIS ESSE DICAT: provincia tua est: ades: abs te iudicium postulatur. Quid facis? quid decernis? Recuperatores dicis te datum. Bene agis: tametsi qui tantis erunt cervicibus recuperatores, qui audeant in provincia, quum praetor adsit, non solum contra voluntatem eius, sed etiam contra fortunas iudicare? 436. Verum esto: manifesta res est: nemo est, quin audisse se liquido diceret, locupletissimus quisque certissimus ac testis esset: nemo erat Sicilia tota, qui nesciret decumas esse praetoris; nemo, qui non audisset ita Apronium dictitasse: praeterea conventus honestus Syracusis, multi equites Romani, viri primarii, ex qua copia

recuperatores reiici oporteret, qui aliter iudicare nullo modo possent. Instat Scandilius poscere recuperatores. Tum iste homo innocens, qui illam suspicionem levare atque ab se remove cuperet, recuperatores dicit se de cohorte sua daturum. LX. 437. Prodeum hominumque fidem! quem ego accuso? in quo meam industriam ac diligentiam spectari volo? quid est, quod ego dicendo aut cogitando efficere aut assequi debeam? Teneo, teneo, inquam, in mediis vectigalibus populi Romani, in ipsis fructibus provinciae Siciliae, furem, manifesto avertentem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam: teneo, inquam, ita, ut negare non possit. Nam quid hic dicet? Sponsio facta est cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, ni socium te sibi in decumis esse dicitaret. Exspectant omnes, quantae tibi ea res curae sit, quemadmodum hominum existimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hic tu medicum et haruspicem et praeconem tuum recuperatores dabis, aut etiam illum ipsum, quem tu in cohorte tua Cassianum iudicem habebas, si qua res maior esset, Papirium Potamonem, hominem severum ex vetere illa equestri disciplina? Scandilius postulare de conventu recuperatores. Tum iste negat se de existimatione sua cuiquam, nisi suis, commissurum. Negotiatores sibi putant esse turpe, id forum sibi iniquum eiurare, ubi negotientur. Praetor provinciam suam sibi totam iniquam eiurat. 438. O impudentiam singularem! Hic postulat se Romae absolvi, qui in sua provincia iudicarit, se absolvi nullo modo posse? qui plus existimet apud lectissimos senatores pecuniam, quam apud tres negotiatores metum valere? Scandilius vero negat sese apud Artemidorum recuperato-

rem verbum esse facturum; et tamen auget atque onerat te bonis conditionibus, si tu uti velis: si ex provincia Sicilia tota statuas alium idoneum iudicem aut recuperatorem nullum posse reperiri, postulat a te, ut Romam reiicias. 439. Hic enimvero tu exclamas, hominem improbum, qui postulet, ibi de tua existimatione iudicium fieri, ubi te invidiosum esse intelligat. Negas te Romam reiecturum; negas de conventu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam relicturum dicit et suo tempore esse rediturum. Quid? tu ibi tum quid facis? Scandilium cogis. Quid? sponsionem acceptam facere? Impudenter tollis exspectatum existimationis tuae iudicium. Non facis. 440. Quid ergo? Apronio permittis, ut, quos velit, de cohorte sumat recuperatores? Indignum, uni potius ex iniquis sumendi, quam utrisque ex aequis reiiciendi fieri potestatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? Estne aliquid, quod improbius fieri possit? Est: cogit enim Scandilium quinque illa millia nummum dare atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantius facere praetor cupidus existimationis bonae: qui ab sese omnem suspicionem propulsare, qui se eripere ex infamia cuperet? LXI. Adductus erat in sermonem, invidiam, vituperationem: dictitabat homo improbus atque impurus, Apronius, socium esse praetorem: venerat res in iudicium atque discrimen: potestas erat isti, homini integro atque innocenti, data, ut, in Apronium quum animadvertisset, sese gravissima levaret infamia. Quid excogitat poenae? quid animadversionis in Apronium? Cogit Scandilium Apronio ob singularem improbitatem atque audaciam praedicationemque nefariae societatis H-S v mercedis ac prae-

mii dare. 441. Quid interfuit, homo audacissime, utrum hoc decerneres, an, id quod Apronius dictitabat, tute de te profiterere ac dictitares? Quem hominem, si qui pudor in te, atque adeo si qui metus fuisset, sine supplicio dimittere non debuisti: hunc abs te sine praemio discedere noluisti. Omnia simul intelligere potuistis, iudices, ex uno crimine Scandiliano: primum, hoc non esse Romae natum de societate decumarum, non ab accusatore fictum; non (ut solemus interdum in defensionibus dicere) crimen domesticum ac vernaculum, non ex tempore periculi tui constitutum; sed vetus, agitatam iam et te praetore iactatum, et non ab inimicis Romae compositum, sed Romam de provincia deportatum. 442. Simul intelligi potest illud istius in Apronium studium, Apronii de isto non modo confessio, verum etiam commemoratio. Eodem accedit, quod hoc quoque intelligere potestis, istum statuisset, in provincia sua estimationis suae iudicium, extra cohortem suam, committendum fuisse nemini.

LXII. Ecquis est iudex, cui non ab initio decumani criminis persuasum sit, istum in aratorum bona fortunasque impetum fecisse? Quis hoc non ex eo statim iudicavit, quod ostendi, istum decumas nova lege atque adeo nulla lege contra omnium consuetudinem atque instituta vendidisse? 443. Verum, ut istos ego iudices tam severos, tam diligentes, tam religiosos non habeam: ecquis est, ex iniuriarum magnitudine, improbitate decretorum, iudiciorum iniquitate, qui hoc non iamdudum statuerit et iudicavit? Etiam sane sit aliquis dissolutior in iudicando, legum, officii, reipublicae sociorum atque amicorum negligentior: quid? is possitne de istius improbitate

dubitare, quum tanta lucra facta, tam iniquas pactio-
nes, vi et metu expressas cognoverit; quum tanta
praemia civitates vi atque imperio, virgarum ac mor-
tis metu non modo Apronio atque eius similibus, ve-
rum etiam Veneriis servis dare coactas? 144. Quod
si quis sociorum incommodis minus movetur; si
quem aratorum fugae, calamitates, exsilia, suspendia
denique non permovent: non possum dubitare, quin
is tamen, quum vastatam Siciliam, relictos agros, ex
civitatum litteris et epistola L. Metelli cognoverit,
statuat, fieri non posse, ut de isto non severissime
iudicetur. Erit etiam aliquis, qui haec omnia dissi-
mulare ac negligere possit! Attuli sponsiones ipso
praesente factas de decumarum societate ab ipso pro-
hibitas iudicari. Quid est, quod possit quisquam
manifestius hoc desiderare? Non dubito, quin vobis
satisfecerim, iudices. Verumtamen progrediar lon-
gius: non mehercule quo vobis magis hoc persuadea-
tur, quam iam persuasum esse confido: sed ut ille
aliquando impudentiae suae finem faciat, aliquando
desinat, ea se putare posse emere, quae ipse semper
habuit venalia, fidem, iusiurandum, veritatem, offi-
cium, religionem; desinant amici eius ea dictitare,
quae detrimento, maculae, invidiae, infamiae nobis
omnibus esse possint. 145. At qui amici? O miserum
atque invidiosum offensumque paucorum culpa atque
indignitate ordinem senatorium! Albam Aemilium
sedentem in faucibus macelli loqui palam, vicisse
Verrem, emptos habere iudices, alium H-S cccc mil-
libus, alium H-S 13, quem minimo, ccc. Atque ei
quum responsum esset, fieri non posse: multos te-
stes esse dicturos, me praeterea caussae non defutu-
rum: *licet hercle*, inquit, *omnes omnia dicant in il-*

lum: nisi ita res manifesta erit allata, ut responderi nihil possit, vicinus. 446. Bene ais, Alba: ad tuam veniam conditionem. Nihil putas valere in iudiciis coniecturam, nihil suspicionem, nihil ante actae vitae existimationem, nihil bonorum virorum testimonia, nihil civitatum auctoritates ac litteras: res manifestas quaeris. Non quaero iudices Cassianos; veterem iudiciorum severitatem non requiro; vestram in hoc fidem, dignitatem, religionem in iudicando non imploro: Albam habebo iudicem, eum hominem, qui se scurram improbissimum existimari vult: qui a scurris potius semper gladiator, quam scurra appellatus sit. Afferam rem eiusmodi in decumis, ut Alba fateatur, istum in re frumentaria et in bonis aratorum aperte palamque esse praedatum. LXIII. 447. Decumias agri Leontini magno dicit se vendidisse. Ostendi iam illud initio, non existimandum magno vendidisse eum, qui verbo decumas vendiderit, re et conditione et lege et edicto et licentia decumanorum decumas aratoribus nullas reliquas fecerit. Etiam illud ostendi, vendidisse alios magno decumas agri Leontini ceterorumque agrorum, et lege Hieronica vendidisse: et pluris etiam, quam te vendidisse; nec aratorem quemquam esse questum. Nec enim fuit, quod quisquam queri posset, quum lege aequissime scripta venirent; neque illud umquam aratoris interfuit, quanti decumae venirent. Non enim ita est, ut, si magno venierint, plus arator debeat; si parvo, minus: ut frumenta nata sunt, ita decumae veneunt. Aratoris autem interest, ita se frumenta habere, ut decumae quam plurimo venire possint. Dum arator ne plus decumam det, expedit ei decumam esse quam maximi. 448. Verum hoc, ut opinor, esse vis caput

defensionis tuae, magno te decumas vendidisse, atque aliorum quidem agrorum proportionem magno decumas vendidisse, agri vero Leontini, qui plurimum efficit, tritici modium cxxii millibus. Si doceo, pluris aliquanto potuisse te vendere neque his voluisse addicere, qui contra Apronium licerentur, et Apronio multo minoris, quam aliis potueris, tradidisse: si hoc doceo, poteritne te ipse Alba, tuus antiquissimus non solum amicus, verum etiam amator, absolvere?

LXIV. Dico, equitem Romanum, hominem in primis honestum, Q. Minucium, cum sui similibus, ad decumas agri Leontini tritici modium non cix, non cixcix, non cixcixcix, sed ad unas unius agri decumas tritici modium xxx millia voluisse addere; et ei potestatem emendi non esse factam, ne res abiret ab Apronio. 449. Negare hoc, nisi forte negare omnia constituisti, nullo modo potes. Palam res gesta est, maximo conventu, Syracusis: testis est tota provincia, propterea quod undique ad emendas decumas solent eo convenire. Quod sive fateris sive convinceris, quot et quam manifestis in rebus tenere, non vides? Primum tuam rem illam et praedam fuisse. Nam, ni ita esset, cur tu Apronium malebas, quem omnes procuratores in decumis tuum negotium agere loquebantur, quam Minucium, decumas agri Leontini sumere? Deinde immensum atque infinitum lucrum esse factum. Nam si xxx [millibus modium tritici] tu commotus non esses: certe hoc idem lucrum Minucius Apronio libenter dedisset, si ille accipere voluisset. 450. Quantam igitur illi spem praedae propositam arbitrabamur fuisse, qui tantum praesens lucrum, nulla opera insumpta, contempserit atque despexerit? Deinde ipse Minucius numquam tanti habere

voluisset, si decumas tu lege Hieronica venderes: sed quod tuis novis edictis et iniquissimis institutis plus aliquanto se, quam decumas, ablaturum videbat, idcirco longius progressus est. At Apronio semper plus etiam multo abs te permissum est, quam quod edixeras. Quantum igitur quaestum putamus factum esse per eum, cui quidvis licitum sit: quum tantum lucri voluerit addere is, cui, si decumas emisset, idem non liceret? 454. Postremo illa quidem certe tibi praecisa defensio est, in qua tu semper omnia tua furta atque flagitia latere posse arbitratus es, magno te decumas vendidisse, plebi Romanae consuluisse, annonae prospexisse. Non potest hoc dicere is, qui negare non potest, se unius agri decumas xxx millibus modiorum minoris, quam potuerit, vendidisse; ut etiam, si tibi hoc concedam, Minucio ideo te non tradidisse, quod iam addixisses Apronio: aiunt enim te ita dictitare, quod ego exspecto cupioque te ita illud defendere: verum ut ita sit, tamen non potes hoc quasi praeclarum aliquid praedicare, magno te decumas vendidisse, quum fuisse fateare, qui multo pluris voluerit emere.

LXV. 452. Tenetur igitur iam, iudices, et manifesto tenetur avaritia, cupiditas hominis, scelus, improbitas, audacia. Quid si haec, quae dico, ipsius amici defensoresque iudicarunt? quid vultis amplius? Adventu L. Metelli praetoris, quum omnes eius comites iste sibi suo illo *παρχήστω* medicamento amicos reddidisset; aditum est ad Metellum: eductus est Apronius: eduxit vir primarius C. Gallus, senator: postulavit a L. Metello, ut ex edicto suo iudicium daret in Apronium, QUOD PER VIM AUT METUM ABSTULISSET: quam formulam Octavianam et Romae Me-

tellus habuerat et habebat in provincia. Non impetrat: quum hoc diceret Metellus, praeiudicium a se de capite C. Verris per hoc iudicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, aderat Apronio. C. Gallus, homo nostri ordinis, a suo familiarissimo L. Metello iudicium ex edicto non potest impetrare. 453. Non reprehendo Metellum: pepercit homini amico, et quemadmodum ipsum dicere audiui, necessario. Non reprehendo, inquam, Metellum: sed hoc miror, quomodo, de quo homine praeiudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipse non modo praeiudicarit, verum gravissime ac vehementissime iudicarit. Primum enim, si Apronium absolutum iri putaret: nihil erat, quod ullum praeiudicium vereretur. Deinde, si, condemnato Apronio, coniunctam cum eo Verris caussam omnes erant existimaturi: Metellus quidem certe iam hoc iudicabat, eorum rem caussamque esse coniunctam: qui statuerit Apronio condemnato de isto praeiudicium futurum. Et simul una res utrique rei est argumento: et aratores vi et metu coactos Apronio multo plus, quam debuerint, dedisse, et Apronium istius rem suo nomine egisse, quum L. Metellus statuerit non posse Apronium condemnari, quin simul de istius scelere atque improbitate iudicaretur.

LXVI. 454. Venio nunc ad epistolam Timarchidi, liberti istius et accensi: de qua quum dixero, totum hoc crimen decumanum peroraro. Haec epistola est, iudices, quam nos Syracusis in aedibus Apronii, quum litteras conquireremus, invenimus. Missa est, ut ipsa significat, ex itinere, quum Verres iam de provincia decessisset, Timarchidi manu scripta. Recita epistolam Timarchidi TIMARCHIDES VERRIS AC-

CENSUS APRONIO SALUTEM DICIT. Iam hoc quidem non reprehendo, quod ascribit, *Accensus*. Cur enim sibi hoc scribae soli sumant? L. PAPIRIUS SCRIBAE! Volo ego hoc esse commune accensorum, lietorum, viatorum. FAC DILIGENTIAM ADHIBEAS, QUOD AD FRAETORIS EXISTIMATIONEM ATTINET. Commendat Apronio Verrem et hortatur, ut inimicis eius resistat. Bono praesidio munitur existimatio tua, si quidem in Apronii constituitur diligentia atque auctoritate. HABES VIRTUTEM ATQUE ELOQUENTIAM. 455. Quam copiose laudatur Apronius a Timarchide! quam magnifice! Cui ego non illum putem placere oportere, qui tanto opere Timarchidi probatus sit? HABES, SUMPTUM UNDE FACIAS. Necessè est, quod redundarit de vestro frumentario quaestu, ad illum potissimum, per quem agebatis, defluxisse. SCRIBAS, APPARITORES RECENTES ARRIPE. CUM L. VOLTEIO, QUI PLURIMUM POTEST, CAEDE, CONCIDE. Videte, quam valde malitiae suae confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis praecepta det. Iam hoc, CAEDE, CONCIDE; nonne verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiae accommodata? VOLO, MI FRATER, FRATERCULO TUO CREDAS. — Consorti quidem in lucris atque furtis gemino et simillimo nequitia, improbitate, audacia. LXVII. IN COHORTE CARUS HABEBERE. Quid est hoc, IN COHORTE? quo pertinet? Apronium doces? quid? in vestram cohortem te monitore, an sua sponte pervenerat? QUOD CUIQUE OPUS EST, OPPONE. Qua impudentia putatis eum in dominatione fuisse, qui in fuga tam improbus sit? Ait omnia pecunia effici posse: dare, profundere oportere, si velis vincere. Non hoc mihi tam molestum est, Apronio suadere Timar-

chidem, quam quod hoc idem patrono suo praecipit:
TE POSTULANTE OMNES VINCERE SOLENT. 456. Verre
quidem praetore, non Sacerdote, non Peducaeo, non
hoc ipso Metello. SCIS METELLUM SAPIENTEM ESSE.
Hoc vero ferri iam non potest, irrideri viri optimi,
L. Metelli, ingenium et contemni ac despici a fugi-
tivo Timarchide. SI VOLTEIUM HAREBIS, OMNIA
LUDIBUNDUS CONFICIES. Hic vehementer errat Ti-
marchides, qui aut Volteium pecunia corrumpi putet
posse, aut Metellum unius arbitrato gerere praetu-
ram. Sed errat coniectura domestica. Quia multos
et per se et per alios, multa ludibundos libidinose
apud Verrem effecisse vidit, ad omnes eosdem patere
aditus arbitratur. Facilius vos efficiebatis ludibundi,
quae volebatis a Verre, quod multa eius ludorum ge-
nera noratis. INCULCATUM EST METELLO ET VOL-
TEIO, TE ARATORES EVERTISSE. Quis istuc Apronio
attribuebat, quum aratorem aliquem everterat? aut
Timarchidi, quum ob iudicandum aut decernendum
aut imperandum aliquid aut remittendum pecuniam
acceperat? aut Sextio lictori, quum aliquem innocen-
tem securi percusserat? Nemo. Omnes ei tunc attri-
buebant, quem nunc condemnari volunt. 457. OBTU-
DERUNT EIUS AURES, TE SOCIUM PRAETORIS FUISSE.
Videsne, hoc quam clarum sit ac fuerit, quum etiam
Timarchides hoc metuat? Concedisne, non hoc crimen
nos in te confingere, sed iampridem ad crimen ali-
quam defensionem libertum quaerere? Libertus et
accensus tuus, et tibi ac liberis tuis omnibus in re-
bus coniunctus ac proximus, ad Apronium scribit,
vulgo esse ab omnibus ita demonstratum Metello,
tibi Apronium in decumis socium fuisse. FAC SCIAT
IMPROBITATEM ARATORUM. IPSI SUDABUNT, SI DII

VOLENT. Quod istuc, per deos immortales! aut qua de caussa excitatum esse dicamus in aratores tam infestum odium atque tantum? Quantam iniuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus et accensus eius tam irato animo ac litteris insequatur? LXVIII. Neque ego huius fugitivi, iudices, epistolam vobis recitassem, nisi ut ex ea totius familiae praecepta et instituta et disciplinam cognosceretis. Videtis, ut moneat Apronium, quibus rebus ac muneribus se insinuet in familiaritatem Metelli? Volteium corrumpat? scribas accensumque pretio deleat? Ea praecipit, quae vidit; ea monet alienum hominem, quae domi didicit ipse: verum in hoc errat uno, quod easdem existimat vias ad omnium familiaritates esse munitas. 458. Quamquam merito sum iratus Metello, tamen haec, quae vera sunt, dicam. Apronius ipsum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, non sermone impuro atque improbo posset corrumpere; quibus rebus non sensim atque moderate ad istius amicitiam arripserat, sed brevi tempore totum hominem, totamque eius praeturam possederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quod corrumpere, ex qua recuperatores in aratorem nulli dabantur? 459. Nam quod scribit, Metelli filium puerum esse, vehementer errat: non enim ad omnes praetorum filios iidem aditus sunt. O Timarchide, Metelli est filius in provincia, non puer, sed adolescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine. Vester iste puer praetextatus in provincia quemadmodum fuisset, non dicerem, si pueri esse illam culpam, ac non patris existimarem. Tunc, quum te ac tuam vitam nosses, in Siciliam tecum grandem praetextatum filium duce-

bas? ut, etiamsi natura puerum a paternis vitiis atque a generis similitudine abduceret, consuetudo tamen eum et disciplina degenerare non sineret? 460. Fac enim fuisse in isto C. Laelii, M. Catonis materiem atque indolem: quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum umquam pudicum neque sobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis adulta aetate per triennium inter impudicas mulieres et intemperantes viros versatus sit? nihil umquam a patre audierit, quo pudentior aut melior esset? nihil umquam patrem facere viderit, quod quum imitatus esset, non, id quod turpissimum est, patris similis putaretur?

LXIX. 464. Quibus in rebus non solum filio, Verres, sed etiam reipublicae fecisti iniuriam. Susceperas enim liberos non solum tibi, sed etiam patriae: qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui reipublicae esse possent. Eos instituere atque erudire ad maiorum instituta atque civitatis disciplinam, non ad tua flagitia neque ad tuas turpitudines debuisti. Esset ex inertis atque impuro et improbo parente navus et pudens et probus filius: haberet aliquid abs te respublica muneris. Nunc pro te Verrem substituisti alterum civitati: nisi forte hoc deteriore, si fieri potest, quod tu eiusmodi evasisti, non in hominis luxuriosi, sed tantum in furis ac divisoris disciplina educatus. 462. Quid isto festivius fore arbitramur, qui est tuus natura filius, consuetudine discipulus, voluntate similis? Quem ego, iudices, quamvis bonum fortemque facile paterer evadere. Non enim me inimicitiae commovent, si quae mihi cum isto futurae sunt. Nam si in omnibus rebus innocens fuero meique similis; quid mihi istius

inimicitiae nocebunt? sin aliqua in re Verris similis fuero, non magis mihi deerit inimicus, quam Verri defuit. Etenim, iudices, eiusmodi respublica debet esse et erit, severitate iudiciorum constituta, ut inimicus neque deesse nocenti possit neque obesse innocenti. Quapropter nulla res est, quamobrem ego istum nolim ex paternis probris ac vitiis emergere. Id quod tametsi isti difficile est, tamen haud scio an fieri possit: praesertim si (ut nunc fit) custodes amicorum cum sectabuntur: quoniam pater tam negligens ac dissolutus est. 163. Verum huc longius, quam voluntas fuit, ab epistola Timarchidi degressa est oratio mea. Qua recitata, conclusurum me esse crimen decumanum dixeram: ex quo intellexistis innumerabilem frumenti numerum per triennium aversum a republica esse, ereptumque aratoribus.

LXX. Sequitur, ut de frumento empto vos, iudices, doceam, maximo atque impudentissimo furto: de quo dum certa et pauca et magna dicam breviter, attendite. Frumentum in Sicilia emere debuit Verres ex senatus consulto et ex lege Terentia et Cassia frumentaria. Emendi duo genera fuerunt: unum alterarum decumarum: alterum, quod praeterea civitatibus aequaliter esset distributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset; huius imperati tritici modium 13000 millia: pretium autem constitutum decumano in modios singulos H-S terni: imperato H-S III S. Ita in frumentum imperatum H-S duodecies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solveret, in alteras decumas ferme ad nonagies. Sic per triennium ad hanc frumenti emptionem Siciliensem prope centies et tricies erogatum est. 164. Hanc pecuniam tantam,

datam tibi ex aerario inopi atque exhausto: datam ad frumentum, hoc est, ad necessitatem salutis et vitae: datam, ut Siculis, ut aratoribus, quibus tanta onera respublica imponeret, solveretur: abs te sic laceratam esse dico, ut possim illud probare, si velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam avertisse. Etenim sic hanc rem totam administrasti, ut hoc, quod dico, probari aequissimo iudici possit. Sed ego habebō rationem auctoritatis meae: meminero, quo animo, quo consilio ad caussam publicam accesserim. Non agam tecum accusatorie: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim, me dicente, quod non ante mihimet-ipsi probatum sit. 465. In hac pecunia publica, iudices, haec insunt tria genera furtorum. Primum, quum posita esset pecunia apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis foeneratus est: deinde permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino: postremo, si cui civitati solvit, tantum detraxit, quantum commodum fuit; nulli, quod debitum est, reddidit.

LXXI. Ac primum hoc ex te quaero, tu, cui publicani ex Carpinatii litteris gratias egerunt: pecunia publica ex aerario erogata, ex vectigalibus populi Romani ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quaestui? pensitaritne tibi binas centesimas? Credo te negaturum: turpis enim est et periculosa confessio. 466. Mihi autem hoc perarduum est demonstrare. Quibus enim testibus? Publicanis? tractati honorifice sunt: tacebunt. Litteris eorum? decreto decumanorum remotae sunt. Quo me igitur vertam? rem tam improbam, crimen tantae audaciae tantaeque impudentiae propter inopiam testium ac litterarum praetermittam? Non faciam, iudices: utar

teste. — Quo? L. * Vettio Chilone, homine equestris ordinis honestissimo atque ornatissimo: qui isti ita et amicus et necessarius est, ut, etiamsi vir bonus non esset, tamen, quod contra istum diceret, grave videretur; ita vir bonus est, ut, etiamsi inimicissimus isti esset, tamen eius testimonio credi oporteret.

467. Admiratur et exspectat, quidnam Vettius dicturus sit. Nihil dicet ex tempore, nihil ex sua voluntate, nihil, quum utrumvis licuisse videatur. Misit litteras in Siciliam ad Carpinatium, quum esset magister scripturae et eius societatis publicanorum; quas ego Syracusis apud Carpinatium in litterarum allatarum libris, Romae in litterarum missarum apud magistrum L. Tullium, familiarem tuum, inveni: quibus ex litteris impudentiam foenerationis, quaeso, cognoscite. LITTERAE MISSAE L. VETTII, P. SERVILII, C. ANTISTII, MAGISTRORUM. Praesto se tibi ait futurum Vettius et observaturum, quemadmodum rationes ad aerarium referas: ut, si hanc ex foenore pecuniam populo non retuleris, reddas societati.

468. Possumus hoc teste, possumus P. Servilii et C. Antistii, magistrorum, litteris, primorum hominum atque honestissimorum, possumus auctoritate societatis, cuius litteris utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora aut graviora quaerenda sunt?

LXXII. Vettius, tuus familiarissimus, Vettius, tuus affinis, cuius sororem habes in matrimonio, tuae frater uxoris Vettius, frater tui quaestoris, testatur impudentissimum tuum furtum certissimumque peculatum: (nam quo alio nomine pecuniae publicae foeneratio est appellanda?) RECITA RELIQUA. Scribam tuum dicit, Verres, huius perscriptorem foenerationis fuisse: ei quoque magistri minantur in litteris:

etenim casu scribae tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab se ablatas ferendum non putant: et recte non putant. Quis enim hoc fecit umquam? quis denique conatus est facere, aut posse fieri cogitavit, ut, quum senatus publicanos usura saepe iuvisset, magistratus a publicanis pecuniam pro usuris auderet auferre? Certe huic homini spes nulla salutis esset, si publicani, hoc est, si equites Romani iudicarent. 469. Minor esse nunc, iudices, vobis disceptantibus debet: et tanto minor, quanto est honestius, alienis iniuriis, quam re sua commoveri. Quid ad haec respondere cogitas? Utrum factum negabis? an tibi hoc licitum esse defendes? Negare qui potes? an ut tanta auctoritate litterarum, tot testibus publicanis convincare? Licuisse vero qui? Si mehercule te pecuniam tuam praetorem in provincia foeneratum docerem, tamen effugere non posses: sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed a publicanis foenore accepto: hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modo ceteri, sed tu ipse nihil audacius improbiusque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, iudices, dicere audacius esse aut impudentius, quod permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino. Maior haec praeda fortasse est: sed illa impudentia certe non minor. 470. Et quoniam de illa foeneratione satis dictum est, nunc de hac tota pecunia aversa, quaeso, cognoscite.

LXXIII. Siciliae civitates multae sunt, iudices, ornatae atque honestae: ex quibus in primis numeranda est civitas Halesina. Nullam enim reperietis aut officiis fidelior, aut copiis locupletior, aut auctoritate gravior. Huic iste in annos singulos

quum sexagena tritici millia modium imperavisset, pro tritico nummos abstulit, quanti erat in Sicilia triticum; quos de publico nummos acceperat, retinuit omnes. Obstupui, iudices, quum hoc mihi primum Halesae demonstravit in senatu Halesinorum homo summo ingenio, summa prudentia, summa auctoritate praeditus, Halesinus Aeneas: cui senatus dederat publice caussam, ut mihi fratrique meo gratias ageret, et simul, qui nos ea, quae ad iudicium pertinerent, doceret. 171. Demonstrat, hanc istius consuetudinem ac rationem fuisse: quum omnis frumenti copia decumarum nomine penes istum esset redacta, solitum esse istum pecuniam cogere a civitatibus, frumentum improbare, quantum frumenti esset Romam mittendum, tantum de suo quaestu ac de sua copia frumenti mittere. Posco rationes: inspicio litteras: video frumenti granum Halesinos, quibus sexagena millia modium imperata erant, nullum dedisse; pecuniam Volcatio, Timarchidi, scribae dedisse: reperio genus huiusmodi, iudices, praedae, ut praetor, qui frumentum emere debeat, non emat, sed vendat; pecunias, quas civitatibus distribuere debeat, eas omnes avertat atque auferat. Non mihi iam furtum, sed monstrum ac prodigium videbatur, civitatum frumentum improbare, suum probare; quum suum probasset, pretium ei frumento constituere; quod constituisset, id a civitatibus auferre; quod a populo Romano accepisset, tenere. LXXIV. 172. Tot videtis * esse in uno furto peccatorum gradus, ut, si singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculorum. Quid? ipse quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quae tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Quum

senatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut quum populus iubet, hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, quum civitatum Siciliae vulgo omne frumentum improbas, num ex Aegypto aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halesinum, Cephaloeditanum, Thermitanum, Amestratinum, Tyndaritanum, Herbitense, multarum praeterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agri frumentum eiusmodi te praetore ferrent, quod numquam antea, ut neque tibi neque populo Romano posset probari, praesertim quum ex iisdem agris eiusdem anni frumentum ex decumis Romam mancipis advexissent? quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emptum non probaretur? Dubiumne est, quin ista omnis improbatio cogendae pecuniae caussa nata sit? 473. Esto: improbes Halesinum: habes ab alio populo, quod probes. Eme illud, quod placet; missos fac eos, quorum frumentum improbasti. Sed ab his, quos repudias, exigis tantum pecuniae, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem civitati imperas. Dubium est, quid egeris? In medimna singula video ex litteris publicis tibi Halesinos H-S quinos denos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidisse. LXXV. Quae est ergo ista ratio aut quae potius amentia frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo senatus et populus Romanus emi voluerit, ex eo acervo, ex quo partem tu idem decumarum nomine probaris; deinde a civitatibus pecunias ad emendum frumentum cogere, quum ex aerario acceperis? Utrum te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere, an po-

puli Romani pecunia frumentum a Siculis emere iussit? 474. Iam vero ab isto omnem illam ex aerario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. Accipis enim H-S quinos denos pro medimno: tanti enim est illo tempore medimnum. Retines H-S XVIII: tanti enim est frumentum Siciliense ex lege aestimatum. Quid interest, utrum hoc feceris, an frumentum non improbaris, sed frumento probato et accepto pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, quum aestimatio legis eiusmodi sit, ut ceteris temporibus tolerabilis Siculis, te praetore etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege H-S III S aestimatus: fuit autem, te praetore, ut tu in multis epistolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S II S, quoniam tu tantum a civitatibus in modios singulos exegisti. Quum, si solveres Siculis tantum, quantum populus Romanus iusserat, aratoribus fieri gratissimum posset: tu non modo eos accipere, quod oportebat, noluisti, sed etiam dare, quod non debebant, coegisti. 475. Atque haec ita gesta esse, iudices, cognoscite et ex litteris publicis civitatum et ex testimoniis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quae dicimus, rationibus populorum non interpositis neque perturbatis neque repentinis, sed certis, institutis, ordine relata atque confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? Dic, dic etiam clarius. VOLCATIO, TIMARCHIDI, MAEVIO. LXXVI. Quid est, Verres? Ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipis in istis rebus esse versatos? mancipis frumentum improbasse? mancipis pretio cum civitatibus decidisse et eosdem

abs te illarum civitatum nomine pecunias abstulisse, deinde ipsos sibi frumentum coemisse; nihil haec ad te pertinere? Mala mehercule ac misera defensio, praetorem hoc dicere, ego frumentum neque attigi neque aspexi; mancipibus potestatem probandi improbandique permisi; mancipes a civitatibus pecunias extorserunt; ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. 176. Mala est haec quidem, ut dixi, defensio ac potius perdita maximorum peccatorum, huius autem et iniquitatis et inertiae confessio, non defensio criminis; sed tamen hac ipsa tibi, si uti cupias, non licet: vetat te Volcatus, tuae tuorumque deliciae, mentionem mancipis facere. Timarchides autem, columen familiae vestrae, premit fauces defensionis tuae; cui simul et Volcatio pecunia a civitate numerata est. Iam vero scriba tuus annulo aureo suo, quem ex his rebus invenit, ista te ratione uti non sinet. Quid igitur est reliquum, nisi uti fateare te Romam frumentum emptum Siculorum pecunia misisse, publicam pecuniam domum tuam convertisse? O consuetudo peccandi, quantam habes iucunditatem improbis et audacibus, quum poena abfuit et licentia consecuta est! 177. Iste in hoc genere peculatus non nunc primum invenitur: sed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab aerario pecuniam numerari quaestori ad sumptum exercitus consularis: vidimus paucis post mensibus et exercitum et consulem spoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine ac tenebris, quae totam rempublicam tum occupaverant. Iterum gessit hereditariam quaesturam cum Dolabella. Magnam pecuniam avertit; sed eius rationem cum damnatione Dolabellae permiscuit. Commissa est pecunia tanta

praetori. Non reperietis hominem timide nec leviter haec improbissima lucra ligurrientem; devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita serpit illud insitum natura malum, consuetudine peccandi libera, finem audaciae ut statuere ipse non possit. 478. Tenetur igitur aliquando, et in rebus quum maximis tum manifestis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidisse, non solum ut eas poenas, quas proxime meruisset, solveret, sed ut illa etiam scelera eius in Carbonem et in Dolabellam vindicarentur. LXXVII. Etenim nova quoque alia res exstitit, iudices, in hoc crimine, quae tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam, ut illud missum faciam, permultos aratores in alteras decumas, et in haec 15000 millia modium, quod emptum populo Romano darent, non habuisse, sed a tuo procuratore, hoc est ab Apronio, emissee: ex quo intelligi potest, nihil te aratoribus reliqui fecisse: ut hoc praeteream, quod multorum est testimoniis expositum: potest illo quidquam esse certius, in tua potestate atque in tuis horreis omne frumentum Siciliae per triennium atque omnes fructus agri decumani fuisse? 479. Quum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum et compressum possidebas? Ita in eo frumento primus tibi ille quaestus erat ipsum frumentum, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod id frumentum, improbissime per triennium partum, non semel, sed bis, neque uno, sed duobus pretiis unum et idem frumentum vendidisti: semel civitatibus, H-S xv in medimnum; iterum populo Romano, a quo H-S xviii in medimna, pro eodem illo frumento abstulisti.

180. At enim frumentum Centuripinorum et Agri-
gentinorum et nonnullorum fortasse praeterea proba-
sti et his populis pecuniam dissolvisti. Sint sane
aliquae civitates in eo numero, quarum frumentum
improbare nolueris. Quid tandem? his civitatibus
omnisne pecunia, quae pro frumento debita est, dis-
soluta est? Unum mihi reperi non populum, sed ara-
torem: vide, quaere, circumspice, si quis forte est ex
ea provincia, in qua tu triennium praefuisti, qui te
nolit perisse: unum, inquam, da mihi ex illis arato-
ribus, qui tibi ad statuas pecuniam contulerunt, qui
sibi dicat pro frumento omne esse, quod oportuerit,
solutum. Confirmo, iudices, neminem esse dicturum.

LXXVIII. 181. Ex omni pecunia, quam aratori-
bus solvere debuisti, certis nominibus deductiones
fieri solebant: primum pro spectatione et collybo:
deinde pro nescio quo cerario. Haec omnia, iudices,
non rerum certarum, sed furtorum improbissimorum
sunt vocabula. Nam collybus esse qui potest, quum
utantur omnes uno genere nummorum? Cerarium
vero quid vocas? quomodo hoc nomen ad rationes
magistratus, quomodo ad pecuniam publicam allatum
est? Nam illud genus tertium deductionis erat eius-
modi, quasi non modo liceret, sed etiam oporteret,
nec solum oporteret, sed plane necesse esset. Scri-
bae nomine de tota pecunia binae quinquagesimae
detrahebantur. Quis tibi hoc concessit? quae lex?
quae senatus auctoritas? quae porro aequitas, ut tan-
tam pecuniam scriba tuus auferret sive de aratorum
bonis sive de populi Romani vectigalibus? 182. Nam
si potest ista pecunia sine aratorum iniuria detrahi:
populus Romanus habeat, tantis praesertim aerarii
angustiis: sin autem et populus Romanus voluit et

aequum est ita solvi aratoribus; tuus apparitor parva mercede populi conductus, de aratorum bonis praedabitur? et in hac caussa scribarum ordinem in me concitabit Hortensius, et eorum commoda a me labefactari atque oppugnari iura dicet? Quasi vero hoc scribis ullo exemplo aut ullo iure sit concessum. Quid ergo vetera repetam? aut quid eorum scribarum mentionem faciam, quos constat sanctissimos homines atque innocentissimos fuisse? Non me fugit, iudices, vetera exempla pro fictis fabulis iam audiri atque haberi. In his temporibus versabor miseris ac perditis. Nuper, Hortensi, quaestor fuisti. Quid tui scribae fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, quum in eadem ista Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam solverem et mecum duos frugalissimos homines scribas haberem, L. Mamilium et L. Sergium: non modo istas duas quinquagesimas, sed omnino nummum nullum cuiquam esse deductum. LXXIX. Dicerem hoc mihi totum esse attribuendum, iudices, si illi umquam a me hoc postulassent, si omnino umquam cogitassent. 183. Quamobrem enim scriba deducat ac non potius mulio, qui advexit? tabellarius, cuius adventu certiores facti petiverunt? praeco, qui adire iussit? viator aut Venerius, qui fiscum sustulit? Quae pars operae aut opportunitatis in scriba est? cur ei non modo merces tanta detur, sed cur cum eo tantae pecuniae partitio fiat? Ordo est honestus. Quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? Est vero honestus, quod eorum hominum fidei tabulae publicae periculaque magistratuum committuntur. Itaque ex his scribis, qui digni sunt illo ordine, patribus familias, viris bonis atque honestis, percontamini, quid sibi istae quin-

quagesimae velint. Iam omnes intelligetis, novam rem totam atque indignam videri. 484. Ad eos me scribas revoca, si placet: noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum donis ac de scenicorum corollariis, quum decuriam emerunt, ex primo ordine explosorum in secundum ordinem civitatis se venisse dicunt. Eos scribas tecum disceptatores huius criminis habebō, qui istos scribas esse moleste ferunt. Tametsi quum in eo ordine videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriae propositus est et dignitati: mirabimur turpes aliquos ibi esse, quo cuivis licet pretio pervenire? LXXX. Tu ex pecunia publica H-S tredecies scribam tuum permissu tuo quum abstulisse fateare, reliquam tibi ullam defensionem putas esse? Hoc ferre quemquam posse? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo aequo audire arbitrare? Qua in civitate C. Catoni, clarissimo viro, consulari homini, H-S iv millibus lis aestimata sit, in eadem civitate apparitori tuo esse concessum, ut H-S uno nomine tredecies auferret? 485. Hinc ille est annulus aureus, quo tu istum in concione donasti: quae tua donatio singulari impudentia, nova Siculis omnibus, mihi vero etiam incredibilis videbatur. Saepe enim nostri imperatores superatis hostibus, optime republica gesta, scribas suos annulis aureis in concione donarunt: tu vero quibus rebus gestis, quo hoste superato, concionem donandi caussa advocare ausus es? Neque enim solum scribam tuum annulo, sed etiam virum fortissimum ac tui dissimillimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, corona et phaleris et torque donasti, M. Cossutium, sanctissimum virum atque honestissimum, M. Castritium, summo splendore,

ingenio, gratia praeditum. 486. Quid haec sibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt? Siculos praeterea potentissimos nobilissimosque donasti; qui non, quemadmodum sperasti, tardiores fuerunt, sed ornatiores tuo iudicio ad testimonia dicunda venerunt. Quibus ex hostium spoliis, de qua victoria, qua ex praeda ac manubiis haec abs te donatio constituta est? An quod te praetore paucorum adventu myoparonum classis pulcherrima, Siciliae praesidium propugnaculumque provinciae, piratarum manibus incensa est? an quod ager Syracusanus praedonum incendiis te praetore vastatus est? an quod forum Syracusanum nauarchorum sanguine redundavit? an quod in portu Syracusano piraticus myoparo navigavit? Nihil possum reperire, quamobrem te in istam amentiam incidisse arbitrer: nisi forte id egisti, ut hominibus ne oblivisci quidem rerum tuarum male gestarum liceret. 487. Annulo est aureo scriba donatus, et ad eam donationem concio est advocata. Quod erat os tuum, quum videbas in concione eos homines, quorum ex bonis iste annulus aureus donabatur, qui ipsi annulos aureos posuerant liberisque suis detraxerant, ut esset, unde scriba tuus hoc tuum munus ac beneficium tueretur? Quae porro tua praefatio donationis fuit? Illa scilicet vetus atque imperatoria, QUANDOQUE TU QUID IN PRAELIO, IN BELLO, IN RE MILITARI: — cuius ne mentio quidem te praetore ulla facta est: an illa? QUANDOQUE TU NULLA UMQUAM MIHI IN CUPIDITATE AC TURPITUDE DEFUISTI, OMNIBUSQUE IN HISDEM FLAGITIIS MECUM ET IN LEGATIONE, ET PRAETURA ET HIC IN SICILIA VERSATUS ES: OB EAS RES, QUONIAM TE RELOCUPLETAVI, HOC ANNULO AUREO DONO. Vera haec

fuisse oratio. Neque enim iste annulus aureus abs te datus istum virum fortem, sed hominem locupletem esse declarat. Ita eundem annulum, ab alio datum, testem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniae iudicamus.

LXXXI. 488. Dictum, iudices, est de decumano frumento; dictum de empto; extremum et reliquum est de aestimato: quod quum magnitudine pecuniae, tum iniuriae genere quemvis debet commovere: tum vero eo magis, quod ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed improbissima confessio comparatur. Nam quum ex senatusconsulto et ex legibus frumentum ei in cellam sumere liceret: idque frumentum senatus ita aestimasset, quaternis H-S tritici modium, binis, hordei: iste, numero ad summam tritici adiecto, tritici modios singulos cum aratoribus ternis denariis aestimavit. Non est in hoc crimen, Hortensi; ne forte ad hoc meditare, multos saepe viros bonos et fortes et innocentes cum aratoribus et cum civitatibus frumentum, in cellam quod sumi oporteret, aestimasse, et pecuniam pro frumento abstulisse. Scio, quid soleat fieri; scio, quid liceat. Nihil, quod antea fuerat in consuetudine bonorum, nunc in istius facto reprehenditur. 489. Hoc reprehendo, quod, quum in Sicilia H-S binis tritici modius esset, ut istius epistola ad te missa declarat, summum H-S ternis: id quod et testimoniis omnibus et tabulis aratorum planum factum antea est: tum iste pro tritici modiis singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. LXXXII. Hoc crimen est; ut intelligas, non ex aestimatione, neque ex ternis denariis pendere crimen, sed ex coniunctione annonae atque existimationis. Etenim haec aestimatio nata

est, iudices, initio non ex praetorum aut consulum, sed ex aratorum atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens, qui, quum frumentum deberetur, pecuniam posceret. Certe hoc ab aratore primum est profectum aut ab ea civitate, cui imperabatur: quum aut frumentum vendidisset, aut servare vellet, aut in eum locum, quo imperabatur, portare nollet, petivit in beneficii loco et gratiae, ut sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret. Ex huiusmodi principio atque ex liberalitate atque accommodatione magistratum consuetudo aestimationis introducta est. 190. Secuti sunt avariores magistratus: qui tamen in avaritia sua non solum viam quaestus invenerunt, verum etiam exitum ac rationem defensionis. Instituerunt semper in ultima ac difficillima ad portandum loca frumentum impetrare, ut vecturae difficultate, ad quam vellent, aestimationem pervenirent. In hoc genere facilius est existimatio, quam reprehensio, ideo quod eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare, crimen in eo constituere non tam facile possumus: quod videtur concedendum magistratibus nostris esse, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt, et ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus aut audivimus, non fecerint. LXXXIII. 191. Quaero nunc abs te, Hortensi, cum utris tandem istius factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per beneficium et gratiam civitatibus concesserunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo petiisse ab isto aratores, ut, quum H-S ternis tritici modium vendere non possent, pro singulis modiis ternos denarios dare liceret. An, quoniam hoc non audes dicere, illuc confugies,

vecturae difficultate adductos, ternos denarios dare maluisse? Cuius vecturae? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomelione Ephesum? Video, quid inter annonam interesse soleat: video, quot dierum via sit: video Philomeliensibus expedire, quanti Ephesi sit frumentum, tantum dare potius in Phrygia, quam Ephesum portare aut ad emendum frumentum Ephesum pecuniam et legatos mittere. 492. In Sicilia vero quid eiusmodi est? Henna mediterranea est maxime. Coge, ut ad aquam tibi, id quod summi iuris est, frumentum Hennenses metiantur: vel Phintiam vel Halesam vel Catinam, loca inter se maxime diversa, eodem die, quo iusseris, deportabunt. Tametsi ne vectura quidem opus est. Nam totus quaestus hic, iudices, aestimationis ex annonae natus est varietate. Hoc enim magistratus in provincia assequi potest, ut ibi accipiat, ubi est carissimum. Ideo valet ista ratio aestimationis in Asia: valet in Hispania: valet in his provinciis, in quibus unum pretium frumento esse non solet. In Sicilia vero quid cuiusquam intererat, quo loco daret? Neque enim portandum erat: et, quo quisque vehere iussus esset, ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi vendidisset. 493. Quamobrem si vis, Hortensi, docere, aliquid ab isto simile in aestimatione, atque a ceteris, esse factum: doceas oportebit, aliquo in loco Siciliae, praetore Verre, ternis denariis tritici modium fuisse. LXXXIV. Vide, quam tibi defensionem patefecerim; quam iniquam in socios, quam remotam ab utilitate reipublicae, quam seiunctam a voluntate atque sententia legis. Tu, quum tibi ego frumentum in meis agris atque in mea civitate, denique in iis locis, in quibus versaris, rem geris, pro-

vinciam administras, paratus sim dare: angulum mihi aliquem eligas provinciae reconditum ac derelictum? iubeas ibi me metiri, quo portare non expediat? ubi emere non possim? 494. Improbum facinus, iudices, non ferendum, nemini lege concessum, sed fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum. Tamen ego hoc, quod ferri nego posse, Verri, iudices, concedo et largior. Si ullo in loco eius provinciae frumentum tanti fuit, quanti iste aestimavit, hoc crimen in istum reum valere oportere non arbitror. Verum enimvero quum esset H-S binis aut etiam ternis, quibusvis in locis provinciae, duodenos sester-tios exegisti. Si mihi tecum neque de annona neque de aestimatione tua potest esse controversia, quid sedes? quid exspectas? quid defendis? Utrum tibi pecuniae conciliatae videntur adversum leges, adversum rempublicam, cum maxima sociorum iniuria: an vero id ratione, ordine, e republica, sine cuiusquam iniuria factum esse defendes? 495. Quum tibi senatus ex aerario pecuniam prompsisset et singulos tibi denarios adnumerasset, quos tu pro singulis modis aratoribus solveres: quid facere debuisti? Si, quod L. Piso ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit; quum emissas, quanti esset, quod superaret pecuniae, retulisses: si, ut ambitiosi homines aut benigni, quum pluris senatus aestimasset, quam quanti esset annona, ex senatus aestimatione, non ex annonae ratione, solvisses: sin, ut plerique faciunt, in quo etiam erat aliquis quaestus, sed is honestus atque concessus; frumentum, quoniam vilis erat, ne emissas: sumpsisses id nummorum, quod tibi senatus, cellae nomine, concesserat.

LXXXV. Hoc vero quid est? quam habet ratio-

nem, non quaero aequitatis, sed ipsius improbitatis atque impudentiae? Neque enim est fere quidquam, quod homines palam facere audeant in magistratu, quamvis improbe, quin eius facti, si non bonam, at aliquam rationem afferre soleant. 496. Hoc quid est? Venit praetor: frumentum, inquit, me abs te emere oportet. Optime. Modium denario. Benigne ac liberaliter: nam ego tribus H-S non possum vendere. Mihi frumentum non opus est: nummos volo. Nam speraveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: sed, si ita necesse est, quanti frumentum sit, considera. Video esse binis H-S. Quid ergo a me tibi nummorum dari potest, quum senatus tibi quaternos H-S dederit? Quid poscat, attendite; et vos, quaeso, simul, iudices, aequitatem praetoris attendite. 497. Quaternos H-S, quos mihi senatus decrevit et ex aerario dedit, ego habebo et in cistam transferam de fisco. Quid postea? quid? pro singulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Qua ratione? Quid quaeris rationem? Non tantam rationem res habet, quantam utilitatem atque praedam. Dic, dic, inquit ille, planius. Senatus te voluit mihi nummos dare, me tibi frumentum metiri. Tu eos nummos, quos mihi senatus dare voluit, ipse habes: a me, cui singulos denarios dari oportuit, binos aufers? et huic praedae ac direptioni, cellae nomen imponis? 498. Haec deerat iniuria et haec calamitas aratoribus te praetore, qua reliquis fortunis omnibus everterentur. Nam quid esse reliqui poterat ei, qui per hanc iniuriam non modo fructum omnem amitteret, sed etiam omne instrumentum vendere cogeretur? Quonam se verteret? Ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum,

quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis emptoque frumento aut nihil datum, aut tantum datum, quantum reliqui scriba fecerat, aut ultro etiam (id quod didicistis) ablatum. LXXXVI. Cogantur etiam nummi ab aratore? quomodo? quo iure? quo exemplo? Nam, quum fructus diripiebantur aratorum atque omni lacerabantur iniuria, videbatur id perdere arator, quod aratro ipse quaesisset, in quo elaborasset, quod agri segetesque extulissent. 199. Quibus iniuriis gravissimis tamen illud erat miserum solatium, quod id perdere videbatur, quod alio praetore, eodem ex agro reparare posset. Nummos vero ut det arator, quos non exarat, boves et aratrum ipsum et omne instrumentum vendat necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in nummis; habet idem in urbanis praediis. Nam quum aratori aliquid imponitur, non hominis, si quae sunt praeterea, facultates, sed arationis ipsius vis ac ratio considerata est, quid ea sustinere, quid pati, quid efficere possit ac debeat. Quamquam illi quoque sunt homines ab isto omni ratione exinaniti ac perdit, tamen hoc vobis est statuendum, quid aratorem ipsum arationis nomine muneris in republica fungi ac sustinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur; alteras: temporibus vestris serviendum putant; dent emptum praeterea: dabunt, si voletis. 200. Haec quam sint gravia, et quid his rebus detractis possit ad dominos puri ac reliqui pervenire, credo vos ex vestris rebus rusticis coniectura assequi posse. Addite nunc eodem istius edicta, instituta, iniurias: addite Apronii Veneriorumque servorum in agro decumano regna ac rapinas. Quamquam haec omitto: de cella loquor. Placetne vobis, in cellam magistratibus vestris fru-

mentum Siculos gratis dare? Quid hoc indignius? quid iniquius? Atqui hoc scitote aratoribus hoc praetore optandum ac petendum fuisse. LXXXVII. Sositheus est Entellinus, homo cum primis prudens et domi nobilis: cuius verba audietis; qui ad hoc iudicium legatus publice cum Arthemone et Menisco primariis viris missus est. Is quum in senatu Entellino multa mecum de istius iniuriis ageret, hoc dixit: si hoc de cella atque hac aestimatione concederetur, vellem Siculos senatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus. 201. Perspicere vos certo scio, Siculis quanto opere hoc expediat, non ad aequitatem conditionis, sed ad minima malorum eligenda. Nam, qui mille modium Verri suae partis in cellam gratis dedisset, duo millia nummum aut summum tria dedisset: idem nunc pro eodem numero frumenti H-S VII millia dare coactus est. Hoc arator assequi per triennium certe fructu suo non potuit: vendiderit instrumentum, necesse est. Quod si hoc munus et hoc vectigal arator tolerare, hoc est Sicilia ferre ac pati potest. populo Romano ferat potius, quam nostris magistratibus. Magna pecunia, magnum praeclarumque vectigal, si modo salva provincia, si sine iniuria sociorum percipere possumus. Nihil detraho magistratibus: tantumdem detur in cellam, quantum semper datum est: quod praeterea Verres imperat, id, si facere non possunt, recusent; si possunt, populi Romani potius hoc sit vectigal, quam praeda praetoris. 202. Deinde cur in uno genere solo frumenti ista aestimatio constituatur? Si est aequa et ferenda: debet populo Romano Sicilia decumas: det pro singulis tritici modis ternos denarios: sibi habeat frumentum.

Data tibi pecunia est, Verres, una, qua frumentum tibi emeris in cellam, altera, qua frumentum emeris a civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines et praeterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. Fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet; exige eadem aestimatione pecuniam a civitatibus, et refer, quam accepisti: tum refertius erit aerarium populi Romani, quam umquam fuit. 203. At enim istam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Proinde quasi aut aequior sit ista aestimatio in tuo, quam in populi Romani commodo: aut ea res, quam ego dico, et ea, quam tu fecisti, inter se genere iniuriae, non magnitudine pecuniae differat. Verum istam ipsam cellam ferre nullo modo possunt; ut omnia remittantur, ut omnibus iniuriis et calamitatibus, quas te praetore tulerunt, in posterum liberentur: istam se cellam atque istam aestimationem negant ullo modo ferre posse.

LXXXVIII. 204. Multa Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompeium consulem nuper, homo disertissimus et omni doctrina et virtute ornatissimus, pro tota Sicilia de aratorum miseriis graviter ac copiose dixisse ac deplorassee dicitur. Ex quibus hoc iis, qui aderant, (nam magno conventu acta res est,) indignissimum videbatur: qua in re senatus optime ac benignissime cum aratoribus egisset, large liberaliterque aestimasset, in ea re praedari praetorem, bonis everti aratores; et id non modo fieri, sed ita fieri, quasi liceat concessumque sit.

205. Quid ad haec Hortensius? Falsum esse crimen? Hoc numquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? Ne id quidem dicet. Non iniu-

riam factam Siculis atque aratoribus? qui poterit dicere? Quid igitur dicet? Fecisse alios. Quid est hoc? Utrum crimini defensio an comitatus exsilio quaeritur? Tu in hac republica atque in hac hominum libidine et (ut adhuc habuit se status iudiciorum) etiam licentia non ex iure, non ex aequitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit, sed ex eo, quod aliquis fecerit, id, quod reprehenditur, recte factum esse defendes? 206. Fecerunt alii alia quam multa. Cur in hoc uno crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quaedam omnino in te singularia, quae in nullum alium hominem dici neque convenire possint: quaedam tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob ius dicendum pecunias acceptas, ut eiusmodi cetera, quae forsitan alii quoque etiam fecerint: illud, in quo te gravissime accusavi, quod ob iudicandam rem pecuniam accepisses, eadem ista ratione defendes, fecisse alios? Ut ego assentiar orationi, defensionem tamen non probabo. Potius enim, te damnato, ceteris angustior locus improbitatis defendendae relinquatur, quam, te absoluto, alii, quod audacissime fecerunt, recte fecisse existimentur. LXXXIX. 207. Lugent omnes provinciae: queruntur omnes liberi populi: regna denique iam omnia de nostris cupiditatibus et iniuriis expostulant: locus intra oceanum iam nullus est, neque tam longinquus neque tam reconditus, quo non per haec tempora nostrorum hominum libido iniquitasque pervaserit. Sustinere iam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, sed luctum, lacrimas, querimonias non potest. In eiusmodi re ac moribus, si is, qui erit adductus in iudicium, quum manifestis flagitiis tenebitur, alios

eadem fecisse dicet: illi exempla non deerunt; rei-publicae salus deerit, si improborum exemplis improbi iudicio ac periculo liberabuntur. 208. Placent vobis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari, quod restat, ut per haec tempora tractatos videtis? Cur haec a me opera consumitur? quid sedetis? cur non in media oratione mea consurgitis atque disceditis? Vultis autem istorum audacias ac libidines aliqua ex parte rescare? desinite dubitare, utrum sit utilius, propter multos improbos uni parcere, an unius improbi supplicio multorum improbitatem coercere. 209. Tametsi quae ista sunt exempla multorum? Nam quum in tanta caussa, quum in crimine maximo dici a defensore coeptum est, factitatum esse aliquid: expectant ii, qui audiunt, exempla ex vetere memoria et monumentis ac litteris, plena dignitatis, plena antiquitatis. XC. Haec enim plurimum solent et auctoritatis habere ad probandum, et iucunditatis ad audiendum. Africanos mihi et Catones et Laelios commemorabis? et eos idem fecisse dices? Quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An, quum eos non poteris; proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scaevolam, M. Scaurum, Q. Metellum? qui omnes provincias habuerunt, et frumentum cellae nomine imperaverunt. Magna est hominum auctoritas et tanta, ut etiam delicti suspicionem tegere possit. 240. Non habes ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem istius aestimationis. Quo me igitur, aut ad quae exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum versati sunt in republica, quum et optimi mores erant et hominum existi-

matio gravis habebatur et iudicia severa fiebant, ad hanc hominum licentiam et libidinem me abducis? et in quos aliquid exempli populus Romanus statui putat oportere, ab iis tu defensionis exempla quaeris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quae probat populus Romanus exempla, non ea, quae condemnat, sequamur. Non circumspiciam, non quaeram foris: habeo iudices tecum, principes civitatis, P. Servilium et Q. Catulum: qui tanta auctoritate sunt, tantis rebus gestis, ut in illo antiquissimorum clarissimorumque hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur. 244. Exempla quaerimus, et ea non antiqua. Modo uterque horum exercitum habuit. Quaere, Hortensi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane vero? Q. Catulus frumento est usus, pecuniam non coegit. P. Servilius quinquennium exercitui quum praeesset et ista ratione innumerabilem pecuniam facere posset, non statuit sibi quidquam licere, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum facere vidisset. C. Verres reperietur, qui, quod expediat, id licere dicat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id aliorum exemplo se fecisse defendat? At in Sicilia factitatum est. XCI. Quae est ista conditio Siciliae? Cur, quae optimo iure propter vetustatem, fidelitatem, propinquitatem esse debet, huic praecipua lex iniuriae definitur? 242. Sed in ista ipsa Sicilia, non quaeram exemplum foris: hoc ipso ex consilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliae provinciae, quum esses pro consule, praefuisti. Num quae in tuo imperio pecuniae cellae nomine coactae sunt? Neque ego hoc in tua laude pono: alia sunt tua facta atque consilia summa laude digna, quibus illam tu provinciam af-

flictam et perditam erexisti atque recreasti. Nam hoc de cella ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti. Quae sunt tibi igitur exempla in Sicilia cellae, si hoc crimen non modo Marcelli facto, sed ne Lepidi quidem potes defendere? 213. An me ad M. Antonii aestimationem frumenti exactionemque pecuniae revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii. Hoc enim mihi significasse et annuisse visus est. Ex omnibusne igitur populi Romani praetoribus, consulibus, imperatoribus M. Antonium delegisti, et eius unum improbissimum factum, quod imitarere? Et hic utrum mihi difficile est dicere, an his existimare, ita se in illo infinito imperio M. Antonium gessisse, ut multo isti perniciosius sit dicere, se in re improbissima voluisse Antonium imitari, quam si possit, defendere, nihil in vita se M. Antonii simile fecisse. Homines in iudiciis ad crimen defendendum, non, quid fecerit quispiam, proferre solent, sed quid probarit. Antonium, quum multa contra sociorum salutem, multa contra utilitatem provinciarum et faceret et cogitaret, in mediis iniuriis eius et cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi omnia eius facta atque consilia senatus, populus, iudices comprobarint, ita M. Antonii exemplo istius audaciam defendis? XCII. 214. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem et summa prudentia praeditum nominas: sed tum idem fecisse erit existimandus, si eodem consilio fecerit. Nam genus aestimationis ipsum a me numquam est reprehensum: sed eius aequitas aratorum commodo et voluntate perpenditur. Non potest reprehendi ulla aestimatio, quae aratori non modo incommoda non est, sed etiam grata est. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Quum esset

ante novum tritici modius denariis quinque, petiverunt ab eo civitates, ut aestimaret. Remissior aliquanto eius fuit aestimatio, quam annona. Nam aestimavit denariis III. Vides, eandem aestimationem propter temporis dissimilitudinem in illo laudis causam habere, in te criminis, in illo beneficii, in te iniuriae? 215. Eodem tempore praetor Antonius III denariis aestimavit post messem summa in vilitate, quum aratores frumentum dare gratis malebant. Et aiebat se tantidem aestimasse, quanti Sacerdotem; neque mentiebatur: sed eadem ista aestimatione alter sublevarat aratores, alter everterat. Quod nisi omnis frumenti ratio ex temporibus esset et annona, non ex numero neque ex summa, considerata: numquam tam grati hi sesquimodii, Q. Hortensi, fuissent, quos tu quum ad mensurae tam exiguae rationem populo Romano in capita descripsisses, gratissimum omnibus fecisti. Caritas enim annonae faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem istuc si in vilitate populo Romano largiri voluisses, derisum tuum beneficium esset atque contemptum. XCIII. 216. Noli igitur dicere, istum idem fecisse, quod Sacerdotem; quoniam non eodem tempore, neque simili fecit annona. Dicito potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu et vix menstruis cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse; et istius innocentiam M. Antonii facto atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Peducaeo, fortissimo atque innocentissimo viro, quid dicetis? De quo quis umquam arator questus est? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam omnium diligentissimamque praeturam illius hominis existimavit? Biennium provinciam obtinuit, quum

alter annus in vilitate, alter in summa caritate fuerit. Num aut in vilitate nummum arator quisquam dedit, aut in caritate de aestimatione frumenti questus est? At uberiora cibaria facta sunt caritate. Credo: neque id est novum, neque reprehendendum. 217. Modo C. Sentium vidimus, hominem vetere illa ac singulari innocentia praeditum, propter caritatem frumenti, quae fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, si qua ad te lege venerunt: iniuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen et in iudicium voco.

Quod si suspensiones iniicere voletis, ad plures homines et ad plures provincias crimen hoc pertinere: non ego istam defensionem vestram pertimescam, sed me omnium provinciarum defensorem esse profitebor. Etenim hoc dico et magna voce dico: UBI-
CUMQUE HOC FACTUM EST, IMPROBE FACTUM EST;
QUICUMQUE HOC FECIT, SUPPLICIO DIGNUS EST.
XCIV. 218. Nam, per deos immortales! videte, iudices, et prospicite animis, quid futurum sit. Multi magnas pecunias ab invitis civitatibus atque ab invitis aratoribus ista ratione, cellae nomine, coegerunt: (omnino ego neminem video, praeter istum, sed do hoc vobis et concedo esse, multos:) in hoc homine rem adductam in iudicium videtis. Quid facere potestis? Utrum, quum iudices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere; an, quum lex sociorum caussa rogata sit, sociorum querimonias non audire? 219. Verum hoc quoque vobis remitto: negligite praeterita, si vultis. Sed ne reliquas spes turbetis atque omnes provincias ever-
tatis; id providete, ne avaritiae, quae antehac occul-

tis itineribus atque angustis uti solebat, auctoritate vestra viam patefaciatis illustrem atque latam. Nam si hoc probatis et si licere pecunias isto nomine capi iudicatis, certe hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit, posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet. Improbi sunt, qui pecunias contra leges cogunt; stulti, qui, quod licere iudicatum est, praetermittunt. 220. Deinde, iudices, videte, quam infinitam sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si, ternos denarios qui coegit, erit absolutus: quaternos, quinos, denos denique aut videnos coget alius. Quae erit reprehensio? in quo primum iniuriae gradu resistere incipiet severitas iudicis? Quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus, et in quo primum aestimationis iniquitas atque improbitas reprehendatur? Non enim a vobis summa, sed genus aestimationis erit comprobatum: neque hoc potestis iudicare, ternis denariis aestimare licere, denis non licere. Ubi enim semel ab annonae ratione et ab aratorum voluntate res ad praetoris libidinem tralata est, non est iam in lege atque in officio, sed in voluntate hominum atque avaritia positus modus aestimandi. XCV. Quapropter si vos semel in iudicando finem aequitatis et legis transieritis: scitote, vos nullum ceteris in aestimando finem improbitatis et avaritiae reliquisse. 221. Videte igitur, quam multa simul a vobis postulentur. Absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summa sociorum iniuria cepisse. Non est satis. Sunt alii quoque complures, idem qui fecerint. Absolvite etiam illos, si qui sunt, ut uno iudicio quam plurimos improbos liberetis. Ne id quidem satis est. Facite, ut ceteris posthac idem liceat. Licebit. At

hoc parum est. Permittite, ut liceat, quanti quisque velit, tanti aestimet. Aestimabit. Videtis iam profecto, iudices, hac aestimatione a vobis comprobata neque modum posthac avaritiae cuiusquam neque poenam improbitatis futuram. 222. Quas ob res, quid agis, Hortensi? Consul es designatus: provinciam sortitus es: de aestimatione frumenti quum dices, sic te audiemus, quasi id, quod ab isto recte factum esse defendes, te facturum profiteare, et quasi, quod isti licitum esse dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, si id licebit, nihil est, quod putetis quemquam posthac commissurum, ut de pecuniis repetundis condemnari possit. Quantam enim quisque concupierit pecuniam, tantam licebit per cellae nomen aestimationis magnitudine consequatur.

XCVI. 223. At enim est quiddam, quod, etiamsi palam in defendendo non dicit Hortensius, tamen ita dicit, ut vos id suspicari et cogitare possitis: pertinere hoc ad commodum senatorium; pertinere ad utilitatem eorum, qui iudicent, qui in provinciis cum potestate aut cum legatione se futuros aliquando arbitrentur. Praeclaros vero existimas iudices nos habere, quos alienis peccatis concessuros putes, quo facilius ipsos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id socios nationesque exteras existimare, si senatores iudicent, hoc certe unum genus infinitae pecuniae per summam iniuriam cogendae nullo modo posse reprehendi? Quod si ita est, quid possumus contra illum praetorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui rempublicam sistere negat posse, ni ad equestrem ordinem iudicia referantur? 224. Quod si ille hoc unum agitare coeperit, esse aliquod genus cogendae pecuniae,

senatorum commune et iam prope concessum ordini, quo genere ab sociis maxima pecunia per summam iniuriam auferatur, neque id ullo modo senatoriis iudiciis reprehendi posse, idque, dum equester ordo iudicaret, numquam esse commissum: quis obsistet? quis erit tam cupidus vestrum, tam fautor ordinis, qui de transferendis iudiciis possit recusare?

XCVII. Atque utinam posset aliqua ratione hoc crimen, quamvis falsa, modo humana atque usitata defendere! Minore periculo vestro, minore periculo provinciarum omnium iudicaretis. Negaret hac aestimatione se usum? vos id credidisse homini, non factum comprobasse videremini. Nullo modo negare potest: urgetur a tota Sicilia: nemo est ex tanto numero aratorum, a quo pecunia cellae nomine non sit exacta. 225. Vellem etiam hoc posset dicere, nihil ad se istam rationem pertinere; per quaestores rem frumentariam esse administratam. Ne id quidem ei licet dicere, propterea quod ipsius litterae recitantur, ad civitates de ternis denariis missae. Quae est igitur defensio? Feci, quod arguis: coegi pecunias maximas cellae nomine: sed hoc mihi licuit; vobis, si prospicitis, licebit. Periculosum provinciis, genus iniuriae confirmari iudicio; perniciosum nostro ordini, populum Romanum existimare, non posse eos homines, qui ipsi legibus teneantur, leges in iudicando religiose defendere. Atque isto praetore, iudices, non solum aestimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem. Neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis litteris et testimoniis civitatum frumenti in cellam imperati. Reperietis quinquies tanto, iudices, amplius istum, quam

quantum ei in cellam sumere licitum sit, civitatibus imperasse. Quid ad hanc impudentiam addi potest, si et aestimavit tanti, ut homines ferre non possent, et tanto plus, quam erat ei concessum legibus, imperavit?

226. Quapropter, cognita tota re frumentaria, iudices, iam facillime perspicere potestis, amissam esse populo Romano Siciliam, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos istius damnatione recuperatis. Quid est enim Sicilia, si ei agri cultionem sustuleris et si aratorum numerum ac nomen exstinxeris? Quid enim potest esse in calamitate residui, quod non ad miseros aratores isto praetore per summam iniuriam ignominiamque pervenerit? quibus, quum decumas dare deberent, vix ipsis decumae relictæ sunt; quum pecunia deberetur, soluta non est; quum optima aestimatione senatus frumentum eos in cellam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum vendere coacti sunt. XCVIII. 227. Dixi iam antea, iudices, ut has omnes iniurias tollatis, tamen ipsam rationem arandi spe magis et iucunditate quadam, quam fructu atque emolumento teneri. Et enim ad incertum casum et eventum certus quotannis labor et certus sumptus impenditur. Annona porro pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet; si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis: ut aut male vendendum intelligas, si bene processit, aut male perceptos fructus, si recte licet vendere. Totæ autem res rusticæ eiusmodi sunt, ut eas non ratio neque labor, sed res incertissimæ, venti tempestatesque moderentur. Hinc quum unæ decumæ lege et conditione trahantur; alteræ novis institutis propter annonæ rationem

imperentur; ematur praeterea frumentum quotannis publice; postremo etiam in cellam magistratibus et legatis imperetur: quid aut quantum praeterea est, quod aut liberum possit habere ille arator ac dominus in potestate suorum fructuum, aut in ipsis fructibus solutum? 228. Quod si haec feruntur omnia; si vobis potius ac reipublicae, quam sibi et suis commodis, opera, sumptu, labore deserviunt: etiamne haec nova debent edicta et imperia praetorum et Apronii dominationem et Veneriorum servorum furta rapinasque perferre? etiamne frumentum pro empto gratis dare? etiamne in cellam quum cupiant gratis dare, ultro pecuniam grandem addere? etiamne haec tot detrimenta atque damna cum maximis iniuriis contumeliisque perferre? Itaque haec, iudices, quae pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia desertas atque a dominis relictas esse cognostis: neque quidquam aliud agitur hoc iudicio, nisi ut antiquissimi socii fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani atque aratores, vestra severitate et diligentia, me duce atque auctore, in agros atque in aedes suas revertantur.

ACCUSATIONIS
IN C. VERREREM
LIBER QUARTUS
DE
SIGNIS.

ARG. Hoc libro Cicero quum alia Siciliae ornamenta, publica pariter ac privata, tum maxime deorum *signa*, a Verre per furtum abacta, et falsam esse coarguit defensionem Hortensii, coempta illa esse contendit. Nam neque per leges licere magistratibus in provinciis mercari quidquam, et ea esse pretia, ut bona non possint non rapta indicari.

I. 1. Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium, ut amici eius, morbum et insaniam, ut Siculi, latrocinium: ego, quo nomine appellem, nescio. Rem vobis proponam: vos eam suo, non nominis pondere penditote. Genus ipsum prius cognoscite, iudices; deinde fortasse non magno opere quaeretis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis, tot familiis tam copiosis, ullum argentum vas, ullum Corinthium aut Deliacum fuisse, ullam gemmam aut margaritam, quidquam ex auro aut ebore factum, signum ullum aeneum, marmoreum,

eburneum: nego ullam picturam neque in tabula, neque in textili fuisse, quin conquisierit, inspexerit; quod placitum sit, abstulerit. 2. Magnum videor dicere: attendite etiam, quemadmodum dicam. Non enim verbi neque criminis augendi caussa complector omnia: quum dico, nihil istum eiusmodi rerum in tota provincia reliquisse, Latine me, scitote, non accusatorie loqui. Etiam planius: nihil in aedibus cuiusquam, ne in oppidis quidem; nihil in locis communibus, ne in fanis quidem; nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum; denique nihil istum, quod ad oculos animumque acciderit, neque privati neque publici neque profani neque sacri tota in Sicilia reliquisse.

3. Unde igitur potius incipiam, quam ab ea civitate, quae tibi una in amore atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero, quam ex ipsis laudatoribus tuis? Facilius enim perspicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accusant, qui persequuntur, quum apud tuos Mamertinos inveniare improbissima ratione esse praedatus. II. C. Heius est Mamertinus (omnes hoc mihi, qui Messanam accesserunt, facile concedent) omnibus rebus in illa civitate ornatissimus. Huius domus est vel optima Messanae, notissima quidem certe, et nostris hominibus apertissima maximeque hospitalis. Ea domus ante adventum istius sic ornata fuit, ut urbi quoque esset ornamento. Nam ipsa Messana, quae situ moenibus portuque ornata sit, ab his rebus, quibus iste delectatur, sane vacua atque nuda est. 4. Erat apud Heium sacrarium magna cum dignitate in aedibus, a maioribus traditum, perantiquum; in quo signa pulcherrima quattuor summo artificio, summa nobi-

litate: quae non modo istum hominem ingeniosum atque intelligentem, verum etiam quemvis nostrum, quos iste idiotas appellat, delectare possent: unum Cupidinis marmoreum Praxiteli: — nimirum didici etiam, dum in istum inquiero, artificum nomina. Idem, opinor, artifex eiusdem modi Cupidinem fecit illum, qui est Thespiis, propter quem Thespieae visuntur: nam alia visendi caussa nulla est. Itaque ille L. Mummius, quum Thespiadas, quae ad aedem Felicitatis sunt, ceteraque profana ex illo oppido signa tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quod erat consecratus, non attigit. — III. 5. Verum, ut ad illud sacrarium redeam, signum erat hoc, quod dico, Cupidinis e marmore: ex altera parte Hercules, egregie factus ex aere: is dicebatur esse Myronis, ut opinor: et certe. Item ante hos deos erant arulae, quae cuiusvis sacrarii religionem significare possent: erant aenea praeterea duo signa, non maxima, verum eximia venustate, virginali habitu atque vestitu, quae manibus sublatis sacra quaedam more Atheniensium virginum reposita in capitibus sustinebant: Canephorae ipsae vocabantur: sed earum artificem, quem? quemnam? recte admones, Polycletem esse dicebant. Messanam ut quisque nostrum venerat, haec visere solebat: omnibus haec ad visendum patebant quotidie: domus erat non domino magis ornamento, quam civitati. 6. C. Claudius, cuius aedilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tandem, dum forum diis immortalibus populoque Romano habuit ornatum: et, quum esset hospes Heiorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis usus est ad commodandum, sic ipse diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobiles eiusmodi, iu-

dices: et quid dico nuper? immo vero modo ac plane paullo ante vidimus, qui forum ac basilicas non spoliis provinciarum, sed ornamentis amicorum; commodis hospitum, non furtis nocentium, ornarent: qui tamen signa atque ornamenta sua cuique reddebant, non ablata ex urbibus sociorum, quatridui caussa, per simulationem aedilitatis, domum deinde atque ad suas villas auferebant. 7. Haec omnia, quae dixi, signa, iudices, ab Heio de sacrario Verres abstulit: nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud ullum tamen, praeter unum pervetus ligneum, Bonam Fortunam, ut opinor. Eam iste habere domi suae noluit. IV. Pro deum hominumque fidem! quid hoc est? quae est haec caussa? quae haec impudentia est? Quae dico signa, antequam abs te sublata sunt, Messanam cum imperio nemo venit, quin viderit. Tot praetores, tot consules in Sicilia, tum in pace, tum etiam in bello fuerunt; tot homines cuiusque modi; non loquor de integris, innocentibus, religiosis: tot cupidi, tot improbi, tot audaces: quorum nemo sibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis visus est, qui ex illo sacrario quidquam poscere aut tollere aut attingere auderet. Verres, quod ubique erit pulcherri-
mum, auferet? nihil habere praeterea cuiquam licebit? tot domus locupletissimas domus istius una capiet? idcirco nemo superiorum attigit, ut iste tolleret? ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Verres posset auferre? At non requirebat ille Cupido lenonis domum ac meretriciam disciplinam: facile illo sacrario patrio continebatur: Heio se a maioribus relictum esse sciebat in hereditate sacrorum: non quaerebat meretricis heredem. 8. Sed quid ego tam vehementer invehor? verbo uno repellar. Emi, inquit. O dii im-

mortales! praeclaram defensionem! Mercatorem cum imperio ac securibus in provinciam misimus, omnia qui signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coemeret, nihil cuiquam relinqueret! Haec enim mihi ad omnia defensio patefieri videtur, emisse. Primum, si id quod vis tibi ego concedam, ut emeris, quoniam in toto hoc genere hac una defensione usurus es: quaero, cuiusmodi tu iudicia Romae putaris esse, si tibi hoc quemquam concessurum putasti, te in praetura atque imperio tot res, tam pretiosas, omnes denique res, quae alicuius pretii fuerint, tota ex provincia coemisse? V. 9. Videte maiorum diligentiam, qui nibildum etiam istiusmodi suspicabantur; verumtamen ea, quae parvis in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum potestate aut legatione in provinciam esset profectus, tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum, (dabatur enim de publico) ut vestem (praebebatur enim legibus): mancipium putaverunt, quo et omnes utimur, et non praebetur a populo. Sanxerunt, NE QUIS EMERET MANCIPIUM, NISI IN DEMORTUI LOCUM. Si qui Romae esset demortuus? immo, si quis ibidem. Non enim te instruere domum tuam voluerunt in provincia, sed illum usum provinciae supplere. 10. Quae fuit caussa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? Haec, iudices, quod putabant ereptionem esse, non emptionem, quum venditori suo arbitrato vendere non liceret. In provinciis intelligebant, si is, qui esset cum imperio ac potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret, fore, uti, quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet, auferret. Dicet aliquis: Noli isto modo agere cum Verre: noli

eius facta ad antiquae religionis rationem exquirere: concede, ut impune emerit, modo ut bona ratione emerit, nihil pro potestate, nihil ab invito, nihil per iniuriam. Sic agam. Si quid venale habuit Heius; si id, quanti aestimabat, tanti vendidit: desino quaerere, cur emeris. VI. 44. Quid igitur nobis faciendum est? Num argumentis utendum in re eiusmodi? Quaerendum est, credo, Heius iste num aes alienum habuerit, num auctionem fecerit: si fecit, num tanta difficultas eum rei nummariae tenuerit, tanta egestas, tanta vis presserit, ut sacrarium suum spoliaret, ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem fecisse nullam; vendidisse praeter fructus suos nihil umquam; non modo in aere alieno nullo, sed in suis nummis multis esse ac semper fuisse; si haec contra, ac dico, essent omnia: tamen illum haec, quae tot annos in familia sacrarioque maiorum fuissent, venditurum non fuisse. Quid, si magnitudine pecuniae persuasum est ei? verisimile non est, ut ille homo tam locuples, tam honestus, religioni suae monumentisque maiorum pecuniam anteponeret. 42. Sunt ista: verumtamen abducuntur homines nonnumquam etiam ab institutis suis magnitudine pecuniae. Videamus, quanta ista pecunia fuerit, quae potuerit Heium, hominem maxime locupletem, minime avarum, ab humanitate, a pietate, a religione deducere. Ita iussisti, opinor, ipsum in tabulas referre: HAEC OMNIA SIGNA PRAXITELI, MYRONIS, POLYCLETI, H-S VI. MILL. ET ID VERRI VENDITA SUNT. Recita ex tabulis. TABULAE HEII. Iuvât me haec praeclara nomina artificum, quae isti ad caelum ferunt, Verris aestimatione sic concidisse. Cupidinem Praxitelis H-S CIΩIC. Profecto hinc natum est: *Malo*

emere, quam rogare. VII. 43. Dicet aliquis: Quid? tu ista permagno aestimas? Ego vero ad meam rationem usumque meum non aestimo: verumtamen a vobis ita arbitror spectari oportere, quanti haec eorum iudicio, qui studiosi sunt harum rerum, aestimentur; quanti venire soleant; quanti haec ipsa, si palam libereque venirent, venire possent; denique ipse Verres quanti aestimet. Numquam enim, si denariis quadringentis Cupidinem illum putasset, commisisset, ut propter eum in sermonem hominum atque in tantam vituperationem veniret. 44. Quis vestrum igitur nescit, quanti haec aestimentur? In auctione signum aeneum non magnum H-S XL millibus venire non vidimus? Quid, si velim nominare homines, qui aut non minoris aut etiam pluris emerint? nonne possum? Etenim qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est aestimationis. Difficile est enim finem facere pretio, si non libidini feceris. Video igitur Heium neque voluntate neque difficultate aliqua temporis neque magnitudine pecuniae adductum esse, ut haec signa venderet: teque ista simulatione emptionis, vi, metu, imperio, fascibus, ab homine eo, quem una cum ceteris sociis non solum potestati tuae, sed etiam fidei populus Romanus commiserat, eripuisse atque abstulisse. 45. Quid mihi tam optandum, iudices, potest esse in hoc crimine, quam ut haec eadem dicat ipse Heius? Nihil profecto. Sed ne difficilia optemus. Heius est Mamertinus: Mamertina civitas istum publice communi consilio sola laudat: omnibus ipse ceteris Siculis odio est: ab his solis amatur: eius autem legationis, quae ad istum laudandum missa est, princeps est Heius: (etenim est primus civitatis:) ne forte, dum publicis mandatis

serviat, de privatis iniuriis reticeat. 46. Haec quum scirem et cogitarem, commisi tamen, iudices, Heio. Produxi eum prima actione: neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Heius respondere, si esset improbus, si sui dissimilis? Esse illa signa domi suae, non esse apud Verrem? Qui poterat quidquam eiusmodi dicere? Ut homo turpissimus esset impudentissimeque mentiretur, hoc diceret: illa se habuisse venalia, eaque se, quanti voluerit, vendidisse. Homo domi suae nobilissimus, qui vos de religione sua ac dignitate vere existimare maxime vellet, primo dixit se istum publice laudare, quod sibi ita mandatum esset: deinde neque se illa habuisse venalia neque ulla conditione, si, utrum vellet, liceret, adduci umquam potuisse, ut venderet illa, quae in sacrario fuissent a maioribus suis relictæ et traditæ. VIII. 47. Quid sedes, Verres? quid exspectas? quid te a Centuripina civitate, a Catinensi, ab Halesina, ab Tyndaritana, Hennensi, Agyrinensi ceterisque Siciliae civitatibus circumveniri atque opprimi dicis? Tua te altera patria, quemadmodum dicere solebas, Messana circumvenit: tua, inquam, Messana, tuorum adiutrix scelerum, libidinum testis, praedarum ac furtorum receptrix. Adest enim vir amplissimus eius civitatis, legatus, huiusce iudicii causa domo missus, princeps laudationis tuae, qui te publice laudat: ita enim mandatum atque imperatum est. — Tametsi, rogatus de cybaea tenetis memoria quid responderit: aedificatam publicis operis, publice coactis, eique aedificandae publice Mamertinum senatorem praefuisse. — Idem ad vos privatim, iudices, confugit: utitur hac lege, qua iudicium est, communi arce sociorum. Tametsi lex est de pecu-

niis repetundis, ille se negat pecuniam repetere, quam ereptam non tanto opere desiderat: sacra se maiorum suorum repetere abs te dicit: deos penates te patrios reposit. 48. Ecqui pudor est? ecquae religio, Verres? ecqui metus? Habitasti apud Heium Messanae: res illum divinas apud eos deos in suo sacrario prope quotidie facere vidisti. Non movetur pecunia: denique quae ornamenti caussa fuerunt, non requirit. Tibi habet Canephoros: deorum simulacra restitue. Quae quia dixit, quia tempore dato modeste apud vos socius amicusque populi Romani questus est: quia religioni suae non modo in diis patriis repetundis, sed etiam in ipso iureiurando ac testimonio, proximus fuit: hominem missum ab isto scitote esse Messanam de legatis unum, illum ipsum, qui navi istius aedificandae publice praefuit, qui a senatu peteret, ut Heius ignominia afficeretur.

IX. 49. Homo amentissime, quid putasti te impetraturum? Quanti is a civibus suis fieret, quanti auctoritas eius haberetur, ignorabas? Verum fac te impetravisse; fac aliquid gravius in Heium statuisset Mamertinos: quantam putas auctoritatem laudationis eorum futuram, si in eum, quem constet verum pro testimonio dixisse, poenam constituerint? Tametsi quae est ista laudatio, quum laudator interrogatus laedat necesse est? Quid? isti laudatores tui nonne testes mei sunt? Heius est laudator: laesit gravissime. Producam ceteros: reticebunt, quae poterunt, libenter: dicent, quae necesse erit, ingratis. Negent isti onerariam navem maximam aedificatam esse Messanae? negent, si possint. Negent ei navi faciundae senatorem Mamertinum publice praefuisse? utinam negent! Sunt etiam cetera, quae malo integra reser-

vare, ut quam minimum sit illis temporis ad meditando confirmandumque periurium. 20. Haec tibi laudatio procedat in numerum: hi te homines auctoritate sua sublevent, qui te neque debent adiuvere, si possint, neque possunt, si velint; quibus tu privatim iniurias plurimas contumeliasque imposuisti; quo in oppido multas familias in perpetuum infames tuis stupris flagitiisque fecisti. At publice commodasti. Non sine magno quidem reipublicae provinciaeque Siciliae detrimento. Tritici modium LX milia empti populo Romano dare debebant et solebant: abs te solo remissum est. Respublica detrimentum fecit, quod per te imperii ius una in civitate immutatum est: Siculi, quod hoc non de summa frumenti detractum est, sed tralatum in Centuripinos et Halesinos, immunes populos: et hoc plus impositum, quam ferre possent. 21. Navem imperare debuisti ex foedere: remisisti in triennium. Militem nullum umquam poposcisti per tot annos: fecisti item, uti praedones solent: qui quum communes hostes sint omnium, tamen aliquos sibi instituunt amicos, quibus non modo parcant, verum etiam praeda quos augeant, et eos maxime, qui habent oppidum opportuno loco, quo saepe adeundum sit navibus, nonnumquam etiam necessario. X. Phaselis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum atque praedonum: Lycii illam, Graeci homines, incolebant. Sed quod erat eiusmodi loco, atque ita proiecta in altum, ut et exeuntes e Cilicia praedones saepe ad eam necessario devenirent, et, quum ex hisce se locis reciperent, eodem deferrentur; asciverunt illud sibi oppidum piratae, primo commercio, deinde etiam societate. 22. Mamertina civitas improba antea non

erat; etiam erat inimica improborum: quae C. Catonis, illius, qui consul fuit, impedimenta retinuit. At cuius hominis? clarissimi potentissimique: qui tamen quum consul fuisset, condemnatus est. [Ita C. Cato, duorum hominum clarissimorum nepos, L. Paulli et M. Catonis et P. Africani sororis filius***] quo damnato, tum, quum severa iudicia fiebant, H-S xviii millibus lis aestimata est! Huic Mamertini irati fuerunt; qui maiorem sumptum, quam quanti Catonis lis aestimata est, in Timarchidi prandium saepe fecerunt. 23. Verum haec civitas isti praedoni ac piratae Siciliensi Phaselis fuit. Huc omnia undique deportabantur; apud istos relinquebantur: quod celari opus erat, habebant sepositum ac reconditum: per istos, quae volebat, in navem clam imponenda, occulte exportanda curabat; navim denique maximam, quam onustam furtis in Italiam mitteret, apud istos faciendam aedificandamque curavit. Pro hisce rebus vacatio data est ab isto sumptus, laboris, militiae, rerum denique omnium. Per triennium soli non modo in Sicilia, verum, ut opinio mea fert, his quidem temporibus, in omni orbe terrarum vacui, expertes, soluti ac liberi fuerunt ab omni sumptu, molestia, munere. 24. Hinc illa Verrea nata sunt: hinc in convivium Sex. Cominium protrahi iussit, in quem scyphum de manu iacere conatus est: quem obtorta gula de convivio in vincula atque in tenebras abripi iussit. Hinc illa crux, in quam civem Romanum iste multis inspectantibus sustulit: quam non ausus est usquam defigere, nisi apud eos, quibuscum omnia scelera sua ac latrocinia communicasset. XI. Laudatum etiam vos quemquam venire audetis? Qua auctoritate? utrum, quam apud senatorium ordinem,

an quam apud populum Romanum habere debetis? 25. Ecquae civitas est, non modo in provinciis nostris, verum in ultimis nationibus, aut tam potens aut tam libera aut etiam tam immanis ac barbara; rex denique ecquis est, qui senatorem populi Romani tecto ac domo non invitet? qui honos non homini solum habetur, sed primum populo Romano, cuius beneficio nos in hunc ordinem venimus, deinde ordinis auctoritati, quae nisi gravis erit apud socios et exteras nationes, ubi erit imperii nomen et dignitas? Mamertini me publice non invitarunt: me quum dico, leve est: senatorem populi Romani si non invitaverunt, honorem debitum detraxerunt non homini, sed ordini. Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima et amplissima Cn. Pompeii Basilisci: quo, etiam si esset invitatus a vobis, tamen devertisset. Erat etiam Percenniorum, qui nunc item Pompeii sunt, domus honestissima: quo L. frater meus summa illorum voluntate devertit. Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in vestro oppido iacuit et pernoctavit in publico. Nulla hoc civitas umquam alia commisit. Amicum enim nostrum in iudicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, interpretabere imminuendo honore senatorio? 26. Verum haec tum queremur, si quid de vobis per eum ordinem agetur, qui ordo a vobis adhuc solis contemptus est. In populi Romani quidem conspectum quo ore vos commisistis? nec prius illam crucem, quae etiam nunc civis Romani sanguine redundat, quae fixa est ad portum urbemque vestram, revellistis neque in profundum abiecistis locumque illum omnem expiastis, quam Romam atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum solo foederato atque pacato mo-

numentum istius crudelitatis constitutum est. Vestrae urbs electa est, ad quam quum adirent ex Italia, crucem civis Romani prius, quam quemquam amicum populi Romani viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati invidetis, item incolis vestris, civibus Romanis, ostendere soletis, quo minus sibi arrogant minusque vos despiciant, quum videant ius civitatis illo supplicio esse mactatum. XII. 27. Verum haec emisse te dicis. Quid? illa Attalica tota Sicilia nominata ab eodem Heio peripetasmata emere oblitus es? Licuit eodem modo, ut signa. Quid enim actum est? An litteris pepercisti? Verum hominem amentem hoc fugit: minus clarum putavit fore, quod de armario, quam quod de sacrario esset ablatum. At quo modo abstulit? Non possum dicere planius, quam ipse apud vos dixit Heius. Quum quaesissem, numquid aliud de bonis eius pervenisset ad Verrem, respondit istum ad se misisse, ut sibi mitteret Agrigentum peripetasmata. Quaesivi, an misisset: respondit id, quod necesse erat, scilicet dicto audientem fuisse praetori; misisse. Rogavi, pervenissentne Agrigentum: dixit pervenisse. Quaesivi, quemadmodum revertissent: negavit adhuc revertisse. Rissus populi atque admurmuratio omnium facta est. 28. Hic tibi in mentem non venit iubere, ut haec quoque referret H-S vi millibus 10 se tibi vendidisse? Metuisti, ne aes alienum tibi cresceret, si H-S vi millibus 10 tibi constarent ea, quae tu facile posses vendere H-S cc millibus? Fuit tanti, mihi crede: haberes quod defenderes: nemo quaereret, quanti illa res esset: si modo te posses docere emisse, facile cui velles tuam causam et factum probares: nunc de peripetasmatis quemadmodum te expedias, non habes.

29. Quid? a Philarcho Centuripino, homine locuplete ac nobili, phaleras pulcherrime factas, quae regis Hieronis fuisse dicuntur, utrum tandem abstulisti, an emisti? In Sicilia quidem quum essem, sic a Centuripinis, sic a ceteris audiebam; (non enim parum res erat clara:) tam te has phaleras a Philarcho Centuripino abstulisse dicebant, quam alias item nobiles ab Aristo Panormitano, quam tertias a Cratippo Tyndaritano. Etenim si Philarchus vendidisset, non ei, posteaquam reus factus es, redditurum te promisisses. Quod quia vidisti plures scire, cogitasti, si ei reddidisses, te minus habiturum, rem nihilominus testatam futuram: non reddidisti. Dixit Philarchus pro testimonio, se, quod nosset tuum istum morbum, ut amici tui appellant, cupisse te celare de phaleris: quum abs te appellatus esset, negasse habere sese: apud alium quoque eas habuisse depositas, ne qua invenirentur: tuam tantam fuisse sagacitatem, ut eas per illum ipsum inspiceres, ubi erant depositae: tum se deprehensum negare non potuisse: ita ab se invito phaleras ablatas gratis.

XIII. 30. Iam, ut haec omnia reperire ac perscrutari solitus sit, iudices, est operae pretium, cognoscere. Cibratae sunt fratres quidam, Tlepolemus et Hiero: quorum alterum fingere opinor e cera solitum esse, alterum esse pictorem. Hosce opinor Cibrae, quum in suspicionem venissent suis civibus fanum expilasse Apollinis, veritos poenam iudicii ac legis, domo profugisse. Quod Verrem artificii sui cupidum cognoverant tum, quum iste, id quod ex testibus didicistis, Cibyram cum inanibus syngraphis venerat, domo perfugientes ad eum se exsules, quum iste esset in Asia, contulerunt. Habuit secum eos ab illo

tempore, et in legationis praedis atque furtis multum illorum opera consilioque usus est. 31. Hi sunt illi, quibus in tabulis retulit sese Q. Tadius dedisse iussu istius Graecis pictoribus. Eos iam bene cognitos et re probatos secum in Siciliam duxit. Quo posteaquam venerunt, mirandum in modum, (canes venaticos dices,) ita odorabantur omnia et pervestigabant, ut, ubi quidque esset, aliqua ratione invenirent. Aliud minitando, aliud pollicendo, aliud per servos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant. Quidquid illis placuerat, perdendum erat. Nihil aliud optabant, quorum poscebatur argentum, nisi ut Hieroni et Tlepolemo displiceret. XIV. 32. Verum mehercule hoc, iudices, dicam. Memini Pamphilum Lilybaetanum, hospitem meum et amicum, nobilem hominem, mihi narrare, quum iste ab sese hydriam, Boëthi manu factam, praeclaro opere et grandi pondere, per potestatem abstulisset, se sane tristem et conturbatum domum revertisse, quod vas eiusmodi, quod sibi a patre et a maioribus esset relictum, quo solitus esset uti ad festos dies, ad hospitum adventum, a se esset ablatum. Quum sederem, inquit, domi tristis, accurrit Venerius: iubet me scyphos sigillatos ad praetorem statim afferre. Permotus sum, inquit: binos habebam: iubeo promi utrosque, ne quid plus mali nasceretur, et mecum ad praetoris domum ferri. Eo quum veni, praetor quiescebat: fratres illi Cibratae inambulabant. Qui, me ubi viderunt: ubi sunt, Pamphile, inquiunt, scyphi? Ostendo tristis: laudant: incipio queri me nihil habiturum, quod alicuius esset pretii, si etiam scyphi essent ablati. Tum illi, ubi me conturbatum vident: *quid vis nobis dare, ut isti abs te ne auferantur?* Ne

multa, sestertios cc me, inquit, poposcerunt: dixi me daturum c. Vocat interea praetor: scyphos poscit. Tum illos coepisse praetori dicere, putasse se, id quod audissent, alicuius pretii scyphos esse Pamphili: luteum negotium esse: non dignum, quod in suo argento Verres haberet. Ait ille, idem sibi videri. Ita Pamphilus scyphos optimos aufert. 33. Et mehercule ego antea, tametsi hoc nescio quid, nugatorium sciebam esse, ista intelligere: tamen mirari solebam, istum in his ipsis rebus aliquem sensum habere, quem scirem nulla in re quidquam simile hominis habere. XV. Tum primum intellexi, ad eam rem istos fratres Cibyrtas fuisse, ut iste in furando manibus suis, oculis illorum uteretur. At ita studiosus est huius praeclarae existimationis, ut putetur in hisce rebus intelligens esse, ut nuper (videte hominis amentiam) posteaquam est comperendinatus, quum iam pro damnato mortuoque esset, ludis Circensibus mane apud L. Sisennam, virum primum, quum essent triclinia strata argentumque expositum in aedibus; quum, pro dignitate L. Sisennae, domus esset plena hominum honestissimorum, accessit ad argentum, contemplari unum quodque otiose et considerare coepit. Mirari stultitiam alii, quod in ipso iudicio eius ipsius cupiditatis, cuius insimularetur, suspicionem augeret; alii amentiam, cui comperendinato, quum tam multi testes dixissent, quidquam illorum veniret in mentem. Pueri autem Sisennae, credo, qui audivissent, quae in istum testimonia dicta essent, oculos de isto nusquam deicere, neque ab argento digitum discedere. 34. Est boni iudicis, parvis ex rebus coniecturam facere unius cuiusque et cupiditatis et incontinentiae. Qui reus et reus lege,

comperendinatus, re et opinione hominum paene damnatus, sibi * temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Sisennae argentum tractaret et consideraret; hunc in provincia praetorem quisquam putabit a Sicularum argento cupiditatem aut manus abstinere potuisse?

XVI. 35. Verum, uti Lilybaeum, unde degressa est, oratio revertatur, Diocles est, Pamphili gener, illius, a quo hydria ablata est, Popillius cognomine. Ab hoc abaci vasa omnia, ut exposita fuerant, abstulit. Dicat licet se emisse: etenim hic propter magnitudinem furti sunt, ut opinor, litterae factae: iussit Timarchidem aestimare argentum. Quo modo? quo qui umquam tenuissime in donatione histrionum aestimavit. Tametsi iamdudum erro, qui tam multa de tuis emptionibus verba faciam et quaeram, utrum emeris, et quomodo et quanti emeris: quod verbo transigere possum. Ede mihi scriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque aut quanti emeris. 36. Quid fit? quamquam non debebam ego abs te has litteras pscere: me enim tabulas tuas habere et proferre oportebat. Verum negas te horum annorum aliquid confecisse. Compone hoc, quod postulo, de argento: de reliquo videro. *Nec scriptum habeo, nec possum edere.* Quid futurum igitur est? Quid existimas hosce iudices facere posse? Domus plena signorum pulcherrimorum iam [etiam] ante praetoram: multa ad villas tuas posita, apud amicos multa deposita, multa aliis data atque donata: tabulae nullum indicant emptum. Omne argentum ablatum ex Sicilia est: nihil cuiquam, quod suum dici vellet, relictum. Fingitur improba defensio, praetorem omne id argentum coemisse: tamen id ipsum

tabulis demonstrari non potest. Si quas tabulas profers, in his, quae habes, quomodo habeas, scriptum non est. Horum autem temporum, quum te plurimas res emisse dicis, tabulas omnino nullas profers: nonne te et prolatis et non prolatis tabulis condemnari necesse est? XVII. 37. Tu a M. Caelio, equite Romano, lectissimo adolescente, quae voluisti, vasa argentea Lilybaei abstulisti: tu C. Cacurii, prompti hominis et experientis et in primis gratiosi, suppellectilem omnem auferre non dubitasti: tu maximam et pulcherrimam mensam citream a Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio ab L. Sulla civis Romanus factus est, omnibus scientibus, Lilybaei abstulisti. Non tibi obiicio, quod hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optime facto spoliasti ac depeculatus es. Taceo. Non enim putat ille sibi iniuriam factam, propterea quod homini iam perditio et collum in laqueum inserenti subvenisti, quum pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo partitus es. Gaudeo etiam, si quid ab illo abstulisti: et abs te nihil rectius factum esse dico. A Lisono vero Lilybaetano, primo homine, apud quem deversatus es, Apollinis signum ablatum certe non oportuit. At dices te emisse. Scio: H-S CIO. Ita opinor. Scio, inquam: proferam litteras: tamen id factum non oportuit. A pupillo Heio, cui Marcellus tutor est, a quo pecuniam grandem eripueras, scaphia cum emblematis Lilybaei utrum emptae esse dicis, an confiteris erepta?

38. Sed quid ego istius in eiusmodi rebus mediocres iniurias colligo: quae tantummodo in furtis istius, et damnis eorum, a quibus auferebat, versatae

esse videantur? Accipite, si vultis, iudices, rem eiusmodi, ut amentiam singularem, ut furorem, non iam cupiditatem eius perspicere possitis. XVIII. Melitensis Diodorus est, qui apud vos antea testimonium dixit. Is Lilybaei multos iam annos habitat, homo et domi nobilis, et apud eos, quo se contulit, propter virtutem splendidus et graciosus. De hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata; in his pocula duo quaedam, quae Thericlea nominantur, Mentoris manu summo artificio facta. Quod iste ubi audivit, sic cupiditate inflammatus est non solum inspiciundi, verum etiam auferendi, ut Diodorum ad se vocaret ac posceret. Ille, qui illa non invitus haberet, respondet Lilybaei se non habere, Melitae apud quemdam propinquum suum reliquisse. 39. Tum iste continuo mittit homines certos Melitam: scribit ad quosdam Melitenses, ut ea vasa perquirant: rogat Diodorum, ut ad illum propinquum suum det litteras: nihil ei longius videbatur, quam dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi ac diligens, qui sua servare vellet, propinquo suo scribit, ut iis, qui a Verre venissent, responderet, illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybaeum. Ipse interea recedit: abesse ab domo paullisper maluit, quam praesens illud optime factum argentum amittere. Quod ubi audivit iste, usque eo est commotus, ut sine ulla dubitatione insanire omnibus ac furere videretur. Quia non potuerat argentum eripere, ipse a Diodoro erepta sibi vasa optime facta dicebat: minitari absenti Diodoro: vociferari palam: lacrimas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut, quum vidisset monile, ut opinor, ex auro et gemmis, pulchritudine eius incensa, salu-

tem viri proderet. Similis istius cupiditas; hoc etiam acrior atque insanior, quod illa cupiebat id, quod viderat, huius libidines non solum oculis, sed etiam auribus excitabantur. XIX. 40. Conquiri Diodorum tota provincia iubet. Ille ex Sicilia iam castra moverat et vasa collegerat. Homo, ut aliquo modo illum in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem: si haec ratio potius, quam amentia nominanda est. Apponit de suis canibus quemdam, qui dicat, se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Primo mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem quietissimum, ab omni non modo facinoris, verum etiam minimi errati suspicione remotissimum: deinde esse perspicuum, fieri omnia illa propter argentum. Iste non dubitat iubere nomen deferri: et tum primum opinor istum absentis nomen recepissee. 44. Res clara Sicilia tota, propter caelati argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium: neque solum praesentes reos fieri, sed etiam absentes. Diodorus Romae sordidatus circum patronos atque hospites cursare: rem omnibus narrare. Litterae mittuntur isti a patre vehementes, ab amicis item, videret, quid ageret, de Diodoro quo progredereetur: rem claram esse et invidiosam: insanire hominem: perituum hoc uno crimine, nisi cavisset. Iste etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum numero putabat: ad iudicium nondum se satis instruxerat: primus annus erat provinciae; non ut in Sthenio, iam refertus pecunia. Itaque furor eius paullulum, non pudore, sed metu ac timore repressus est. Condemnare Diodorum non audet: absentem de reis eximit. Diodorus interea praetore isto prope triennium provincia domoque caruit. 42. Ceteri non solum Si-

culi, sed etiam cives Romani hoc statuerant: quoniam iste tantum cupiditate progredieretur, nihil esse, quod quisquam putaret, se, quod isti paullo magis placeret, conservare aut domi retinere posse. XX. Postea vero, quam intellexerunt, isti virum fortem, quem summe provincia exspectabat, Q. Arrium, non succedere: statuerunt se nihil tam clausum neque tam reconditum posse habere, quod non istius cupiditati apertissimum promptissimumque esset.

Tum iste ab equite Romano splendido et gratioso, Cn. Calidio, cuius filium sciebat senatorem populi Romani et iudicem esse, equuleos argenteos nobiles, qui Q. Maximi fuerant, aufert. 43. Imprudens huc incidi, iudices: emit enim, non abstulit: nollem dixisse: iactabit se, et in his equitabit equuleis. Emi: pecuniam solvi. Credo, etiam tabulae proferentur. Est tanti. Cedo tabulas. Dilue sane crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas aspicere possim. Verumtamen quid erat, quod Calidius Romae quereretur, se, quum tot annos in Sicilia negotiaretur, abs te solo ita esse contemptum, ita despectum, ut etiam una cum ceteris Siculis dispoliaretur? Si emeris, quid erat, quod confirmabat se abs te argentum esse repetiturum, si tibi sua voluntate vendiderat? tu porro posses facere, ut Cn. Calidio non redderes? praesertim quum is L. Sisenna, defensore tuo, tam familiariter uteretur, et quum ceteris familiaribus Sisennae reddidisses? 44. Denique non opinor negaturum esse te, homini honesto, sed non gratiosiori, quam Cn. Calidius est, L. Curidio argentum per Potamonem, amicū tuum, reddidisse. Qui quidem ceterorum causam apud te difficiliorem fecit. Nam quum te compluribus confirmasses redditurum, posteaquam Curi-

dius pro testimonio dixit, te sibi reddidisse, finem reddendi fecisti: quod intellexisti, te, praeda de manibus amissa, testimonium tamen effugere non posse. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes alios praetores licuit argentum habere bene factum. Licuit posse domesticis copiis, quum magistratum aut aliquem superiorem invitasset, ornare et apparare convivium. Multi domi Cn. Calidii cum imperio ac potestate fuerunt: nemo inventus est tam amens, qui illud argentum tam praeclarum ac tam nobile eriperet: nemo tam audax, qui posceret: nemo tam impudens, qui postularet, ut venderet. 45. Superbum est enim, iudices, et non ferendum, dicere praetorem in provincia homini honesto, locupleti, splendido: **VENDE MIHI VASA CAELATA.** Hoc est enim dicere: non es dignus tu, qui habeas, quae tam bene facta sunt: meae dignitatis ista sunt. Tu dignior, Verres, quam Calidius? qui, ut non conferam vitam atque existimationem tuam cum illius: neque enim est conferenda: hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis: — quod H-S ccc millia divisoribus, ut praetor renuntiarere, dedisti; LXXX accusatori, ne tibi odiosus esset; ea re contemnis equestrem ordinem, ac despicias? ea re indignum tibi visum est, quidquam, quod tibi placeret, Calidium potius habere, quam te? XXI. 46. Iactat se iamdudum de Calidio: narrat omnibus, se emisse. Num etiam de L. Papinio, viro primario, locuplete honestoque, equite Romano, turibulum emisti? qui pro testimonio dixit, te, quum inspiciendum poposcisses, vulso emblemate remisisse: ut intelligatis, in homine intelligentiam esse, non avaritiam; artificii cupidum, non argenti fuisse. Nec solum in Papinio fuit hac abstinentia: tenuit hoc in-

stitutum in turibulis omnibus, quaecumque in Sicilia fuerunt. Incredibile est autem, quam multa et quam praeclara fuerint. Credo tum, quum Sicilia florebat opibus et copiis, magna artificia fuisse in ea insula. Nam domus erat ante istum praetorem nulla paullo locupletior, qua in domo haec non essent, etiamsi praeterea nihil esset argenti, patella grandis cum sigillis ac simulacris deorum, patera, qua mulieres ad res divinas uterentur, turibulum. Haec autem omnia antiquo opere et summo artificio facta: ut hoc liceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos peraeque pro portione cetera, sed quibus multa fortuna ademisset, tamen apud eos remansisse ea, quae religio retinuisset. 47. Dixi, iudices, multa fuisse fere apud Siculos omnes: ego idem confirmo, nunc ne unum quidem esse. Quid hoc est? quod monstrum, quod prodigium in provinciam misimus? Nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed omnium cupidissimorum insanias, quum Romam revertisset, expleret? Qui simul atque in oppidum quodpiam venerat, immittebantur illi continuo Cibyrici canes, qui investigabant et perscrutabantur omnia. Si quod erat grande vas et maius opus inventum, laeti afferebant: si minus eiusmodi quippiam venari potuerant, illa quidem certe pro lepusculis capiebantur, patellae, paterae, turibula. Hic quos putatis fletus mulierum, quas lamentationes fieri solitas esse in hisce rebus? quae forsitan vobis parvae esse videantur: sed magnum et acerbum dolorem commovent, mulierculis praesertim, quum eripiuntur e manibus ea, quibus ad res divinas uti consuerunt, quae a suis acceperunt, quae in familia semper fuerunt.

XXII. 48. Hic nolite exspectare, dum ego haec crimina agam ostiatim, ab Aeschylo Tyndaritano istum pateram abstulisse, a Thrasone item Tyndaritano patellam, a Nymphodoro Agrigentino turibulum. Quum testes ex Sicilia dabo, quem volet, ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, turibulis: non modo oppidum nullum, sed ne domus quidem ulla paullo locupletior expers huius iniuriae reperietur. Qui quum in convivium venisset, si quidquam caelati aspexerat, manum abstinere, iudices, non poterat. Cn. Pompeius est Philo, qui fuit Tyndaritanus. Is caenam isti dabat apud villam in Tyndaritano. Fecit, quod Siculi non audebant: ille, civis Romanus quod erat, impunius id se facturum putavit. Apposuit patellam, in qua sigilla erant egregia. Iste continuo ut vidit, non dubitavit illud insigne penatium hospitaliumque deorum ex hospitali mensa tollere: sed tamen, quod antea de istius abstinentia dixeram, sigillis avulsis reliquum argentum sine ulla avaritia reddidit. 49. Quid? Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hospiti ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo est, non idem fecit? Caenabat apud eum: argentum ille ceterum purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur: duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis. Hic, tamquam festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem, convivis inspectantibus, emblemata evellenda curavit. Neque ego nunc istius facta omnia enumerare conor: neque opus est, nec fieri ullo modo potest. Tantummodo unius cuiusque de varia improbitate generis indicia apud vos et exempla profero. Neque enim ita se gessit in his rebus, tamquam rationem aliquando esset redditurus: sed

prorsus ita, quasi aut reus numquam esset futurus, aut, quo plura abstulisset, eo minore periculo in iudicium esset venturus: qui haec, quae dico, iam non occulte, non per amicos atque interpretes, sed palam de loco superiore ageret, pro imperio et potestate. XXIII. 50. Catinam quum venisset, oppidum locuples, honestum, copiosum, Dionysiarchum ad se proagorum, hoc est, summum magistratum, vocari iubet: ei palam imperat, ut omne argentum, quod apud quemque esset Catinae, conquirendum curaret et ad se transferendum. Philarchum Centuripinum, primum hominem genere, virtute, pecunia, non hoc idem iuratum dicere audistis, sibi istum negotium dedisse atque imperavisse, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliae multo maxima et locupletissima, omne argentum conquireret et ad se comportari iuberet? Agyrio similiter istius imperio vasa Corinthia per Apollodorum, quem testem audistis, Syracusas deportata sunt. 51. Illa vero optimâ est, quod, quum ad Haluntium venisset praetor laboriosus et diligens, ipse in oppidum accedere noluit, quod erat difficili ascensu atque arduo, Archagathum Haluntinum, hominem non solum domi suae, sed tota Sicilia in primis nobilem, vocari iussit: ei negotium dedit, ut, quidquid Halunti esset argenti caelati, aut, si quid etiam Corinthiorum, id omne statim ad mare ex oppido deportaretur. Ascendit in oppidum Archagathus. Homo nobilis, qui a suis et amari et diligi vellet, ferebat graviter, illam sibi ab isto provinciam datam, nec, quid faceret, habebat. Pronuntiat, quid sibi imperatum esset: iubet omnes proferre, quae haberent. Metus erat summus. Ipse enim tyrannus non discedebat longius: Archagathum et argentum

in lectica cubans ad mare infra oppidum expectabat. 52. Quem concursum in oppido factum putatis? quem clamorem? quem porro fletum mulierum? qui viderent equum Troianum introductum, urbem captam esse dicerent. Effferri sine thecis vasa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum fores, revelli claustra. Quid enim putatis? Scuta si quando conquiruntur a privatis in bello ac tumultu: tamen homines inviti dant, etsi ad salutem communem dari sentiunt: ne quem putetis sine maximo dolore argentum caelatum domo, quod alter eriperet, protulisse. Omnia deferuntur: Cibyratae fratres vocantur: pauca improbant: quae probarant, iis crustae aut emblemata detrahebantur. Sic Haluntini, excussis deliciis, cum argento puro domum reverterunt. XXIV. 53. Quod umquam, iudices, huiusmodi everriculum in illa provincia fuit? Avertere aliquid de publico quam obscurissime per magistratum solebant: etiam aliquid a privato nonnumquam occulte auferabant: et hi tamen condemnabantur. Et, si quaeritis, ut ipse de me detrahā: illos ego accusatores puto fuisse, qui huiusmodi hominum furta odore aut aliquo leviter presso vestigio persequabantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis vestigiis invenimus? Permagnū est, in eum dicere aliquid, qui praeteriens, lectica paullisper deposita, non per praestigias, sed palam per potestatem, uno imperio, ostiatim totum oppidum compilarit? At tamen, ut posset dicere se emissee, Archagathō imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummularum, dicis caussa, daret. Invenit Archagathus paucos, qui vellent accipere: his dedit. Eos nummos tamen iste Archagathō

non reddidit. Voluit Romae repetere Archagathus; Cn. Lentulus Marcellinus dissuasit, sicut ipsum dicere audistis. RECITA ARCHAGATHI ET LENTULI TESTIMONIUM. 54. Et, ne forte hominem existimetis hanc tantam vim emblematum sine caussa coacervare voluisse, videte, quanti vos, quanti existimationem populi Romani, quanti leges et iudicia, quanti testes Siculos negotiatoresque fecerit. Posteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset: instituit officinam Syracusis in regia maximam. Palam artifices omnes, caelatores ac vasculares convocari iubet: et ipse suos complures habebat. Eo conducit magnam hominum multitudinem. Menses octo continuos opus his non defuit, quum vas nullum fieret, nisi aureum. Tum illa, ex patellis et turibulis quae evellerat, ita scite in aureis poculis illigabat, ita apte in scyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceret: ipse tamen praetor, qui sua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuisse, in hac officina maiorem partem diei cum tunica pulla sedere solebat et pallio. XXV. 55. Haec ego, iudices, non auderem proferre, ni vererer, ne forte plura de isto ab aliis in sermone, quam a me in iudicio audisse vos diceretis. Quis enim est, qui de hac officina, qui de vasis aureis, qui de istius pallio, tunica pulla, non audierit? Quem voles de conventu Syracusano virum bonum nominato: producam: nemo erit, quin hoc se audisse aut vidisse dicat. 56. O tempora, o mores! nihil nimium vetus proferam. Sunt vestrum aliquammulti, qui L. Pisonem cognoverunt, huius L. Pisonis, qui praetor fuit, patrem. Ei, quum esset in Hispania praetor, qua in provincia occisus est, nescio quo pacto, dum armis

exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus est et comminutus. Quum vellet sibi annulum facere, aurificem iussit vocari in forum ad sellam, Cordubae, et ei palam appendit aurum. Hominem in foro sellam iubet ponere et facere annulum, omnibus praesentibus. Nimum fortasse dicet aliquis hunc diligentem. Ilactenus reprehendat, si quis volet: nihil amplius. Verum fuit ei concedendum. Filius enim L. Pisonis erat, eius, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit. 57. Ridiculum est, nunc de Verre me dicere, quum de Pisone Frugi dixerim. Verumtamen, quantum intersit, videte. Iste quum aliquot abacorum faceret vasa aurea, non laboravit, quid non modo in Sicilia, verum etiam Romae in iudicio audiret. Ille in auri semuncia totam Hispaniam scire voluit, unde praetori annulus fieret. Nimirum, ut hic nomen suum comprobavit, sic ille cognomen.

XXVI. Nullo modo possum omnia istius facta aut memoria consequi aut oratione complecti. Genera ipsa cupio breviter attingere: ut hic modo me commovuit Pisonis annulus, quod totum effluxerat. Quam multis istum putatis hominibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? Numquam dubitavit, quotiescumque alicuius aut gemma aut annulo delectatus est. Incredibilem rem dicam, sed tam claram, ut ipsum negaturum non arbitrer. 58. Quum Valentio eius interpreti epistola Agrigento allata esset, casu signum iste animadvertit in cretula. Placuit ei. Quaesivit, unde esset epistola: respondit, Agrigento. Iste litteras, ad quos solebat, misit: ut is annulus ad se primo quoque tempore afferretur. Ita litteris istius, patrifamilias, L. Titio cuidam, civi Romano, annulus de digito detractus est. Illa vero eius cupiditas

incredibilis est. Nam ut in singula conclavia, quae iste non modo Romae, sed in omnibus villis habet, tricenos lectos optime stratos cum ceteris ornamentis convivii quaereret, nimium multa comparare videretur. Nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi iste non textrinum instituerit. 59. Mulier est Segestana, perdives et nobilis, Lamia nomine: per triennium isti, plena domo telarum, stragulam vestem confecit, nihil nisi conchylio tinctum. Attalus, homo pecuniosus, Neti; Lyso Lilybaei; Critolaus Hennae; Syracusis Aeschrio, Cleomenes, Theomnastus; Helori Archonides, Megistus. Vox me citius defecerit, quam nomina. Ipse dabat purpuram tantum, amici operas. Credo. Iam enim non libet omnia criminari. Quasi hoc mihi non satis sit ad crimen, habuisse tam multum, quod daret; voluisse deportare tam multa: hoc denique, quod concedit, amicorum operis esse in huiusmodi rebus usum. 60. Iam vero lectos aeratos et candelabra aenea, num cui, praeter istum, Syracusis per triennium facta esse existimatis? Emebat: credo. Sed tantum vos certiores, iudices, facio, quid iste in provincia praetor egerit, ne cui forte nimium negligens fuisse videatur neque se satis, quum potestatem habuerit, instruxisse et ornasse.

XXVII. Venio nunc, non iam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed eiusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur; in quo dii immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum, abalienati scelere istius a nobis omnes reges amicissimi nationesque, quae in eorum regno ac ditione sunt. 61. Nam reges Syriae, regis Antiochi filios, pueros scitis Romae nu-

per fuisse: qui venerant non propter Syriae regnum; nam id sine controversia obtinebant, ut a patre et a maioribus acceperant: sed regnum Aegypti ad se et ad Selenen, matrem suam, pertinere arbitrabantur. Hi ipsi posteaquam, temporibus reipublicae exclusi, per senatum agere quae voluerant, non potuerunt, in Syriam, in regnum patrium profecti sunt. Eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit. 62. Itaque, isto praetore, venit Syracusas. Hic Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est, quod in eius regnum ac manus venerat is, quem iste et audierat multa secum praeclara habere, et suspicabatur. Mittit homini munera satis large; haec ad usum domesticum: olei, vini, quod visum erat: etiam tritici, quod satis esset, de suis decumis. Deinde ipsum regem ad coenam vocavit: exornat ample magnificeque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vasa argentea: (namque haec aurea nondum fecerat:) omnibus curat rebus instructum et paratum ut sit convivium. Quid multa? rex ita discessit, ut et istum copiose ornatum et se honorifice acceptum arbitraretur. Vocat ad coenam deinde ipse praetorem: exponit suas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quae, ut mos est regius et maxime in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma pergrandi, trulla excavata, manubrio aureo: de qua, credo, satis idoneum, satis gravem testem, Q. Minucium dicere audistis. 63. Iste unum quodque vas in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere, praetori populi Romani satis iucundum et gratum illud esse convivium. Posteaquam inde discessum est, cogitare iste nihil aliud (quod ipsa res declaravit)

nisi, quemadmodum regem ex provincia spoliatum expilatumque dimitteret. Mittit rogatum vasa ea, quae pulcherrima apud illum viderat: ait se suis caelatoribus velle ostendere. Rex, qui istum non nosset, sine ulla suspicione libentissime dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum: velle se eam diligentius considerare. Ea quoque ei mittitur.

XXVIII. 64. Nunc reliquum, iudices, attendite, de quo et vos audistis, et populus Romanus non nunc primum audiet, et in exteris nationibus usque ad ultimas terras pervagatum est. Candelabrum e gemmis clarissimis opere mirabili perfectum, reges hi, quos dico, Romam quum attulissent, ut in Capitolio ponerent: quod nondum perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgo ostendere ac proferre voluerunt: ut et magnificentius videretur, quum suo tempore in cella Iovis Optimi Maximi poneretur, et clarius, quum pulchritudo eius recens ad oculos hominum atque integra perveniret: statuerunt id secum in Syriam reportare: ut, quum audissent simulacrum Iovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus illud quoque eximium ac pulcherrimum donum in Capitolium afferrent. Pervenit res ad istius aures, nescio quomodo. Nam rex celatum voluerat: non quo quidquam metueret aut suspicaretur, sed ut ne multi illud ante perciperent oculis, quam populus Romanus. Iste petit a rege et eum pluribus verbis rogat, ut id ad se mittat: cupere se dicit inspicere neque se aliis videnti potestatem esse facturum. 65. Antiochus, qui animo et puerili esset et regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis, ut id in praetorium involutum quam occultissime deferrent. Quo postea-

quam attulerunt involucrisque reiectis constituerunt: iste clamare coepit, dignam rem esse regno Syriae, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis et pulcherrimis gemmis esse debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi posset, non ad hominum apparatus, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum. Quod quum satis iam perspexisse videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait se velle illud etiam atque etiam considerare: nequaquam se esse satiatum: iubet illos discedere et candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

XXIX. 66. Rex primo nihil metuere, nihil suspicari. Dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit rex ad istum, si sibi videatur, ut reddat. Iubet iste posterius ad se reverti. Mirum illi videri. Mittit iterum: non redditur. Ipse hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis insignemque impudentiam cognoscite. Quod sciret, quodque ex ipso rege audisset in Capitolio esse ponendum, quod Iovi Optimo Maximo, quod populo Romano servari videret, id sibi ut donaret, rogare et vehementer petere coepit. Quum ille se et religione Iovis Capitolini et hominum existimatione impediri diceret, quod multae nationes testes essent illius operis ac muneris: iste homini minari acerrime coepit. Ubi videt, eum nihilo magis minis, quam precibus permoveri: repente hominem de provincia iubet ante noctem decedere: ait, se comperisse, ex eius regno piratas in Siciliam esse venturos. 67. Rex maximo conventu Syracusis, in foro, ne quis forte me in crimine obscuro versari atque affingere aliquid suspicione hominum arbitretur,

in foro, inquam, Syracusis flens ac deos hominesque contestans clamare coepit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium missurus esset, quod in templo clarissimo populo Romano monumentum suae societatis amicitiaeque esse voluisset, id sibi C. Verrem abstulisse: de ceteris operibus ex auro et gemmis, quae sua penes illum essent, se non laborare: hoc sibi eripi, miserum esse et indignum: id etsi antea iam mente et cogitatione sua fratrisque sui consecratum esset, tamen tum se, in illo conventu civium Romanorum dare, donare, dicare, consecrare Iovi Optimo Maximo testemque ipsum Iovem suae voluntatis ac religionis adhibere. XXX. Quae vox, quae latera, quae vires huius unius criminis querimoniam possunt sustinere? Rex Antiochus, qui Romae ante oculos omnium nostrum biennium fere comitatu regio atque ornatu fuisset: is quum amicus et socius populi Romani esset, amicissimo patre, avo, maioribus, antiquissimis et clarissimis regibus, opulentissimo et maximo regno, praeceps provincia populi Romani exturbatus est. 68. Quemadmodum hoc accepturas nationes externas, quemadmodum huius tui facti famam in regna aliorum atque in ultimas terras perventuram putasti, quum audirent, a praetore populi Romani in provincia violatum regem, spoliatum hospitem, eiectum socium populi Romani atque amicum? Nomen vestrum populique Romani odio atque acerbitati scitote nationibus exteris, iudices, futurum, si istius haec tanta iniuria impunita discesserit. Sic omnes arbitrabuntur, praesertim quum haec omnino fama de nostrorum hominum avaritia et cupiditate percrebruerit, non istius solius hoc esse facinus, sed eorum etiam, qui approbarint. Multi re-

ges, multae liberae civitates, multi privati opulenti ac potentes habent profecto in animo Capitolium sic ornare, ut templi dignitas imperiique nostri nomen desiderat: qui si intellexerint, interverso regali hoc dono, graviter vos tulisse: grata fore vobis populoque Romano sua studia ac dona arbitrabuntur. Sin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximia, in iniuria tam acerba neglexisse audierint: non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur.

XXXI. 69. Hoc loco, Q. Catule, te appello. Loquor enim de tuo clarissimo pulcherrimoque monumento. Non iudicis solum severitatem in hoc crimine, sed prope inimici atque accusatoris vim suscipere debes. Tuus est enim honos in illo templo, senatus populi que Romani beneficio: tui nominis aeterna memoria simul cum templo illo consecratur: tibi haec cura suscipienda, tibi haec opera sumenda est, ut Capitolium, quomodo magnificentius est restitutum, sic copiosius ornatum sit, quam fuit; ut illa flamma divinitus exstitisse videatur, non, quae deleret Iovis Optimi Maximi templum, sed quae praeclarius magnificentiusque deposceret. 70. Audisti, Q. Minucium Rufum dicere, domi suae deversatum esse Antiochum regem Syracusis: se illud scire ad istum esse delatum: se scire non redditum: audisti, et audies omni e conventu Syracusano, qui ita dicant: sese audientibus illud Iovi Optimo Maximo dicatum esse ab rege Antiocho et consecratum. Si iudex non esses, et haec ad te delata res esset: te potissimum hoc persequi, te petere, te agere oporteret. Quare non dubito, quo animo iudex huius criminis esse debeas, qui apud alium iudicem multo acrior, quam ego sum,

actor accusatorque esse deberes. XXXII. 71. Vobis autem, iudices, quid hoc indignius, aut quid minus ferendum videri potest? Verresne habebit domi suae candelabrum Iovis Optimi Maximi, e gemmis auroque perfectum? Cuius fulgore collucere atque illustrari Iovis Optimi Maximi templum oportebat, id apud istum in eiusmodi conviviiis constituetur, quae domesticis stupris flagitiisque flagrabunt? In istius lenonis turpissimi domo simul cum ceteris Chelidonis hereditariis ornamentis Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic sacri umquam fore aut quid fuisse religiosi putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in iudicium veniat, ubi ne precari quidem Iovem Optimum Maximum atque ab eo auxilium petere more omnium possit? a quo etiam dii immortales sua repetunt in eo iudicio, quod hominibus ad suas res repetundas est constitutum. Miramur, Athenis Minervam, Deli Apollinem, Iunonem Sami, Pergae Dianam, multos praeterea ab isto deos tota Asia Graeciaque violatos, qui a Capitolio manus abstinere non potuerit? Quod privati homines de suis pecuniis ornant ornaturique sunt, id C. Verres ab regibus ornari non est passus. 72. Itaque hoc nefario scelere concepto, nihil postea tota in Sicilia neque sacri neque religiosi esse duxit: ita sese in ea provincia per triennium gessit, ut ab isto non solum hominibus, verum etiam diis immortalibus bellum indictum putaretur.

XXXIII. Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, iudices, quod ab Aenea fugiente a Troia atque in haec loca veniente conditum esse demonstrant. Itaque Segestani non solum perpetua societate atque amicitia, verum etiam cognatione se cum populo Romano con-

iunctos esse arbitrantur. Hoc quondam oppidum, quum illa civitas cum Poenis suo nomine ac sua sponte bellaret, a Karthaginiensibus vi captum atque deletum est: omniaque, quae ornamento urbi esse possent, Karthaginem sunt ex illo loco deportata. Fuit apud Segestanos ex aere simulacrum Dianae, quum summa atque antiquissima praeditum religione, tum singulari opere artificioque perfectum. Hoc tralatum Karthaginem, locum tantum hominesque mutarat: religionem quidem pristinam conservabat. Nam propter eximiam pulchritudinem etiam hostibus digna, quam sanctissime colerent, videbatur. 73. Aliquot saeculis post P. Scipio bello Punico tertio Karthaginem cepit: qua in victoria (videte hominis virtutem et diligentiam, ut et domesticis praeclarissimae virtutis exemplis gaudeatis et eo maiore odio dignam istius incredibilem audaciam iudicetis:) convocatis Siculis omnibus, quod diutissime saepissimeque Siciliam vexatam a Karthaginiensibus cognorat, iubet omnia conquiri: pollicetur, sibi magnae curae fore, ut omnia civitatibus, quae cuiusque fuissent, restituerentur. Tum illa, quae quondam erant Himera sublata, de quibus antea dixi, Thermitanis sunt reddita: tum alia Gelensibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudelissimus omnium tyrannorum Phalaris habuisse dicitur, quo vivos supplicii causa demittere homines et subiicere flammam solebat: quem taurum Scipio quum redderet Agrigentinis, dixisse dicitur: aequum esse illos cogitare, utrum esset Siculis utilius, suisne servire, an populo Romano obtemperare; quum idem monumentum et domesticae crudelitatis et nostrae mansuetudinis haberent. XXXIV. 74. Illo tempore Se-

gestanis maxima cum cura haec ipsa Diana, de qua dicimus, redditur: reportatur Segestam: in suis antiquis sedibus summa cum gratulatione civium et laetitia reponitur. Haec erat posita Segestae, sane excelsa in basi: in qua grandibus litteris P. AFRICANI nomen erat incisum eumque KARTHAGINE CAPTA RESTITUISSE perscriptum. Colebatur a civibus: ab omnibus advenis visebatur: quum quaestor essem, nihil mihi ab illis est demonstratum prius. Erat admodum amplum et excelsum signum cum stola: verumtamen inerat in illa magnitudine aetas atque habitus virginalis: sagittae pendebant ab humero: sinistra manu retinebat arcum: dextra ardentem facem praeferebat. 75. Hanc quum iste sacrorum omnium hostis religionumque praedo vidisset; quasi illa ipse face percussus esset, ita flagrare cupiditate atque amentia coepit. Imperat magistratibus, ut eam demoliantur et sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurum. Illi vero dicere, id sibi nefas esse, seque quum summa religione, tum summo metu legum et iudiciorum teneri. Iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum ostendere. Opponebant illi interdum nomen Africani; donum populi Romani illud esse dicebant; nihil se in eo potestatis habere, quod imperator clarissimus, urbe hostium capta, monumentum victoriae populi Romani esse voluisset. 76. Quum iste nihilo remissius atque etiam multo vehementius instaret quotidie: res agitur in senatu. Vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore ac primo istius adventu pernegatur. Postea, quidquid erat oneris in nautis remigibusque exigendis, in frumento imperando, Segestanis praeter ceteros imponebat aliquanto amplius, quam ferre pos-

sent. Praeterea magistratus eorum evocabat: optimum quemque et nobilissimum ad se arcessebat: circum omnia provinciae fora rapiebat: singillatim uni cuique calamitati fore se denuntiabat: universam se funditus illam eversurum esse civitatem minabatur. Itaque aliquando multis malis magnoque metu victi Segestani praetoris imperio parendum esse decreverunt: magno cum luctu et gemitu totius civitatis, multis cum lacrimis et lamentationibus virorum mulierumque omnium simulacrum Dianae tollendum locatur. XXXV. 77. Videte, quanta religio fuerit apud Segestanos: repertum esse, iudices, scitote, neminem, neque liberum, neque servum, neque civem neque peregrinum, qui illud signum auderet attingere. Barbaros quosdam Lilybaeo scitote adductos esse operarios: hi denique illud, ignari totius negotii ac religionis, mercede accepta, sustulerunt. Quod quum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum esse arbitramini? quem fletum maiorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, quum illa eadem Diana Segestam, Karthagine revecta, victoriam populi Romani reditu suo nuntiasset. Quam dissimilis hic dies illi tempori videbatur! Tum imperator populi Romani, vir clarissimus, deos patrios reportabat Segestanis ex urbe hostium recuperatos: nunc ex urbe sociorum praetor eiusdem populi turpissimus atque impurissimus eosdem illos deos nefario scelere auferbat. Quid hoc tota Sicilia est clarius, quam omnes Segestanas matronas et virgines convenisse, quum Diana exportaretur ex oppido? unxisse unguentis? compllesse coronis et floribus? ture odoribusque incensis usque ad agri fines prosecutas esse? 78. Hanc tu tantam re-

ligionem si tum in imperio propter cupiditatem atque audaciam non pertimescebas: ne nunc quidem in tanto tuo liberorumque tuorum periculo perhorrescis? Quem tibi aut hominem invitis diis immortalibus, aut vero deum, tantis eorum religionibus violatis auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace atque in otio religionem nullam attulit? quae quum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas incensasque vidisset, bis ex duorum bellorum flamma ferroque servata est; quae Karthaginensium victoria loco mutato religionem tamen non amisit, P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit. Quo quidem scelere suscepto, quum inanis esset basis, et in ea P. Africani nomen incisum: res indigna atque intolleranda videbatur omnibus, non solum religiones esse violatas, verum etiam P. Africani, viri fortissimi, rerum gestarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoriae C. Verrem sustulisse. 79. Quod quum isti renuntiaretur de basi ac litteris, existimavit homines in oblivionem totius negotii esse venturos, si etiam basim, tamquam indicem sui sceleris, sustulisset. Itaque tollendam istius imperio locaverunt; quae vobis locatio ex publicis Segestanorum litteris priore actione recitata est. XXXVI. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectissimum ornatissimumque adolescentem appello: abs te officium tuum, debitum generi et nomini requiro et flagito. Cur pro isto, qui laudem honoremque familiae vestrae depeculatus est, pugnas? cur eum defensum esse vis? cur ego tuas partes suscipio? cur tuum munus sustineo? cur M. Tullius P. Africani monumenta requirit, P. Scipio eum, qui illa sustulit, defendit? Quum mos a maioribus traditus sit, ut monumenta maiorum ita suo-

rum quisque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine alieno sinat: tu isti aderis, qui non obstruxit aliqua ex parte monumentum P. Scipionis, sed funditus delevit ac sustulit? 80. Quisnam igitur, per deos immortales! tuebitur P. Scipionis memoriam mortui? quis monumenta atque indicia virtutis, si tu ea relinques ac deseres, neque solum spoliata illa pati, sed etiam eorum spoliatorem vexatoremque defendes? Adsunt Segestani, clientes tui, socii populi Romani atque amici: certiores te faciunt, P. Africanum, Karthagine deleta, simulacrum Dianae maioribus suis restituisse; idque apud Segestanos, eius imperatoris nomine positum ac dedicatum fuisse: hoc Verrem demoliendum et asportandum nomenque omnino P. Scipionis delendum tollendumque curasse. Orant te atque obsecrant, ut sibi religionem, generi tuo laudem gloriamque restituas, ut, quod ex urbe hostium per P. Africanum recuperarint, id per te ex praedonis domo conservare possint. XXXVII. Quid aut tu his respondere honeste potes aut illi facere, nisi ut te ac fidem tuam implorent? Adsunt et implorant. Potes domesticae laudis amplitudinem, Scipio, tueri; potes: omnia in te sunt, quae aut fortuna hominibus aut natura largitur. Non praecерpo fructum officii tui; non alienam mihi laudem appeto; non est pudoris mei, P. Scipione, florentissimo adolescente, vivo et incolumi, me propugnatorem monumentorum P. Scipionis defensoremque profiteri. 81. Quam ob rem si suscipis domesticae laudis patrocinium, me non solum silere de vestris monumentis oportebit, sed etiam laetari, P. Africani eiusmodi esse fortunas mortui, ut eius honos ab iis, qui ex eadem familia sint, defendatur neque ullum adventitium requiratur

auxilium. Sin istius amicitia te impedit; si hoc, quod abs te postulo, minus ad officium tuum pertinere arbitrabere: succedam ego vicarius tuo muneri; suscipiam partes, quas alienas esse arbitrabar. Deinde ista praeclara nobilitas desinat queri, populum Romanum hominibus novis atque industriis libenter honores mandare semperque mandasse. Non est querendum, in ea civitate, quae propter virtutem omnibus nationibus imperat, virtutem plurimum posse. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii mortui virtute ac nomine. Talis ille vir fuit, ita de populo Romano meritus est, ut non uni familiae, sed universae civitati commendatus esse debeat. Est aliqua mea pars virilis, quod eius civitatis sum, quam ille amplam, illustrem claramque reddidit; praecipue quod in his artibus pro mea parte versor, quarum ille princeps fuit, aequitate, industria, temperantia, defensione miserorum, odio improborum: quae cognatio studiorum et artium propemodum non minus est coniuncta, quam ista, qua vos delectamini, generis et nominis. XXXVIII. 82. Repeto abs te, Verres, monumentum P. Africani; caussam Siculorum, quam suscepi, relinquo; iudicium de pecuniis repetundis ne sit hoc tempore; Segestanorum iniuriae negligentur: basis P. Africani restituatur; nomen invicti imperatoris incidatur; signum pulcherrimum Karthagine captum reponatur. Haec abs te non Siculorum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant, sed is, qui laudem gloriamque P. Africani tuendam conservandamque suscepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio iudici non probem; qui quum res maximas gesserit monumentaque rerum suarum quum maxime constituat atque in his

elaboret, profecto volet haec non solum suis posteris, verum etiam omnibus viris fortibus et bonis civibus defendenda, non spolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, displiceat, cuius amplissimum in orbe terrarum clarissimumque monumentum est, quam plurimos esse custodes monumentorum, et putare omnes bonos alienae gloriae defensionem ad officium suum pertinere. 83. Equidem ceteris istius furtis atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantum putem: hic vero tanto dolore afficior, ut nihil mihi indignius, nihil minus ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum suam plenam stupri, plenam flagitii, plenam dedecoris ornabit? Verres temperantissimi sanctissimique viri monumentum, Dianae simulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua semper meretricum lenonumque flagitia versantur?

XXXIX. 84. At hoc solum Africani monumentum violasti? Quid? a Tyndaritanis non eiusdem Scipionis beneficio positum simulacrum Mercurii pulcherrime factum sustulisti? At quemadmodum, dii immortales! quam audacter! quam libidinose! quam impudenter! Audistis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honestissimos ac principes civitatis, Mercurium, qui sacris anniversariis apud eos ac summa religione coleretur, quem P. Africanus Karthagine capta Tyndaritanis non solum suae victoriae, sed etiam illorum fidei societatisque monumentum atque indicium dedisset, huius vi, scelere imperioque esse sublatum: qui, ut primum in illud oppidum venit, statim, tamquam ita fieri non solum oporteret, sed etiam necesse esset, tamquam hoc senatus mandasset, populusque Romanus iussisset, ita continuo, si-

gnum ut demolirentur et Messanam deportarent, imperavit. 85. Quod quum illis, qui aderant, indignum; qui audiebant, incredibile videretur: non est ab isto, primo illo adventu, perseveratum. Discedens mandat proagoro Sopatro, cuius verba audistis, ut demoliat. Quum recusaret, vehementer minatur. Et statim ex illo oppido proficiscitur. Proagorus refert rem ad senatum: vehementer undique reclamatur. Ne multa: iterum iste aliquanto post ad illos venit; quaerit continuo de signo. Respondetur ei, senatum non permittere: poenam capitis constitutam, si iniussu senatus quisquam attigisset: simul religio commemoratur. Tum iste: Quam mihi religionem narras? quam poenam? quem senatum? vivum te non relinquam: moriere virgis, nisi signum traditur. Sopater iterum flens ad senatum defert; istius cupiditatem minasque demonstrat. Senatus Sopatro responsum nullum dat, sed commotus perturbatusque discedit. Ille, praetoris arcessitus nuntio, rem demonstrat; negat ullo modo fieri posse. XL. Atque haec (nihil enim praetermittendum de istius impudentia videtur) agebantur in conventu palam, de sella ac de loco superiore. 86. Erat hiems summa; tempestas, ut ipsum Sopatrum dicere audistis, perfrigida; imber maximus: quum iste imperat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipse sedebat, praecipitem in forum deiciant nudumque constituent. Vix erat hoc plane imperatum, quum illum spoliatum stipatumque lictoribus videres: omnes id fore putabant, ut miser atque innocens virgis caederetur: fefellit haec homines opinio. Virgis iste caederet sine caussa socium populi Romani atque amicum? Non usque eo improbus: non omnia sunt in eo

uno vitia: numquam fuit crudelis. Leniter hominem clementerque accepit. Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuæ, sicuti fere ceteris in oppidis Siciliae: ex quibus iste C. Marcelli statuam delegit, cuius officia in illam civitatem totamque provinciam recentissima erant et maxima. In ea Sopatrum, hominem quum domi nobilem, tum summo magistratu praeditum, divaricari ac deligari iubet. 87. Quo cruciatu sit affectus, venire in mentem necesse est omnibus, quum esset vinctus nudus in aere, in imbri, in frigore. Neque tamen finis huic iniuriae crudelitati-que fiebat, donec populus atque universa multitudo, atrocitate rei misericordiaque commota, senatum clamore coegit, ut ei simulacrum illud Mercurii polliceretur. Clamabant, fore, ut ipsi se dii immortales ulciscerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens senatus ad istum venit: pollicetur signum. Ita Sopater de statua C. Marcelli, quum iam paene obriguisset, vix vivus aufertur. Non possum disposite istum accusare, si cupiam: opus est non solum ingenio, verum etiam artificio quodam singulari. XLI. 88. Unum hoc crimen videtur esse, et a me pro uno ponitur, de Mercurio Tyndaritano: plura sunt. Sed ea quo pacto distinguere ac separare possim, nescio. Est pecuniarum captarum, quod signum a sociis pecuniae magnae sustulit. Est peculatus, quod publicum populi Romani signum, de praeda hostium captum, positum imperatoris nostri nomine, non dubitavit auferre. Est maiestatis, quod imperii nostri gloriae rerumque gestarum monumenta evertere atque asportare ausus est. Est sceleris, quod religiones maximas violavit. Est crudelitatis, quod in hominem innocentem, in

socium nostrum atque amicum, novum et singulare supplicii genus excogitavit. 89. Illud vero quid sit, iam non queo dicere: quo nomine appellem, nescio, quod in C. Marcelli statua. Quid est hoc? Patronusne quod erat? Quid tum? Quo id spectat? Utrum ea res ad opem, an ad calamitatem clientium atque hospitum valere debebat? an ut hoc ostenderes, contra vim tuam in patronis praesidii nihil esse? Quis hoc non intelligeret, in improbi praesentis imperio maiorem esse vim, quam in bonorum absentium patrocínio? An vero ex hoc illa tua singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? detrudere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putasti. Itaque nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni: Verres in eorum locum substitutus est. 90. Quam in te tantam virtutem esse aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam illustrem, tam splendidae provinciae, traducere ad te, auferre a certissimis antiquissimisque patronis? Tu ista stultitia, nequitia, inertia non modo totius Siciliae, sed unius tenuissimi Siculi clientelam tueri potes? Tibi Marcelli statua propatibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi habuerant, supplicia quaerebas? Quid postea? quid tandem tuis statuis fore arbitrabare? An vero id, quod accidit? Nam Tyndaritani statuam istius, quam sibi propter Marcellos altiore etiam basi poni iusserat, deturbarunt, simulac successum isti audierunt. XLII. Dedit nunc igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum iudicem, ut, cuius ad statuam Siculi te praetore alligabantur, eius religioni te eundem vinctum astrictumque ederemus. 91. Ac primo, iudices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tyndaritanos M. Marcello huic Ae-

sernino vendidisse, atque hoc sua caussa etiam Marcellum ipsum sperabat esse dicturum: quod mihi numquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliae, nomen suum isti ad translationem criminis commodaturum. Verumtamen ita res mihi tota provisa atque praecauta est, ut, si maxime esset inventus, qui in se suscipere istius culpam crimenque cuperet: tamen is proficere nihil posset. Eos enim deduxi testes et eas litteras deportavi, ut de istius facto dubium esse nemini posset. 92. Publicae litterae sunt, deportatum esse Mercurium Messanam sumptu publico: dicunt, quanti: praefuisse huic negotio publice legatum Poleam. Quid? is ubi est? Praesto est: testis est. Proagori Sopatri iussu. Quis est hic? qui ad statuam astrictus est. Quid? is ubi est? Testis est: vidistis hominem et verba eius audistis. Demoliendum curavit Demetrius gymnasiarchus, quod is ei loco praeerat. Quid? hoc nos dicimus? Immo vero ipse praesens: Romae nuper istum ipsum esse pollicitum, sese id signum legatis esse redditurum, si eius rei testificatio tolleretur cautumque esset, eos testimonium non esse dicturos. Dixit hoc apud vos Zosippus et Ismenias, homines nobilissimi et principes Tyndaritanae civitatis.

XLIII. 93. Quid? Agrigenti nonne eiusdem P. Scipionis monumentum, signum Apollinis pulcherrium, cuius in femine litterulis minutis argenteis nomen Myronis erat inscriptum, ex Aesculapii religiosissimo fano sustulisti? Quod iste, iudices, quum clam fecisset, quum ad suum scelus illud furtumque nefarium quosdam homines improbos duces atque adiutores adhibuisset, vehementer commota civitas

est. Uno eodemque tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domesticam, ornamentum urbis, indicium victoriae, testimonium societatis requirebant. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, praecipitur et negotium datur quaestoribus et aedilibus, ut noctu vigilias agerent ad aedes sacras. Etenim iste Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum atque virtutem, et quod cives Romani, viri fortes ac strenui et honesti, permulti in illo oppido coniunctissimo animo cum ipsis Agrigentinis vivunt ac negotiantur) non audebat palam tollere aut poscere, quae placebant. 94. Herculis templum est apud Agrigentinos non longe a foro, sane sanctum apud illos et religiosum. Ibi est ex aere simulacrum ipsius Herculis, quo non facile quidquam dixerim me vidisse pulchrius, (tametsi non tam multum in istis rebus intelligo, quam multa vidi,) usque eo, iudices, ut rictum eius ac mentum paullo sit attritius, quod in precibus et gratulationibus non solum id venerari, verum etiam osculari solent. Ad hoc templum, quum esset iste Agrigenti, duce Timarchide repente nocte intempesta servorum armatorum fit concursus atque impetus. Clamor a vigilibus fanique custodibus tollitur. Qui primo quum obsistere ac defendere conarentur, male mulcati clavis ac fustibus repelluntur: postea convulsis repagulis effractisque valvis demoliri signum ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota urbe percrebruit, expugnari deos patrios non hostium adventu nec opinato neque repentino praedonum impetu; sed ex domo atque cohorte praetoria manum fugitivorum instructam armatamque venisse. 95. Nemo Agrigenti neque aetate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit, qui non

illa nocte eo nuntio excitatus surrexerit telumque, quod cuique fors offerebat, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurritur. Hora amplius iam in demoliendo signo permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte; quum alii vectibus subiectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad se funibus. Repente Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant sese in fugam istius praeclari imperatoris nocturni milites. Duo tamen sigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad istum praedonem religionum reverterentur. Numquam tam male est Siculis, quin aliquid facete et commode dicant: velut in hac re aiebant, in labores Herculis non minus hunc immanissimum Verrem, quam illum aprum Erymanthium referri oportere. XLIV. 96. Hanc virtutem Agrigentinorum imitati sunt Assorini postea, viri fortes et fideles, sed nequaquam ex tam ampla neque tam ex nobili civitate. Chrysas est amnis, qui per Assorinorum agros fluit: is apud illos habetur deus et religione maxima colitur. Fanum eius est in agro propter ipsam viam, qua Assoro itur Hennam. In eo Chrysaë est simulacrum, praeclare factum e marmore. Id iste poscere Assorinos propter singularem eius fani religionem non ausus est: Tlepolemo dat Hieronique negotium. Illi noctu facta manu armataque veniunt: fores aedis effringunt: aeditui custodesque mature sentiunt: signum, quod erat notum vicinitati, buccina datur: homines ex agris concurrunt: eiicitur fugaturque Tlepolemus: neque quidquam ex fano Chrysaë praeter unum perparvulum signum ex aere desideratum est. 97. Matris magnae fanum apud Enguinos est: (iam enim mihi non modo breviter de

uno quoque dicendum, sed etiam praetereunda videntur esse permulta, ut ad maiora istius et illustriora in hoc genere furta et scelera veniamus.) In hoc fano loricas galeasque aeneas, caelatas opere Corinthio, hydriasque grandes, simili in genere atque eadem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus praecellentissimus, posuerat et suum nomen inscripserat. Quid iam de isto plura dicam aut querar? Omnia illa, iudices, abstulit: nihil in religiosissimo fano praeter vestigia violatae religionis nomenque P. Scipionis reliquit: hostium spolia, monumenta imperatorum, decora atque ornamenta fanorum posthac his praeclaris nominibus amissis in instrumento atque in supellectile C. Verris numerabuntur. 98. Tu videlicet solus vasis Corinthiis delectaris: tu illius aeris temperationem, tu operum lineamenta sollertissime perspicis? haec Scipio ille non intelligebat, homo doctissimus atque humanissimus: tu sine ulla bona arte, sine humanitate, sine ingenio, sine litteris, intelligis et iudicas? Vide, ne ille non solum temperantia, sed etiam intelligentia te atque istos, qui se elegantes dici volunt, vicerit. Nam quia, quam pulchra essent, intelligebat, idcirco existimabat, ea non ad hominum luxuriam, sed ad ornatum fanorum atque oppidorum esse facta, ut posteris nostris monumenta religiosa esse videantur.

XLV. 99. Audite etiam singularem eius, iudices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his praesertim sacris polluentis, quae non modo manibus attingi, sed ne cogitatione quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris est apud Catinenses eadem religione, qua Romae, qua in ceteris locis, qua prope in toto orbe terrarum. In eo sacrario intimo fuit signum Cereris

perantiquum; quod viri, non modo cuiusmodi esset, sed ne esse quidem sciebant. Aditus enim in id sacrarium non est viris; sacra per mulieres ac virgines confici solent. Hoc signum noctu clam istius servi ex illo religiosissimo atque antiquissimo fano sustulerunt: postridie sacerdotes Cereris atque illius fani antistitae maiores natu, probatae ac nobiles mulieres, rem ad magistratus suos deferunt. Omnibus acerbum, indignum, luctuosum denique videbatur. 400. Tum iste permotus illa atrocitate negotii, ut ab se sceleris istius suspicio demoveretur, dat hospiti suo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem illud fecisse insimularet; daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipse esset in crimine. Res non procrastinatur: nam quum iste Catina profectus esset, servi cuiusdam nomen defertur. Is accusatur: ficti testes in eum dantur: rem cunctus senatus Catinensium legibus iudicat. Sacerdotes vocantur: ex his quaeritur secreto in curia, quid esset factum, quemadmodum arbitrarentur signum esse ablatum. Respondent illae, praetoris in eo loco servos esse visos. Res, quae esset iam antea non obscura, sacerdotum testimonio perspicua esse coepit. Itur in consilium: servus ille innocens omnibus sententiis absolvitur, quo facilius vos hunc omnibus sententiis condemnare possetis. 401. Quid enim postulas, Verres? quid speras? quid exspectas? quem tibi aut deorum, aut hominum, auxilio putas futurum? Eone tu servos ad spoliandum immittere ausus es, quo liberos adire ne orandi quidem caussa fas erat? hisne rebus manus afferre non dubitasti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum iura cogeant? Tametsi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam sceleratam ac tam

nefariam decidisti: nam id concupisti, quod numquam videras: id, inquam, adamasti, quod antea non aspexeras. Auribus tu tantam cupiditatem concepisti; ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non hominum existimatio contineret. 402. At ex viro bono audieras, credo, et bono auctore. Qui id potest, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audisti igitur ex muliere: quoniam id viri neque vidisse neque nosse poterant. Qualem porro illam feminam fuisse putatis, iudices? quam pudicam, quae cum Verre loqueretur? quam religiosam, quae sacrarii spoliandi ostenderet rationem? At minime mirum, quae sacra per summam castimoniam virorum ac mulierum fiant, eadem per istius stuprum ac flagitium esse violata. XLVI. Quid ergo? hoc solum auditione expectere coepit, quum id ipse non vidisset? Immo vero alia complura: ex quibus eligam spoliationem nobilissimi atque antiquissimi fani: de qua priore actione testes dicere audistis: nunc eadem illa, quaeso, audite, et diligenter, sicut adhuc fecistis, attendite. 403. Insula est Melita, iudices, satis lato ab Sicilia mari periculosoque disiuncta: in qua est eodem nomine oppidum, quo iste numquam accessit; quod tamen isti textrinum per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longe, in promontorio, fanum est Iunonis antiquum; quod tanta religione semper fuit, ut non modo illis Punicis bellis, quae in his fere locis navali copia gesta atque versata sunt, sed etiam in hac praedonum multitudine semper inviolatum sanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriae proditum est, classe quondam Masi-nissae regis ad eum locum appulsa, praefectum regium dentes eburneos incredibili magnitudine e fano

sustulisse et eos in Africam portasse, Masinissaeque donasse. Regem quidem primo delectatum esse munere: post, ubi audisset, unde essent, statim certos homines in quinqueremi misisse, qui eos dentes reportarent. Itaque in his inscriptum litteris Punicis fuit: REGEM MASINISSAM IMPRUDENTEM ACCEPISSE: RE COGNITA, REPONENDOS RESTITUENDOSQUE CURASSE. Erat praeterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneae Victoriae, antiquo opere ac summa arte perfectae. 404. Haec iste omnia, ne multis morer, uno impetu atque uno nuntio per servos Venerios, quos eius rei caussa miserat, tollenda atque asportanda curavit. XLVII. Pro dii immortales! quem ego hominem accuso? quem legibus ac iudiciali iure persequor? de quo vos sententiam per tabellam feretis? Dicunt legati Melitenses publice, spoliatum templum esse Iunonis; nihil istum in religiosissimo fano reliquisse; quem in locum classes hostium saepe accesserint, ubi piratae fere quotannis hiemare soleant, quod neque praedo violaverit antea neque hostis attigerit: id ab uno isto sic spoliatum esse, ut nihil omnino sit relictum. Hic nunc aut iste reus aut ego accusator aut hoc iudicium appellabitur? criminibus enim coarguitur aut suspicionibus in iudicium vocatur? Dii ablati, fana vexata, nudatae urbes reperiuntur: earum autem rerum nullam sibi iste neque infitiandi rationem neque defendendi facultatem reliquit: omnibus in rebus coarguitur a me, vincitur a testibus, urgetur confessione sua, manifestis in maleficiis tenetur, — et manet etiam ac tacitus facta mecum sua recognoscit.

405. Nimium mihi diu videor in uno genere versari criminum. Sentio, iudices, occurrendum esse sa-

tietati aurium animorumque vestrorum. Quam ob rem multa praetermittam. Ad ea autem, quae dicturus sum, reficite vos, quaeso, iudices, per deos immortales! per eos ipsos, de quorum religione iamdiu dicimus, dum id eius facinus commemoro et profero, quo provincia tota commota est: de quo si paullo altius ordiri ac repetere memoriam religionis videbor, ignoscite. Rei magnitudo me breviter perstringere atrocitatem criminis non sinit. XLVIII. 406. Vetus est haec opinio, iudices, quae constat ex antiquissimis Graecorum litteris ac monumentis, insulam Siciliam totam esse Cereri et Liberæ consecratam. Hoc quum ceterae gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis ita persuasum est, ut animis eorum insitum atque innatum esse videatur. Nam et natas esse has in his locis deas et fruges in ea terra primum repertas arbitrantur: et raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Hennensium nemore: qui locus, quod in media est insula situs, umbilicus Siciliae nominatur: quam quum investigare et conquirere Ceres vellet, dicitur inflammasse taedas iis ignibus, qui ex Aetnae vertice erumpunt: quas sibi quum ipsa praeferret, orbem omnium peragrasse terrarum. 407. Henna autem, ubi ea, quae dico, gesta esse memorantur, est loco praecelso atque edito: quo in summo est aequata agri planities et aquae peremnes; tota vero ab omni aditu circumcisa atque dirempta est. Quam circa lacus lucique sunt plurimi et laetissimi flores omni tempore anni: locus ut ipse raptum illum virginis, quem iam a pueris accepimus, declarare videatur. Etenim prope est spelunca quaedam, conversa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse, abre-

ptamque ex eo loco virginem secum asportasse, et subito non longe a Syracusis penetrasse sub terras, lacumque in eo loco repente exstitisse: ubi usque ad hoc tempus Syracusani festos dies anniversarios agunt celeberrimo virorum mulierumque conventu. XLIX. Propter huius opinionis vetustatem, quod eorum in his locis vestigia ac prope incunabula reperiuntur deorum, mira quaedam tota Sicilia privatim ac publice religio est Cereris Hennensis. Etenim multa saepe prodigia vim eius numenque declarant: multis saepe in difficillimis rebus praesens auxilium eius oblatum est, ut haec insula ab ea non solum diligere, sed etiam incolae custodiri que videatur. 108. Nec solum Siculi, verum etiam ceterae gentes nationesque Hennensem Cererem maxime colunt. Etenim, si Atheniensium sacra summa cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore venisse dicitur frugesque attulisse: quantam esse religionem convenit eorum, apud quos eam natam esse et fruges invenisse constat? Itaque apud patres nostros atroci ac difficili reipublicae tempore, quum Ti. Graccho occiso magnorum periculorum metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio L. Calpurnio consulibus, aditum est ad libros Sibyllinos: in quibus inventum est, CEREREM ANTIQUISSIMAM PLACARI OPORTERE. Tum ex amplissimo collegio decemvirali sacerdotes populi Romani, quum esset in Urbe nostra Cereris pulcherrimum et magnificentissimum templum, tamen usque Hennam profecti sunt. Tanta enim erat auctoritas et vetustas illius religionis, ut, quum illuc irent, non ad aedem Cereris, sed ad ipsam Cererem proficisci viderentur. 109. Non obtundam diutius. Etenim iamdudum vereor, ne oratio mea aliena ab iudiciorum

ratione et quotidiana dicendi consuetudine esse videatur. Hoc dico, hanc ipsam Cererem, antiquissimam, religiosissimam, principem omnium sacrorum, quae apud omnes gentes nationesque fiunt, a C. Verre ex suis templis ac sedibus esse sublatam. Qui accessistis Hennam, vidistis simulacrum Cereris e marmore et in altero templo Liberæ: sunt ea perampla atque praeclara, sed non ita antiqua. Ex aere fuit quoddam, modica amplitudine ac singulari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum, quae sunt in eo fano, multo antiquissimum. Id sustulit; ac tamen eo contentus non fuit. 440. Ante aedem Cereris in aperto ac propatulo loco signa duo sunt, Cereris unum, alterum Triptolemi, et pulcherrima et perampla. His pulchritudo periculo, amplitudo saluti fuit, quod eorum demolitio atque asportatio perdifficilis videbatur. Insistebat in manu Cereris dextra simulacrum pulcherrime factum Victoriae: hoc iste e signo Cereris avellendum asportandumque curavit. L. Qui tandem istius animus est nunc in recognitione scelerum suorum, quum ego ipse in commemoratione eorum non solum animo commovear, verum etiam corpore perhorrescam? Venit enim mihi fani, loci, religionis illius in mentem: versantur ante oculos omnia: dies ille, quo ego Hennam quum venissem, praesto mihi sacerdotes Cereris cum infulis ac verbenis fuerunt: concio conventusque civium, in quo ego quum loquerer, tanti fletus gemitusque fiebant, ut acerbissimus tota urbe luctus versari videretur. 444. Non illi decumarum imperia, non honorum direptiones, non iniqua iudicia, non importunissimas istius libidines, non vim, non contumelias, quibus operti oppressique erant, conquerebantur: Cereris numen, sa-

crorum vetustatem, fani religionem istius sceleratissimi atque audacissimi supplicio expiari volebant; omnia se cetera pati ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres alter Orcus venisse Hennam, et non Proserpinam asportasse, sed ipsam abripuisse Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, sed fanum Cereris esse: habitare apud sese Cererem Hennenses arbitrantur: ut mihi non cives illius civitatis, sed omnes sacerdotes, omnes accolae atque antistites Cereris esse videantur. 442. Henna tu simulacrum Cereris tollere audebas? Henna tu de manu Cereris Victoriam deripere et deam deae detrudere conatus es? quorum nihil violare, nihil attingere ausi sunt, in quibus erant omnia, quae sceleri propiora sunt, quam religioni. Tenuerunt enim, P. Popillio P. Rupilio consulibus, illum locum servi, fugitivi, barbari, hostes. Sed neque tam servi illi dominorum, quam tu libidinum: neque tam fugitivi illi a dominis, quam tu ab iure et ab legibus; neque tam barbari lingua et natione illi, quam tu natura et moribus; neque tam illi hostes hominibus, quam tu diis immortalibus. Quae deprecatio est igitur ei reliqua, qui indignitate servos, temeritate fugitivos, scelere barbaros, crudelitate hostes vicerit? LI. 443. Audistis Theodorum et Numenium et Nicasionem legatos Hennenses publice dicere, sese a suis civibus haec habere mandata, ut ad Verrem adirent et eum simulacrum Cereris et Victoriae repóscerent: id si impetrassent, tum ut morem veterem Hennensium conservarent; publice in eum, tametsi vexasset Siciliam, tamen, quoniam haec a maioribus constituta accepissent, testimonium ne quod dicerent: sin autem ea non reddidisset, tum ut iudicio adessent, tum uti de

eius iniuriis iudices docerent; sed maxime de religione quererentur. Quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aspernari; nolite contemnere ac negligere, iudices. Aguntur iniuriae sociorum: agitur vis legum: agitur existimatio veritasque iudiciorum. Quae sunt omnia permagna: verum illud maximum: tanta religione obstricta tota provincia est, tanta superstitio ex istius facto mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quaecumque accidant publice privatimque incommoda, propter eam causam scelere istius evenire videantur. 444. Audistis, Centuripinos, Agyrinenses, Catinenses, Herbitenses, Henneses, complures alios publice dicere, quae solitudo esset in agris, quae vastitas, quae fuga aratorum, quam deserta, quam inculta, quam relicta omnia. Ea tametsi istius multis et variis iniuriis acciderunt: tamen haec una causa in opinione Siculorum plurimum valet, quod, Cerere violata, omnes cultus fructusque Cereris in his locis interiisse arbitrantur. Medemini religioni sociorum, iudices: conservate vestram: neque enim haec externa vobis religio neque aliena. Quod si esset, si suscipere eam nolle: tamen in eo, qui violasset, sancire vos velle oportet. 445. Nunc vero in communi omnium gentium religione, inque his sacris, quae maiores nostri ab exteris nationibus ascita atque arcessita coluerunt, (quae sacra, ut erant re vera, sic appellari Graeca voluerunt,) negligentes ac dissoluti, si cupiamus esse, qui possumus?

LII. Unius etiam urbis omnium pulcherrimae atque ornatissimae, Syracusarum direptionem commemorabo et in medium proferam, iudices: ut aliquando totam huius generis orationem concludam at-

que definiam. Nemo fere vestrum est, quin, quemadmodum captae sint a M. Marcello Syracusae, saepe audierit, nonnumquam etiam in annalibus legerit. Conferte hanc pacem cum illo bello, huius praetoris adventum cum illius imperatoris victoria, huius cohortem impuram cum illius exercitu invicto, huius libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. 116. Ac iam illa omitto, quae disperse a me multis locis dicentur ac dicta sunt: forum Syracusanorum, quod introitu Marcelli purum caede servatum est, id adventu Verris Siculorum innocentium sanguine redundasse; portum Syracusanorum, qui tum et nostris classibus et Karthaginensium clausus fuisset, cum isto praetore Cilicum myoparoni praedonibusque patuisse. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas; quae tum urbe capta commissa non sunt neque odio hostili neque licentia militari neque more belli neque iure victoriae: mitto, inquam, haec omnia, quae ab isto per triennium perfecta sunt: ea, quae coniuncta cum illis rebus sunt, de quibus antea dixi, cognoscite. 117. Urbem Syracusas maximam esse Graecarum urbium pulcherrimamque omnium, saepe audistis. Est, iudices, ita, ut dicitur: nam et situ est quum munito, tum ex omni aditu vel terra vel mari praeclaro ad aspectum: et portus habet prope in aedificatione aspectuque urbis inclusos: qui quum diversos inter se aditus habeant, in exitu coniunguntur et confluunt. Eorum coniunctione pars oppidi, quae appellatur Insula, mari disiuncta angusto, ponte rursum adiungitur et continetur. LIII. 118. Ea tanta est urbs, ut ex quattuor urbibus maximis constare dicatur: qua-

rum una est ea, quam dixi, Insula: quae duobus portubus cincta, in utriusque portus ostium aditumque proiecta est: in qua domus est, quae Hieronis regis fuit, qua praetores uti solent. In ea sunt aedes sacrae complures, sed duae, quae longe ceteris antecellant: Dianae una, et altera, quae fuit ante istius adventum ornatissima, Minervae. In hac insula extrema est fons aquae dulcis, cui nomen Arethusa est, incredibili magnitudine, plenissimus piscium; qui fluctu totus operiretur, nisi munitione ac mole lapidum disiunctus esset a mari. 449. Altera autem est urbs Syracusis, cui nomen Achradina est: in qua forum maximum, pulcherrimae porticus, ornatissimum prytaneum, amplissima est curia templumque egregium Iovis Olympii, ceteraeque urbis partes, una lata via perpetua multisque transversis divisae, privatis aedificiis continentur. Tertia est urbs, quae, quod in ea parte Fortunae fanum antiquum fuit, Tycha nominata est, in qua et gymnasium amplissimum est et complures aedes sacrae: coliturque ea pars et habitatur frequentissime. Quarta autem est urbs, quae quia postrema coaedificata est, Neapolis nominatur: quam ad summam theatrum est maximum: praeterea duo templa sunt egregia, Cereris unum, alterum Liberae, signumque Apollinis, qui Temenites vocatur, pulcherrimum et maximum, quod iste si portare potuisset, non dubitasset auferre.

LIV. 420. Nunc ad Marcellum revertar, ne haec a me sine caussa commemorata esse videantur. Qui quum tam praeclaram urbem vi copiisque cepisset, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua praesertim nihil periculi ostenderetur, delere et extinguere. Itaque ae-

dificiis omnibus publicis et privatis, sacris et profanis sic pepercit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda venisset. In ornatu urbis habuit victoriae rationem, habuit humanitatis. Victoriae putabat esse, multa Romam deportare, quae ornameto urbi esse possent; humanitatis, non plane exspoliare urbem, praesertim quam conservare voluisset. 424. In hac partitione ornatus non plus victoria Marcelli populo Romano appetivit, quam humanitas Syracusanis reservavit. Romam quae asportata sunt, ad aedem Honoris atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus. Nihil in aedibus, nihil in hortis posuit, nihil in suburbano: putavit, si Urbis ornamenta domum suam non contulisset, domum suam ornameto Urbi futuram. Syracusis autem permulta atque egregia reliquit: Deum vero nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem: non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat iniuria: sed ut pacem cum bello, leges cum vi, forum et iurisdictionem cum ferro et armis, adventum et comitatum cum exercitu et victoria conferatis.

LV. 422. Aedes Minervae est in Insula, de qua ante dixi: quam Marcellus non attigit, quam plenam atque ornatam reliquit: quae ab isto sic spoliata atque direpta est, non ut ab hoste aliquo, qui tamen in bello religionum et consuetudinis iura retineret, sed ut a barbaris praedonibus vexata esse videatur. Pugna erat equestris Agathocli regis in tabulis picta praeclare: his autem tabulis interiores templi parietes vestiebantur. Nihil erat ea pictura nobilius, nihil Syracusis, quod magis visendum putaretur. Has tabulas M. Marcellus, quum omnia, illa victoria sua,

profana fecisset, tamen religione impeditus non attigit: iste, quum illa iam, propter diuturnam pacem fidelitatemque populi Syracusani sacra religiosaque accepisset, omnes eas tabulas abstulit: parietes, quorum ornatus tot saecula manserat, tot bella effugerat, nudos ac deformatos reliquit. 423. Et Marcellus, qui, si Syracusas cepisset, duo templa se Romae dedicaturum voverat, id, quod erat aedificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non Honori neque Virtuti, ut ille, sed Veneri et Cupidini vota deberet, is Minervae templum spoliare conatus est. Ille deos deorum spoliis ornare noluit: hic ornamenta Minervae virginis in meretriciam domum traxit. Septem et viginti praeterea tabulas pulcherrime pictas ex eadem aede sustulit: in quibus erant imagines Siciliae regum ac tyrannorum, quae non solum pictorum artificio delectabant, sed etiam commemoratione hominum et cognitione formarum. Ac videte, quanto taetrius hic tyrannus Syracusanis fuerit, quam quisquam superiorum: quum illi tamen ornarint templa deorum immortalium, hic etiam deorum monumenta atque ornamenta sustulerit. LVI. 424. Iam vero quid ego de valvis illius templi commemorem? Vereor, ne haec, qui non viderunt, omnia me nimis augere atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo suspicari debet, tam esse me cupidum, ut tot viros primarios velim, praesertim ex iudicum numero, qui Syracusis fuerint, qui haec viderint, esse temeritati et mendacio meo conscios. Confirmare hoc liquido, iudices, possum, valvas magnificentiores, ex auro atque ebore perfectiores nullas umquam ullo templo fuisse. Incredibile dictu est, quam multi Graeci de valvarum harum pulchritudine scriptum reliquerint.

Nimium forsitan haec illi mirentur atque efferant. Esto; verumtamen honestius est reipublicae nostrae, iudices, ea, quae illis pulchra esse videantur, imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam praetorem in pace abstulisse. Ex ebore diligentissime perfecta argumenta erant in valvis: ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit atque abstulit: et tamen indicavit, se non solum artificio, sed etiam pretio quaestuque duci. Nam bullas aureas omnes ex his valvis, quae erant et multae et graves, non dubitavit auferre: quarum iste non opere delectabatur, sed pondere. Itaque eiusmodi valvas reliquit, ut, quae olim ad ornandum templum erant maxime, nunc tantum ad claudendum factae esse videantur. 125. Etiamne gramineas hastas — vidi enim vos in hoc nomine, quum testes dicerent, commoveri, quod erant eiusmodi, ut semel vidisse satis esset: in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, sed tantum magnitudo incredibilis, de qua vel audire satis esset, nimium videre plus quam semel — etiamne id concupisti? LVII. Nam Sappho, quae sublata de prytaneo est, dat tibi iustam excusationem, prope ut concedendum atque ignoscendum esse videatur. 126. Silanionis opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quisquam non modo privatus, sed populus potius haberet, quam homo elegantissimus atque eruditissimus Verres? nimirum contra dici nihil potest. Nostrum enim unus quisque, qui tam beati, quam iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus, si quando aliquid istiusmodi videre volet, eat ad aedem Felicitatis, ad monumentum Catuli, in porticum Metelli; det operam, ut admittatur in alicuius isto-

rum Tusculanum; spectet forum ornatum, si quid iste suorum aedilibus commodarit: Verres haec habeat domi? Verres ornamentis fanorum atque oppidorum habeat plenam domum, villas refertas? Etiamne huius operarii studia ac delicias, iudices, perfere-tis? qui ita natus est, ita educatus, ita factus et ani-mo et corpore, ut multo appositior ad ferenda, quam ad auferenda signa esse videatur. 427. Atque haec Sappho sublata quantum desiderium sui reliquerit, dici vix potest. Nam quum ipsa fuit egregie facta, tum epigramma Graecum pernobile incisum habuit in basi, quod iste eruditus homo et Graeculus, qui haec subtiliter iudicat, qui solus intelligit, si unam litteram Graecam scisset, certe non sustulisset. Nunc enim, quod inscriptum est inani in basi, declarat, quid fuerit, et id ablatum indicat. Quid? signum Paeanis ex aede Aesculapii praeclare factum, sacrum ac religiosum, non sustulisti? quod omnes propter pulchritudinem visere, propter religionem colere so-lebant. 428. Quid? ex aede Liberi simulacrum Ari-staei non tuo imperio palam ablatum est? Quid? ex aede Iovis religiosissimum simulacrum Iovis Impera-toris, quem Graeci *Οὐρανός* nominant, pulcherrime fa-ctum, nonne abstulisti? Quid? ex aede Liberae par-vum illud caput pulcherrimum, quod visere soleba-mus, num dubitasti tollere? Atque ille Paean sacrifi-ciiis anniversariis simul cum Aesculapio apud illos colebatur; Aristaeus, qui [ut Graeci ferunt, Liberi filius,] inventor olei esse dicitur, una cum Libero pa-tre apud illos eodem erat in templo consecratus. LVIII. 429. Iovem autem imperatorem quanto ho-nore in suo templo fuisse arbitramini? conicere po-testis, si recordari volueritis, quanta religione fuerit

eadem specie atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum signa Iovis imperatoris uno in genere pulcherrime facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio vidimus: alterum, in Ponti ore et angustiis: tertium, quod Syracusis ante Verrem praetorem fuit. Illud Flamininus ita ex aede sua sustulit, ut in Capitolio, hoc est in terrestri domicilio Iovis, poneret. 430. Quod autem est ad introitum Ponti; id, quum tam multa ex illo mari bella emergerint, tam multa porro in Pontum invecta sint, usque ad hanc diem integrum inviolatumque servatum est. Hoc tertium, quod erat Syracusis, quod M. Marcellus, armatus et victor, viderat, quod religioni concesserat, quod cives atque incolae Syracusani colere, advenae non solum visere, verum etiam venerari solebant: id C. Verres ex templo Iovis sustulit. 431. Ut saepius ad M. Marcellum revertar, iudices, sic habetote: plures esse a Syracusanis istius adventu deos, quam victoria Marcelli homines desideratos. Etenim ille requisisse dicitur etiam Archimedem illum, summo ingenio hominem ac disciplina, eumque quum audisset interfectum, permolestetulis: iste omnia, quae requisivit, non ut conservaret, verum ut asportaret, requisivit. LIX. Iam illa, quia leviora videbuntur, ideo praeteribo: quod iste mensas Delphicas e marmore, crateras ex aere pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum ex omnibus aedibus sacris Syracusis abstulit. 432. Itaque, iudices, hi, qui hospites ad ea, quae visenda sunt, ducere solent et unum quidque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conversam iam habent demonstrationem suam. Nam, ut ante demonstrabant,

quid ubique esset: ita nunc, quid undique ablatum sit, ostendunt.

Quid tum? mediocrine tandem dolore eos affectos esse arbitramini? Non ita est, iudices: primum, quod omnes religione moventur, et deos patrios, quos a maioribus acceperunt, colendos sibi diligenter et retinendos esse arbitrantur: deinde hic ornatus, haec opera atque artificia, signa, tabulae pictae Graecos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere possumus, haec illis acerbissima videri, quae forsitan nobis levia et contemnenda esse videantur. Mibi credite, iudices, (tametsi vosmetipsos haec eadem audire certo scio,) quum multas acceperint per hosce annos socii atque exterae nationes calamitates et iniurias; nullas Graeci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quam huiuscemodi spoliationes fanorum atque oppidorum. 433. Licet iste dicat emisse se, sicuti solet dicere: credite hoc mihi, iudices: nulla umquam civitas tota Asia et Graecia signum ullum, ullam tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, sua voluntate cuiquam vendidit: nisi forte existimatis, posteaquam iudicia severa Romae fieri desierint, Graecos homines haec venditare coepisse, quae tum non modo non venditabant, quum iudicia fiebant, verum etiam coemebant: aut nisi arbitramini L. Crasso, Q. Scaevolae, C. Claudio potentissimis hominibus, quorum aedilitates ornatissimas vidimus, commercium istarum rerum cum Graecis hominibus non fuisse; his, qui post iudiciorum dissolutionem aediles facti sunt, fuisse.

LX. 434. Acerbiorem etiam scitote esse civitatibus falsam istam et simulatam emptionem, quam si quis clam surripiat, aut eripiat palam atque auferat.

Nam turpitudinem summam esse arbitrantur, referri in tabulas, pretio adductam civitatem et pretio parvo ea, quae acceperat a maioribus, vendidisse atque abalienasse. Etenim mirandum in modum Graeci rebus istis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque maiores nostri facile patiebantur haec esse quam plurima apud socios, ut imperio nostro quam ornatissimi florentissimique essent: apud eos autem, quos vectigales aut stipendiarios fecerant, tamen haec relinquabant, ut illi, quibus ea iucunda sunt, quae nobis levia videntur, haberent haec oblectamenta et solatia servitutis. 435. Quid arbitramini Rheginos, qui iam cives Romani sunt, merere velle, ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Europam in tauro sedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in aede Vestae est? ut cetera? quid Thespienses, ut Cupidinis signum, propter quod unum visuntur Thespieae? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam, Coos? quid Ephesios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos, ut Aiacem aut Medeam? quid Rhodios, ut Ialysum? quid Athenienses, ut ex marmore Iacchum aut Paralum pictum, aut ex aere Myronis buculam? Longum est et non necessarium commemorare, quae apud quosque visenda sunt tota Asia et Graecia: verum illud est, quamobrem haec commemorem, quod existimare vos hoc volo, mirum quemdam dolorem accipere eos, ex quorum urbibus haec auferantur. LXI. 436. Atque, ut ceteros omittamus, de ipsis Syracusanis cognoscite: ad quos ego quum venissem, sic primo existimabam, ut Romae ex istius amicis acceperam, civitatem Syracusanam propter Heraclii hereditatem non minus esse isti amicam, quam Mamertinam propter praedarum ac furtorum

omnium societatem: simul et verebar, ne mulierum nobilium et formosarum gratia, quarum iste arbitrio praeturam per triennium gesserat, virorumque, quibuscum illae nuptae erant, nimia in istum non modo lenitudine, sed etiam liberalitate oppugnarer, si quid ex litteris Syracusanorum conquirerem. 437. Itaque Syracusis cum civibus Romanis eram: eorum tabulas exquirebam, iniurias cognoscebam: quum diutius in negotio curaue fueram, ut requiescerem curamque animi remitterem, ac Carpinatii praeclaras tabulas revertabar; ubi cum equitibus Romanis ex illo conventu honestissimis illos Verrutios, de quibus ante dixi, explicabam: a Syracusanis prorsus nihil adiuventi neque publice neque privatim exspectabam: neque erat in animo postulare. Quum haec agerem, repente ad me venit Heraclus is, qui tum magistratum Syracusis habebat, homo nobilis, qui sacerdos Iovis fuisset, qui honos apud Syracusanos est amplissimus: agit mecum, et cum fratre meo, ut, si nobis videretur, adiremus ad eum senatum: frequentes esse in curia: se iussu sentus a nobis petere, ut veniremus. 438. Primo nobis ait dubium, quid ageremus: deinde cito venit in mentem, non esse vitandum nobis illum conventum et locum. LXII. Itaque in curiam venimus. Honorifice rone consurgitur: nos rogatu magistratus assedimus. Incipit is loqui, qui et auctoritate et aetate et, ut mihi visum est, usu rerum antecedeat, Diodorus Timahidi: cuius omnis oratio hanc habuit primo sententiam: senatum populumque Syracusanum moleste graverque ferre, quod ego, quum in ceteris Siciliae civitatibus senatum populumque docuisssem, quid iis utilitis, quid salutis afferrem, et quum ab omnibus maneta, legatos, lit-

teras testimoniaque sumpsissem, in illa civitate nihil eiusmodi facerem. Respondi, neque Romae in conventu Siculorum, quum a me auxilium communi omnium legationum consilio petebatur, caussaque totius provinciae ad me deferebatur, legatos Syracusanorum affuisse, neque me postulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, in qua inauratam C. Verris statuam viderem. 139. Quod posteaquam dixi, tantus est genitus factus aspectu statuæ et commemoratione, ut illud in curia positum monumentum scelerum, non beneficiorum videretur. Tum pro se quisque, quantum dicendo assequi poterat, docere me coepit ea, quæ paullo ante commemoravi: spoliata urbem, facta direpta: de Heraclii hereditate, quam palaestritis concessisset, multo maximam partem ipsum abstulisse: neque postulandum fuisse, ut ille palaestritis diligeret, qui etiam inventorem olei deum sustulisset: neque illam statuam esse ex pecunia publica neque publice datam: sed eos, qui hereditatis diripiende participes fuissent, faciendam statuendamque crasse: eosdem Romae fuisse legatos, illius adiutores improbitatis, socios furtorum, conscios flagitiorum: et minus mirari me oportere, si illi communi legatorum voluntati et saluti Siciliae defuissent. LXIII. 140 Ubi eorum dolorem ex istius iniuriis, non modo non minorem, sed prope maiorem, quam ceterorum Siculorum esse cognovi: tum ego meum animum in ipsos, tum mei consilii negotique totius suscepti causam rationemque proposui, tum eos hortatus sum, ut causae communi salutique ne deessent: ut illam laudationem, quam se vi ac metu coactos, paucis istis diebus, decresse dicebant, tollerent. Itaque, iudices, Syracusani haec faciunt, istius

clientes atque amici. Primum mihi litteras publicas, quas in aerario sanctiore conditas habebant, proferrunt: in quibus ostendunt omnia, quae dixi ablata esse, perscripta, et plura etiam, quam ego potui dicere: perscripta autem hoc modo: QUOD EX AEDE MINERVAE HOC ET ILLUD ABESSET: QUOD EX AEDE IOVIS, QUOD EX AEDE LIBERI: ut quisque eis rebus tuendis conservandisque praefuerat, ita perscriptum erat, quum rationem e lege redderet, et quae acceperat, deberet tradere: petisse, ut sibi, quod hae res abessent, ignosceretur: itaque omnes liberatos discessisse, et esse ignotum omnibus: quas ego litteras obsignandas publico signo deportandasque curavi. 441. De laudatione autem ratio sic mihi reddita est. Primum quum a C. Verre litterae aliquanto ante adventum meum de laudatione venissent, nihil esse decretum: deinde, quum quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni, maximo esse clamore et convicio repudiatos: posteaquam meus adventus appropinquaret, imperasse eum, qui summam potestatem haberet, ut decernerent: decretum ita esse, ut multo plus illi laudatio mali, quam boni posset afferre. Id adeo, iudices, ut mihi ab illis demonstratum est, sic vos ex me cognoscite.

LXIV. 442. Mos est Syracusis, ut, si qua de re ad senatum referatur, dicat sententiam, qui velit. Nominatim nemo rogatur. Et tamen, ut quisque honore et aetate antecedit, ita primus solet sua sponte dicere: idque a ceteris ei conceditur. Sin aliquando tacent omnes, tunc sortito coguntur dicere. Quum hic mos esset, refertur ad senatum de laudatione Verris. In quo primum, ut aliquid esset morae, multi interpellant: de Sex. Peducaeo, qui de illa civitate tota-

que provincia optime meritis esset, sese antea, quum audissent, ei negotium facessitum, quumque eum publice, pro plurimis eius et maximis meritis laudare cuperent, a C. Verre prohibitos esse: iniquum esse, tametsi Peducaeus eorum laudatione iam non uteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando voluissent, quam quod tum cogarentur. 443. Conclamant omnes et approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducaeo. Ut quisque aetate et honore antecederet, ita sententiam dixit ex ordine. Id adeo ex ipso senatus consulto cognoscite: nam principum sententiae perscribi solent. Recita. QUOD VERBA FACTA SUNT DE SEX. PEDUCAEO. Dicit, qui primi suaserint. Decernitur. Refertur deinde de Verre. Dic, quaeso, quomodo? QUOD VERBA FACTA SUNT DE C. VERRE. Quid postea scriptum est? QUUM SURGERET NEMO NEQUE SENTENTIAM DICERET. Quid hoc est? SORS DUCITUR. Quamobrem? Nemo erat voluntarius laudator praeturae tuae, defensor periculorum, praesertim quum inire a praetore gratiam posset? nemo. Illi ipsi tui convivae, consiliarii, conscii, socii verbum facere non audebant. In qua curia statua tua stabat, et nuda filii, in ea nemo fuit, quem ne nudus quidem filius in nudata provincia commoveret? 444. Atque etiam hoc me docent, eiusmodi senatus consulto sese fecisse, laudationem ut omnes intelligere possent non laudationem, sed potius irrisionem esse illam, quae commonefaceret istius turpem calamitosamque praeturam. Etenim scriptum esse ita: QUOD iste VIRGIS NEMINEM CECIDISSET: a quo cognoscetis nobilissimos homines atque innocentissimos securi esse percussos: QUOD VIGILANTER PROVINCIAM ADMINISTRASSET: cuius omnes vigilias in stupris con-

stat adulteriisque esse consumptas. Hoc autem scriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accusator recitare non desineret: QUOD PRAEDONES PROCL AB INSULA SICILIA PROHIBUISSET VERRES: quos etiam intra Syracusanam insulam recepisset. 445. Quae posteaquam ex illis cognovi, discessi cum fratre e curia, ut nobis absentibus, si quid vellent, decernerent. LXV. Decernunt statim: primum, UT CUM L. FRATRE HOSPITIUM PUBLICE FIERET, quod is eandem voluntatem erga Syracusanos suscepisset, quam ego semper habuissem. Id non modo tum scripserunt, verum etiam in aere incisum nobis tradiderunt. Valde hercule te Syracusani tui, quos crebro commemorare soles, diligunt: qui cum accusatore tuo satis iustam causam coniungendae necessitudinis putant, quod te accusaturus sit, et quod ad inquirendum in te venerit. Postea decernitur, ac non varie, sed prope cunctis sententiis: UT LAUDATIO, QUAE C. VERRI DECRETA ESSET, TOLLERETUR. 446. At vero, quum iam non solum discessio facta esset, sed etiam perscriptum atque in tabulas relatum, praetor appellatur. At quis appellat? magistratus aliqui? nemo. Senator? ne id quidem. Syracusanorum aliquis? minime. Quis igitur praetorem appellat? qui quaestor istius fuerat, Caesetius. O rem ridiculam! o desertum hominem! o desperatum ac relictum a magistratu Siculo! Ne senatus consultum Siculi homines facere possent, ne suum ius suis moribus, suis legibus obtinere possent, non amicus istius, non hospes, non denique aliquis Siculus, sed quaestor populi Romani praetorem appellat. Quis hoc vidit? quis audivit? praetor aequus et sapiens dimitti iubet senatum. Concurrit ad me maxima multitudo. Primum senatores

clamare, eripi sibi ius, eripi libertatem: populus senatum laudare, gratias agere: cives Romani a me nusquam discedere. Quo quidem die nihil aegrius factum est multo labore meo, quam ut manus ab illo appellatore abstinerentur. 447. Quum ad praetorem in ius adissemus, excogitat sane acute, quid decernat. Nam ante, quam verbum facerem, de sella surrexit atque abiit. Itaque tum de foro, quum iam advesperasceret, discessimus. LXVI. Postridie mane ab eo postulo, ut Syracusanis liceret senatus consultum, quod pridie fecissent, mihi reddere. Ille enim vero negat: et ait indignum facinus esse, quod ego in senatu Graeco verba fecissem: quod quidem apud Graecos Graece locutus essem, id ferri nullo modo posse. Respondi homini, ut potui, ut volui, ut debui. Tum multa, tum etiam hoc me memini dicere, facile esse perspicuum, quantum inter hunc et illum Numidicum, verum ac germanum Metellum interesset. Illum noluisse sua laudatione iuvare L. Luculum, sororis virum, quicum optime convenisset; hunc homini alienissimo a civitatibus laudationes per vim et metum comparare. 448. Quod ubi intellexi, multum apud illum recentes nuntios, multum tabulas non commendaticias, sed tributarias valuisse: admonitu ipsorum Syracusanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus senatus consulta perscripta erant. Ecce autem nova turba atque rixa. Ne tamen istum omnino Syracusis sine amicis, sine hospitibus plane nudum esse ac desertum putetis: retinere coepit tabulas Theomnastus quidam, homo ridicule insanus, quem Syracusani Theoractum vocant: qui illic eiusmodi est, ut eum pueri sectentur: ut omnes, quum loqui coepit, irrideant. Huius tamen insania, quae

ridicula est aliis, mihi tum molesta sane fuit. Nam quum spumas ageret in ore, arderent oculi, voce maxima vim me sibi afferre clamaret, copulati in ius pervenimus. 449. Hic ego postulare coepi, ut mihi tabulas obsignare ac deportare liceret. Ille contra dicere: negare esse illud senatus consultum, in quo praetor appellatus esset; negare id mihi tradi oportere. Ego legem recitare, omnium mihi tabularum et litterarum fieri potestatem oportere. Ille furiosus urgere, nihil ad se nostras leges pertinere. Praetor intelligens negare sibi placere, quod senatus consultum ratum esse non deberet, id me Romam deportare. Quid multa? Nisi vehementius homini minatus essem: nisi legum sanctionem poenamque recitassem: tabularum mihi potestas facta non esset. Ille autem insanus, qui pro isto contra me vehementissime declamasset, postquam non impetravit: credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant: quae ego iam antea ab illis cognoram et acceperam.

LXVII. 450. Laudent te sane iam Mamertini, qui ex tanta provincia soli sunt, qui te salvum velint: ita tamen laudent, ut Heius, qui eius princeps legationis est, adsit: ita laudent, ut ad ea, quae rogati erunt, mihi parati sint respondere. Ac ne subito a me opprimantur, haec sum rogaturus: *Navem populo Romano debeantne? fatebuntur. Praebuerintne praetore C. Verre? negabunt. Aedificaverintne navem onerariam maximam publice, quam Verri dederunt? negare non poterunt. Frumentumne ab his sumpserit Verres, quod populo Romano mitteret, sicuti superiores? negabunt. Quid militum aut nautarum per triennium dederint? nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium*

istius furtorum ac praedarum receptricem negare non poterunt. Permulta multis navibus illinc exportata: hanc navem denique maximam a Mamertinis datam, onustam cum isto profectam fatebuntur. 151. Quamobrem tibi habe sane istam laudationem Mamertinorum: Syracusanam quidem civitatem, ut abs te affecta est, ita in te esse animatam videmus: apud quos etiam Verrea illa flagitiosa sublata sunt. Etenim minime conveniebat ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum sustulisset. Etiam mehercule illud in Syracusanis merito reprehenderetur, si, quum diem festum ludorum de fastis suis sustulissent celeberrimum et sanctissimum, quod eo ipso die Syracusae a Marcello captae esse dicuntur, iidem diem festum Verris nomine agerent: quum iste Syracusanis, quae ille calamitosus dies reliquerit, ademisset. At videte hominis impudentiam atque arrogantiam, iudices, qui non solum Verrea haec turpia ac ridicula ex Heraclii pecunia constituerit, verum etiam Marcellea tolli imperarit, ut ei sacra facerent quotannis, cuius opera omnium annorum sacra deosque patrios amiserant; eius autem familiae dies festos tollerent, per quam ceteros quoque festos dies recuperarant.

ACCUSATIONIS
 IN C. VERREREM
 LIBER QUINTUS
 DE
 SUPPLICIIS.

ARG. Haec oratio *de Suppliciis* inscribitur: sed de his ultima tantum neque praecipua pars agit. Tres partes habet. Prima est de bello fugitivorum e belli Spartacii reliquiis nato (a c. 2—16); altera de maritimo bello, quod contra praedones et piratas gerebatur, qui tum Siculum mare infestabant (a c. 17—52); et tertia demum de iniuria contra leges Rom. a civibus Romanis sumptis suppliciis.

I. 4. Nemini video dubium esse, iudices, quin apertissime C. Verres in Sicilia sacra profanaque omnia et privatim et publice spoliavit versatusque sit sine ulla non modo religione, verum etiam dissimulatione in omni genere furandi atque praedandi. Sed quaedam mihi magnifica et praeclara eius defensio ostenditur; cui quemadmodum resistam, multo mihi ante, iudices, est providendum. Ita enim causa constituitur, provinciam Siciliam virtute istius et vigilantia singulari, dubiis formidolosisque temporibus, a fugitivis atque a belli periculis tutam esse serva-

tam. 2. Quid agam, iudices? quo accusationis meae rationem conferam? quo me vertam? ad omnes enim meos impetus quasi murus quidam boni nomen imperatoris opponitur. Novi locum: video, ubi se iactaturus sit Hortensius: belli pericula, tempora reipublicae, imperatorum penuriam commemorabit: tum deprecabitur a vobis, tum etiam pro suo iure contendet, ne patiamini talem imperatorem populo Romano Siculorum testimoniis eripi, neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiae velitis. 3. Non possum dissimulare, iudices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari omnia, quae fecit, impune fecerit. Venit enim mihi in mentem, in iudicio M. Aquillii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuisse existimata sit: qui, ut erat in dicendo non solum sapiens, sed etiam fortis, caussa prope perorata, ipse arripuit M. Aquillium constituitque in conspectu omnium tunicamque eius a pectore abscidit, ut cicatrices populus Romanus iudicesque aspicerent adverso corpore exceptas: simul et de illo vulnere, quod ille in capite ab hostium duce acceperat, multa dixit, eoque adduxit eos, qui erant iudicaturi, vehementer ut vernerentur, ne, quem virum fortuna ex hostium telis eripuisset, quum sibi ipse non pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad iudicum crudelitatem videretur esse servatus. 4. Eadem nunc ab illis defensionis ratio viaque tentatur: idem quaeritur. Sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium vitiorumque princeps: at est bonus imperator, at felix et ad dubia reipublicae tempora reservandus. II. Non agam summo iure tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere: quum iudicium certa lege sit [con-

stitutum], non quid in re militari fortiter feceris, sed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstinueris, abs te doceri oportere: non, inquam, sic agam, sed ita quaeram, quemadmodum te velle intelligo, quae tua opera et quanta fuerit in bello.

5. Quid dices? an bello fugitivorum Siciliam virtute tua liberatam? Magna laus et honesta oratio: sed tamen quo bello? Nos enim post id bellum, quod M'. Aquillius confecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuisse. At in Italia fuit. Fateor, et magnum quidem ac vehemens. Num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriae gloriam cum M. Crasso aut Cn. Pompeio communicandam putas? Non arbitrator hoc etiam deesse tuae impudentiae, ut quidquam eiusmodi dicere audeas. Obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copiae possent. Ubi? quando? qua ex parte? quum aut navibus aut ratibus conarentur accedere? Nos enim nihil umquam prorsus audivimus: et illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute consilioque factum, ne ratibus coniunctis freto fugitivi ad Messanam transire possent; a quo illi conatu non tanto opere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia praesidia ad illorum adventum opposita putarentur. — 6. At quum esset in Italia bellum tam prope a Sicilia, tamen in Sicilia non fuit. — Quid mirum? ne quum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo pars eius belli in Italiam ulla pervasit. III. Etenim propinquitas locorum ad utram partem hoc loco profertur? utrum aditum facilem hostibus, an contagionem imitandi belli periculosam fuisse? Aditus omnis hominibus sine ulla facultate navium non modo disiunctus, sed etiam clausus fuit:

ut illis, quibus Siciliam propinquam fuisse dicis, facilius fuerit ad oceanum pervenire, quam ad Peloridem accedere. 7. Contagio autem ista servilis belli cur abs te potius, quam ab iis omnibus, qui ceteras provincias obtinuerunt, praedicatur? an quod in Sicilia iam ante bella fugitivorum fuerunt? At ea ipsa caussa est, cur ista provincia minimo in periculo sit et fuerit. Nam posteaquam illinc M'. Aquillius decessit, omnium instituta atque edicta praetorum fuerunt eiusmodi, ut ne quis cum telo servus esset. Vetus est quod dicam, et propter severitatem exempli nemini fortasse vestrum inauditum: L. Domitium praetorem in Sicilia, quum aper ingens ad eum allatus esset, admiratum requisisse, quis eum percussisset. Quum audisset pastorem cuiusdam fuisse, eum ad se vocari iussisse: illum cupide ad praetorem quasi ad laudem et ad praemium accurrisse: quaesisse Domitium, qui tantam bestiam percussisset: illum respondisse, venabulo. Statim deinde iussu praetoris in crucem esse sublatum. Durum hoc fortasse videatur: neque ego ullam in partem disputo. Tantum intelligo maluisse Domitium crudelem in animadvertendo, quam in praetermittendo dissolutum videri. IV. 8. Ergo his institutis provinciae, iam tum, quum bello fugitivorum tota Italia arderet, homo non acerrimus nec fortissimus, C. Norbanus, in summo otio fuit. Perfacile enim sese Sicilia tuebatur, ne quod in ipsa bellum posset exsistere. Etenim quum nihil tam coniunctum sit, quam negotiatores nostri cum Siculis usu, re, ratione, concordia; et quum ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, ut his pacem expediat esse, imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui aut commutari minime velint,

quumque haec ab servorum bello pericula et praetorum institutis et dominorum disciplina provisa sint: nullum est malum domesticum, quod ex ipsa provincia nasci possit. 9. Quid igitur? nulline motus in Sicilia, servorum Verre praetore nullaene consensiones factae esse dicuntur? Nihil sane, quod ad senatum populumque Romanum pervenerit; nihil, quod iste Romam publice scripserit: et tamen coeptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor. Id adeo non tam ex re, quam ex istius factis decretisque cognosco. Ac videte, quam non inimico animo sim acturus. Ego ipse haec, quae ille quaerit, quae adhuc numquam audistis, commemorabo et proferam. 10. In Triocalino, quem locum fugitivi iam ante tenuerunt, Leonidae cuiusdam Siculi familia in suspicionem vocata est coniurationis. Res delata ad istum. Statim, ut par fuit, iussu eius homines, qui nominati erant, comprehensi sunt adductique Lilybacum. Domino denuntiatum est: caussa dicta damnati sunt. V. Quid deinde? quid censetis? Furtum fortasse aut praedam exspectatis aliquam. Nolite usquequaque eadem quaerere. In metu belli — furandi qui locus potest esse? etiam si qua fuit in hac re occasio, praetermissa est. Tum potuit a Leonida nummorum aliquid auferre, quum denuntiavit, ut adesset. Fuit nundinatio aliqua et isti non nova, ne caussam diceret: etiam alter locus, ut absolverentur. Damnatis quidem servis quae praedandi potest esse ratio? produci ad supplicium necesse est. Testes enim sunt, qui in consilio fuerunt; testes publicae tabulae; testis splendidissima civitas Lilybaetana: testis honestissimus maximusque conventus civium Romanorum. Fieri nihil potest: producendi sunt. Itaque produ-

cuntur et ad palum alligantur. 11. Etiam nunc mihi expectare videmini, iudices, quid deinde factum sit: quod iste nihil umquam fecit sine aliquo quaestu atque praeda. Quid in eiusmodi re fieri potuit? quod commodum est? Expectate facinus, quam vultis improbum: vincam tamen expectationem omnium. Homines sceleris coniurationisque damnati, ad supplicium traditi, ad palum alligati repente multis milibus hominum inspectantibus soluti sunt et Triocallino illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentissime, nisi id, quod ego non quaero? quod denique in re tam nefaria, tametsi dubitari non potest, tamen, ne si dubitetur quidem, quaeri oporteat: quid aut quantum aut quomodo acceperis. Remitto tibi hoc totum atque ista te cura libero. Neque enim metuo, ne hoc cuiquam persuadeatur, ut, ad quod facinus nemo praeter te ulla pecunia adduci potuerit, id tu gratis suscipere conatus sis. Verum de ista furandi praedandique ratione nihil dico: de hac imperatoria iam tua laude disputo. VI. 12. Quid ais, bone custos defensorque provinciae? Tu, quos servos arma capere ac bellum facere in Sicilia voluisse cognoras et de consilii sententia iudicaras, hos ad supplicium iam more maiorum traditos et ad palum alligatos ex media morte eripere ac liberare ausus es? ut, quam damnatis servis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Romanis reservares. Perditae civitates desperatis omnibus rebus hos solent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum restituantur, vincti solvantur, exsules reducantur, res iudicatae rescindantur. Quae quum accidunt, nemo est, quin intelligat, ruere illam rempublicam: haec ubi eveniunt, nemo est, qui ullam spem salutis reliquam esse ar-

bitretur. 43. Atque haec sicubi facta sunt, facta sunt, ut homines populares aut nobiles supplicio aut exsilio levarentur: at non ab his ipsis, qui iudicassent: at non statim; at non eorum facinorum damnati, quae ad vitam et omnium fortunas pertinerent. Hoc vero novum et eiusmodi est, ut magis propter reum, quam propter rem ipsam credibile videatur; ut homines servos, ut ipse, qui iudicaret, ut statim e medio supplicio dimiserit, ut eius facinoris damnatos servos, quod ad omnium liberorum caput et sanguinem pertineret. 44. O praeclarum imperatorem, nec iam cum M'. Aquillio fortissimo viro, sed vero cum Paullis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidisse in metu periculoque provinciae? quum servitorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiae fugitivorum videret: ne quis se commovere auderet, quantum terroris iniecit! Comprehendi iussit: quis non pertimescat? Caussam dicere dominos: quid servis tam formidolosum? *PECISSE VIDERI* pronuntiavit. Exortam videtur flammam paucorum dolore ac morte restinxisse. Quid deinde sequitur? verbera atque ignes et illa extrema ad supplicium damnatorum, metum ceterorum: cruciatus et crux. Hisce omnibus suppliciis sunt liberati. Quis dubitet, quin servorum animos summa formidine oppresserit, quum viderent ea facilitate praetorem, ut ab eo sceleris coniurationisque damnatorum vita vel ipso carnifice internuntio redimeretur?

VII. 45. Quid? hoc in Apolloniensi Aristodamo? quid? in Leonte Megarensi non idem fecisti? Quid? iste motus servorum bellicae subita suspicio utrum tibi tandem diligentiam custodiendae provinciae, an novam rationem improbissimi quaestus attulit? Ha-

licyensis Eumenidae nobilis hominis et honesti et magnae pecuniae villicus quum impulsu tuo insimulatus esset, H-S LX a domino accepisti: quod nuper ipse iuratus docuit, quemadmodum gestum esset. Ab equite Romano C. Matrinio absente, quum is esset Romae, quod eius villicos pastoresque tibi in suspicionem venisse dixeras, H-S DC abstulisti. Dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipse C. Matrinus: dicet vir clarissimus Cn. Lentulus censor, qui Matrinii honoris caussa recenti negotio ad te litteras misit mittendasque curavit. 16. Quid? de Apollonio, Diocli filio, Panormitano, cui Gemino cognomen est, praeteriri potest? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? ecquid manifestius proferri potest? quem iste, ut Panormum venit, ad se vocari et de tribunali citari iussit concursu magno frequentiaque conventus. Homines statim loqui: mirari, quod Apollonius homo pecuniosus tamdiu ab isto maneret integer: excogitavit: nescio quid attulit: profecto homo dives repente a Verre non sine caussa citatur. Expectatio summa omnium, quidnam id esset: quum exanimatus subito ipse accurrit cum adolescente filio: nam pater grandis natu iam diu lecto tenebatur. 17. Nominat iste servum, quem magistrum pecoris esse diceret, eum dicit coniurasse et alias familias concitasse. Is omnino servus in familia non erat. Eum statim exhibere iubet. Apollonius affirmare, servum se omnino illo nomine habere neminem. Iste hominem abripi a tribunali et in carcerem coniici iubet. Clamare ille, quum raperetur, nihil se miserum fecisse, nihil commisisse: pecuniam sibi esse in nominibus, numeratam in praesentia non habere. Haec quum maxime

summa hominum frequentia testificaretur, ut quivis intelligere posset, eum, quod pecuniam non dedisset, idcirco illa tam acerba iniuria affici: quum maxime, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla coniectus est. VIII. 48. Videte constantiam praetoris, et eius praetoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocris praetor, sed ita laudetur, ut optimus imperator. Quum servorum bellum metueretur, quo supplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc servos damnatos liberabat: Apollonium locupletissimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta caussa, in vincla coniecit: servos, quos ipse cum consilio, belli faciendi caussa consensisse iudicavit, eos sine consilii sententia, sua sponte, omni supplicio liberavit. 49. Quid? si ab Apollonio aliquid commissum est, quamobrem iure in eum animadverteretur: tamenne hanc rem sic agemus, ut crimini aut invidiae reo putemus esse oportere, si quo de homine severius iudicarit? Non agam tam acerbe: non utar ista accusatoria consuetudine, si quid est factum clementer, ut dissolute factum criminer: si quid vindicatum severe est, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. Non agam ista ratione; tua sequar iudicia; tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles, simul ac tute coeperis tua iudicia rescindere: mihi succensere desinito: meo enim iure contendam, eum, qui suo iudicio damnatus sit, iuratorum iudicum sententiis damnari oportere. 20. Non defendam Apollonii caussam amici atque hospitis mei, ne tuum iudicium videar rescindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia dicam: praetermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas eius ita

constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minus expediret, ullum in Sicilia tumultum aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, si maxime in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honestissimum civitatis honestissimae tam graviter animadverti caussa indicta non oportuisse. 24. Nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, quum esset talis vir in carcere, in tenebris, in squalore, in sordibus, tyrannicis interdictis tuis, patri exacta aetate, et adolescenti filio, ad-eundi ad illum miserum potestatem numquam esse factam. Etiam illud praeteribo, quotiescumque Panormum veneris illo anno et sex mensibus, (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius,) toties ad te senatum Panormitanum adisse supplicem cum magistratibus sacerdotibusque publicis orantem atque obsecrantem, ut aliquando ille miser atque innocens calamitate illa liberaretur. Relinquo haec omnia: quae si velim persequi, facile ostendam tua crudelitate in alios omnes tibi aditus misericordiae iudicum iampridem esse praeclusos. IX. 22. Omnia igitur ista concedam et remittam. Praevideo enim, quid sit defensurus Hortensius. Fatebitur apud istum neque senectutem patris neque adolescentiam filii, neque lacrimas utriusque plus valuisse, quam utilitatem salutemque provinciae: dicet rempublicam administrari sine metu ac severitate non posse: quaeret, quamobrem fasces praetoribus praeferantur, cur securae datae, cur carcer aedificatus, cur tot supplicia sint in improbos more maiorum constituta? Quae quum omnia graviter severeque dixerit: quaeram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem repente, nulla nova re allata, nulla defensione, sine caussa de

carcere emitti iusserit? tantumque in hoc crimine suspicionis esse affirmabo, ut iam ipsis iudicibus sine mea argumentatione coniecturam facere permittam, quod hoc genus praedandi, quam improbum, quam indignum quamque ad magnitudinem quaestus immensum infinitumque esse videatur. 23. Nam quae iste in Apollonio fecit, ea primum breviter cognoscite, quot et quanta sint; deinde haec expendite atque aestimate pecunia: reperietis, idcirco haec in uno homine pecunioso tot constituta, ut ceteris formidines similium incommodorum atque exempla periculorum proponerentur. Primum insimulatio est repentina capitalis atque invidiosi criminis: statuete, quanti hoc putetis et quam multos redemisse; deinde crimen sine accusatore, sententia sine consilio, damnatio sine defensione: aestimate harum rerum omnium pretia, et cogitate in his iniquitatibus unum haesisse Apollonium, ceteros profecto multos ex his incommodis pecunia se liberasse; postremo tenebrae, vincula, carcer, inclusum supplicium atque a conspectu parentum ac liberum, denique a libero spiritu et communi luce seclusum: 24. haec vero, quae vel vita redimi recte possint, aestimare pecunia non queo. Haec omnia sero redemit Apollonius, iam maerore ac miseriis perditus; sed tamen ceteros docuit, ante istius avaritiae ac scelerei occurrere; nisi vero existimatis, hominem pecuniosissimum sine aliqua causa quaestus electum ad tam incredibile crimen, aut sine eadem causa repente e carcere emissum, aut hoc praedandi genus ab isto in illo uno adhibitum ac tentatum, et non per illum omnibus pecuniosis Siculis metum propositum et iniectum.

X. 25. Cupio mihi, iudices, ab illo subiici, quo-

niam de militari eius gloria dico, si quid forte praetereo. Nam mihi videor de omnibus iam rebus eius gestis dixisse, quae quidem ad belli fugitivorum pertinerent suspicionem: certe nihil sciens praetermisi. Habetis hominis consilia, diligentiam, vigilantiam, custodiam defensionemque provinciae. Summa illuc pertinet, ut sciatis, quoniam plura genera sunt imperatorum, ex quo genere iste sit, ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare possitis: non ad Q. Maximi sapientiam, neque ad illius superioris Africani in re gerunda celeritatem, neque ad huius, qui postea fuit, singulare consilium, neque ad Paulli rationem ac disciplinam, neque ad C. Marii vim atque virtutem, sed ad aliud genus imperatorem sane diligenter retinendum et conservandum, quaeso, cognoscite. 26. Itinerum primum laborem, qui vel maximus est in re militari, iudices, et in Sicilia maxime necessarius, accipite, quam facilem sibi iste et iucundum ratione consilioque reddiderit. Primum temporibus hibernis ad magnitudinem frigorum et ad tempestatum vim ac fluminum praeclarum sibi hoc remedium compararat. Urbem Syracusas elegerat; cuius hic situs atque haec natura esse loci caelique dicitur, ut nullus umquam dies tam magna turbulentaque tempestate fuerit, quin aliquo tempore eius diei solem homines viderint. Hic ita vivebat iste bonus imperator hibernis mensibus, ut eum non facile non modo extra tectum, sed ne extra lectum quidem quisquam videret: ita diei brevitatis conviviiis, noctis longitudo stupris et flagitiis contrebatur. 27. Quum autem ver esse coeperat, cuius initium iste non a Favonio, neque ab alio astro notabat; sed, quum rosam viderat, tunc incipere ver arbitra-

batur; dabat se labori atque itineribus: in quibus usque eo se praebebat patientem atque impigrum, ut eum nemo umquam in equo sedentem viderit.

XI. Nam, ut mos fuit Bithyniae regibus, lectica octophoro ferebatur, in qua pulvinus erat perlucidus, Melitensis, rosa farctus: ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares sibi admovebat tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosae. Sic confecto itinere, quum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica usque in cubiculum deferebatur. Eo veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Romani; id quod ex multis iuratis audistis: controversiae secreto deferebantur: paullo post palam decreta auferebantur. Deinde, ubi paullisper in cubiculo, pretio, non aequitate iura descripserat; Veneri iam et Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur. 28. Quo loco mihi non praetermittenda videtur praeclari imperatoris egregia ac singularis diligentia. Nam scitote esse oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consistere praetores et conventum agere solent, quo in oppido non isti ex aliqua familia non ignobili delecta ad libidinem mulier esset. Itaque nonnullae ex eo numero in convivium adhibebantur palam: si quae castiores erant, ad tempus veniebant, lucem conventumque vitabant. Erant autem convivia non illo silentio praetorum populi Rom. atque imperatorum neque eo pudore, qui in magistratuum conviviis versari solet, sed cum maximo clamore atque convicio: nonnumquam etiam res ad manus atque ad pugnam veniebat. Iste enim praetor severus ac diligens, qui populi Romani legibus numquam paruisset, illis diligenter legibus, quae in poculis ponebantur, obtemperabat. Itaque

erant exitus eiusmodi, ut alius inter manus e convivio tamquam e praelio auferretur: alius, tamquam occisus, relinqueretur; plerique fusi sine mente ac sine ullo sensu iacerent, quivis ut, quum aspexisset, non se praetoris convivium, sed ut Cannensem pugnam nequitiae videre arbitraretur. XII. 29. Quum vero aestas summa esse iam coeperat, quod tempus omnes Siciliae semper praetores in itineribus consumere consueverunt propterea, quod tum putant obeundam esse maxime provinciam, quum in areis frumenta sunt, quod et familiae congregantur, et magnitudo servitii perspicitur, et labor operis maxime offenditur, et frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, quum concursant ceteri praetores, iste novo quodam ex genere imperator pulcherrimo Syracusarum loco stativa sibi castra faciebat. 30. Nam in ipso aditu atque ore portus, ubi primum ex alto sinus ad urbem ab litore inflectitur, tabernacula carbaseis intenta velis collocabat. Huc ex illa domo praetoria, quae regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo istum extra illum locum videre posset. In eum autem ipsum locum aditus erat nemini, nisi qui aut socius aut minister libidinis esse posset. Huc omnes mulieres, quibuscum iste consueverat, conveniebant, quarum incredibile est quanta multitudo fuerit Syracusis: huc homines digni istius amicitia, digni vita illa conviviisque veniebant. Inter eiusmodi viros ac mulieres adulta aetate filius versabatur; ut eum, etiamsi natura a parentis similitudine abriperet, consuetudo tamen ac disciplina patris similem esse cogeret. 31. Huc Tertia illa perducta per dolum atque insidias ab Rhodio tibicine maximas in istius castris effecisse turbas dicitur, quum

indigne pateretur uxor Cleomenis Syracusani, nobilis mulier, itemque Aeschrionis, honesto loco nata, in conventum suum mimi Isidori filiam venisse. Iste autem Hannibal, qui in suis castris virtute putaret oportere, non genere certari, sic hanc Tertiam dilexit, ut eam secum ex provincia deportaret. XIII. Ac per eos dies, quum iste cum pallio purpureo talari-que tunica versaretur in conviviiis muliebribus, non offendeabantur homines; neque moleste ferebant abesse a foro magistratum, non ius dici, non iudicia fieri; locum illum littoris percrepare totum mulierum vocibus cantuque symphoniae, in foro silentium esse summum caussarum atque iuris, non ferebant homines moleste. Non enim ius abesse videbatur a foro neque iudicia, sed vis et crudelitas et bonorum acerba atque indigna direptio. 32. Hunc tu igitur imperatorem esse defendis, Hortensi? huius furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, superbiam, scelus, audaciam rerum gestarum magnitudine atque impetatoriis laudibus tegere conaris? Hic scilicet est metuendum, ne ad exitum defensionis tuae vetus illa Antoniana dicendi ratio atque auctoritas proferatur: ne excitetur Verres, ne denudetur a pectore, ne cicatrices populus Romanus aspiciat, ex mulierum morsu vestigia libidinis atque nequitiae. 33. Dii faciant, ut rei militaris, ut belli mentionem facere audeas. Cognoscentur enim omnia istius aera illa vetera, ut, non solum in imperio, verum etiam in stipendiis qualis fuerit, intelligatis. Renovabitur prima illa militia, quum iste e foro abduci, non, ut ipse praedicat, perduci solebat. Aleatoris Placentini castra commemorabuntur, in quibus quum frequens fuisset, tamen aere dirutus est. Multa eius in stipendiis damna

proferentur, quae ab isto aetatis fructu dissoluta et compensata sunt. 34. Iam vero, quum in eiusmodi patientia turpitudinis aliena, non sua satietate obduisset: qui vir fuerit, quot praesidia, quam munita pudoris et pudicitiae, vi et audacia ceperit, quid me attinet dicere aut coniungere cum istius flagitio cuiusquam praeterea dedecus? Non faciam, iudices: omnia vetera praetermittam: duo sola recentia sine cuiusquam infamia ponam; ex quibus coniecturam facere de omnibus possitis: unum illud, quod ita fuit illustre notumque omnibus, ut nemo tam rusticanus homo L. Lucullo et M. Cotta consulibus Romam ex ullo municipio vadimonii caussa venerit, quin sciret, iura omnia praetoris urbani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculae gubernari: alterum, quod, quum paludatus exisset votaque pro imperio suo communique populi Romani nuncupasset, noctu stupri caussa lectica in Urbem introferri solitus est ad mulierem, nuptam uni, propositam omnibus, contra fas, contra auspicia, contra omnes divinas atque humanas religiones.

XIV. 35. O dii immortales! quid interest inter mentes hominum et cogitationes! Ita mihi meam voluntatem spemque reliquae vitae vestra populiue Romani existimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magistratus populus Romanus mandavit, sic eos accepi, ut me omnium officiorum obstringi religione arbitrarer. Ita quaestor sum factus, ut mihi honorem illum tum non solum datum, sed etiam creditum ac commissum putarem. Sic obtinui quaesturam in provincia, ut omnium oculos in me unum coniectos arbitrarer; ut me quaesturamque meam quasi in aliquo terrarum orbis theatro versari existimarem: ut

omnia semper, quae iucunda esse videntur, non modo his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturae ac necessitati denegarem. 36. Nunc sum designatus aedilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum caerimonia Cereri, Libero Liberaeque faciundos, mihi Floram matrem populo plebique Romanae ludorum celebritate placandam, mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Iovi, Iunoni Minervaeque esse faciundos, mihi sacrarum aedium procurationem, mihi totam Urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem et sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiae dicendae locum, togam praetextam, sellam curulem, ius imaginis ad memoriam posteritatemque prodendae. 37. Ex his ego rebus omnibus, iudices, ita mihi deos omnes propitios esse velim, ut, etiamsi mihi iucundissimus est honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum sollicitudinis et laboris, ut haec ipsa aedilitas non, quia necesse fuerit, alicui candidato data, sed, quia sic oportuerit, recte collocata et iudicio populi in loco posita esse videatur. XV. 38. Tu, quum esses praetor renunciatus, quoquo modo; — mitto enim et praetereo, quid tum sit actum; — sed quum esses renunciatus, ut dixi, non ipsa praeconis voce excitatus es, qui te TOTIES SENIORUM IUNIORUMQUE CENTURIIS ILLO HONORE AFFICI pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam reipublicae partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum esse meretricis? quum tibi sorte obtigisset, ut ius diceres, quantum negotii, quid oneris haberes, numquam cogitasti? neque illud rationis habuisti, si forte

expergefaceret te posses, eam provinciam, quam tueri singulari sapientia atque integritate difficile esset, ad summam stultitiam nequitiamque venisse? Itaque non modo domo tua Chelidonem in praetura extrudere noluisti, sed in Chelidonis domum praeturam totam detulisti. 39. Secuta provincia est: in qua tibi numquam venit in mentem, non tibi idcirco fasces et secures et tantam imperii vim tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam, ut earum rerum vi et auctoritate omnia repagula iuris, pudoris officiique perfringeres, ut omnium bona praedam tuam duceres, ut nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem et audaciam posset esse: in qua tu te ita gessisti, ut, omnibus quum tenere rebus, ad bellum fugitivorum confugas. Ex quo iam intelligis, non modo nullam tibi defensionem, sed maximam vim criminum exortam: nisi forte Italici fugitivorum belli reliquias atque illud Tempsanum incommodum proferes; ad quod recens quum te peropportune fortuna attulisset, si quid in te virtutis atque industriae fuisset, idem, qui semper fueras, inventus es.

XVI. 40. Quum ad te Valentini venissent, et pro his homo disertus et nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium susciperes, ut, quum penes te praetorium imperium ac nomen esset, ad illam parvam manum exstinguendam ducem te principemque praeberes: non modo id refugisti, sed eo ipso tempore, quum esses in littore, Tertia illa tua, quam tu tecum deportaras, erat in omnium conspectu: ipsis autem Valentinis ex tam illustri nobilique municipio tantis de rebus responsum nullum dedisti, quum esses cum tunica pulla et pallio. Quid hunc proficiscentem,

quid in ipsa provincia fecisse existimatis, qui quum iam ex provincia, non ad triumphum, sed ad iudicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam sine ulla voluptate capiebat? 41. O divina senatus frequentis in aede Bellonae admurmuratio! Memoria tenetis, iudices, quum advesperasceret et paullo ante esset de hoc Tempsano incommodo nuntiatum, quum inveniretur nemo, qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixisse quemdam, Verrem esse non longe a Tempse: quam valde universi admurmuravit, quam palam principes contradixerint. Et is tot criminibus testimoniisque convictus in eorum tabellis spem sibi aliquam ponit, quorum omnium palam, caussa incognita, voce damnatus est?

XVII. 42. Esto: nihil ex fugitivorum bello aut suspitione belli laudis adeptus est, quod neque bellum eiusmodi neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab isto provisum est, ne quod esset. At vero contra bellum praedonum classem habuit ornatam diligentiamque in eo singularem; itaque isto praetore praeclare defensa provincia est. Sic de bello praedonum, sic de classe Siciliensi, iudices, dicam, ut hoc iam ante confirmem, in hoc uno genere omnes inesse culpas istius maximas, avaritiae, maiestatis, dementiae, libidinis, crudelitatis. Haec dum breviter expono, quaeso, ut fecistis adhuc, diligenter attendite.

43. Rem navalem primum ita dico esse administratam, non uti provincia defenderetur, sed ut classis nomine pecunia quaereretur. Superiorum praetorum consuetudo quum haec fuisset, ut naves civitatibus certusque numerus nautarum militumque imperaretur, maximae et locupletissimae civitati Ma-

mertinae nihil horum imperavisti: ob quam rem quid tibi Mamertini clam dederint pecuniae, post videbitur: ex ipsorum litteris et testibus quaeremus. 44. Navem vero Cybeam maximam, triremis instar pulcherrimam atque ornatissimam, palam aedificatam sumptu publico sciente Sicilia, per magistratumque Mamertinum tibi datam donatamque esse dico. Haec navis, onusta praeda Siciliensi, quum ipsa quoque esset ex praeda, simul quum iste decederet, appulsa Veliam est cum plurimis rebus et iis, quas ante Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quod erant carissimae maximeque eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Veliae multique alii viderunt, pulcherrimam atque ornatissimam, iudices: quae quidem omnibus, qui eam aspexerant, prospectare iam exsilium atque explorare fugam domini videbatur. XVIII. 45. Quid mihi hoc loco respondebis? nisi forte id, quod, tametsi probari nullo modo potest, tamen dici quidem in iudicio de pecuniis repetundis necesse est, de tua pecunia aedificatam esse eam navem. Aude hoc saltem dicere, quod necesse est. Noli metuere, Hortensi, ne quaeram, qui liceat aedificare navem senatori. Antiquae sunt istae leges et mortuae, quemadmodum tu soles dicere, quae vetant. Fuit ista respublica quondam, fuit ista severitas in iudiciis, ut istam rem accusator in magnis criminibus obiiciendam putaret. Quid enim tibi nave opus fuit? qui si quo publice proficisceretur, et praesidii et vecturae causa sumptu publico navigia praeberentur, privatim autem nec proficisci quoquam posses, nec arcessere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere, mercari nihil liceret. 46. Deinde cur quidquam contra leges parasti? Valeret hoc cri-

men in illa veteri severitate ac dignitate reipublicae. Nunc non modo te hoc crimine non arguo: sed ne illa quidem communi vituperatione reprehendo. Postremo tu tibi hoc numquam turpe, numquam criminosa, numquam invidiosum fore putasti, celeberrimo loco palam tibi aedificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant: quid existimare eos, qui audiebant, arbitrabare? inanem te navem esse in Italiam deducturum? naviculariam te, quum Romam venisses, esse facturum? Ne illud quidem quisquam poterat suspicari, te in Italia maritimum habere fundum et ad fructus deportandos onerariam navem comparare. Eiusmodi de te voluisti sermonem esse omnium, palam ut loquerentur, te illam navem parare, quae praedam ex Sicilia deportaret et ad ea furtiva, quae reliquisses, commearet? 47. Verum haec omnia, si doces, navem de tua pecunia aedificatam, remitto atque concedo. Sed hoc, homo amentissime, non intelligis priore actione ab istis ipsis Mamertinis tuis laudatoribus esse sublatum? Nam dixit Heius, princeps istius legationis, quae ad tuam laudationem missa est, navem tibi operis publicis Mamertinorum esse aedificatam eique faciendae senatorem Mamertinum publice praefuisse. Reliqua est materies. Hanc Rheginis, ut ipsi dicunt (tametsi tu negare non potes) publice, quod Mamertini materiem non habent, imperavisti. XIX. Si et ex quo sit navis, et qui faciunt, imperio tibi tuo, non pretio praesto fuerunt; ubi tandem istuc latet, quod tu de tua pecunia dicis impensum? 48. At Mamertini in tabulis nihil habent. Primum video potuisse fieri, ut ex aerario nihil darent: — etenim vel Capitolium, sicut apud maiores nostros factum

est, publice coactis fabris operisque imperatis, gratis exaedificari atque effici potuit: — deinde perspicio (id quod et ostendam, quum istos produxero,) ipsorum ex litteris, multas pecunias isti erogatas, in operum locationes falsas atque inanes esse perscriptas. Nam illud minime mirum est, Mamertinos, a quo summum beneficium acceperant, quem sibi amicio-rem, quam populo Romano esse cognoverant, eius capiti litteris suis pepercisse. Sed si argumento est, Mamertinos pecunias tibi non dedisse, quia scriptum non habent: sit argumento tibi gratis constare navem, quia, quid emeris aut quid locaveris, scriptum proferre non potes.

49. At enim idcirco navem Mamertinis non imperasti, quod sunt foederati. Dii approbent. Habemus hominem in fetialium manibus educatum; unum praeter ceteros in publicis religionibus foederum sanctum et diligentem. Omnes, qui ante te praetores fuerunt, dedantur Mamertinis, quod iis navem contra pactionem foederis imperarint. Sed tamen tu, sancte homo ac religiose, cur Taurominitanis item foederatis navem imperasti? an hoc probabis, in aequa caussa populorum sine pretio varium ius et disparem conditionem fuisse? 50. Quid? si eiusmodi esse haec duo foedera duorum populorum, iudices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum et exceptum sit foedere, NE NAVEM DARE DEBEANT: Mamertinis in ipso foedere sanctum atque perscriptum sit, UTI NAVEM DARE NECESSE SIT: istum autem contra foedus et Taurominitanis imperasse et Mamertinis remisisse; num cui dubium poterit esse, quin Verre praetore plus Mamertinis cybea, quam Taurominitanis foedus opitulatum sit? Recitentur foedera. MA-

MERTINORUM ET TAUROMINITANORUM CUM POPULO ROMANO FOEDERA. XX. Isto igitur tuo, quemadmodum ipse praedicas, beneficio, ut res indicat, pretio atque mercede, minuisti maiestatem reipublicae, minuisti auxilia populi Romani, minuisti copias, maiorum virtute ac sapientia comparatas: sustulisti ius imperii, conditionem sociorum, memoriam foederis. Qui ex foedere ipso navem vel usque ad oceanum, si imperassemus, sumptu periculoque suo armatam atque ornatam mittere debuerunt: hi, ne in freto ante sua tecta et domos navigarent, ne sua moenia portusque defenderent, pretio abs te ius foederis et imperii conditionem redemerunt. 54. Quid censetis in hoc foedere faciundo voluisse Mamertinos impendere laboris, operae, pecuniae, ne haec biremis ascriberetur, si id ullo modo possent a nostris maioribus impetrare? Nam, quum hoc munus imponebatur tam grave civitati, inerat, nescio quo modo, in illo foedere societatis quasi quaedam nota servitutis. Quod tum recentibus suis officiis, integra re, nullis populi Romani difficultatibus a maioribus nostris foedere assequi non potuerunt, id nunc nullo novo officio suo, tot annis post, iure imperii nostri quotannis usurpatum ac semper retentum, summa in difficultate navium a C. Verre pretio assecuti sunt.

52. At hoc solum sunt assecuti, ne navem darent? Ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in classe aut in praesidio esset, te praetore per triennium Mamertini dederunt? XXI. Denique quum ex senatus consulto itemque ex lege Terentia et Cassia frumentum aequabiliter eni ab omnibus Siciliae civitatibus oporteret: id quoque munus leve atque commune

Mamertinis remisisti. Dices frumentum Mamertinos non debere. Quomodo non debere? an, ut ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere, quod exigeretur, sed ex eo, quod emeretur. Te igitur auctore et interprete, ne foro quidem et com meatu Mamertini populum Romanum iuvare debuerunt. 53. Quae tandem civitas fuit, quae deberet? Qui publicos agros arant, certum est, quid ex lege censoria dare debeant: cur iis quidquam praeterea ex alio genere imperavisti? Quid? decumani num quid praeter singulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque statuisti, quantum ex hoc genere frumenti empti darent? Quid immunes? hi certe nihil debent: at his non modo imperasti, verum etiam, quo plus darent, quam poterant, haec sexagena millia modium, quae Mamertinis remiseras, addidisti. Neque hoc dico, ceteris non recte imperatum esse. Sed Mamertinis, qui erant in eadem caussa, quibus superiores omnes item ut ceteris imperarant, pecuniamque ex senatus consulto et ex lege dissolverant, his dico non recte remissum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret, cum consilio caussam Mamertinorum cognoscit et de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat. 54. Audite decretum mercenarii praetoris ex ipsius commentario, et cognoscite, quanta in scribendo gravitas, quanta in constituendo iure sit auctoritas. Recita commentarium. **DECRETUM EX COMMENTARIO.** *Libenter ait se facere:* itaque perscribit. Quid, si hoc verbo non esses usus, *libenter?* nos videlicet invitum te quaestum facere putaremus? *Ac de consilii sententia.* Praeclarum recitari consilium, iudices, audistis. Utrum vobis consilium

recitari tandem praetoris videbatur, quum audiebatis nomina, an praedonis improbissimi societas atque comitatus? 55. En foederum interpretes, societatis pactores, religionis auctores! Numquam in Sicilia frumentum publice est emptum, quin Mamertinis pro portione imperaretur, antequam hoc delectum praeclarumque consilium iste dedit, ut ab his nummos acciperet ac sui similis esset. Itaque tantum valuit istius decreti auctoritas, quantum debuit eius hominis, qui, a quibus frumentum emere debuisset, iis decretum vendidisset. Nam statim L. Metellus, ut isti successit, ex C. Sacerdotis et Sex. Peducaei instituto ac litteris frumentum Mamertinis imperavit. XXII. 56. Tum illi intellexerunt, se id, quod a malo auctore emissent, diutius obtinere non posse. Age porro, tu, qui te tam religiosum existimari voluisti interpretem foederum, cur Taurominitanis frumentum, cur Netinis imperasti? quarum civitatum utraque foederata est. Ac Netini quidem sibi non defuerunt. Nam simul ac pronuntiasti libenter te Mamertinis quiddam remittere, te adierunt et eandem suam causam foederis esse docuerunt. Tu aliter decernere eadem in causa non potuisti. Pronuntias Netinos frumentum dare non oportere: et ab his tamen exigis. Cedo mihi eiusdem praetoris litteras et rerum decretarum et frumenti imperati [, et tritici empti. LITTERAE PRAETORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET FRUMENTI EMPTI]. Quid potius in hac tanta ac tam turpi inconstantia suspicari possumus, iudices, quam id, quod necesse est, aut isti a Netinis pecuniam, quum posceret, non datam, aut id esse actum, ut intelligerent Mamertini, bene se apud istum tam multa pretia ac munera col-

locasse, quum idem alii iuris ex eadem caussa non obtinerent?

57. Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinae laudationis? in qua quam multa sint vulnera, quis est vestrum, iudices, quin intelligat? Primum, in iudiciis, qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei nullum dare, quam illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere. Tot in Sicilia civitates sunt, quibus tu per triennium praefuisti: arguunt ceterae: paucae et parvae, metu repressae, silent: una laudat. Hoc quid est, nisi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio; sed tamen ita provinciae praefuisse, ut hac utilitate necessario sit carendum? 58. Deinde, id quod alio loco ante dixi, quae est ista tandem laudatio, cuius laudationis legati principes et publice tibi navem aedificatam et privatim se ipsos abs te spoliatos expilatosque esse dixerunt? Postremo quid aliud isti faciunt, quum te soli ex Sicilia laudant, nisi testimonio nobis sunt, omnia te sibi esse largitum, quae tu de republica nostra detraxeris? Quae colonia est in Italia tam bono iure, quod tam immune municipium, quod per hosce annos tam commoda vacatione sit usum omnium rerum, quam Mamertina civitas per triennium? Soli, ex foedere quod debuerunt, non dederunt: soli isto praetore omnium rerum immunes fuerunt: soli in istius imperio ea conditione vitae fuerunt, ut populo Romano nihil darent, Verri nihil denegarent.

XXIII. 59. Verum, ut ad classem, quo ex loco sum degressus, revertar: accepisti a Mamertinis navem contra leges; remisisti contra foedera. Ita in una civitate bis improbus fuisti, quum et remisisti, quod non oportebat, et accepisti, quod non licebat.

Exigere te oportuit navem, quae contra praedones, non quae cum praeda navigaret; quae defenderet, ne provincia spoliaretur, non quae spolia provinciae portaret. Mamertini tibi et urbem, quo furta undique deportares, et navem, qua exportares, praebuerunt. Illud tibi oppidum receptaculum praedae fuit, illi homines testes custodesque furtorum: illi tibi et locum furtis et furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, quum classem avaritia ac nequitia tua perdidisti, navem Mamertinis imperare ausus es: quo tempore in tanta inopia navium tantaque calamitate provinciae, etiamsi precario essent rogandi, tamen ab his impetraretur. Reprimebat enim tibi et imperandi vim et rogandi conatum praeclara illa, non populo Romano reddita biremis, sed praetori donata cybaea: ea fuit merces imperii, auxilii, iuris, consuetudinis, foederis.

60. Habetis unius civitatis firmum auxilium amissum ac venditum pretio; cognoscite nunc novam praedandi rationem, ab hoc primum excogitatam. XXIV. Sumptum omnem in classem frumento, stipendio ceterisque rebus suo quaeque navarcho civitas semper dare solebat. Is neque, ut accusaretur a nautis, committere audebat, et civibus suis rationem referre debebat: in illo omni negotio non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus provinciis: etiam in sociorum Latinorum stipendio ac sumptu, tum quum illorum auxiliis uti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis a civitatibus sibi adnumeraretur, ut is pecuniam tractaret, quem ipse praefecisset. 61. Cui potest esse dubium, quam-

obrem et omnium consuetudinem veterem primus immutaris, et tantam utilitatem per alios tractandae pecuniae neglexeris, et tantam difficultatem cum crimine, molestiam cum suspicione susceperis? Deinde alii quaestus instituuntur ex uno genere navali, videte quam multi: accipere a civitatibus pecunias, ne nautas darent: pretio certo missos facere nautas: missorum omne stipendium lucrari; reliquis, quod deberet, non dare. Haec omnia ex civitatum testimoniis cognoscite. Recita testimonia civitatum. TESTIMONIA CIVITATUM. XXV. 62. Huncine hominem! huncine impudentiam, iudices! huncine audaciam! civitatibus pro numero militum pecuniarum summas describere; certum pretium sexcenos nummos nautarum missioni constituere; quos qui dederat, com meatum totius aestatis abstulerat: iste, quod et nautae nomine pro stipendio frumentoque acceperat, lucrabatur. Ita quaestus duplex unius missione fiebat. Atque haec homo amentissimus in tanto praedonum impetu tantoque periculo provinciae sic palam faciebat, ut et ipsi praedones scirent, et tota provincia testis esset.

63. Quum propter istius hanc tantam avaritiam, nomine classis esset in Sicilia, re quidem vera naves inanes, quae praedam praetori, non quae praedonibus metum afferrent: tamen, quum P. Caesetius et P. Tadius decem navibus suis semiplenis navigarent, navem quamdam piratarum praeda refertam non ceperunt, sed abduxerunt onere suo plane captam atque depressam. Erat ea navis plena iuventutis formosissimae, plena argenti facti atque signati, multa cum stragula veste. Haec una navis a classe nostra non capta est, sed inventa ad Megaridem; qui locus

est non longe a Syracusis. Quod ubi isti nuntiatum est; tametsi in acta cum mulierculis iacebat ebrius, erexit se tamen et statim quaestori legatoque suo custodes misit complures, ut omnia sibi integra quam primum exhiberentur. 64. Appellitur navis Syracusas: exspectatur ab omnibus supplicium. Iste, quasi praeda sibi advecta, non praedonibus captis, si qui senes aut deformes erant, eos in hostium numero ducit: qui aliquid formae, aetatis artificiique habebant, abducit omnes, nonnullos scribis, filio cohortique distribuit: symphoniacos homines sex cuidam amico suo Romam muneri misit: nox illa tota exinaniunda navi consumitur. Archipiratam ipsum videt nemo, de quo supplicium sumi oportuit: hodieque omnes sic habent, (quid eius sit, vos coniectura quoque assequi debetis,) istum clam a piratis ob hunc archipiratam pecuniam accepisse. XXVI. 65. Coniectura est. Iudex esse bonus nemo potest, qui suspitione certa non movetur. Hominem nostis: consuetudinemque omnium tenetis, qui ducem praedonum aut hostium ceperit, quam libenter eum palam ante oculos omnium esse patiat. Hominem in tanto conventu Syracusis vidi neminem, iudices, qui archipiratam captum vidisse se diceret, quum omnes, ut mos est, ut solet fieri, concurrerent, quaererent, videre cuperent. Quid accidit, cur tanto opere iste homo occultaretur, ut eum ne casu quidem quisquam aspicere posset? Homines maritimi Syracusis, qui saepe istius ducis nomen audissent, saepe timuissent, quum eius cruciatu atque supplicio pascere oculos animumque exsaturare vellent: potestas aspiciendi nemini facta est. 66. Unus plures praedonum duces vivos cepit P. Servilius, quam omnes antea. Ecquando igitur

isto fructu quisquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contra, quacumque iter fecit, hoc iucundissimum spectaculum omnibus victorum captorumque hostium praebebat. Itaque ei concursus undique fiebant, ut non modo ex his oppidis, qua ducebantur, sed etiam ex finitimis visendi causa convenirent. Ipse autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratissimus populo Romano fuit atque iucundissimus? Quia nihil est victoria dulcius: nullum est autem testimonium victoriae certius, quam, quos saepe metueris, eos te vinctos ad supplicium duci videre. 67. Hoc tu quamobrem non fecisti? quamobrem ita iste pirata celatus est, quasi eum aspicere nefas esset? quamobrem supplicium non sumpsisti? quam ob causam hominem reservasti? ecquem audisti in Sicilia antea captum archipiratam, qui non securi percussus sit? unum cedo auctorem tui facti: unius profer exemplum. Vivum tu archipiratam servabas: quamobrem? per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. Neque enim quidquam erat iam reliquum, nisi ut classe populi Romani pulcherrima amissa provinciaque lacerata triumphus navalis tibi decerneretur.

XXVII. 68. Age porro, custodiri ducem praedonum novo more, quam securi feriri omnium exemplo, magis placuit. Quae sunt istae custodiae? apud quos homines? quemadmodum est asservatus? Lautumias Syracusanas omnes audistis: plerique nostis. Opus est ingens, magnificum, regum ac tyrannorum: totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso et multorum operis penitus exciso: nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum undique, nihil tam tutum ad custodias nec fieri nec cogitari potest. In

has lautumias, si qui publice custodiendi sunt, etiam ex ceteris oppidis Siciliae deduci imperantur. 69. Eo quod multos captivos cives Romanos coniecerat, et quod eodem ceteros piratas contrudi imperarat, intellexit, si hunc subdititium archipiratam in eandem custodiam dedisset, fore, ut a multis in lautumiis verus ille dux quaereretur. Itaque hominem huic optimaе tutissimaeque custodiae non audet committere: denique Syracusas totas timet: amandat hominem — quo? Lilybaeum fortasse. Video: tamen homines maritimos non plane reformidat. Minime, iudices. Panormum igitur? Audio: quamquam Syracusis, quoniam in Syracusano captus erat, maxime, si minus supplicio affici, at custodiri oportebat. Ne Panormum quidem. 70. Quo igitur? quo putatis? Ad homines a piratarum metu et suspicione alienissimos, a navigando rebusque maritimis remotissimos, ad Centuripinos, homines maxime mediterraneos, summos aratores: qui nomen numquam timuissent maritimi praedonis: unum te praetore horruissent Apronium, terrestrem archipiratam. Et, ut quivis facile perspiceret, id ab isto actum esse, ut ille suppositus facile et libenter se illum, qui non erat, esse simularet: imperat Centuripinis, ut is victu ceterisque rebus quam liberalissime commodissimeque adhiberetur. XXVIII. 71. Interea Syracusani, homines periti et humani, qui non modo ea, quae perspicua essent, videre, verum etiam occulta suspicari possent, habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui securi ferirentur: quam multos esse oporteret, ex ipso navigio, quod erat captum, et ex remorum numero coniciebant. Iste, quod omnes, qui artificii aliquid habuerant aut formae, removerat atque abduxerat, reli-

quos si, ut consuetudo est, universos ad palum alligasset, clamorem populi fore suspicabatur, quum tanto plures abducti essent, quam relictis. Propter hanc causam, quum instituisset alios alio tempore producere: tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem numerumque haberet et reliquos non desideraret solum, sed etiam posceret et flagitaret. 72. Quum maximus numerus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituere et supponere coepit cives Romanos, quos in carcerem antea coniecerat: quorum alios Sertorianos milites fuisse insimulabat et ex Hispania fugientes ad Siciliam appulsos esse dicebat: alios, qui a praedonibus erant capti, quum mercaturas facerent aut aliquam ob causam navigarent, sua voluntate cum piratis fuisse arguebat. Itaque alii cives Romani, ne cognoscerentur, capitibus obvolutis e carcere ad palum atque ad necem rapiiebantur: alii, quum a multis civibus Romanis recognoscerentur, ab omnibus defenderentur, securi feriebantur. Quorum ego de acerbissima morte crudelissimoque cruciatu dicam, quum eum locum tractare coepero: et ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam sum habiturus de istius crudelitate et de civium Romanorum indignissima morte, non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi praeclarum et iucundum putem. 73. Haec igitur est gesta res, haec victoria praeclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, symphonicis Romam missi: formosi homines et adolescentes et artifices domum abducti: in eorum locum et ad eorum numerum cives Romani hostilem in modum cruciati et necati: omnis vestis ablata: omne aurum et argentum ablatum et aversum. XXIX. At quemad-

modum ipse sese induit priore actione? Qui tot dies tacuisset, repente in M. Annii hominis splendidissimi testimonio, quum is civem Romanum dixisset, archipiratam negasset securi esse percussum, exsiluit; conscientia sceleris et furore ex maleficiis concepto excitatus dixit, se, quod sciret sibi crimini datum iri, pecuniam accepisse neque de vero archipirata sumpsisse supplicium, ideo securi non percussisse: domi esse apud sese archipiratas dixit duos. 74. O clementiam populi Romani seu potius patientiam miram ac singularem! Civem Romanum securi esse percussum, Annius, eques Romanus, dicit: taces. Archipiratam negat: fateris. Fit gemitus omnium et clamor: quum tamen a praesenti supplicio tuo se continuit populus Romanus et repressit, et salutis suae rationem iudicum severitati reservavit. Quid? sciebas tibi crimini datum iri? quamobrem sciebas? quamobrem etiam suspicabare? Inimicum habebas neminem. Si haberes, tamen non ita vixeras, ut metum iudicii propositum habere deberes. An te, id quod fieri solet, conscientia timidum suspiciosumque faciebat? Qui igitur, quum esses cum imperio, iam tum iudicium et crimen horrebas: reus quum tot testibus coarguare, potes de damnatione dubitare? 75. Verum, si crimen hoc metuebas, ne quis abs te suppositum esse diceret, qui pro archipirata securi feriretur: utrum tandem tibi ad defensionem firmitus fore putasti, in iudicio, coactu atque efflagitatu meo, producere ad ignotos tanto post eum, quem archipiratam esse diceres, an recenti re Syracusis apud notos inspectante Sicilia paene tota securi ferire? Vide, quid intersit, utrum faciendum fuerit. In illo reprehensio nulla esse potuit: hic defensio nulla est. Itaque illud

semper omnes fecerunt: hoc quis ante te, quis praeter te fecerit, quaero. Piratam vivum tenuisti. Quem ad finem? dum quum imperio fuisti. Quamobrem? quo exemplo? cur tamdiu? cur, inquam, civibus Romanis, quos piratae ceperant, securi statim percussis, ipsis piratis lucis usuram tam diuturnam dedisti? 76. Verum esto: sit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuisti. Etiamne privatus? etiamne reus? etiamne paene damnatus hostium duces privata in domo retinueris? unum, alterum mensem, prope annum denique domi tuae piratae, a quo tempore capti sunt, quoad per me licitum est, fuerunt: hoc est, quoad per M'. Acilium Glabionem licitum est, qui postulante me produci atque in carcerem condi imperavit. XXX. Quod est huiusce rei ius? quae consuetudo? quod exemplum? Hostem acerrimum atque infestissimum populi Romani, seu potius communem hostem gentium nationumque omnium quisquam omnium mortalium privatus intra moenia domi suae retinere poterit? 77. Quid, si pridie, quam a me tu coactus es confiteri, civibus Romanis securi percussis, praedonum ducem vivere, apud te habitare: si, inquam, pridie domo tua profugisset, si aliquam manum contra populum Romanum facere potuisset, quid diceres? Apud me habitavit: mecum fuit: ego illum ad iudicium meum, quo facilius crimen inimicorum diluere possem, vivum atque incolumem reservavi. Itane vero? tu tua pericula communi periculo defendes? tu supplicia, quae debentur hostibus victis, ad tuum, non ad populi Romani tempus conferes? populi Romani hostis privati hominis custodiis asservabitur? At etiam qui triumphant, eoque diutius vivos hostium duces reservant, ut his

per triumphum ductis pulcherrimum spectaculum fructumque victoriae populus Romanus percipere possit: tamen quum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent: idemque dies et victoribus imperii et victis vitae finem facit. 78. Et nunc cuiquam credo esse dubium, quin tu id commissurus non fueris, praesertim quum statuisses, ut ais, tibi caussam esse dicendam, ut ille archipirata non potius securi feriretur, quam, quod erat ante oculos positum, tuo periculo viveret? Si enim esset mortuus, tu, qui crimen ais te metuisse, quaero, cui probares? quum constaret, istum Syracusis ab nullo visum esse archipiratam, ab omnibus desideratum; quum dubitaret nemo, quin abs te pecunia liberatus esset; quum vulgo loquerentur suppositum in eius locum, quem pro illo probare velles: quum tu te fassus esses id crimen tanto ante metuisse: si eum diceres esse mortuum, quis te audiret? nunc, quum vivum istum nescio quem producis, tamenne id credi voles? 79. Quid? si aufugisset, si vincla rupisset ita, ut Nico ille nobilissimus pirata fecit, quem P. Servilius, qua felicitate ceperat, eadem recuperavit: quid diceres? Verum hoc erat: si ille semel verus archipirata securi percussus esset, pecuniam illam non haberes, si hic falsus esset mortuus aut profugisset, non esset difficile alium in suppositi locum supponere. Plura dixi, quam volui, de illo archipirata: et tamen ea, quae certissima sunt huius criminis argumenta, praetermisi. Volo enim mihi totum esse crimen hoc integrum. Est certus locus, certa lex, certum tribunal, quo hoc reservetur.

XXXI. 80. Hac tanta praeda auctus, mancipiis, argento, veste locupletatus, nihilo diligentior ad clas-

sem ornandam, milites revocandos alendosque esse coepit; quum ea res non solum provinciae salutem, verum etiam ipsi praedae esse posset. Nam aestate summa, quo tempore ceteri praetores obire provinciam et concursare consueverunt, aut etiam in tanto praedonum metu et periculo ipsi navigare: eo tempore ad luxuriam libidinesque suas domo sua regia [quae regis Hieronis fuit, qua praetores uti solent,] contentus non fuit. Tabernacula, quemadmodum consueverat temporibus aestivis, quod antea iam demonstravi, carbaseis intenta velis, collocari iussit in littore: quod est littus in Insula Syracusis post Arthusae fontem propter ipsum introitum atque ostium portus amoeno sane et ab arbitris remoto loco. 81. Hic dies aestivos sexaginta praetor populi Romani, custos defensorque provinciae, sic vixit, ut muliebria quotidie convivia essent, vir accumberet nemo praeter ipsum et praetextatum filium: tametsi recte sine exceptione dixeram, virum, quum isti essent, neminem fuisse. Nonnumquam etiam libertus Timarchides adhibebatur: mulieres autem nuptae nobiles praeter unam mimi Isidori filiam, quam iste propter amorem ab Rhodio tibicine abduxerat, Pippa quaedam, uxor Aeschrionis Syracusani: de qua muliere plurimi versus, qui in istius cupiditatem facti sunt, tota Sicilia percelebrantur: 82. erat et Nice, facie eximia, ut praedicatur, uxor Cleomenis Syracusani. Hanc Cleomenes vir amabat: verumtamen huius libidini adversari nec poterat, nec audebat: et simul ab isto donis beneficiisque plurimis devinciebatur. Illo autem tempore iste, tametsi ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen, quum vir esset Syracusis, uxorem eius parum poterat animo soluto ac

libero tot in acta dies secum habere. Itaque excogitat rem singularem. Naves, quibus legatus praefuerat, Cleomeni tradit: classi populi Romani Cleomenem Syracusanum praeesse iubet atque imperare. Hoc eo facit, ut ille non solum abesset a domo tum, quum navigaret, sed etiam libenter cum magno honore beneficioque abesset: ipse autem, remoto atque ablegato viro, non liberius, quam ante, (quis enim umquam istius libidini obstitit?) sed paullo solutiore tamen animo secum illam haberet, si non tamquam virum, at tamquam aemulum removisset. Accipit navem sociorum atque amicorum Cleomenes Syracusanus. XXXII. 83. Quid primum aut accusem aut querar, iudices? Siculone homini legati, quaestoris, praetoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impendebat ista conviviorum mulierumque occupatio: ubi quaestores? ubi legati? ubi ternis denariis aestimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot tantaque ornamenta magistratibus et legatis a senatu populoque Romano permissa et data? denique ubi praefecti, ubi tribuni tui? Si civis Romanus dignus isto negotio nemo fuit; quid civitates, quae in amicitia fideque populi Romani perpetuo manserant? Ubi Segestana? ubi Centuripina civitas? quae quum officiis, fide, vetustate, tum etiam cognitione populi Romani nomen attingunt. 84. O dii immortales! Quid? si harum ipsarum civitatum militibus, navibus, navarchis Syracusanus Cleomenes iussus est imperare? non omnis honos ab isto dignitatis, aequitatis officiique sublatus est? Ecquod in Sicilia bellum gessimus, quin Centuripinis sociis, Syracusanis hostibus uteremur? Atque haec ego ad memoriam vetustatis, non ad contumeliam civitatis

referri volo. Itaque ille vir clarissimus summusque imperator M. Marcellus, cuius virtute captae, misericordia conservatae sunt Syracusae, habitare in ea parte urbis, quae insula est, Syracusanorum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracusanum in ea parte habitare non licet. Est enim locus, quem vel pauci possint defendere. Committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit: simul quod ab illa parte urbis navibus aditus ex alto est. Quamobrem qui nostros exercitus saepe excluserant, iis claustra loci committenda non existimavit. 85. Vide, quid intersit inter tuam libidinem maiorumque auctoritatem; inter amorem furoremque tuum et illorum consilium atque prudentiam. Illi aditum littoris Syracusanis ademerunt: tu maritimum imperium concessisti. Illi habitare in eo loco Syracusanum, qua naves accedere possent, noluerunt: tu classi et navibus Syracusanum praeesse voluisti. Quibus illi urbis suae partem ademerunt, iis tu nostri imperii partem dedisti: et, quorum sociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusanis dicto audientes esse iussisti.

XXXIII. 86. Egreditur Centuripina quadriremi Cleomenes e portu: sequitur Segestana navis, Tyn-daritana, Herbitensis, Heracliensis, Apolloniensis, Haluntina, praeclara classis in speciem, sed inops et infirma propter dimissionem propugnatorum atque remigum. Tamdiu in imperio suo classem iste praetor diligens vidit, quamdiu convivium eius flagitiosissimum praetervecta est. Ipse autem, qui visus multis diebus non esset, tum se tamen in conspectum nautis paullisper dedit. Stetit soleatus praetor populi Romani cum pallio purpureo tunicaque talari,

muliercula nixus in littore. Iam hoc ipso istum vestitu Siculi civesque Romani permulti saepe viderunt. 87. Posteaquam paullum provecta classis est, et Pachynum quinto die denique appulsa est, nautae, fame coacti, radices palmarum agrestium, quarum erat in illis locis, sicut in magna parte Siciliae, multitudo, colligebant, et his miseri perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum se Verrem quum luxuria atque nequitia, tum etiam imperio putaret, similiter totos dies, in littore tabernaculo posito, perpotabat. XXXIV. Ecce autem repente, ebrio Cleomene, esurientibus ceteris, nuntiatur piratarum naves esse in portu Odysseae: nam ita is locus nominatur. Nostra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quod erat terrestre praesidium non re, sed nomine, sperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxisset, explere se numerum nautarum et remigum posse. Reperta est eadem istius hominis avarissimi ratio in praesidiis, quae in classibus. Nam erant perpauci reliqui ceterique dimissi. 88. Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, praecidi anchoras imperavit: et simul, ut se ceteri sequerentur, signum dari iussit. Haec Centuripina navis erat incredibili celeritate velis. Nam scire isto praetore nemo poterat, quid quaeque navis remis facere posset; etsi in hac quadriremi, propter honorem et gratiam Cleomenis, minime multi remiges et milites deerant. Evolarat iam e conspectu fere fugiens quadriremis, quum etiam tunc ceterae naves suo in loco moliebantur. 89. Erat animus in reliquis. Quamquam erant pauci, quoquo modo sese res habebat, pugnare tamen se velle clamabant, et, quod reliquum vitae viriumque fames fecerat, id ferro

potissimum reddere volebant. Quod si Cleomenes non tanto ante fugisset, aliqua tamen ad resistendum ratio fuisset. Erat enim sola illa navis constrata et ita magna, ut propugnaculo ceteris posset esse; quae, si in praedonum pugna versaretur, urbis instar habere inter illos piraticos myoparones videretur: sed tunc inopes relictī a duce praefectoque classis, eundem necessario cursum tenere coeperunt. 90. Helorum versus, ut ipse Cleomenes, ita ceteri navigabant: neque hi tam praedonum fugiebant impetum, quam imperatorem sequebantur. Tum, ut quisque in fuga postremus, ita in periculo princeps erat: postremam enim quamque navem piratae primam adoriebantur. Ita prima Haluntinorum navis capitur, cui praeerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus; quem ab illis praedonibus Locrenses postea publice redemerunt: ex quo vos priore actione iurato rem omnem causamque cognostis. Deinde Apolloniensis navis capitur, et eius praefectus Anthropinus occiditur. XXXV. 94. Haec dum aguntur, interea Cleomenes iam ad Helori littus pervenerat; iam sese in terram e navi eiecerat quadrirememque in salo fluctuantem reliquerat. Reliqui praefecti navium, quum in terram imperator exisset, quum ipsi neque repugnare, neque mari effugere ullo modo possent, appulsis ad Helorum navibus, Cleomenem persecuti sunt. Tunc praedonum dux Heracleo, repente praeter spem non sua virtute, sed istius avaritia nequitiaeque victor, classem pulcherrimam populi Romani, in littus expulsam et eiectam, quum primum advesperasceret, inflammari incendique iussit. 92. O tempus miserum atque acerbum provinciae Siciliae! o casum illum multis innocentibus calamitosum funestumque!

o istius nequitiam ac turpitudinem singularem! Una atque eadem nox erat, qua praetor amoris turpissimi flamma, ac classis populi Romani praedonum incendio conflagrabat. Afferitur nocte intempesta gravis huiusce mali nuntius Syracusas: curritur ad praetorium, quo istum ex illo praeclaro convivio reduxerant paullo ante mulieres cum cantu atque symphonia. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in publico esse non audet: includit se domi: neque aderat uxor, quae consolari hominem in malis posset. 93. Huius autem praeclari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut in re tanta, in tam gravi nuntio nemo admitteretur, nemo esset, qui auderet aut dormientem excitare aut interpellare vigilantem. Iam vero re ab omnibus cognita concursabat urbe tota maxima multitudo. Non enim, sicut antea consuetudo erat, praedonum adventum significabat ignis e specula sublatus aut tumultus; sed flamma ex ipso incendio navium et calamitatem acceptam et periculum reliquum nuntiabat. XXXVI. Quum praetor quaereretur, et constaret, ei neminem nuntiasse: fit ad domum eius cum clamore concursus atque impetus. 94. Tum iste excitatus exit, audit rem omnem ex Timarchide: sagum sumit. Lucebat iam fere: procedit in medium, vini, somni, stupri plenus. Excipitur ab omnibus eiusmodi clamore, ut ei Lampsaceni periculi similitudo versaretur ante oculos. Hoc etiam maius videbatur, quod in odio simili multitudo hominum haec erat maxima. Tum istius acta commemorabantur. tum flagitiosa illa convivia: tum appellabantur a multitudine mulieres nominatim: tum quaerebatur ex ipso palam, tot dies continuos, per quos numquam visus esset, ubi fuisset, quid egisset? tum imperator ab

isto praepositus Cleomenes flagitabatur: neque quidquam propius est factum, quam ut illud Uticense exemplum de Hadriano transferretur Syracusas, ut duo sepulcra duorum praetorum improborum duabus in provinciis constituerentur. Verum habita est a multitudine ratio temporis, habita tumultus, habita etiam dignitatis existimationisque communis, quod is est conventus Syracusis civium Romanorum, ut non modo illa provincia, verum etiam hac republica dignissimus existimetur. 95. Confirmant ipsi se, quum iste etiam tum semisomnis stuperet: arma capiunt: totum forum atque insulam, quae est urbis magna pars, complent. Unam illam solam noctem praedones ad [H]elorum commorati, quum fumantes etiam nostras naves reliquissent, accedere incipiunt Syracusas. Qui videlicet saepe audissent, nihil esse pulchrius, quam Syracusarum moenia ac portus, statuerant, sese, si ea Verre praetore non vidissent. numquam esse visuros. XXXVII. 96. Ac primo ad illa aestiva praetoris accedunt, ipsam illam ad partem littoris, ubi iste per eos dies tabernaculis positis castra luxuriae collocarat. Quem posteaquam inanem locum offenderunt, et praetorem commovisse ex eo loco castra senserunt: statim sine ullo metu in portum ipsum penetrare coeperunt. Quum in portum dico, iudices, (explanandum est enim diligentius, eorum caussa, qui locum ignorant,) in urbem dico atque in urbis intimam partem venisse piratas. Non enim portu illud oppidum clauditur, sed urbe portus ipse cingitur et concluditur: non ut alluantur a mari moenia extrema, sed ipse influat in urbis sinum portus. 97. Hic, te praetore, Heracleo archipirata cum quattuor myoparonibus parvis ad arbitrium suum

navigavit. Pro, dii immortales! piraticus myoparo, quum imperium populi Romani, nomen ac fascces essent Syracusis, usque ad forum et ad omnes urbis crepidines accessit; quo neque Karthaginiensium gloriosissimae classes, quum mari plurimum poterant, multis bellis saepe conatae, umquam aspirare potuerunt, neque populi Romani invicta ante te praetorem gloria illa navalis umquam tot Punicis Siciliensibusque bellis penetrare potuit; qui locus eiusmodi est, ut ante Syracusani in moenibus suis, in urbe, in foro hostem armatum ac victorem, quam in portu ullam hostium navem viderint. 98. Hic, te praetore, praedonum naviculae pervagatae sunt, quo Atheniensium classis sola post hominum memoriam ccc navibus vi ac multitudine invasit: quae in eo ipso portu, loci ipsius portusque natura, victa atque superata est. Hic primum opes illius civitatis comminutae depressaeque sunt: in hoc portu Atheniensium nobilitatis, imperii, gloriae naufragium factum existimatur.

XXXVIII. Eone pirata penetravit, quo simul atque adisset, non modo a latere, sed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? Insulam totam praetervectus est, quae est urbs Syracusis suo nomine ac moenibus: quo in loco maiores (ut ante dixi) Syracusanum habitare vetuerunt; quod, qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant. 99. At quemadmodum est pervagatus? radices palmarum agrestium, quas in nostris navibus invenerant, iactabant, ut omnes istius improbitatem et calamitatem Siciliae possent cognoscere. Siculosne milites? aratorumne liberos? quorum patres tantum labore suo frumenti exarabant, ut populo Romano totique Italiae suppeditare possent, eosne in insula Ce-

reris natos, ubi primum fruges inventae esse dicuntur, eo cibo esse usos, a quo maiores eorum ceteros quoque, frugibus inventis, removerunt? Te praetore Siculi milites palmarum stirpibus, praedones Siculo frumento alebantur? 400. O spectaculum miserum atque acerbum! ludibrio esse urbis gloriam et populi Romani nomen! hominum conventu atque multitudine piratico myoparone in portu Syracusano de classe populi Romani triumphum agere piratam; quum praetoris nequissimi inertissimique oculos praedonum remi respergerent!

Posteaquam e portu piratae non metu aliquo affecti, sed satietate exierant; tum coeperunt quaerere homines caussam illius tantae calamitatis. Dicere omnes et palam disputare, minime esse mirandum, si, militibus remigibusque dimissis, reliquis egestate et fame perditis, praetore tot dies cum mulierculis perpotante, tanta ignominia et calamitas esset accepta. 401. Haec autem istius vituperatio atque infamia confirmabatur eorum sermone, qui a suis civitatibus illis navibus praepositi fuerant; qui ex illo numero reliqui Syracusas classe amissa refugerant. Dicebant, quos ex sua quisque nave missos sciret esse. Res erat clara: neque solum argumentis, sed etiam certis testibus istius audacia tenebatur.

XXXIX. Homo certior fit, agi nihil in foro et conventu tota die, nisi hoc quaeri a navarchis, quemadmodum classis sit amissa: illos respondere et docere unum quemque, missione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore et fuga. Quod posteaquam iste cognovit, hanc rationem habere coepit. Caussam sibi dicendam esse statuerat iam ante, quam hoc usu veniret, ita ut ipsum priore actione dicere audistis.

Videbat, illis navarchis testibus, tantum hoc crimen sustinere se nullo modo posse. Consilium capit primo stultum, verumtamen clemens. Navarchos ad se vocari iubet. 402. Veniunt. Accusat eos, quod eiusmodi de se sermones habuerint: rogat, ut id facere desistant et in sua quisque navi dicat se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam esse dimissum. Illi enimvero se ostendunt, quod vellet, esse facturos. Iste non procrastinat: advocat amicos statim: quaerit ex his singillatim, quot quisque nautas habuerit. Respondit unus quisque, ut erat praeceptum. Iste in tabulas refert: obsignat signis amicorum providens homo, ut contra hoc crimen, si quando opus esset, hac videlicet testificatione uteretur. 403. Derisum credo esse hominem amentem a suis consiliariis et admonitum, hasce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia praetoris diligentia suspicionis in eo crimine futurum. Iam iste erat hac stultitia multis in rebus usus, ut publice quoque, quae vellet, in civitatum litteris et tolli et referri iuberet: quae omnia nunc intelligit sibi nihil prodesse, posteaquam certis litteris, testibus auctoritatibusque convincitur. XL. Ubi hoc videt, illorum confessionem, testificationem suam, tabulas sibi nullo adiumento futuras: init consilium, non improbi praetoris, (nam id quidem esset ferendum,) sed importuni atque amentis tyranni. Statuit, si hoc crimen extenuare vellet, (nam omnino tolli posse non arbitrabatur,) navarchos omnes, testes sui sceleris, vita esse privandos. 404. Occurrebat illa ratio: quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes esse iussi? missum facere eum, cui potestatem imperiumque permisi? poterone eos afficere

supplicio, qui Cleomenem secuti sunt: ignoscere Cleomeni, qui secum fugere et se consequi iussit? poterone in eos esse vehemens, qui naves non modo inanes habuerunt, sed etiam apertas: in eum dissolutus, qui solus habuerit constratam navem et minus exinanitam? Pereat Cleomenes una. Ubi fides? ubi execrationes? ubi dextrae complexusque? ubi illud contubernium muliebris militiae in illo delicatissimo littore? fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur. 105. Cleomenem vocat. Dicit ei se statuisset animadvertere in omnes navarchos: ita sui periculi rationes ferre ac postulare. Tibi uni parcam et totius istius culpaе crimen vituperationemque inconstantiae potius suscipiam, quam aut in te sim crudelis, aut tot tam graves testes vivos incolumesque esse patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat consilium: dicit ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quod istum fugerat, in Phalacrum Centuripinum navarchum non posse animadverti, propterea quod secum fuisset una in Centuripina quadriremi. Quid ergo? iste homo ex eiusmodi civitate, adolescens nobilissimus testis relinquetur? In praesentia, inquit Cleomenes, quoniam ita necesse est: sed post aliquid videbimus, ne iste nobis obstare possit. XLI. 106. Haec posteaquam acta et constituta sunt, procedit iste repente e praetorio, inflammatus scelere, furore, crudelitate. In forum venit: navarchos vocari iubet. Qui nihil metuerent, nihil suspicarentur, statim accurrunt. Iste hominibus miseris innocentibusque iniici catenas imperat. Implorare illi fidem praetoris, et, quare id faceret, rogare. Tunc iste hoc caussae dicit, quod classem praedonibus prodidissent. Fit clamor et admiratio populi, tantam esse in homine impudentiam

atque audaciam, ut aliis causam calamitatis attribueret, quae omnis propter avaritiam ipsius accidisset, aut, quum ipse praedonum socius putaretur, aliis prodicionis crimen inferret: deinde hoc quinto-decimo die crimen esse natum, postquam classis esset amissa. 407. Quum haec ita fierent, quaerebatur, ubi esset Cleomenes? non quo ipsum, cuicumodi * est, quisquam supplicio propter illud incommodum dignum putaret: nam quid Cleomenes facere potuit? (non enim possum quemquam insimulare falso;) quid, inquam, magno opere Cleomenes facere potuit, istius avaritia navibus exinanitis? Atque eum vident sedere ad latus praetoris, et ad aurem familiariter, ut solitus erat, insusurrare. Tum vero omnibus indignissimum visum est homines honestissimos, electos ex suis civitatibus, in ferrum atque in vincula coniectos: Cleomenem propter flagitiorum ac turpitudinum societatem familiarissimum esse praetoris. 408. Apponitur his tamen accusator Naevius Turpio quidam, qui, C. Sacerdote praetore, iniuriarum damnatus est, homo bene appositus ad istius audaciam: quem iste in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia praecursorem habere solebat et emissarium. XLII. Veniunt Syracusas parentes propinquire miserorum adolescentium, hoc repentino calamitatis suae commoti nuntio: vinctos aspiciunt catenis liberos suos, quum istius avaritiae poenam collo et cervicibus suis sustinerent. Adsunt, defendunt, proclamant; fidem tuam, quae nusquam erat nec umquam fuerat, implorant. Pater aderat Dext Tyndaritanus homo nobilissimus, hospes tuus, cuius tu domi fueras, quem hospitem appellaras. Eum quum illa auctoritate et miseria videres praeditum,

non te eius lacrimae, non senectus, non hospitii ius atque nomen a scelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit? 409. Sed quid ego hospitii iura in hac tam immani bellua commemoro? Qui Sthenium Thermitanum, hospitem suum, cuius domum per hospitium exhaustit et exinanivit, absentem in reos retulerit; caussa indicta, capite damnarit: ab eo nunc hospitiorum iura atque officia quaeramus? Cum homine enim crudeli nobis res est, an cum fera atque immani bellua? Te patris lacrimae de innocentis filii periculo non movebant? Quum patrem domi reliquisses, filium tecum haberes; te neque praesens filius de liberorum caritate, neque absens pater de indulgentia patria commonebat? 410. Catenas habebat hospes tuus Aristeus, Dexonis filius. Quid ita? Prodiderat classem: quod ob praemium? Deseruerat. Quid Cleomenes? ignavus fuerat. At eum tu ob virtutem corona aurea donaras. Dimiserat nautas. Tu ab omnibus mercedem missionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitensis Eubulida, homo domi suae clarus et nobilis: qui quia Cleomenem in defendendo filio laeserat, nudus paene est destitutus. Quid erat autem, quod quisquam diceret aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At caussa cogit. Moriere, si appellaris: numquam enim iste est cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Praetorem tu accusas? Frange cervices. Si neque praetorem, neque praetoris aemulum appellare licebit, quum in his duobus tota caussa sit: quid futurum est? XLIII. 411. Dicit etiam caussam Heraclius Segestanus, homo domi suae summo loco natus. Audite, ut vestra humanitas postulat, iudices: audietis enim de magnis incommodis iniuriisque so-

ciorum. Hunc scitote fuisse Heraclium in ea caussa; qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit et iussu eius, qui potestatem habuit, cum commeatu Syracusis remanserit. Is certe neque prodidit classem neque metu perterritus fugit neque exercitum deseruit. Etenim tunc esset hoc animadversum, quum classis Syracusis proficiscebatur. Is tamen in eadem caussa fuit, quasi esset in aliquo manifesto scelere deprehensus: in quem ne falsi quidem caussa conferri criminis potuit. 442. Fuit in illis navarchis Heracliensis quidam Furius, [nam habent illi nonnulla huiuscemodi Latina nomina,] homo, quamdiu vixit, non domi suae solum post mortem, tota Sicilia clarus et nobilis. In quo homine tantum animi fuit, non solum ut istum libere laederet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat, sine periculo se facere intelligebat: verum, morte proposita, quum lacrimans in carcere mater noctes diesque assideret, defensionem caussae suae scripsit: quam nunc nemo est in Sicilia, quin habeat, quin legat, quin tui sceleris et crudelitatis ex illa oratione commonefiat. In qua docet, quot a civitate sua nautas acceperit: quot et quanti quemque dimiserit: quot secum habuerit: item de ceteris navibus dicit. Quae quum apud te diceret, virgis oculi verberabantur. Ille morte proposita, facile dolorem corporis patiebatur: clamabat, id quod scriptum reliquit: *facinus esse indignum, plus impudicissimae mulieris apud te de Cleomenis salute, quam de tua vita lacrimas matris valere.* 443. Deinde etiam illud video esse dictum, quod, si recte vos populus Romanus cognovit, non falso ille iam in ipsa morte de vobis praedicavit: *Non posse Verrem, testes interficiendo, crimina sua extin-*

guere: graviozem apud sapientes iudices se fore ab inferis testem, quam si vivus in iudicium produceretur: tum avaritiae solum, si viveret: nunc, quum ita esset neatus, sceleris, audaciae, crudelitatis testem fore. Iam illa praeclara: Non testium modo catervas, quum tua res ageretur, sed ab Diis manibus innocentium Poenas scelerumque Furias in tuum iudicium esse venturas: sese ideo leviozem casum suum fingere, quod iam ante aciem securium tuarum Sextiique, tui carnificis, vultum et manum vidisset, quum in conventu civium Romanorum iussu tuo securi cives Romani ferirentur. 114. Ne multa, iudices; libertate, quam vos sociis dedistis, hac ille in acerbissimo supplicio miserrimae servitutis abusus est. XLIV. Condemnat omnes de consilii sententia: tamen neque iste in tanta re, tot hominum totque civium caussa, P. Vettium ad se arcessit, quaestorem suum, cuius consilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus isto praetore in Sicilia fuit, primus ab isto iudex reiectus est: sed de latronum, hoc est de comitum suorum sententia condemnat omnes. 115. Hic cuncti Siculi, fidelissimi atque antiquissimi socii, plurimis affecti beneficiis a maioribus nostris, graviter commoventur et de suis periculis fortunisque omnibus pertimescunt. Illam clementiam mansuetudinemque nostri imperii in tantam crudelitatem inhumanitatemque esse conversam? Condemnari tot homines uno tempore, nullo crimine? defensionem suorum furtorum praetorem improbum ex indignissima morte innocentium quaerere? Nihil addi iam videtur, iudices, ad hanc improbitatem, amentiam crudelitatemque posse: [et recte nihil videtur.] Nam si cum aliorum improbitate certet, longe omnes multumque superabit.

446. Sed secum ipse certat: id agit, ut semper superius suum facinus novo scelere vincat. Phalacrum Centuripinum dixeram exceptum esse a Cleomene, quod in eius quadriremi Cleomenes vectus esset: tamen quia pertimuerat adolescens, quod eandem suam causam videbat esse, quam illorum, qui innocentes peribant: accedit ad hominem Timarchides; a securi negat esse ei periculum: virgis ne caederetur, monet ut caveat. Ne multa, ipsum dicere adolescentem audistis, se ob hunc virgarum metum pecuniam Timarchidi numerasse. 447. Levia sunt haec in hoc reo crimina. Metum virgarum navarchus nobilissimae civitatis pretio redemit. Humanum est. Alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit. Usitatum. Non vult populus Romanus obsoletis criminibus accusari Verrem: nova postulat, inaudita desiderat: non de praetore Siciliae, sed de nefario tyranno fieri iudicium arbitratur. XLV. Includuntur in carcerem condemnati: supplicium constituitur in illos: sumitur de miseris parentibus nauarchorum: prohibentur adire ad filios: prohibentur liberis suis cibum vestitumque ferre. 448. Patres hi, quos videtis, iacebant in limine, matresque miserae pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberum exclusae: quae nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum ore excipere sibi liceret. Aderat ianitor carceris, carnifex praetoris, mors terrorque sociorum et civium, lictor Sextius; cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur. Ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum. Nemo recusabat. Quid? ut uno ictu securis asseram mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne saepius feriat? ne cum sensu doloris aliquo aut cruciatu spiritus auferatur?

Etiam ob hanc caussam pecunia lictori dabatur. 119. O magnum atque intolerandum dolorem! o gravem acerbamque fortunam! Non vitam liberum, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adolescentes cum Sextio suo de eadem plaga et de uno illo ictu loquebantur, idque postremum parentes suos liberi orabant, ut levandi cruciatus sui gratia lictori pecunia daretur. Multi et graves dolores inventi parentibus et propinquis; multi: verumtamen mors sit extrema. Non erit. Estne aliquid ultra, quo progredi crudelitas possit? Reperietur. Nam illorum liberi quum erunt securi percussi ac necati, corpora feris obiciuntur. Hoc si luctuosum est parentibus, redimat pretio sepeliendi potestatem. 120. Onasum Segestanum, hominem nobilem, dicere audistis. se ob sepulturam Heraclii nauarchi pecuniam Timarchidi numerasse. Hoc ne possis dicere: patres enim veniunt, amissis filiis, irati: vir primarius, homo nobilissimus, dicit; neque de filio dicit. Iam hoc, quis tum fuit Syracusis, quin audierit, quin sciat, has Timarchidi pactiones sepulturae cum vivis etiam illis esse factas? Non palam cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palam vivorum funera locabantur? Quibus rebus omnibus actis atque decisis, producuntur e carcere, deligantur. XLVI. 121. Quis tam fuit illo tempore durus et ferreus, quis tam inhumanus praeter unum te, quin illorum aetate, nobilitate, miseria commoveretur? Ecquis fuit, quin lacrimaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune arbitraretur? Feriuntur securi: laetaris tu in omnium gemitu et triumphas: testes avaritiae tuae

gaudes esse sublato. Errabas, Verres, et vehementer errabas, quum te maculas furtorum et flagitiorum tuorum sociorum innocentium sanguine eluere arbitrabare: praeceps amentia ferebare, qui te existimares avaritiae vulnera crudelitatis remediis posse sanare. Etenim quamquam illi sunt mortui sceleris tui testes, tamen eorum propinqui neque tibi neque illis desunt: tamen ex illo ipso numero nauarchorum aliqui vivunt et adsunt: quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium poena fortuna ad hanc caussam reservavit. 422. Adest Philarchus Haluntinus, qui, quia cum Cleomene non fugit, oppressus a praedonibus et captus est: cui calamitas saluti fuit: qui, nisi captus a piratis esset, in hunc praedonem sociorum incidisset. Dicit is pro testimonio de missione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adest Centuripinus Phalacrus, in amplissima civitate, amplissimo loco natus. Eadem dicit: nulla in re discrepat.

423. Per deos immortales! iudices, quo tandem animo sedetis? aut haec quemadmodum audistis? Utrum ego desipio et plus quam satis doleo in tanta calamitate miseriaque sociorum, an vos quoque hic acerbissimus innocentium cruciatus et maeror pari sensu doloris afficit? Ego enim quum Herbitensem, quum Heracliensem securi esse percussum dico, versatur mihi ante oculos indignitas calamitatis.

XLVII. Eorumne populorum cives, eorumne agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanae illorum operis ac laboribus quaeritur, qui a parentibus, spe nostri imperii nostraeque aequitatis, suscepti educatique sunt, ad C. Verris nefariam immanitatem et ad eius funestam securim esse servatos? 424. Quum mihi Tyndaritani

illius venit in mentem, quum Segestani, tum iura simul civitatum atque officia considero. Quas urbes P. Africanus etiam ornandas esse spoliis hostium arbitratus est, eas C. Verres non solum illis ornamentis, sed etiam viris nobilissimis nefario scelere privavit. En quod Tyndaritani libenter praedicent: *Nos in septemdecim populis Siciliae numeramur: nos semper in omnibus Punicis Siciliensibusque bellis amicitiam fidemque populi Romani secuti sumus: a nobis omnia populo Romano semper et belli adiumenta et pacis ornamenta ministrata sunt.* Multum vero haec iis iura profuerunt in istius imperio ac potestate! 425. Vestros quondam nautas contra Karthaginem Scipio duxit, at nunc naves contra praedones paene inanes Cleomenes ducit. Vobiscum Africanus hostium spolia et praemia laudis communicavit: at nunc per me spoliati, nave a praedonibus abducta, ipsi in hostium numero locoque ducimini. Quid vero? illa Segestanorum non solum litteris tradita neque commemorata verbis, sed multis officiis illorum usurpata et comprobata cognatio — quos tandem fructus huiusce necessitudinis in istius imperio tulit? Nempe hoc fuit iure, iudices, ut ex sinu patriae nobilissimus adolescens et e complexu matris ereptus innocens filius istius carnifici Sextio dederetur. Cui civitati maiores nostri maximos agros atque optimos concesserunt; quam immunem esse voluerunt: haec, apud te cognitionis, fidelitatis, vetustatis, auctoritatis ne hoc quidem ius obtinuit, ut unius honestissimi atque innocentissimi civis mortem et sanguinem deprecaretur. XLVIII. 426. Quo confugient socii? quem implorabunt? qua spe denique, ut vivere velint, tenebuntur, si vos eos deseretis? Ad senatum venient,

qui de Verre supplicium sumant? non est usitatum, non senatorium. Ad populum Romanum confugient? facilis est caussa populi. Legem enim se sociorum caussa iussisse et vos ei legi custodes ac vindices praeposuisse dicet. Hic locus est igitur unus, quo perfugiant: hic portus, haec arx, haec ara sociorum: quo quidem nunc non ita confugiant, ut antea in suis repetendis rebus solebant. Non argentum, non aurum, non vestem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quae ex urbibus fanisque erepta sunt. Metuunt homines imperiti, ne iam haec populus Romanus concedat et iam fieri velit. Patimur enim iam multos annos et silemus, quum videamus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias pervenisse. Quod eo magis ferre aequo animo atque concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat, nemo laborat, ut obscura sua cupiditas esse videatur.

127. In urbe nostra pulcherrima atque ornatissima quod signum, quae tabula picta est, quae non ab hostibus victis capta atque deportata sit? At istorum villae sociorum fidelissimorum et plurimis et pulcherrimis spoliis ornatae refertaeque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, quum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achaïam, Graeciam, Siciliam iam in paucis villis inclusas esse videatis? Sed haec, ut dico, omnia iam socii vestri relinquunt et negligunt, iudices. Ne publice a populo Romano spoliarentur, officiis ac fide providerunt: paucorum cupiditati tum, quum obsistere non poterant, tamen sufficere aliquo modo poterant: nunc vero iam adempta est non modo resistendi, verum etiam suppeditandi facultas. Itaque res

suas negligunt: pecunias, quo nomine iudicium hoc appellatur, non repetunt; relinquunt et negligunt. Hoc iam ornato ad vos confugiunt. 428. Aspicite, aspicite, iudices, squalorem sordesque sociorum!

XLIX. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veste, domo sua tota expilata, mentionem tuorum furtorum non facit: sese ipsum abs te repetit, nihil amplius: totum enim tua libidine et scelere ex sua patria, in qua multis virtutibus et beneficiis floruit princeps, sustulisti. Dexo hic, quem videtis, non quae publice Tyndaride, non quae privatim sibi eripuisti, sed unicum miser abs te filium optimum atque innocentissimum flagitat. Non ex litibus aestimatis tuis pecuniam domum, sed ex tua calamitate cineri atque ossibus filii sui solatium vult aliquod reportare. Hic tam grandis natu Ebulida hoc tantum exacta aetate laboris itinerisque suscepit, non ut aliquid de suis bonis recuperaret, sed ut, quibus oculis cruentas cervices filii sui viderat, iisdem te condemnatum videret. 429. Si per L. Metellum licitum esset, iudices; matres illorum, uxores sororesque veniebant: quarum una, quum ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis eius civitatis et cum multis facibus mihi obviam venit, et ita, me suam salutem appellans, te suum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera iacuit, quasi ego excitare filium eius ab inferis possem. Faciebant hoc idem ceteris in civitatibus grandes natu matres et item parvuli liberi miserorum: quorum utrorumque aetas laborem et industriam meam, fidem et misericordiam vestram requirebat. 430. Itaque ad me, iudices, praeter ceteras hanc querimoniam Sicilia detulit. Lacrimis ego ad hoc, non

gloria inductus accessi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenae, ne verbera, ne secures, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam exsanguia corpora mortuorum, ne maeror parentum ac propinquorum magistratibus nostris quaestui posset esse. Hunc ego si metum Siciliae, damnatione istius, per vestram fidem et severitatem deiecero, iudices: satis officio meo, satis illorum voluntati, qui a me hoc petiverunt, factum esse arbitrabor.

L. 431. Quapropter si quem forte inveneris, qui hoc navale crimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quae ad causam nihil pertinent, praetermittat; me culpam fortunae assignare, calamitatem crimini dare: me amissionem classis obiicere: quum multi viri fortes in communi incertoque periculo belli et terra et mari saepe offenderint. Nullam tibi obiicio fortunam: nihil est, quod ceterorum res minus commode gestas proferas: nihil est, quod multorum naufragia fortunae colligas. Ego naves inanes fuisse dico: remiges nautasque dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: praefuisse classi populi Romani Siculum, [perpetuo] sociis atque amicis Syracusanum: te illo ipso tempore superioribusque diebus omnibus in littore cum mulierculis perpotasse dico: harum rerum omnium auctores testesque produco. 432. Num tibi insultare in calamitate, num intercludere perfugium fortunae, num casus bellicos exprobrare aut obiicere videor? Tametsi solent hi fortunam sibi obiici nolle, qui se fortunae commiserunt, qui in eius periculis sunt ac varietate versati. Istius quidem calamitatis tuae fortuna particeps non fuit. Homines enim in praeliis, non in conviviis, belli fortunam tentare, periclitari solent. In illa autem cala-

mitate non Martem fuisse communem, sed Venerem possumus dicere. Quod si fortunam obiici tibi non oportet, cur tu fortunae illorum innocentium veniam ac locum non dedisti? 433. Etiam illud praecidas licet, de his quod supplicium more maiorum sumpseris securique percusseris, idcirco a me in crimen et invidiam vocari. Non in supplicio crimen meum vertitur: non ego securi nego quemquam feriri debere: non ego metum ex re militari, non severitatem imperii, non poenam flagitii tolli dico oportere. Fateor non modo in socios, sed etiam in cives militesque nostros persaepe esse severe ac vehementer vindictatum. LI. Quare haec quoque praetermittas licet. Ego culpam non in nauarchis, sed in te fuisse demonstro: te pretio milites remigesque dimisisse arguo. Hoc nauarchi reliqui dicunt: hoc Netinorum foederata civitas publice dicit: hoc Herbitenses, hoc Amestratini, [hoc Ennenses,] hoc Agyrinenses, Tyndaritani publice dicunt: tuus denique testis, tuus imperator, tuus aemulus, tuus hospes Cleomenes hoc dicit, sese in terram esse egressum, uti Pachyno e terrestri praesidio milites colligeret, quos in navibus collocaret: quod certe non fecisset, si suum numerum naves haberent. Ea est enim ratio instructarum ornatarumque navium, ut non modo plures, sed ne singuli quidem possint accedere. 434. Dico praeterea illos ipsos reliquos nautas fame atque inopia rerum omnium confectos fuisse ac perditos: dico aut omnes extra culpam fuisse aut, si uni attribuenda culpa sit, in eo maximam fuisse, qui optimam navem, plurimos nautas haberet, summum imperium obtineret: aut, si omnes in culpa fuerint, non oportuisse Cleomenem constitui spectatorem illorum mortis atque cruciatus. Dico

etiam, in illo supplicio mercedem lacrimarum, mercedem vulneris atque plagae, mercedem funeris ac sepulturae constitui nefas fuisse. 435. Quapropter si mihi respondere voles, haec dicito: classem instructam atque ornatam fuisse, nullum propugnatorem abfuisse, nullum vacuum transtrum fuisse, remigum rem frumentariam esse suppeditatam, mentiri nauarchos, mentiri tot et tam graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: proditum esse te a Cleomene, qui se dixerit exisse in terram, ut Pachyno deduceret milites: animum illis, non copias defuisse: Cleomenem acerrime purgentem ab his relictum esse atque desertum: nummum ob sepulturam datum nemini. Quae si dices, tenebere: sin alia dices, quae a me dicta sunt, non refutabis.

LII. 436. Hic tu etiam dicere audebis: *Est in iudicibus ille familiaris meus, est paternus amicus ille.* Non, ut quisque maxime est, quicum tibi aliquid sit, ita te in huiusmodi crimine maxime eius pudet? Paternus amicus est. Ipse pater si iudicaret, per deos immortales, quid facere posses, quum tibi haec diceret: Tu in provincia populi Romani praetor, quum tibi maritimum bellum esset administrandum, Mamertinis, ex foedere quam deberent navem, per triennium remisisti: tibi apud eosdem privatim navis oneraria maxima publice est aedificata: tu a civitatibus pecunias classis nomine coegisti: tu pretio remiges dimisisti: tu, quum navis esset a quaestore et ab legato capta praedonum, archipiratam ab omnium oculis removisti: tu, qui cives Romani esse dicerentur, qui a multis cognoscerentur, securi ferire potuisti: tu tuam domum piratas abducere, in iudicium archipiratam domo producere ausus es: 437.

tu in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, cives Romanos honestissimos, in metu periculoque provinciae, dies continuos complures in littore conviviisque iacuisti: te per eos dies nemo domi tuae convenire, nemo in foro videre potuit: tu sociorum atque amicorum ad ea convivia matresfamilias adhibuisti: tu inter eiusmodi mulieres praetextatum tuum filium, nepotem meum, collocavisti, ut aetati maxime lubricae atque incertae exempla nequitiae parentis vita praeberet: tu praetor in provincia cum tunica pallioque purpureo visus es: tu propter amorem libidinemque tuam imperium navium legato populi Romani ademisti, Syracusano tradidisti: tui milites in provincia Sicilia frugibus frumentoque caruere: tua luxuria atque avaritia classis populi Romani a praedonibus capta et incensa est: 438. post Syracusas conditas quem in portum numquam hostis accesserat, in eo, te praetore, primum piratae navigaverunt: neque haec tot tantaque dedecora dissimulatione tua neque oblivione hominum ac taciturnitate tegere voluisti, sed etiam navium praefectos sine ulla causa de complexu parentum suorum, hospitum tuorum ad mortem cruciatumque rapuisti: neque in parentum luctu atque lacrimis te mei nominis commemoratio mitigavit; tibi hominum innocentium sanguis non modo voluptati, sed etiam quaestui fuit. LIII. Haec si tibi tuus parens diceret, posses ab eo veniam petere? posses, ut tibi ignosceret, postulare?

439. Satis est factum Siculis, satis officio ac necessitudini, iudices, satis promisso nostro ac muneri recepto. Reliqua est ea causa, iudices, quae non iam recepta, sed innata, neque delata ad me, sed in animo sensuque meo penitus affixa atque insita est:

quae non ad sociorum salutem, sed ad civium Romanorum, hoc est ad unius cuiusque nostrum, vitam et sanguinem pertinet. In qua nolite a me, quasi dubium sit aliquid, argumenta, iudices, exspectare. Omnia, quae dicam de supplicio civium Romanorum, sic erunt clara et illustria, ut ad ea probanda totam Siciliam testem adhibere possim. Furor enim quidam, sceleris et audaciae comes, istius effrenatum animum importunamque naturam tanta oppressit amentia, ut numquam dubitaret in conventu palam supplicia, quae in convictos maleficii servos constituta sunt, ea in cives Romanos expromere. 440. Virgis quam multos ceciderit, quid ego commemorem? Tantum brevissime dico, iudices: nullum fuit omnino isto praetore in hoc genere discrimen. Itaque iam consuetudine ad corpora civium Romanorum etiam sine istius nutu ferebatur manus ipsa lictoris.

LIV. Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybaei maximo conventu C. Servilium, civem Romanum e conventu Panormitano veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram virgis et verberibus abiectum? Aude hoc primum negare, si potes: nemo Lilybaei fuit, quin viderit; nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico a lictoribus tuis civem Romanum ante oculos tuos concidisse. 441. At quam ob causam? Dii immortales! tametsi iniuriam facio communi causae et iuri civitatis: quasi enim ulla possit esse causa, cur hoc cuiquam civi Romano iure accidat, ita quaero, quae in Servilio causa fuerit. Ignoscite in hoc uno, iudices: in ceteris enim non magno opere causas requiram. Locutus erat liberius de istius improbitate atque nequitia. Quod isti simulac renuntiatum est, hominem

iubet Lilybaeum vadimonium Venerio servo promittere. Promittit. Lilybaeum venit. Cogere eum coepit, quum ageret nemo, nemo postularet, sponsionem duorum millium nummum facere cum lictore suo, NI FURTIS QUAESTUM FACERET. Recuperatores se de cohorte sua dicebat daturum. Servilius et recusare et deprecari, ne iniquis iudiciis, nullo adversario, iudicium capitis in se constitueretur. 442. Haec quum maxime loqueretur, sex lictores circumstant valentissimi et ad pulsandos verberandosque homines exercitatissimi: caedunt acerrime virgis: denique proximus lictor (de quo iam saepe dixi) Sextius converso bacillo oculos misero tundere vehementissime coepit. Itaque illi quum sanguis os oculosque complisset, concidit; quum illi nihilo minus iacenti latera tunderentur, ut aliquando spondere se diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo sublatus brevi postea est mortuus. Iste autem homo Venerius et affluens omni lepore et venustate de bonis illius in aede Veneris argenteum Cupidinem posuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum suarum. LV. 443. Nam quid ego de ceteris civium Romanorum suppliciis singillatim potius, quam generatim atque universe loquar? Carcer ille, qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quae lautumiae vocantur, in istius imperio domicilium civium Romanorum fuit. Ut quisque istius animum aut oculos offenderat, in lautumias statim coniciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, iudices: et id iam priore actione, quum haec testes dicerent, intellexi. Retineri enim putatis oportere iura libertatis non modo hic, ubi tribuni plebis sunt, ubi ceteri magistratus, ubi ple-

num forum iudiciorum, ubi senatus auctoritas, ubi existimatio populi Romani et frequentia: sed, ubicumque terrarum et gentium violatum ius civium Romanorum sit, statuitis id pertinere ad communem causam libertatis et dignitatis. 144. In externorum hominum maleficorum sceleratorumque, in praedonum hostiumque custodias tu tantum numerum civium Romanorum includere ausus es? numquamne tibi iudicii, numquam concionis, numquam huius tantae frequentiae, quae nunc animo te iniquissimo infestissimoque intuetur, venit in mentem? numquam tibi populi Romani absentis dignitas, numquam species ipsa huiusmodi multitudinis in oculis animoque versata est? numquam te in horum conspectum rediturum, numquam in forum populi Romani venturum, numquam sub legum et iudiciorum potestatem casurum esse duxisti?

LVI. 145. At quae erat ista libido crudelitatis exercendae? quae tot scelerum suscipiendorum causa? nulla, iudices, praeter praedandi novam singularemque rationem. Nam ut illi, quos a poetis accepimus sinus quosdam obsedis maritimos, aut aliqua promontoria aut praerupta saxa tenuisse dicuntur, ut eos, qui essent appulsi navigiis, interficere possent: sic iste in omnia maria infestus ex omnibus Siciliae partibus imminebat. Quaecumque navis ex Asia, quae ex Syria, quae Tyro, quae Alexandria venerat, statim certis indicibus et custodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias coniciebantur: onera atque merces in praetoriam domum deferabantur. Versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille nec Phalaris, (tulit enim illa quondam insula multos et crudeles tyrannos,) sed novum quod-

dam monstrum, ex vetere illa immanitate, quae in iisdem locis versata esse dicitur. 446. Non enim Charybdim tam infestam neque Scyllam nautis, quam istum in eodem freto fuisse arbitror: hoc etiam iste infestior, quod multo se pluribus et immanioribus canibus succinxerat: Cyclops alter, multo importunior; hic enim totam insulam obtinebat: ille Aetnam solam et eam Siciliae partem tenuisse dicitur. At quae caussa tum subiiciebatur ab ipso, iudices, huius tam nefariae crudelitatis? Eadem, quae nunc in defensione commemorabitur. Quicumque accesserant ad Siciliam paullo pleniores, eos Sertorianos milites esse atque a Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam, tus alii atque odores vestemque lintheam, gemmas alii et margaritas, vina nonnulli Graeca venalesque Asiaticos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant eas ipsas sibi causas esse periculi, quibus adiumentis se ad salutem uti arbitrabantur. Iste enim haec eos ex piratarum societate adeptos esse dicebat: ipsos in lautumias abduci imperabat: naves eorum atque onera diligenter asservanda curabat. LVII. 447. His institutis quum completus iam mercatorum carcer esset, tum illa fiebant, quae L. Suetium, equitem Romanum, lectissimum virum, dicere audistis, quae ceteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indignissime civium Romanorum, ut iam illa vox et imploratio, CIVIS ROMANUS SUM, quae saepe multis in ultimis terris opem inter barbaros et salutem tulit, ea mortem illis acerbiorum et supplicium maturius ferret. Quid est, Verres? quid ad haec cogitas respondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen?

num quid horum dicere istis defensoribus tuis audes? Cedo mihi, quaeso, ex ipsius sinu litteras Syracusanorum, quas iste ad arbitrium suum confectas esse arbitratur: cedo rationem carceris, quae diligentissime conficitur, quo quisque die datus in custodiam, quo mortuus, quo necatus sit. 448. LITTERAE SYRACUSANORUM. Videtis cives Romanos gregatim coniectos in lautumias: videtis indignissimo in loco coaervatam multitudinem vestrorum civium. Quaerite nunc vestigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant. Nulla sunt. Omnesne mortui? Si ita posset defendere, tamen fides huic defensionis non haberetur. Sed scriptum exstat in iisdem litteris, quod iste homo barbarus ac dissolutus neque attendere umquam, neque intelligere potuit. ΕΑΙΚΑΙΩΘΗΣΑΝ, inquit, ut Siculi loquuntur, hoc est, supplicio affecti ac necati sunt. LVIII. 449. Si qui rex, si qua civitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in civem Romanum eiusmodi, nonne publice vindicaremus? non bello persequeremur? possemus hanc iniuriam ignominiamque nominis Romani inultam impunitamque dimittere? Quot bella maiores nostros et quanta suscepisse arbitramini, quod cives Romani iniuria affecti, quod navicularii retenti, quod mercatores spoliati dicerentur? At ego retentos non queror: spoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademptis in vincula mercatores esse coniectos et in vinculis cives Romanos necatos esse arguo. 450. Si haec apud Scythas dicerem, non hic in tanta multitudine civium Romanorum, non apud senatores lectissimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot et tam acerbis suppliciis civium Romanorum: tamen animos etiam barbarorum hominum

permoverem. Tanta enim huius imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas est apud omnes nationes, ut ista in nostros homines crudelitas nemini concessa videatur. Num ego tibi ullam salutem, ullum perfugium putem, quum te implicatum severitate iudicum, circumretitum frequentia populi Romani esse videam? 451. Si mehercule (id quod fieri non posse intelligo) ex his laqueis te exueris ac te aliqua via ac ratione explicaris: in illas tibi maiores plagas incidendum est, in quibus te ab eodem me, superiore ex loco confici et concidi necesse est. Cui si etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen ipsa illa falsa defensio non minus esse ei perniciosa, quam mea vera accusatio debeat.

Quid enim defendit? Ex Hispania fugientes se excepisce et supplicio affecisse dicit. Quis tibi id permisit? quo iure fecisti? quis idem fecit? qui tibi id facere licuit? 452. Forum plenum et basilicas istorum hominum videmus, et animo aequo videmus. Civilis enim dissensionis et sive amentiae seu fati seu calamitatis non est iste molestus exitus, in quo reliquos saltem cives incolumes licet conservare. Verres ille, vetus proditor consulis, tralator quaesturae, aversor pecuniae publicae, tantum sibi auctoritatis in republica suscepit, ut, quibus hominibus per senatum, per populum Romanum, per omnes magistratus in foro, in suffragiis, in hac urbe, in republica versari liceret, iis omnibus mortem acerbam crudelemque proponeret, si fortuna eos ad aliquam partem Siciliae detulisset. 453. Ad Cn. Pompeium, clarissimum virum et fortissimum, occiso Perperna, permulti ex illo Sertoriano numero militum confugerunt. Quem non ille summo cum studio salvum

incolumemque servavit? cui civi supplici non illa dextera invicta et fidem porrexit et spem salutis ostendit? Itane vero? quibus fuit portus apud eum, quem contra arma tulerant: iis apud te, cuius nulum in republica umquam momentum fuit, mors et cruciatus erat constitutus? LIX. Vide, quam commodam defensionem excogitaris. Malo, malo mehercule id, quod tu defendis, his iudicibus populoque Romano, quam id, quod ego insimulo, probari: malo, inquam, te isti generi hominum, quam mercatoribus et naviculariis inimicum atque infestum putari. Meum enim crimen avaritiae te nimiae coarguit: tua defensio furoris cuiusdam et immanitatis et inauditae crudelitatis et paene novae proscriptionis. 154. Sed non licet me isto tanto bono, iudices, uti: non licet. Adsunt enim Puteoli toti: frequentissimi venerunt ad hoc iudicium mercatores, homines locupletes atque honesti, qui partim socios suos, partim liberos ab isto spoliatos, in vincula coniectos, [partim in vinculis necatos,] partim securi percussos esse dicunt. Hic vide, quam me sis usus aequo. Quum ego P. Granium testem produxero, qui suos liberos abs te securi percussos esse dicat, qui abs te navem suam mercesque repetat; refellito, si poteris: meum testem deseram, tibi favebo: te, inquam, adiuvabo: ostendo illos cum Sertorio fuisse, a Dianio fugientes ad Siciliam esse delatos. Nihil est, quod te malim probare. Nullum enim facinus, quod maiore supplicio dignum sit, reperiri neque proferri potest. 155. Reducam iterum equitem Romanum, L. Flavium, si voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dictitant, nova quadam sapientia, ut omnes intelligunt, conscientia tua atque auctoritate meorum testium,

testem nullum interrogasti. Interrogetur Flavius, si voles, quinam fuerit T. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti fecisse dicit: qui quum amplius centum cives Romanos haberet ex conventu Syracusano, qui eum non solum cognoscerent, sed etiam lacrimantes ac te implorantes defenderent: tamen inspectantibus omnibus Syracusanis securi percussus est. Hunc quoque testem meum refelli et illum Herennium Sertorianum fuisse abs te demonstrari et probari volo. LX. 156. Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui capitibus involutis in piratarum captivorumque numero producebantur, ut securi ferirentur? Quae ista nova diligentia, quam ob causam abs te excogitata? an te L. Flavii ceterorumque de L. Herennio vociferatio commovebat? an M. Annii, gravissimi atque honestissimi viri, summa auctoritas paullo te diligentiore[m] timidiore[m]que fecerat? qui nuper pro testimonio non advenam nescio quem nec alienum, sed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus esset, a te securi percussus esse dixit. 157. Post hanc illorum vociferationem, post hanc communem famam atque querimoniam, non mitior in supplicio, sed diligentior esse coepit. Capitibus involutis cives Romanos ad necem producere instituit: quos tamen idcirco necabat palam, quod homines in conventu (id quod antea diximus) nimium diligenter praedonum numerum requirebant. Haecine plebi Romanae te praetore est constituta conditio? haec negotii gerendi spes? hoc capitis vitaeque discrimen? Parumne multa mercatoribus sunt necessario pericula subeunda fortunae, nisi etiam hae formidines ab nostris magistratibus atque in nostris provinciis impendebunt? Ad eamne

rem fuit haec suburbana ac fidelis provincia Sicilia plena optimorum sociorum honestissimorumque civium, quae cives Romanos omnes suis ipsa sedibus libentissime semper accepit, ut, qui usque ex ultima Syria atque Aegypto navigarent, qui apud barbaros propter togae nomen in honore aliquo fuissent, qui ex praedonum insidiis, qui ex tempestatum periculis profugissent, in Sicilia securi ferirentur, quum se iam domum venisse arbitrarentur?

LXI. 458. Nam quid ego de P. Gavio, Cosano municipe, dicam, iudices? aut qua vi vocis, qua gravitate verborum, quo dolore animi dicam? tametsi dolor me non deficit: ut cetera mihi in dicendo digna re, digna dolore meo suppetant, magis elaborandum est: quod crimen eiusmodi est, ut, quum primum ad me delatum est, usurum me illo non putarem. Tametsi enim verissimum esse intelligebam, tamen credibile fore non arbitrabar. Coaetus lacrimis omnium civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honestissimorum omniumque Rheginorum multorumque equitum Romanorum, qui casu tum Messanae fuerunt, dedi tantum priore actione testium, res ut nemini dubia esse posset. 459. Quid nunc agam? Quum iam tot horas de uno genere ac de istius nefaria crudelitate dicam: quum prope omnem vim verborum eiusmodi, quae scelere istius digna sint, aliis in rebus consumpserim, neque hoc providerim, ut varietate criminum vos attentos tenerem: quemadmodum de tanta re dicam? Opinor, unus modus atque una ratio est. Rem in medio ponam: quae tantum habet ipsa gravitatis, ut neque mea, quae nulla est, neque cuiusquam ad inflammandos vestros animos eloquentia requiratur.

460. Gavius hic, quem dico, Cosanus, quum illo in numero ab isto in vincula coniectus esset, et nescio qua ratione clam e lautumiis profugisset Messanamque venisset: qui prope iam Italiam et moenia Rheginorum videret et ex illo metu mortis ac tenebris quasi luce libertatis et odore aliquo legum recreatus revixisset; loqui Messanae coepit et queri, se civem Romanum in vincula esse coniectum, sibi recta iter esse Romam: Verri se praesto advenienti futurum. LXII. Non intelligebat miser, nihil interesse, utrum haec Messanae, an apud ipsum in praetorio loqueretur. Nam, ut ante vos docui, hanc sibi iste urbem delegerat, quam haberet adiutricem scelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium consciam. Itaque ad magistratum Mamertinum statim deducitur Gavius: eoque ipso die casu Messanam venit Verres. Res ad eum defertur: esse civem Romanum, qui se Syracusis in lautumiis fuisse quereretur; quem iam ingredientem navem et Verri nimis atrociter minitantem a se retractum esse et asservatum, ut ipse in eum statueret, quod videretur. 461. Agit hominibus gratias, et eorum erga se benevolentiam diligentiamque collaudat. Ipse inflammatus scelere et furore in forum venit. Ardebant oculi: toto ex ore crudelitas eminebat. Expectabant omnes, quo tandem progressurus aut quidnam acturus esset: quum repente hominem proripi atque in foro medio nudari ac deligari et virgas expediri iubet. Clamabat ille miser se civem esse Romanum, municipem Cosanum: meruisse cum L. Pretio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo haec Verres scire posset. Tum iste se comperisse ait, eum speculandi caussa in Siciliam ab ducibus fugitivorum esse mis-

sum: cuius rei neque index neque vestigium aliquod neque suspicio cuiquam esset ulla: deinde iubet undique hominem vehementissime verberari. 462. Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Romanus, iudices: quum interea nullus gemitus, nulla vox alia illius miseri, inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi haec: CIVIS ROMANUS SUM. Hac se commemoratione civitatis omnia verbera depulsorum cruciatumque a corpore deiecturum arbitrabatur. Is non modo hoc non perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: sed, quum imploraret saepius, usurparetque nomen civitatis: crux, crux, inquam, infelici et aerumnoso, qui numquam istam pestem viderat, comparabatur. LXIII. 463. O nomen dulce libertatis! o ius eximium nostrae civitatis! o lex Porcia legesque Semproniae! o graviter desiderata et aliquando reddita plebi Romanae tribunicia potestas! Huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido foederatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani fasces et secures haberet, deligatus in foro virgis caederetur? Quid? quum ignes candentesque laminae ceterique cruciatus admovebantur; si te illius acerba imploratio et vox miserabilis non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu et gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret? Nolui tam vehementer agere hoc prima actione, iudices: nolui. Vidistis enim, ut animi multitudinis in istum dolore et odio et communis periculi metu concitarentur. Statui egomet mihi tum modum orationi meae et C. Numitorio, equiti Romano, primario homini, testi meo: et Glabrimonem, id quod sapientissime fe-

cit, facere laetatus sum, ut repente consilio in medio testem dimitteret. Etenim verebatur, ne populus Romanus ab isto eas poenas vi repetisse videretur, quas veritus esset ne iste legibus et vestro iudicio non esset persoluturus. 464. Nunc, quoniam iam exploratum est omnibus, quo loco caussa tua sit et quid de te futurum sit, sic tecum agam. Gavium istum, quem repentinum speculatorem fuisse dicis, ostendam in lautumias Syracusis a te esse coniectum: neque id solum ex litteris ostendam Syracusanorum, ne possis dicere, me, quia sit aliquis in litteris Gavius, hoc fingere et eligere nomen, ut hunc illum esse possim dicere: sed secundum arbitrium tuum testes dabo, qui istum ipsum Syracusis abs te in lautumias coniectum esse dicant. Producam etiam Cosanos municipes illius ac necesarios, qui te nunc sero doceant, iudices non sero, illum P. Gavium, quem tu in crucem egisti, civem Romanum et municipem Cosanum, non speculatorem fugitivorum fuisse.

LXIV. 465. Quum haec omnia, quae polliceor, cumulate tuis proximis plana fecero: tum istuc ipsum tenebo, quod abs te mihi datur: eo contentum me esse dicam. Quid enim nuper tu ipse, quum populi Romani clamore atque impetu perturbatus exsiluisti, quid, inquam, locutus es? Illum, quod moram supplicio quaereret, ideo clamitasse, se esse civem Romanum: sed speculatorem fuisse. Iam mei testes veri sunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. et P. Cottii, nobilissimi homines, ex agro Taurominitano? quid Q. Luceius, qui argentariam Rhegii maximam fecit? quid ceteri? Adhuc enim testes ex eo genere a me sunt dati, non qui novisse Gavium, sed se vidisse dicerent, quum is, qui se

civem Romanum esse clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris illum clamitasse, se civem esse Romanum: apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuisse, ut dubitationem aliquam, ut crudelissimi taeterrimique supplicii aliquam parvam moram saltem posset afferre. 166. Hoc teneo, hic haereo, iudices, hoc sum contentus uno: omitto ac negligo cetera: sua confessione induatur ac iuguletur necesse est. Qui esset, ignorabas: speculatorem esse suspicabare: non quaero, qua suspicione; tua te accuso oratione: civem Romanum se esse dicebat. Si tu apud Persas aut in extrema India prehensus, Verres, ad supplicium ducerere: quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum? et, si tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis atque ultimis gentibus positos, nobile et illustre apud omnes nomen tuae civitatis profuisset: ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, quum civem se Romanum esse diceret, apud te praetorem, si non effugium, ne moram quidem mortis mentione atque usurpatione civitatis assequi potuit? LXV. 167. Homines tenues, obscuro loco nati, navigant; adeunt ad ea loca, quae numquam antea viderunt, ubi neque noti esse iis, quo venerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt. Hac una tamen fiducia civitatis non modo apud nostros magistratus, qui et legum et existimationis periculo continentur, neque apud cives solum Romanos, qui et sermonis et iuris et multarum rerum societate iuncti sunt, fore se tutos arbitrantur: sed, quocumque venerint, hanc sibi rem praesidio sperant futuram. 168. Tolle hanc spem, tolle hoc praesidium civibus Romanis: constitue nihil esse

opis in hac voce, CIVIS ROMANUS SUM: posse impune praetorem, aut alium quemlibet, supplicium. quod velit, in eum constituere, qui se civem Romanum esse dicat; quod eum quis ignoret: iam omnes provincias, iam omnia regna, iam omnes liberas civitates, iam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, civibus Romanis ista defensione praecluseris. Quid, si L. Pretium, equitem Romanum, qui tum in Sicilia negotiabatur, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum litteras mittere? asservasses hominem, custodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clausum habuisses, dum Panormo Pretius veniret: cognosceret hominem: aliquid de summo supplicio remitteres: si ignoraret, tum si ita tibi videretur, hoc iuris in omnes constitueres, ut, qui neque tibi notus esset neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Romanus esset, in crucem tolleretur.

LXVI. 469. Sed quid ego plura de Gavio? quasi tu Gavio tum fueris infestus, ac non nomini, generi, iuri civium hostis. Non illi, inquam, homini, sed caussae communi libertatis inimicus fuisti. Quid enim attinuit, quum Mamertini more atque instituto suo crucem fixissent post urbem in via Pompeia, te iubere in ea parte figere, quae ad fretum spectaret, et hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod omnibus audientibus dixisti palam, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui se civem Romanum esse diceret, ex cruce Italiam cernere ac domum suam prospicere posset? Itaque illa crux sola, iudices, post conditam Messanam illo loco fixa est. Italiae conspectus ad eam rem ab isto delectus est, ut ille in dolore cruciatuque moriens perangusto fretu divisa servitu-

tis ac libertatis iura cognosceret; Italia autem alumnus suum servitutis extremo summoque supplicio affixum videret. 470. Facinus est vincire civem Romanum: scelus, verberare: prope parricidium, necare: quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus. Spectet, inquit, patriam: in conspectu legum libertatisque moriatur. Non tu hoc loco Gavium, non unum hominem, nescio quem civem Romanum, sed communem libertatis et civitatis causam in illum cruciatum et crucem egisti. Iam vero videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tulisse arbitramini, quod illam civibus Romanis crucem non posset in foro, non in comitio, non in rostris defigere? Quod enim his locis in provincia sua celebritate simillimum, regione proximum potuit, elegit: monumentum sceleris audaciaeque suae voluit esse in conspectu Italiae, vestibulo Siciliae, praervectione omnium, qui ultro citroque navigarent.

LXVII. 471. Si haec non ad cives Romanos, non ad aliquos amicos nostrae civitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audissent; denique, si non ad homines, verum ad bestias; aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine ad saxa et ad scopulos haec conqueri et deplorare vellem: tamen omnia muta atque inanima tanta et tam indigna rerum atrocitate commoverentur. Nunc vero quum loquar apud senatores populi Romani legum iudiciorumque et iuris auctores, timere non debeo, ne non unus iste civis Romanus illa cruce dignus, ceteri omnes simili periculo indignissimi iudicentur. 472. Paulo ante, iudices, lacrimas in morte misera atque indigna nauarchorum non tenebamus; et recte ac me-

rito sociorum innocentium miseria commovebamur: quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? nam civium Romanorum sanguis coniunctus existimandus est: quoniam id et salutis omnium ratio et veritas postulat. Omnes hoc loco cives Romani, et qui adsunt et qui ubicumque sunt, vestram severitatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt: omnia sua iura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in vestris sententiis versari arbitrantur. 473. A me, tametsi satis habent, tamen, si res aliter acciderit, plus habebunt fortasse, quam postulant. Nam si qua vis istum de vestra severitate eripuerit, id quod neque metuo, iudices, neque ullo modo fieri posse video: sed si in hoc me ratio fefellerit; Siculi causam suam perisse querentur et mecum pariter moleste ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi potestatem apud se agendi dedit, ius suum me agente suis suffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, si de mea gloria et amplitudine quaeritis, iudices: non est alienum meis rationibus, istum, mihi ex hoc iudicio ereptum, ad illud populi Romani iudicium reservari. Splendida est illa causa; probabilis mihi et facilis; populo grata atque iucunda. Denique, si videor hic, id quod ego non quaesivi, de uno isto voluisse crescere: isto absoluto, quod sine multorum scelere fieri non potest, de multis mihi crescere licebit.

LXVIII. Sed mehercule, vestra rei publicae causa, iudices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitium esse commissum: nolo eos iudices, quos ego probarim atque delegerim, sic in hac urbe notatos, isto absoluto, ambulare, ut non cera, sed coeno obliti

esse videantur. 474. Quamobrem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus est, ex hoc loco moneo: videas etiam atque etiam et consideres, quid agas, quo progrediare, quem hominem et qua ratione defendas. Neque de illo quidquam tibi praefinio, quo minus ingenio mecum atque omni dicendi facultate contendas: cetera, si qua putas te occultius extra iudicium, quae ad iudicium pertineant, facere posse: si quid artificio, consilio, potentia, gratia, copiis istius moliri cogitas: magno opere censeo desistas, et illa, quae tentata iam et coepta ab isto sunt, a me autem pervestigata et cognita, moneo ut exstinguas et longius progredi ne sinas: magno tuo periculo peccabitur in hoc iudicio; maiore, quam putas. 475. Quod enim te liberatum iam existimationis metu, defunctum honoribus, designatum consulem cogites: mihi crede, ornamenta ista et beneficia populi Romani non minore negotio retinentur, quam comparantur. Tulit haec civitas, quoad potuit, quoad necesse fuit, regiam istam vestram dominationem in iudiciis et in omni republica; tulit: sed quo die populo Romano tribuni plebis restituti sunt, omnia ista vobis (si forte nondum intelligitis) adempta atque erepta sunt. Omnium nunc oculi coniecti sunt hoc ipso tempore in unum quemque nostrum, qua fide ego accusem, qua religione hi iudicent, qua tu ratione defendas. 476. De omnibus nobis, si quis tantulum de recta regione deflexerit, non illa tacita existimatio, quam antea contemnere solebatis, sed vehemens ac liberum populi Romani iudicium consequetur. Nulla tibi, Quinte, cum isto cognatio est, nulla necessitudo. Quibus excusationibus antea nimium in aliquo iudicio studium tuum defendere solebas, earum habere in hoc homine

nullam potes. Quae iste in provincia palam dictitabat, quum ea, quae faciebat, tua se fiducia facere dicebat, ea ne vera putentur, tibi maxime est providendum. LXIX. 177. Ego mei iam rationem officii confido esse omnibus iniquissimis meis persolutam: nam istum paucis horis primae actionis omnium mortalium sententiis condemnavi. Reliquum iudicium non iam de mea fide, quae perspecta est, neque de istius vita, quae damnata est: sed de iudicibus, et, vere ut dicam, de te futurum est. At quo tempore futurum est? (nam id maxime providendum est: etenim quum omnibus in rebus, tum in republica permagni momenti est ratio atque inclinatio temporum:) nempe eo, quum populus Romanus aliud genus hominum atque alium ordinem ad res iudicandas requirit: nempe ea lege de iudiciis iudicibusque novis promulgata, quam non is promulgavit, cuius nomine proscriptam videtis, sed hic reus: hic, inquam, sua spe atque opinione, quam de vobis habet, legem illam scribendam promulgandamque curavit. 178. Itaque quum primo agere coepimus, lex non erat promulgata: quum iste, vestra severitate permotus, multa signa dederat, quamobrem responsurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Posteaquam iste recreari et confirmari visus est, lex statim promulgata est. Cui legi quum vestra dignitas vehementer adversetur, istius spes falsa et insignis impudentia maxime suffragatur. Hic si quid erit commissum a quoquam vestrum, quod reprehendatur: aut populus Romanus iudicabit de eo homine, quem iam antea iudiciis indignum putavit, aut ii, qui, propter offensionem iudiciorum, de veteribus iudicibus lege nova novi iudices erunt constituti. LXX. 179. Mihi por-

ro, ut ego non dicam, quis omnium mortalium non intelligit, quam longe progredi sit necesse? Potero silere, Hortensi? potero dissimulare, quum tantum respublica vulnus acceperit, ut expilatae provinciae, vexati socii, dii immortales spoliati, cives Romani cruciati et necati impune me actore esse videantur? potero hoc ego onus tantum aut in hoc iudicio deponere aut tacitus sustinere? Non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi Romani fides imploranda? non omnes, qui tanto se scelere obstrinxerint, ut aut fidem suam corrumpi paterentur aut iudicium corrumpere, in discrimen aut iudicium vocandi? 480. Quaeret aliquis fortasse: tantumne igitur laborem, tantas inimicitias tot hominum suscepturus es? Non studio quidem hercule ullo neque voluntate: sed non idem mihi licet, quod iis, qui nobili genere nati sunt; quibus omnia populi Romani beneficia dormientibus deferuntur: longe alia mihi lege in hac civitate et conditione vivendum est. Venit enim mihi in mentem M. Catonis, hominis sapientissimi et vigilantissimi: qui quum se virtute, non genere, populo Romano commendari putaret, quum ipse sui generis initium ac nominis ab se gigni et propagari vellet, hominum potentissimorum suscepit inimicitias et maximis in laboribus usque ad summam senectutem summa cum gloria vixit. 481. Postea Q. Pompeius, humili atque obscuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis maximisque suis periculis ac laboribus amplissimos honores est adeptus? Modo C. Fimbriam, C. Marium, C. Caelium vidimus non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendere, ut ad istos honores pervenirent, ad quos vos per ludum et per negligentiam pervenistis. Haec eadem est nostrae

rationis regio et via: horum nos hominum sectam atque instituta persequimur. LXXI. Videmus, quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles novorum hominum virtus et industria: si tantulum oculos deiecerimus, praesto esse insidias: si ullum locum aperuerimus suspicioni aut crimini, accipiendum esse statim vulnus; esse nobis semper vigilandum, semper laborandum videmus. 482. Inimicitiae sunt? subeantur: labores? suscipiantur. Etenim tacitae magis et occultae inimicitiae timendae sunt, quam indictae atque apertae. Hominum nobilium non fere quisquam nostrae industriae favet: nullis nostris officiis benevolentiam illorum allicere possumus: quasi natura et genere disiuncti sint, ita dissident a nobis animo et voluntate. Quare quid habent eorum inimicitiae periculi, quorum animos iam ante habueris inimicos et invidos, quam ullas inimicitias susceperis? 483. Quamobrem mihi, iudices, optatum est illud, in hoc reo finem accusandi facere, quum et populo Romano satisfactum, et receptum officium Siculis, necessariis meis, erit persolutum. Deliberatum est autem, si res opinionem meam, quam de vobis habeo, fefellerit, non modo eos persequi, ad quos maxime culpa corrupti iudicii, sed etiam illos, ad quos conscientiae contagio pertinebit. Proinde si qui sunt, qui in hoc reo aut potentes aut audaces aut artifices ad corrumpendum iudicium velint esse, ita sint parati, ut, disceptante populo Romano, mecum sibi rem videant futuram; et, si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, satis vehementem, satis perseverantem, satis vigilantem esse cognorunt: existiment in his hominibus, quorum ego inimicitias populi Romani salutis

caussa suscepere, multo graviolem atque acriorem futurum.

LXXII. 184. Nunc te, Iuppiter Optime Maxime, cuius iste donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio atque ista arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum atque promissum, per nefarium scelus de regiis manibus extorsit; cuiusque sanctissimum et pulcherrimum simulacrum Syracusis sustulit: teque, Iuno regina, cuius duo fana duabus in insulis posita sociorum, Melitae et Sami, sanctissima et antiquissima, simili scelere idem iste omnibus donis ornamentisque nudavit: teque, Minerva, quam item iste duobus in clarissimis et religiosissimis templis expilavit, Athenis, quum auri grande pondus; Syracusis, quum omnia praeter tectum et parietes abstulit: 185. teque, Latona et Apollo et Diana, quorum iste Deli non fanum, sed, ut hominum opinio et religio fert, sedem antiquam divinumque domicilium nocturno latrocinio atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iste Chio sustulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergae spoliavit, cuius simulacrum sanctissimum Segestae, bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione, iterum P. Africani victoria, tollendum asportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in domo et in privata aliqua palaestra posuit, P. Africanus in urbe sociorum et in gymnasio Tyndaritanorum iuventutis illorum custodem ac praesidem voluit esse: 186. teque, Hercules, quem iste Agrigenti, nocte intempesta, servorum instructa et comparata manu, convellere ex suis sedibus atque auferre conatus est: teque, sanctissima mater Idaea, quam apud Enguinos augustis-

simo et religiosissimo templo sic spoliata reliquit, ut nunc nomen modo Africani et vestigia violatae religionis maneant, monumenta victoriae fanique ornamenta non exstent: vosque, omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum iudiciorumque arbitri et testes celeberrimo in loco populi Rom. locati, Castor et Pollux, quorum e templo quaestum iste sibi et praedam improbissimam comparavit: omnesque dii, qui vehiculis tensorum sollemnes coetus ludorum initis, quorum iter iste ad suum quaestum, non ad religionum dignitatem faciendum exigendumque curavit: 187. teque, Ceres et Libera, quarum sacra, sicut opiniones hominum ac religiones ferunt, longe maximis atque occultissimis caerimoniis continentur, a quibus initia vitae atque victus, morum, legum, mansuetudinis, humanitatis hominibus et civitatibus data ac dispertita esse dicuntur; quarum sacra populus Romanus a Graecis ascita et accepta tanta religione et publice et privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, sed ut ceteris hinc tradita esse videantur; quae ab isto uno sic polluta et violata sunt, ut simulacrum Cereris unum, quod a viro non modo tangi, sed ne aspici quidem fas fuit, e sacrario Catinae convellendum avertendumque curaverit, alterum autem Enna ex sua sede ac domo sustulerit; quod erat tale, ut homines, quum viderent, aut ipsam videre se Cererem, aut effigiem Cereris, non humana manu factam, sed caelo delapsam arbitrarentur: 188. vos etiam atque etiam imploro et appello, sanctissimae deae, quae illos Ennenses lacus lucosque colitis, cunctaeque Siciliae, quae mihi defendenda tradita est, praesidetis; a quibus, inventis frugibus et in orbem terrarum distributis, omnes gentes ac nationes

vestri religione numinis continentur: ceteros item deos deasque omnes imploro atque obtestor, quorum templis et religionibus iste, nefario quodam furore et audacia instinctus, bellum sacrilegum semper impiumque habuit indictum: ut, si in hoc reo atque in hac caussa omnia mea consilia ad salutem sociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam spectaverunt, si nullam ad rem, nisi ad officium et virtutem omnes meae curae, vigiliae cogitationesque elaborarunt, quae mea mens in suscipienda caussa fuit, fides in agenda, eadem vestra, iudices, in iudicanda sit: 489. denique uti C. Verrem, si eius omnia sunt inaudita et singularia facinora sceleris, audaciae, perfidiae, libidinis, avaritiae, crudelitatis, dignus exitus eiusmodi vita atque factis, vestro iudicio consequatur: utque respublica meaque fides una hac accusatione mea contenta sit, mihi posthac bonos potius defendere liceat, quam improbos accusare necesse sit.

ADNOTATIO

emendatorum locorum orationis (15.) pro
Quinctio.

Haec adnotatio indicat, ubi haec a superiore editione mea dissentiat, collata cum (E.) Ernestii, (B.) Beckii, (S.) Schützi, (K.) Klotzii, (O.) Orellii aliorumque editionibus.

§. 24. Vs. 2. <i>Februarias</i> KO. <i>Februarii</i> EBS. — 30, 9. <i>essent</i> EO. <i>non essent</i> Muret. Lamb. BS. Mss. Oxon. K. — 39, 8. <i>eum tum</i> KO. <i>eum tu[m]</i> N1. <i>eum tu</i> ES. — 53, 4. <i>concurrisses</i> EBOK. <i>[cu]currisses</i> N1. Rufinian. Lamb. S. — 54, 4. <i>Lucili</i> KO. <i>Luculle</i> EBS. — 57, 10. <i>nihil</i> KO. <i>nil</i> EBS. — 59, 14. <i>se</i> BSKO. <i>sese</i> E. — 69, 6. <i>non erat</i> KO. <i>erat</i> EBS. —	70, 1. <i>Tametsi</i> E. <i>Tamen etsi</i> BS. Codd. Ox. K. — 75, 13. <i>negligent</i> EO. <i>neglegent</i> K. <i>neglexerint</i> BS. — 76, 1. <i>Ego</i> BKO. <i>Ergo</i> ES. — 80, 4. <i>Secusianos</i> Itin. <i>Sebusianos</i> E. <i>Sepusianos</i> S. <i>Segusianos</i> BOK. — 84, 6. <i>possessa non sint</i> EBSK. <i>non om.</i> O. — 85, 12. <i>latitasse</i> O. <i>latitasset</i> EBSK. — 90, 3. <i>hoc ipso</i> KO. <i>ipso</i> EBS. — 93, 10. <i>sibi ait</i> KO. <i>sibi</i> EBS.
---	--

ADNOTATIO

emendatorum locorum orationis (16.) pro
S. Roscio Amerino.

Haec adnotatio continet discrimina scripturae a priore editione mea discrepantis, cum (E.) Ernestii, (B.) Beckii, (S.) Schützi, (O.) Orellii, (K.) Klotzii aliorumque exemplis collatae.

§. 4. Vs. 7. <i>debeam</i> BKO. <i>debe-</i> <i>bam</i> ES. — 27, 3. <i>Aliam</i> EBO. <i>sororem</i> N1. <i>Nepotis [sororem, Balearies]</i> Aliam K. om. S. — 34, 1. <i>Fimbriano simil.</i> O. <i>Fimbriae</i>	<i>[non] simil.</i> EBK. <i>Fimbriae simil.</i> S. — 39, 3. <i>annis maior quadrag.</i> O. <i>annos natus magis quadrag.</i> EBSK. — 51, 9. <i>quum ruri</i> EO. <i>quum rure</i> K. <i>qui r.</i> B. Welske.
--	--

Matthiae. Möbius. quod ruri S. — *pernicii* BSO. *pernici* K. *pernicie* E. — 132, 9. Fragmenta h. l. Orellio et Klotzio auctoribus ponere visum est. — 133, 2. *relaxandi* includ. Matth. O. — 152, 10. *Numquid hic aliud* O. *Numquid aliud* EBSK.

ADNOTATIO

emendatorum locorum orationis (17.) pro
Roscio Comoedo.

Haec adnotatio discrepantem sistit scripturam huius et superioris editionis meae, cum (E.) Ernestii, (S.) Schützi, (O.) Orellii et (K.) Klotzii collatam.

§. 9, Vs. 6. *debere tibi* OK. *debere* EBS. — 13, 5. *iudicavit* EBK. *iudicavit* Lambin. SN1. Nauger. — 15, 5. *et advocatio* OK. *advocatio* EBS. — 32, 12. *enim tu* BSK. *enim* E. — 32, 13. *Magno tu* BS. *Magno et tu* EK. — 32, 15. *tu abstulisti* BSK. *abstulisti* Z. — 42, 7. [*index*] secludit O. Verba „*quis est — index*“ S. negre Ciceroniana iudicat. — 49, 10. [*respondit*] includunt S. et O.

Corollarium fragmentorum debetur Orellio, Cic. Opp. Vol. IV, 2. p. 442. Adn. 1.

ADNOTATIO

emendatorum locorum in Divinatione
et Verrinis Actionibus.

Haec adnotatio scripturam huius editionis cum superiore mea discrepantem indicat, cum (E.) Ernestii, (B.) Beckii, (S.) Schützi, (O.) Orellii, (K.) Klotzii, (Z.) Zumptii aliorumque editionibus collatam.

18. Divinatio in
Q. Caecilium.

§. 24, Vs. 12. *diutius* BOK. om.

EBZ. — 28, 3. *ab Siculis* OKZ. a *Siculis* EBS. cf. §. 48. Ita saepe librorum melliorum vestigia secutus non monito lectore scripsi. —

62, 8. *cum, quaestor cui fueris* O. *cum, cui q. f. S. qui quaestor eius fueris* EBKZ.

19. Actio I.

§. 9, Vs. 3. *aut in al. BO. aut al. ES. aut in al. aut KZ.* — 23, 8. *negasse* EBOKZ. *negasse se* * Lamb. S. — 54, 4. *diuturnitate* * Hervag. Grut. Græv. ES. *diuturnitatis* BKZ.

20. Actionis II. Lib. I.

§. 11, Vs. 14. *et ex urbibus* KZ. *ex. urb.* EBSO. — 19, 10. *iniquus* Z. *inicus* K. *inimicus* EBSO. — 21, 13. *unum* in KZ. *ba* EBSO. — 23, 3. *nostri* KZ. *vestri* EBSO. — 28, 17. *eos* KZ. *eo* EBSO. — 31, 5. *in eo elaborari* Z. *id elaborari* K. *in eo laborari* EBO. — 34, 20. *expectatus* in Galliam KZ. *cab* EBOS. — 36, 6. *X et VII nummos* KZ. *XVII nummos* EBSO. — 37, 7. *conscelerata* KZ. *scelevata* EBSO. — 38, 3. *insidiosam* OKZ. *invid. E. om. S. seclud. B.* — 41, 10. *Ille, m. q. esset, Cn. Dolabella* Z. *Ille om. K. I. m. q. esset* EBSO. — 50, Verba „*Qua de re — pertinere*“ post *oportere* ab EBS. posita §. 52. extr. *repositum* cum OKZ. — 53, 11. *suo artificio* KZ. *art. [suo]* N2. *sine unci* EBO. *suo om. Ascon. S.* — 57, 17. *perscripta* KZ. *descripta* EBSO. — 60, 13. *M. Antonio* KZ. *Antonio* EBSO. — 63, 17. *flagitiose* BOZ. *flagitiosae* ESK. — 65, 15. *domum* KZ. *in domum* EBSO. — 71, 15. *tacuerit* N2. *tacuerit* EBSO. *tacuit* KZ. — 75, 8. *sine Dol.* KZ. *Dol.* EBSO. — 77, 2. *loco* KZ. *locum* EBSO. — 80, 3. *concurrerit* KZ. *concurrerent* EBSO. — 85, 7. *arguebatur* Z. *argueretur* EBSOK. — 87, 4.

Fannio KZ. *Rabio* EBSO. — 92, 9. *a multis* KZ. *multis* EBSO. — 98, 5. *Ita est: sed* KZ. *sed* EBSO. — 99, 11. *Pr. et Pro Pr.* KZ. *Pr. P. Pr.* EBSO. — 100, 7. *callidissimus* Z. *castissimus* EBSOK. — 108, 5. *his ipsis* KZ. *his* EBSO. — 109, 3. *Furias Fusias* KZ. *Furias* EBSO. — 111, 2. *mercenario prooemioque* vlt. typ. *Scribi oportuerat mercenarioque prooemio*, ut est ap. KZ. *mercenario prooemio* EBSO. — 111, 7. *Annæa* KZ. *Annæa* EB. — 111, 11. *C. Verres* KZ. *Verres* EBSO. — 114, 9. *quemque* SOKZ. *proximum quemque* E. [prox.] B. — 114, 10. *op. si is intestato mortuus esset, ita* Z. *intestatus* K. *op. ita* EBSO. — 114, 12. *dicere* KZ. *docere* EBSO. — 116, 12. *amplecteris* KZ. *amplecteris* EBSO. — 117, 13. *hoc postea* KZ. *postea* EBSO. — 119, 14. *illud ipsum* KZ. *illud* EBSO. — 122, 7. *iste virgis* KZ. *ba* EBSO. — 127, 2. *credetur* BSOKZ. *crederetur* E. — 128, 4. *proferentur* OKZ. *proferuntur* EBS. — 130, 10. „*Qua potestate — verumtamen*“ Haec verba ita collocata apud EO. hoc ordine scripta leguntur ap. BSKZ: „*Qua potestate iste permissa, quum esset omnibus in rebus apertissime impudentissimeque praedatus, ut ex C. Fannio et ex Q. Tadio cognovistis, verumtamen*“ — 134, 4. *tradendum* KZ. *reddendum* EBSO. — 135, 10. *atque opinione* KZ. *et op.* EBSO. — 137, 9. *qui numquam ulla* KZ. *qui nulla* EBSO. — 139, 6. *iudicium* KZ. *id iud.* EBSO. — 141, 1. *Tutores* hoc KZ. *Tutores* haec EBSO. — 143, 11. *SOCIUM* KZ. *EUM SOC.* EBS. [redemerit eum] O. — 143, 11. *NEVE* — *NEVE* KZ. *NEVE EI* — *NEVE EI* EBS. [] O. — 144, 4. *subierant* Z. *tuberant* K.

tulerunt EBSO. — 147, 5. *manus pretium* EKZ. *manupretii* Lamb. Garaton. Ascon. BS. *manupretium* O. — 149, 6. *negabat se* KZ. *negabat* EBSO. — 149, 13. *qui pot.* KZ. *quid pot.* EBSO. — 149, 15. *haberet Rabonio?* EBOZ. *haberet Habonio?* K. *haberem?* Rab. Lamb. S. — 150, 5. *Nunc ne argutemur* KZ. *Nam quid argutamur* EBSO. — 151, 12. *quum tut.* KZ. *tum tut.* EBSO. — 154, 12. *is uno* SKZ. *is in uno* EBO. — 155, 9. *id quod* KZ. *quod* EBSO. — 157, 4. *conatus sit* BKZ. *con. est* ESO. — 158, 13. *quos quum iste Z.* *quos iste* EBKO. *quos ubi iste S.*

21. Actionis II. Lib. II.

§. 2. Va. 6. *dicam Z.* *dico* EBSOK. — 5, 9. *nominabat ZK.* *nominavit* EBSO. — 11, 4. *amplissima ZK.* *honestissima* EBSO. — 12, 10. *legationem ZK.* *-nes* EBSO. — 12, 10. *diceret ZK.* *dicerent* EBSO. — 13, 13. *isti ZK.* *illi* EBSO. — 16, 3. *honest. ex Sicilia plurimos ZK.* *dabo* EBSO. — 22, 2. *petit OZK.* *petiit* EBS. — 23, 2. *Dionis egit?* ZK. *ha* EBSO. — 26, 16. *ob imperata, ob edicta N2.* *ob edicta, ob imperia, ob iudicia KZ.* *ob imperata, ob iudicata* EBSO. — 28, 2. *rempubl.* OKZ. *reip.* EBS. — 28, 3. *ordinis nostri Lambin.* SZK. *ordinis* EBO. — 29, 12. *cum his ZK.* *cum illis* EBSO. — 30, 2. *cum consil.* ZK. *in cons.* EBSO. — 35, 10. *pec. relictam ZK.* *pec. venisse* EBSO. — 39, 2. *commonstrem ZK.* *demonstrem* EBSO. — 40, 10. *servassent Z.* *observassent* EBSOK. — 41, 3. *reiectione ZK.* *religione* EBSO. — 42, 7. *turpiorem fore Z.* *turpiorem* EBSOK. — 42, 11. *lege Rup.* ZK. *e lege Rup.* EBSO. — 42, 14. *oraret ZK.*

cum oraret EBSO. — 44, 2. *iudices ZK.* *iudicium* EBSO. — 44, 6. *adesse Z.* *ipse adesse* EBSKO. — 48, 13. *et dignitatis ZK.* *dign.* EBSO. — 49, 3. *criminibusque ZK.* *et crim.* EBSO. — 49, 8. *quum ZK.* *tum* EBSO. — 50, 4. *testibusque ZK.* *et testibus* EBSO. — 50, 9. *civitate illa ZK.* *civitate* EBSO. — 50, 20. *facta est ZK.* *facta* EBSO. — 50, 21. *ponerent Z.* *posuerint* EBSO. *posuerunt* K. — 52, 4. *Iam ZK.* *Sed iam* EBSO. — 52, 11. *quaeso, quo Z.* *quo, quaeso, acc. K.* *quoquam si EB.* *q. [si] O.* *quoq. (si om.) S.* — 54, 11. *amicorum suorum ZK.* *ba* EBO. — 55, 2. *interfueraut,* BZKO. *interfueraut,* ES. — 55, 3. *Primum Z.* *Primo* EBKS. — 55, 12. *esset ulla ZK.* *esset* EBSO. — 56, 2. *dimittit K.* *dimisit* EBSO. — 58, 9. *nisi tecum tum Z.* *nisi tecum* EBSO. *nisi tum K.* — 58, 12. *relictus es ZK.* *sis relictus* EBSO. — 59, 3. *debuit, a quibus ZK.* *debuit, ut a quibus* EBSO. — 60, 5. *consilia SZK.* [iudicia] EBO. — 61, 3. *absente Epicrate ZK.* *absentem Epicratem* EBSO. — 62, 10. *potuerat Z.* *poterat* EBSOK. — 63, 12. *edixerat. Z.* *dixerat.* EBSOK. — 63, 13. *non tam suam praeturam, quam istius pr. ZK.* *non totam istius praeturam,* EBSO. — 65, 2. *Sociorum ZK.* *Siculorum* EBSO. — 66, 5. *compromisso ZK.* *compromissis* EBO. — 66, 7. *falso Z.* *falsum* EBOK. — 67, 7. *provincia. Hoc Z.* *provincia mansit. Hoc* EBSOK. — 67, 11. *ut haec H. ZK.* *ut H.* EBSO. — 70, 19. *est ZK.* *esset* EBSO. — 74, 5. *adhibitis in consilium ZK.* *adhibitis* EBSO. — 75, 2. *Reus ZK.* *Sopatrus* EBSO. — 75, 10. *condemnat. ZK.* *condemnavit.* EBSO. — 76, 9. *tantae luxuriae — desidia ZK.* *tanta*

- luxuria* — *desidia* EBSO. — 77, 10. *istum vobiscum* ZK. *vobis istum* EBSO. — 79, 2. *Staienum* OK. *Stolenum* EBSZ. — 85, 1. *iste cupiditate* ZK. *ba* EBSO. — 86, 6. *arbitrabatur* Z. *arbitraretur* EBSOK. — 87, 17. *illius* ZK. *ipsius* EBSO. — 88, 13. *eius* ZK. *huius* EBSO. — 90, 17. *haberet* Z. *habuerit* EBOK. — 91, 4. *nona* K. (VIII. Z.) *octava* EBOS. — 91, 6. *potuerat* ZK. *poterat* EBSO. — 92, 2. *nonam* K. (VIII. Z.) *octavam* EBSO. — 92, 8. *discedit* ZK. *discessit* EBSO. — 95, 2. *peruenisset* ZK. *venisset* EBSO. — 95, 5. *erat* — *videbatur* ZK. *erant* — *videbantur* EBSO. — 96, 9. *esse missurum* ZK. *missurum* EBSO. — 97, 2. *illo* BSZK. *incepto* EO. — 98, 3. *adductus* ZK. *inductus* EBSO. — 99, 5. *condemnari* EBSZK. *damnari* O. — 99, 9. *ad diem non affuissem* ZK. *edab* EBSO. — 100, 7. *Sthenii*: *et* ZK. *Sthenii*: EBSO. — 100, 9. *X tribunos* Z. *decem trib.* K. *tribunos* EBO. — 102, 11. *Macro Soluntinus* ZK. *Matro Solentinus* EBSO. — 102, 13. *audierunt* — *interfuerunt* ZK. *audierint* — *interfuerint* EBSO. — 104, 3. *promulgata* ZK. *pervulgata* EBSO. — 107, 1. *amplum* ZK. *amplum esse* EBSO. — 108, 6. *ipsi* Z. *ipse* EBSOK. — 109, 4. *amicissimum* ZK. *amicum* EBSO. — 109, 11. *iam Roman* ZK. *iam om.* EBSO. — 110, 13. *ceterorum* ZK. *ceterorumque* EBSO. — 113, 5. *quumque* OZK. *quum* EBS. — 113, 18. *et essent* ZK. *essent* EBSO. — 115, 4. *Vidi* BOZK. *Vide* ES. — 117, 12. *caussa videretur* SOZK. *caussa* EB. — 119, 14. *et quin* OZK. *quin* EBS. — 124, 6. *emptum venerunt illum locum* ZK. *bade* EBSO. — 127, 10. *iste* Z. *ille* EBSOK. — 127, 12. *Cuium* ZK. *Culus* EBSO. — 127, 16. *Respondent*, ZK. *Responsum*, EBSO. — 130, 4. *eum mensem, qui consequitur mensem comit.* EZK. *eum mensem comit.* BSO. — 133, 11. *pecuniae* ZK. *pecunia* EBSO. — 135, 3. *opus esset* ZK. *esset necesse* EBSO. — 137, 14. *empta* OZK. *erepta* EBS. — 137, 16. *fateare* ZK. *fatebero* EBSO. — 137, 18. *totius* ZK. *istius* EBSO. — 141, 6. *et* 142, 16. *tricies* Z. *viciens* KS. [CXX] *millia* EBO. — 142, 6. *deferemus* OZK. *deferamus* EBS. — 142, 8. *tricies* (vicies SK.) — *captum* SZK. *CXX millia* — *capta* EBO. — 142, 14. *est ista pecunia* ZK. *cab* EBSO. — 142, 17. *hoc a vobis* ZK. *cab* EBSO. — 144, 9. *manifestissimo* ZK. *manifesto* EBSO. — 145, 19. *etiamsi* ZK. *etiamsi quis* EBSO. — 147, 10. *ipsum* ZK. *istud* EBSO. — 148, 6. *et* 9. *ne liceat* ZK. *non liceat* EBSO. — 148, 10. *haec est nata* ZK. *cba* EBSO. — 152, 7. *togatum* Z. *civem Romanum* K. *tog.* *vella* EBSO. — 153, 2. *tibi inimicissimum* ZK. *ba* EBSO. — 154, 17. *locis omnibus* ZK. *ba* EBSO. — 155, 14. *hi* (ii K.) *nunc veniunt* OZK. *huc veniunt* E. *nunc contra te veniunt* BS. — 156, 8. *prae* OZ. *pro* EBSK. — 156, 19. *Enumerare* ZK. *Numerare* EBSO. — 157, 10. *declarabit* ZK. *declaravit* EBSO. — 158, 2. *auditum* Z. *hoc auditum* EBSKO. — 158, 4. *vim et* ZK. *vim* EBSO. — 158, 8. *audivistis?* ZK. *audivimus?* EBSO. — 159, 1. *Rhodii, qui* ZK. *quum Rhodii* EBSO. — 159, 1. *prope soli bellum illud* ZK. *edab* EBSO. — 159, 2. *gesserunt* ZK. *gesserint* EBSO. — 159, 5. *tamen quum ei regi* ZK. *quum et regis* EBO. *et quum regis* S. — 160, 3. *remoti* ZK. *remotissimi* OEBS.

— 160, 5. *abiecta* ZK. *ablata* EOBS. — 160, 13. *Syracusanis* Z. *Syracusanis* EBOKS. — 160, 15. *illuc* ZK. *illuc* EBOS. — 161, 5. *attigit* OZK. *attingeret* EBS. — 161, 13. *voluerunt* ZKOB. *voluerant* ES. — 162, 3. *Centuripinorum magistratus* ZK. *Centuripinum magistratum* ESOB. — 162, 5. *minatur* ZK. *is minatur* ESOB. — 163, 8. *Romanum* ZK. *Romanorum* EBSO. — 165, 5. *tricies* Z. *tricies* SK. *CXX millia* EBO. — 168, 10. *oppositis* ZK. *positis* EBSO. — 170, 5. *his ferebat* N2. *ba* Z. *is ferebat* EBSO. *ba* K. — 172, 7. *etiam ille* ZK. *ba* EBSO. — 173, 2. *ea se* OZK. *ba* EBS. — 173, 6. *caput suum* ZK. *ba* EBSO. — 176, 1. *Ac* ZK. *At* EBSO. — 177, 3. *eiusmodi* ZK. *huiusmodi* EBSO. — 181, 2. *nobis* ZK. *vobis* EBSO. — 182, 2. *eorum annorum* ZK. *eorum* EBSO. — 183, 9. *Canuleiani*. *Non* Z. *Canuleii*. *Iam non* EBSOK. — 183, 11. *tantum Melitensium* Z. *tantum Melitensem vestem* EBSOK. — 183, 13. *tantum tibi* ZK. *ba* EBSO. — 186, 6. *pecunias* ZK. *pecuniam* EBSO. — 186, 7. *Quod erit* ZK. *Erit* EBSO. — 187, 6. *C. Ferr.* ZK. *a C. Ferr.* EBSO. — 187, 12. *is esset* ZK. *ba* EBSO. — 187, 20. *teneretur* ZK. *continerebatur* EBSO. — 188, 13. *conficeret* Z. *confecerit* EBSOK. — 190, 8. *cognoveris* Z. *cognoris* EBSOK.

22. Actionis II. Lib. III.

§. 2. Vs. 9. *vi quad. mag. nec.* Z. *ut quad. mag. nec. ratione* EBSOK. — 5, 5. *molesto fero* ZK. *molesto* EBSO. — 7, 2. *decrevisset* ZK. *decreasset* EBSO. — 7, 14. *industriam* Z. *industrias* EBSOK. — 8, 13. *vixerint* ZK. *vixerunt* EBSO. — 10, 10. *fere* SOZK. *et*

re EB. — 16, 20. *qua* ZK. *quo* EBSO. — 19, 5. *Romanus* Z. *Romanus idem* EBSOK. — 20, 7. *posset* ZK. *possit* EBSO. — 20, 13. *posset* Z. *possit* EBSOK. — 23, 19. *solus* BOZK. *socius* ES. — 33, 7. *quod* ZK. *quum* EBSO. — 34, 8. *reliqui est* ZK. *dereliquit* EBSO. — 34, 9. *possit* ZK. *posset* EBSO. — 34, 14. *quin* ZK. *qui non* EBSO. — 38, 4. *ne quis* — *cogatur* ZK. *ne* — *cogantur* EBSO. — 40, 22. *vendidisti* Z. *vendidi* EBSOK. — 42, 16. *C. Marcellus* BSOZK. *M. Marc. E.* — 43, 3. *posteritatem* BSOZK. *posterum* E. — 43, 8. *te praetore* ZK. *ba* EBSO. — 43, 15. *potuerat* ZK. *poterat* EBSO. — 44, 10. *inductus* ZK. *adductus* EBSO. — 44, 13. *ex prov. Z. de prov. K. in prov.* EBSO. — 46, 8. *ipse accepi* Z. *ba* EBSO. *ipse om. K.* — 47, 8. *et* 56, 1. *Murgentinus* ZK. *Morgantinus* EBSO. — 48, 16. *add. bene de republica, bene de p. ZK. add. bene de p. EBSO.* — 49, 4. *oratio* Z. *ratio* EBSOK. — 51, 14. *haberet* EZK. *haberent* BSO. — 52, 11. *ac locupletissimos* ZK. *haec verba om. EBSO.* — 53, 11. *magnaque* ZK. *magno* EBSO. — 54, 6. *Volusium* ZK. *Volusianum* EBSO. — 55, 2. *Menaeni* ZK. *Meneni* EBSO. — 63, 5. *nemo ab te interrog. Z. nemo int. EBSOK.* — 63, 15. *alium antea* ZK. *ba* EBSO. — 64, 4. *furta antea* ZK. *ba* EBSO. — 65, 5. *vivere* ZK. *inire convivium* EBSO. — 65, 10. *quaestu maximo* ZK. *ba* EBSO. — 66, 19. *iudices*, ZK. *iudicia et* EBSO. — 67, 7. *vi ac minis* ZK. *cba* EBSO. — 67, 10. *occupare* Z. *occurrere* EBSOK. — 69, 21. *suas sibi* Z. *ba* EBSOK. — 70, 9. *istius* ZK. *ipsius* EBSO. — 71, 3. *perspexit* ZK. *perspexerit* EBSO. — 71, 4. *aratorum* ZK.

arationum EBSO. — 71, 7. *pretium dilig.* N2. *pretia dil.* ZK. *ba* EBSO. — 72, 5. *lucri* ZK. *lucrum* EBSO. — 73, 6. *exiguntur* ZK. *exigentur* EBO. — 73, 15. *LX EBOZK. CXXIX S.* — 73, 15. *At* ZK. *An* EBSO. — 74, 13. *defensio non potest Z. defensione non potes* EBSO. — 75, 8. *modiūm Z. medimnūm* EBS. — 75, 8. *item istius Z. ba* EBK. — 75, 12. et 13. *modiūm Z. medimnūm* EBSO. — 75, 14. *tantum S. tantum triticum* EBO. — 76, 3. *modiūm XXVDC ZO. medimnūm XXV millibus* EB. — 76, 3. *illa sua Z. illa* EBSOK. — 77, 9. *re- cidisset ZO. redisset* EBS. *rese- disset* K. — 77, 14. *VIII ZO. XXXV EBSK.* — 77, 19. *DC ZO. Cl₂Cl₂Cl₂DC EBSK.* — 77, 21. *medimnis VIII OZ. medimnūm XXXV EBS. D₂MMMC K.* — 77, 21. *VIII Z. XXXI et CCCC EBS. I₂D₂MMD OK.* — 78, 2. *ad quem iste ZK. qui ad istum* EBSO. — 78, 15. *tantum dare* ZK. *ba* EBSO. — 78, 16. *modiūm OZK. medimnūm* EBS. — 79, 2. *de Docimo ZK. Doc.* EBSO. — 79, 3. *Atque* ZK. *At* EBSO. — 79, 4. *quidquam sibi* ZK. *ba* EBSO. — 79, 5. *XII ZK. XV EBSO.* — 79, 15. *enim iam ZK. enim* EBSO. — 80, 9. *iste ZK. ipse S. ipso* EBO. — 81, 12. *aliquot senatus consultis ZK. illius SClto* EBSO. — 82, 4. *legem* ZK. *lege* EBSO. — 83, 4. *Tertiae, tritici* — (mill. om.) ZK. *trit.* — mill. ES. [] BO. — 83, 21. *eripiet aut ulla larg.* Z. *dabc* EBSO. — 84, 1. *totum g. int.* N2. *cab* EBSO. *bac* ZK. — 84, 9. *dari* OZK. *dare* EBS. — 86, 1. *Quid vero?* ZK. *Q. ergo?* EBSO. — 86, 8. *accedunt* ZK. *accedant* EBSO. — 86, 9. *XII modiūm ZK. Cl₂Cl₂Cl₂ medimnūm* EBSO. — 89, 2. *litt.* publicis. *Litterae publicae.* ZK. *litt. Recita ex litt. publ.* EBSO. — 89, 13. *medimna OZ. medimnis* EBS. *med. K.* — 90, 8. *vendidi- sti* ZK. *vendidi* EBSO. — 90, 8. *datum esse* ZK. *datum* EBSO. — 93, 2. *Arabat* — *nemini est* BOZ. *arator.* (*Arabat is* — *nemini est*) K. *arator. Is agrum in Segestaso* (nam commercium in eo agro Pu- normitanis est) ES. — 93, 6. *mil- libus et medimnis* ZK. *millibus et* EBSO. — 93, 8. et sic deinceps C. *Annaeus* ZK. *Anneius* EBSO. — 96, 2. *muti* ZK. *inulti* EBSO. — 96, 3. *equites Romanos* ZK. *equitem Romanum* EBSO. — 97, 8. *decumanos* ZK. *in decumas* EBSO. — 99, 7. *medimnūm* ZK. *modiūm* EBSO. — 99, 11. *et prae- terea* ZK. *prael.* EBSO. — 100, 8. *VIII CC* ZK. *Cl₂Cl₂Cl₂CC* EBSO. — 100, 14. *sint* ZK. *sunt* EBSO. — 100, 14. *sed quae* ZK. *sed* EBSO. — 102, 2. *factae sunt* ZK. *factae sint* ESO. *facta sint* B. — 103, 7. *hominum* ZK. *hom.* om. EBSO. — 103, 14. *Enguinam* ZK. *Engynam* Cluver. Graev. EBSO. — 103, 15. *Inentibus* ZK. *Hennensibus* EBS. *Ennensibus* O. — 103, 17. *Citarinos* EZ. *Cetari- nos* BSOK. — 103, 22. *relictum aut remiss.* OZK. *cba* EBS. — 104, 3. *ego agrorum* ZK. *ba* EBSO. — 104, 8. *in Sicilia nul- lum* ZK. *cab* EBSO. — 106, 15. *H-S L. ZK. L H-S* Millia. EBSO. — 106, 17. *lucri* ZK. *millia* *lucri* EBSO. — 108, 17. *poss. habent* ZK. *ba* EBSO. — 109, 10. *fuertint* ZK. *fuertunt* EBSO. — 109, 16. *audistis* ZK. *audietis* EBSO. — 110, 10. *decumanos* ZK. *decuma- num* EBSO. — 111, 6. *capiam* ZK. *faciam* EBSO. — 112, 5. *se tabulas* ZK. *ba* EBSO. — 112, 13. *omnes arat.* ZK. *ba* EBSO. — 112, 17. *ingero* ZK. *ingere*

ERSO. — 112, 22. *sint* ZK. *sunt* EBSO. — 113, 4. *essent* ZK. *erant* EBSO. — 113, 5. *exararent* ZK. *ararent* EBSO. — 113, 7. *oportebat* ZK. *poterat* EBSO. — 113, 10. *emerent* ZK. *emeret* EBSO. — 113, 13. *aut* ZK. *an* EBSO. — 113, 15. *id quod* ZK. *quod* EBS. — 114, 1. *ostendam* Z. *ostendo* EBSOK. — 115, 13. *hisc* ZK. *his* EBSO. — 115, 14. *quid* Z. *quid* *lucris* EBSOK. — 116, 2. XXX ZK. XXX millia EBSO. — 116, 3. CCXVI ZK. CCXVI millibus EBSO. — 116, 4. (CCXXIV) scribe potius CCCXXIV ut ZK. CCCXXIV millia EBSO. — 116, 6. *At* ZK. *id est* EBSO. — 116, 8. CCCLX ZK. CCCLVI EBSO. — 116, 13. *singulos semis* acc. ZK. *quinque access.* EBS. — 116, 16. *accedant* ZK. *accedebant* EBSO. — 118, 17. *millia nummum* ZK. *millia* EBSO. — 120, 12. LXXXIV ZK. LXXXIII SO. LXXXVIII E. — 120, 13. Duo ZK. Unum ESO. — 120, 16. CLXXVII ZK. CLXXVIII EBSO. — 120, 17. LXXXVII [aratores (dele)] CI aratores unus ZK. „CI“ LXXXVII aratores unus (CI — LXVII. vit. typ. E.) BSO. — 120, 21. CCLII ZK. CCLVII EBSO. — 120, 22. CXXXII ZK. CXXXVII ESO. — 120, 27. *litteris publ.* ZK. *ba* EBSO. — 122, 8. *ostendo test. et publ. hon. civ. et priv.* K. *doceo litteris civ. et priv.* EBSOZ. — 122, 9. *virorum* ZK. *virorum testimonii* EBSO. — 124, 2. *summa ei* ZK. *summa* EBSO. — 124, 2. *a me opera* ZK. *cab* EBSO. — 124, 5. *offendisti* ZK. *offendi* EBSO. — 124, 9. *modo* ZK. *quod* EBSO. — 124, 10. *non ulla* (ita scribendum erat, vit. typ. *nonnulla*) *nulla* ZK. EBSO. — 124, 12. *dicit* ZK. *dicat* EBSO. — 127,

7. *deictos* Z. *deictos, electos* EBSK. — 127, 16. *pop. Rom. commoda* ZK. *cab* EBS. — 129, 6. *pervagatum* ZK. *pervulgatum* EBS. — 130, 6. *conetur* ZK. *conentur* EBS. — 132, 9. *L. Rubrius* ZK. *P. Rubrius* EBSO. — 134, 3. *illorum* ZK. *eorum* EBSO. — 134, 9. *perfecto* OZK. *non profecto* EBS. — 135, 12. *socium in decumis* ZK. *cab* EBSO. — 135, 15. *tantis erunt* ZK. *ba* EBSO. — 136, 2. *nemo est, quin audisse se* ZK. *quum nemo esset, quin hoc se audisse* EBS. [quum] etc. O. — 137, 22. *sibi putant* Z. (*sibi esse putant*) K. *putant* EBSO. — 137, 23. *sibi totam* ZK. *ba* EBSO. — 138, 9. *statuas alium* Z. *statuas* EBSOK. — 140, 5. *Estne* ZK. *Est* EBSO. — 140, 6. *possit? Est.* ZK. *potest.* EBSO. — 140, 20. *H-SV* Z. (*Ido* K.) *H-SV* millia EBSO. — 141, 12. *agitatum* ZK. [excogitatum] EBSO. om. S. — 143, 3. *habeam* Z. *haberem* EBSOK. — 144, 14. *vobis magis hoc* ZK. *ba* EBSO. — 147, 18. *plus decumam* ZK. *plus decuma* EBSO. — 148, 2. *atque al. quid. agr. prop. mag. dec. vendidisse* Haec verba quae habet Z. om. EBSOK. — 148, 5. CCXII BSO. CCXVI EZK. — 148, 9. *ipse Alba* ZK. *Alba* E. — 149, 9. *procuratorem* (non *procuratores*) ZK. *procurare* EBSO. — 149, 10. *tuum negotium agere* ZK. *negotium* EBSO. — 152, 1. *manifesta c.* *manifesto* EBSOZK. — 153, 5. *hoc ipse* Z. *hoc ipso* EBSOK. — 154, 10. *quod adscribit* Z. *quod adscripsit* EBSO. *quom scribat* K. — 154, 14. *praetoris exist.* ZK. *ba* EBSO. — 155, 3. *non illum putem* N2. *ba* ZKEBSO. — 155, 17. *habere* BSOZ. *haberere* E. *habebis* K. — 155, 20. *est* Z. *sit* EBSOK. — 155,

23. dare, profundere oportere SK. d. p. opponere B. d. p. apponere O. da, profunde, oppone E. — 156, 10. errat BSO. erravit E. — 156, 11. et per se N2. per se EBSOZ. — 156, 13. arbitrat BSO. arbitrabatur E. — 156, 21. ei ZK. ei Verri EBSO. — 157, 4. Concedisne Z. Concedezne EBSOK. — 157, 12. Volent ZO. Volunt EBSK. — 157, 16. ac ZK. his EBSO. — 157, 21. se insinuet ZK. insinuet EBSO. — 158, 10. recup. in aratorem ZK. cab BSO. in aratorem verb. om. E. — 159, 6. iste ZK. ille EBSO. — 160, 9. facere ZK. agere EBSO. — 160, 10. patris ZK. patri EBSO. — 161, 2. Verres, sed ZK. verum EBSO. — 161, 11. forte hoc ZK. ba EBSO. — 161, 12. deteriorem ZK. deterior est EBSO. — 162, 6. sunt ZK. sint EBSO. — 162, 8. Ferris ZK. Verri EBSO. — 163, 4. decumanum SOZ. decumarum EBK. — 163, 10. in Sic. emere ZK. cab EBS. — 163, 18. H-S III S ZK. H-S IIII EBSO. — 163, 19. duodetrices ZK. bis et tric. EBSO. — 164, 4. ut arat. ZK. aratoribus EBSO. — 166, 10. et amicus ZK. amicus EBSO. — 167, 3. quum ZK. ut ei EBSO. — 167, 4. litt. in Siciliam ZK. cab EBSO. — 167, 8. L. Tullium BZOK. Tullium ES. — 167, 14. pecun. populo ZK. ba EBSO. — 169, 8. praetorem S. (e marg. cod. L.) ZK. non populi Romi EBO. — 170, 9. (et 171. 8.) sexagena OZ. sexaginta EBS. LX K. — 170, 12. Halesae BZO. Halesiae ES. Halasae K. — 171, 5. esset Romam Z. ba EBSO. esset frum. Rom. K. — 171, 13. debeat ZK. debebat EBSO. — 171, 18. id a ZK. id EBSO. — 172, 4. Siculorum ZK. Siculo EBSO. — 172, 18. eiusdem ZK. eiusdemque

EBSO. — 173, 1. improbes Z. improbas EBSOK. — 173, 4. his ZK. iis EBSO. — 173, 17. emere ZK. em. a Siculis EBO. pecunia f. e. a Siculis om. S. — 174, 12. III S ZK. III EBSO. — 174, 14. II. Sed — II S quoniam ZK. II S — III quon. EBSO. — 176, 2. maximorum p. h. e. iniq. e. inertiae confessio, non verba om. EBSO. habent ZK. — 176, 15. improbis ZK. in improbis EBSO. — 177, 15. natura ZK. in nat. EBSO. — 177, 16. ipse ZK. ipse sibi BSO. (ipse ipsi E. vit.) — 178, 14. multorum SZK. in multis EBO. — 179, 4. Ita ZK. Itaque EBSO. — 179, 5. erat ipsum frumentum ZK. fuit ipsius frumenti EBSO. — 180, 3. Sint sane ZK. Sint EBSO. — 180, 11. ad statuas ZK. vel ad statuam EBSO. — 181, 8. quid vocas? ZK. quid? EBSO. — 182, 3. tantis praes. Z. praes. in tantis EBSO. — 182, 4. Romanus Z. id EBSO. — 182, 5. est ita Z. ba EBSO. — 182, 10. aut u. i. sit Z. dabe EBSO. — 182, 25. omnia, umquam Z. ba EBSOK. — 183, 4. aut Ven. ZK. ac Ven. EBSO. — 184, 17. IV Z. XVIII EBSO. VIII K. — 186, 7. ac man. Z. aut man. EBOK. aut quibus man. cj. ES. — 186, 9. praesidium prop. que ZK. bac EBSO. — 187, 6. liberisque suis OZK. liberisque EBS. — 187, 8. tua praef. ZK. praef. tuae EBSO. — 187, 9. quandoque tu quid ZK. quando tu quidem EBS. q. t. [quidem] O. — 187, 11. quandoque ZK. quandoquidem EBSO. — 187, 15. eas Z. hasce EBSOK. — 187, 15. te re ZK. te EBSO. — 187, 17. Neque ZK. Non EBSO. — 188, 12. ternis den. ZK. ba EBO. — 189, 2. binis ZK. II EBSO. — 189, 9. coniunctione Z. coactione EBSO. coniunctione K. — 190, 4. in ZK.

ad EBSO. — 191, 13. *Philomelensibus* Z. — *liensibus* EBSOK. — 192, 2. *eiusm. est?* ZK. *eiusmodi?* EBSO. — 193, 1. *si vis H. d.* ZK. *si quid H. d. vis* EBSO. — 193, 3. *oportebit* Z. *oportet* EBSOK. — 193, 10. *in i. t. i. q. Z. quum in i. t. i. q. ex* EBSOK. — 194, 12. *defendis* Z. *defendes* EBSOK. — 194, 15. *ratione* Z. *recte* EBSOK. — 194, 16. *defendes* EBSOK. *defendis* Z. — 195, 19. *improbe* ZK. *improbi* EBSO. — 196, 5. *frumentum* ZK. *frumento* EBSO. — 197, 3. *de fisco* ZK. *ex f.* EBSO. — 197, 9. *dare vol.* ZK. *dari vol.* EBSO. — 197, 9. *habes* Z. *habebis* EBSOK. — 198, 4. *fructum omnem amitteret* ZK. *frumentum omne amittere* EBSO. — 198, 5. *Quonam se verteret?* ZK. *Quo enim se verteret, non habebat.* EBSO. — 199, 9. *aliquid* Z. *onus aliquod* EBSO. *munus aliquod* K. — 200, 8. *vestris* Z. *nostris* EBSOK. — 201, 10. *arator* Z. *aratio* EBSOK. — 201, 12. *Magna* Z. *Magna est* EBSOK. — 201, 13. *modo* Z. *modo id* EBSOK. — 201, 14. *possitis* EBSO. *possumus* ZK. — 202, 2. *constituatur* ZK. *constituitur* EBS. — 207, 11. *flagitiis* Z. *in flag.* EBSOK. — 209, 3. *tanta causa* Z. *ba* EBSOK. — 209, 10. *idem fec.* Z. *ba* EBSOK. — 210, 13. *habeo iud. tecum* ZK. *quum habeas iudices* EBSO. — 210, 14. *et Q. Cat.* ZK. *Q. Cat.* EBSO. — 210, 16. *antiquissimorum clar. que* ZK. *antiquorum et clar.* EBSO. — 213, 17. *iniur. eius* Z. *ba* EBSOK. — 213, 18. *omnia eius* Z. *ba* EBSOK. — 213, 19. *populus* Z. *populusque* Rom. EBSOK. — 214, 13. *annona* OZK. *annonae* EBS. — 215, 1. *praetor Anton.* ZK. *Anton.* EBSO. — 221, 5. *idem qui* Z. *ba* EBSOK. — 222, 3. *frum. quum dices* ZK. *cab*

EBSO. — 224, 5. *neque id* Z. *neque* EBSOK. — 224, 13. *hac* S. o Lamb. Ms. ZK. *hic* EBO. — 228, 2. *reipublicae* ZK. *populo* Rom. EBSO. — 228, 7. *gratis addere* ZK. *gr. dare.* EBSO. — 228, 12. *cognostis* ZK. *cognoscitis* EBSO.

23. Actionis II. Lib. IV.

§. 3, Vs. 8. *qui Messanam acc. fac. concedent* N2. (— *concedunt* ZK.) *deabe* EBSO. — 3, 5. *hos* ZK. *hosce* EBSO. — 8, 2. *uno* ZK. *tam uno* EBSO. — 8, 4. *omnia qui* ZK. *ba* EBSO. — 13, 3. *usumque meum* ZK. *usumque* EBSO. — 14, 3. *XL. ZK. CXX* EBSO. — 14, 8. *si non lib. Z. si lib. non* K. *nisi lib.* EBSO. — 16, 2. *tamen, iudices* ZK. *t. me iud.* EBSO. — 16, 5. *Esse illa signa domi suae, non esse* ZK. *ebacdf* (alterum esse om.) EBSO. — 17, 12. *cybaea* ZK. *cybea* O. *Cybea* EBS. — 18, 1. *ecquae* ZK. *ecqua* EBSO. — 18, 6. *Tibi. habe* ZK. *Habe* EBSO. — 21, 1. *debuisti ex foedere* ZK. *ba* EBSO. — 25, 16. *Perceuntiorum* OZK. *Parc.* EBS. — 27, 15. *Quaesivi, quem admodum* ZK. *Quaesivi, an domum* EBSO. (*Quaesivi* om. SO.) — 29, 21. *phaleras ablatas* ZK. *ba* EBSO. — 32, 1. *Verum* ZK. *Vere* EBSO. — 33, 16. *accessit — coepit* ZK. *accesserit — coeperit* EBSO. — 33, 23. *dicta essent* ZK. *ba* EBSO. — 34, 3. *reus et reus lege* ZK. *ndbe* EBSO. — 36, 4. *aliquid* Z. *aliquot* EBSOK. — 36, 18. *dicis — proferas* ZO. *dicas — proferas* EBS. *dicas — proferas* EK. — 37, 3. *prompti* ZK. *promptissimi* EBSO. — 38, 5. *non iam* Z. *ba* EBSOK. — 38, 17. *Lilybaei* se ZK. *ba* EBSO. — 39, 4. *propinquum suum* ZK. *ba* EBSO. — 44, 3. *Curidio* ZK. *Cordio* EBSO.

- 45, 5. *facta sunt* K. *f. sint* EBSO. — 45, 10. CCC ZK. LXXX EBSO. — 45, 11. LXXX ZK. CCC EBSO. — 46, 2. *Papinio* ZK. *Papirio* EBSO. — 48, 1. *haec crimina* ZK. *hoc crimen* EBSO. — 48, 7. *sed ne domus quidem* nulla ZK. *domus nulla* EBSO. — 49, 6. *tamquam* ZK. *quasi* EBSO. — 49, 9. *evellenda* ZK. *avellenda* EBSO. — 51, 1. *optima est*, ZK. *optima* EBSO. — 52, 13. *detrabantur* BZK. *detrahuntur* ESO. — 53, 4. *a priv.* ZK. *de priv.* EBSO. — 53, 5. *si* ZK. *illi* EBSO. — 53, 14. *dicere se* ZK. *ba* EBSO. — 53, 19. *repetere* ZK. *petere* EBSO. — 54, 13. *evellerat* ZK. *vellerat* EBSO. — 55, 8. *audisse aut vidisse* ZK. *aut vid.* *aut aud.* EBSO. — 56, 4. *Ei* ZK. *Is* EBSO. — 58, 4. *Quaesivit* Graev. Garaton. BSZK. [*Ex*] *quisivit* N1. *Exquisivit* EO. — 62, 6. *olei, vini* ZK. *ba* EBSO. — 64, 7. *nondum* ZK. *nondum etiam* EBSO. — 67, 18. *possunt* ZK. *possint* EBSO. — 68, 4. *audirent* ZK. *audierint* EBSO. — 76, 16. *lamentationibus* ZK. *lamentatione* EBSO. — 77, 1. *religio* BZK. *religione* ESO. — 79, 13. *munus* ZK. *onus* EBSO. — 79, 13. *cur M. Tull.* ZK. *M. Tull.* EBSO. — 79, 19. *monumentum* Z. *monumento* K. *monumenta* EBSO. — 79, 20. *delevit ac sust.* BOZK. *eba* ES. — 81, 10. *Deinde* Z. *Aliquando* K. *Nae* EBSO. — 83, 1. *Equidem* ZK. *Et quidem* EBSO. — 83, 4. *nihil minus ferendum* BSOZK. *ferendum* E. — 85, 6. *Et statim* ZK. *Ita tum* EBSO. — 86, 7. *id fore* ZK. *ideo* EBSO. — 86, 18. *quum domi* ZK. *tum domi* EBSO. — 91, 2. *M. Marcello* ZK. *C. Mare.* EBSO. — 91, 11. *deduxi testes* ZK. *ba* EBSO. — 91, 12. *esse nemini* ZK. *ba* EBSO. — 92, 8. *ei loco* ZK. *eo loco* EBS. — 92, 10. *istum ipsum* BZ. *ba* K. *istum* ES. — 92, 13. *Ismenias* ZK. *Ilismenias* EBS. — 96, 12. *aeditui* EOZ. *aeditumi* K. *aeditimi* BS. — 97, 16. *atque in supellectile* ZK. *ac supellectili* EBSO. — 100, 4. *illud* ZK. *ea* EBSO. — 101, 2. *exspectas* OZK. *spectas* EBS. — 106, 6. *ita* ZK. *tam* EBSO. — 107, 9. *prope* ZK. *propter* EBSO. — 112, 2. *Henna* Z. *Ennae* EBSO. *Hennae* K. — 112, 12. *tam illi* ZK. *ba* EBSO. — 113, 11. *maxime* ZK. *multo magis* EBSO. — 113, 20. *privatimque* ZK. *vel privatim* EBSO. — 114, 6. *Ea* BSOZK. *Et* EB. — 118, 5. *Hieronis regis* ZK. *ba* EBSO. — 118, 7. *antecellant* ZK. *antecellunt* EBSO. — 118, 13. *disiunctus esset a mari* ZK. *edab* EBSO. — 123, 9. *Septem et viginti* ZK. *eba* EBSO. — 129, 2. *arbitramini?* BSOZK. *arbitremini?* E. — 129, 2. *conficere* ZK. *hinc colligere* EBSO. — 131, 7. *conservaret* ZK. *servaret* EBSO. — 134, 5. *tabulas* Z. *tabulas publ.* K. *litteras publicas* EBSO. — 135, 16. *accipere eos* BZK. *accidere iis* ESO. — 138, 7. *Timarchidi* ZK. *Timarchides* EBSO. — 138, 17. *provinciae* ZK. *Siciliae* EBSO. — 139, 7. *de Heracl.* ZK. *ex Her.* EBSO. — 140, 1. *istius* ZK. *illius* EBSO. — 141, 1. *sic mihi* ZK. *sic* EBSO. — 141, 6. *appropinquaret* ZK. *appropinquavit* EBSO. — 141, 8. *illi* ZO. *illa* EBSK. — 142, 5. *Sin aliquando tacent* ZK. *Si quando taceant* EBSO. — 143, 13. *periculorum* ZK. *periculorum tuorum* EBSO. — 143, 15. *Illi ipsi* ZK. *ba* EBSO. — 146, 7. *Caesetius* BOZK. *Caecilius* ES. — 146, 12. *populi Romani praet.* ZK. *praet.* EBSO. — 147, 2. *acutè* ZK. *diligenter et caute* EBSO. — 148, 12. *coepit*

ZK. *cooperit* EBSO. — 149, 18. *iam antea* Z. *ba* EBSOK. — 150, 8. *dederunt* ZK. *dederint* EBSO. — 150, 17. *isto* ZK. *isto praetore* EBSO. — 151, 2. *Mamertinorum* ZK. *Mamertinam* EBSO.

24. Actionis II. Lib. V.

§. 1, Vs. 9. *istius* ZK. *eius* EBSO. — 4, 1. *Eadem* ZK. *Haec eadem* EBSO. — 4, 4. *at felix* ZK. *et fel.* EBSO. — 5, 2. *laus et* ZK. *laus* EBSO. — 6, 1. *At quum esset* SOZK. *At quum* B. *At tum* E. — 6, 5. *propinquitias locorum* ZK. *propinquitias* EBSO. — 6, 7. *imit. belli* ZK. *imit. eius belli* EBSO. — 9, 5. *scripserit* SZK. *conser.* EBO. — 10, 1. *tenuerunt* ZK. *tenuerunt* EBSO. — 10, 1. (11, 9.) *Triocalino* EZK. *Leonidae* BO. — 10, 20. *Fieri nihil* Lamb. SZO. *Nihil* EBK. — 15, 12. *DC* ZK. *centum* EBSO. — 19, 5. *iudicavit* N2. *iudicaverit* ZK. *iudicavit* EBSO. — 19, 13. *damnatus* ZK. *condemnatus* EBSO. — 20, 10. *honestissimae civ. honestissimum* (quod scribi volueram) ZK. *cba* EBSO. — 21, 12. *Relinquo* ZK. *Relinquam* EBSO. — 24, 2. *possint* Z. *possunt* EBSOK. — 26, 11. *viderint* ZK. *viderent* EBSO. — 27, 6. *viderit* ZK. *videret* EBSO. — 30, 15. *patris simul.* SO. *patri sim.* EB. — 31, 12. *homines* ZK. *homines in eo* EBSO. — 35, 12. *terrarum orbis* BZK. *ba* SO. *orbis terrae* E. — 35, 13. *esse videntur* Z. *ba* EBSOK. — 37, 3. *etiamsi* ZK. *tametsi* EBSO. — 38, 16. *totam* ZK. *tuam totam* EBSO. — 39, 5. *afficietque* ZK. *et off.* EBSO. — 39, 10. *omnibus* quum ZK. *ba* EBSO. — 39, 12. *nullam tibi* ZK. *ba* EBSO. — 39, 13. *fugitivorum belli* ZK. *ba* EBSO. — 39, 16. *attulisset* ZK.

obtulisset EBSO. — 40, 7. *tu tecum deportaras* ZK. *tecum deportabas* EBSO. — 46, 14. *in Italia mar. habere* ZK. *dabc* EBSO. — 46, 18. *et ad* ZK. *et quae ad* EBSO. — 47, 4. *istis ips.* *Mamert. tuis* ZK. *babc* EBSO. — 47, 5. *princeps* Z. *princeps civitatis, princeps* EBSOK. — 48, 6. *deinde persp.* Z. *deinde id quod persp.* EBSK. *deinde id quoque* O. — 51, 5. *imponeretur* codd. Lamb. SOKZ. *imperaretur* EB. — 53, 7. *Quid immunes?* *hi* ZK. *Qui sunt immunes, ii* EBO. *Quid? qui s. i. ii* S. — 53, 12. *Sed Mamert.* ZK. *Mam.* EBSO. — 54, 2. *et cognoscite* OZK. *cogn.* EBS. — 56, 10. *eadem in* ZK. *ba* EBSO. — 58, 7. *omnia te* ZK. *ba* EBSO. — 59, 8. *spolia prov.* ZK. *ba* BS. *nova prov. sp.* EO. — 60, 5. *suo quaeque nau.* ZK. *cab* EBSO. — 63, 5. *suis* ZK. *his* EBSO. — 64, 2. *suppl.* ZK. *suppl. de captivis* ES. [*de capt.*] B. [*sumi de capt. putatur*] O. — 64, 6. *scribis* Z. *scribis suis* EBSOK. — 65, 1. *Coniect. est* ZK. [*Coni. bona est*] Hotom. S. *coni.* [*bona*] *est* O. *sine uncis* EB. — 65, 13. *saepe tim.* ZK. *quum eum saepe tim.* EBS. [*quum eum*] s. *tim.* O. — 66, 5. *victorum* Z. *victorum* EBSOK. — 67, 8. *quam ob rem?* Z. *quo K. quem* EBSO. — 69, 5. *in lautumiiis* ZK. *illis in laut.* EO. [] B. *om.* S. — 70, 1. *Quo ig.* ZK. *Quid ig.* EBSO. — 70, 11. *adhibetur* ZK. *habeatur* EBSO. — 74, 5. *Fit* ZK. *Fit in eo* ESO. *Fit [in eo]* B. — 74, 8. *Quid?* ZK. *Qui* EBSO. — 74, 14. *cum imperio* OZK. *in imp.* EBS. — 75, 13. *Quam ob rem* N2. *Quam ob causam* Z. *Q. o. r.?* *Quam ob causam?* ESOK. — 77, 12. *privati hominis* ZK. *privatis* EBSO. — 77, 14. *reservant* ZK. *servant* EBSO. — 78, 12. *tu te fass.* *esses* ZK. *tute*

- f. esses te* EBSO. — 81, 10. *Pippa* EBOZ. *Erat Pippa* SK. — 83, 9. *ubi tribuni* ZK. et *trib.* EBSO. — 84, 12. *Syracusanorum* Z. *Syracusanum* EBSOK. — 89, 6. *aliqua tamen* BOZK. *aliqua* ES. — 90, 1. (91, 2. 7. et 95, 5.) *Helorum* Z. *Elorum* BSO. *Pelorum* E. — 90, 3. *hi* Z. *ii* K. *hi tamen* EBSO. — 90, 5. *in periculo* ZK. *periculo* EBSO. — 94, 16. *duabus* ZK. *duabusque* EBS. — 94, 17. *habita* ZK. *hab. est* EBS. — 95, 7. *Syracusas* Z. *ad Syr.* EBSOK. — 96, 12. *sed ipse* ZK. *sed* EBO. *sed ut* Lamb. S. — 97, 14. *viderint* Z. *viderent* EBSOK. — 98, 6. *civitatis* ZK. *civ. victae* EBS. *civ. [victae]* O. — 98, 11. *urbis* ZK. *urbis magna pars* EO. *incl. B. om.* S. — 98, 13. *Syracusanum* ZK. *Syr. quemquam* EBSO. — 101, 7. *audacia* ZK. *avaritia* EBSO. — 102, 1. *eiusmodi* ZK. *huiusmodi* EBSO. — 104, 3. *pot. imp. que* ZK. *bac* EBSO. — 104, 7. *non modo inanes* ZK. *cab* EBSO. — 105, 9. (116, 2. etc.) *Phalacrum* ZK. *Phalargum* EBSO. — 107, 1. *Quum haec ita fierent* Ita scribi iusseram, ut est ap. Z. *Quum haec fierent* EBSOK. et ego *invitus*. — 107, 2. *ita ipsum* (vit. typ.) *ipsum recte* ZK. *illum ipsum* EBSO. — 107, 13. *turpitudinum* ZK. *turpitudinis* EBSO. — 108, 12. *fuera* ZK. *fuit* EBSO. — 108, 12. (110, 2. etc.) *Dexo* ZK. *Dexio* EBSO. — 110, 3. *Deseruera* ZK. *Des. exercitum* EBSO. — 111, 13. *falsi* ZK. *falso* EBSO. — 112, 4. *non domi suae sol.* ZK. *cbad E.* [non solum] BO. *om. S.* — 113, 10. *scelerumque* ZK. *sceleratorumque* EBSO. — 116, 7. *accedit ad hom.* ZK. *cab* EBSO. — 116, 8. *esse ei* ZK. *ba* EBSO. — 117, 4. *Usitatum.* Z. *Us. est.* EBSOK. — 117, 7. *nefario* ZK. *crudelissimo* EBSO. — 119, 5. *Sestio suo* ZK. *Sestio* EBSO. — 119, 14. *parentibus* ZK. *parenti* EBSO. — 120, 7. *Timarchidi pact.* ZK. *per Timarchidem pact.* EBSO. — 120, 12. *deligantur* ZK. et *deligantur ad palum* EBSO. — 123, 2. *audistis* Z. *auditis* EOK. — 123, 14. *funestam securim* (-urem K.) Z. *ba* (securum) EBSO. — 125, 7. *ducimini* OSZ. *ducimini* EBK. — 125, 12. *patriae* Z. *patris* EBSOK. — 125, 16. *apud* Z. *tanta apud* EBSO. — 125, 17. *auctoritatis* — *ius* Z. — *iuris* K. *auctoritate* — *iuris* EBSO. — 126, 3. *deseretis* OZK. *deseritis* EBS. — 126, 3. *venient* ZK. *devenient* EBSO. — 126, 4. *sumant* Z. *sumat* EBSOK. — 127, 3. *deportata* Z. *apportata* EBSOK. — 128, 9. *Tyndaride* ZK. *Tyndari* EBSO. — 128, 16. *de suis* ZK. *ex suis* EBSO. — 129, 9. *ceteris in* ZK. *ba* EBSO. — 130, 6. *exsanguia* ZK. *exsanguium* EBSO. — 131, 14. *illo ipso tempore* Z. *bac* O. *acb* EBSK. — 133, 2. *de his quod* Z. *quod* EBSOK. — 133, 16. *tuus aemulus tuus hosp.* ZK. *tuus hosp.* EBSO. — 135, 7. *esse te* ZK. *ba* EBSO. — 136, 4. *te in huiusm.* (huiuscemodi K.) *crimine* — *eum* ZK. *tui huiuscemodi criminis* — *eum* EBSO. — 140, 9. *e conventu* ZK. *in conv.* EBSO. — 141, 1. *At quam ob* SZK. *Ob quam* EBO. — 141, 3. *ulla possit esse* ZK. *bca* EBSO. — 141, 12. *duorum millium nummum sponsionem* ZK. *spons. H-S duobus milibus* EBSO. — 141, 14. *se de* — *dicebat* ZK. *de* — *dicit* EBSO. — 142, 2. *liectores* BZK. *liet.* *eum* ES. [eum] O. — 142, 5. *iam saepe* ZK. *ba* EBSO. — 144, 2. *hom. malefactorum* ZK. *hom. et mal.* EBSO. — 144, 13. *duxisti* ZK. *putasti* EBSO. — 146, 4. *immanioribus* Lamb. SZK. *maioribus* EBO. —

149, 11. *mercatores esse coniectos* Z. cba EBSO. cab K. — 151, 7. *ipsa illa falsa* ZK. *illa ipsa* EBSO. — 151, 11. *iure* ZK. *id iure* EBSO. — 153, 2. *occ. Perperna permulti* ZK. cab EBSO. — 153, 8. *quem contra a. tulerant* ZK. *contra quem a. tulerunt* EBSO. — 155, 7. *T. Herennius* ZK. *L. Her.* EBSO. — 155, 9. *Syracusano* ZK. *Syracusanorum E. Syracusarum* BSO. — 155, 11. *tamen* ZK. *tamen a te* EBSO. — 158, 13. *dedi* OZK. *testimoniis dedi* EBS. — 160, 14. *consciam* ZK. *sociam* EBSO. — 161, 9. *meruisse* ZK. *meruisse se* EBSO. — 162, 11. *pestem* ZK. *potestatem* EBSO. — 163, 9. *candentesq.* OZK. *ardentesq.* EBS. — 165, 14. *sed se* ZK. *sed qui se* EBSO. — 168, 6. *quod cum quis* EZK. *quod quis* BSO. — 168, 15. *cogn.* EBOZK. *si ** co-

II. Lateinische Autoren.

	Thlr. Ngr.		Thlr. Ngr.
<i>Catullus, Tibullus et Propertius</i>	— 8	<i>Cicero's Opera</i> , 11 Voll.	6 24
<i>Horatius</i>	— 6 1/4	<i>Cicero's Opera</i> , in 35 Abtheilungen	6 18
<i>Lucani Pharsalia</i>	— 10	<i>Cornelius Nepos</i>	— 2 1/2
<i>Lucretius</i>	— 15	<i>Curtius</i>	— 10
<i>Martialis</i>	— 9	<i>Eutropius</i>	— 2 1/2
<i>Ovidii Opera</i> , 3 Voll.	— 22 1/2	<i>Florus</i>	— 2 1/2
<i>Palingenius Zodiacus vitae</i>	— 15	<i>Gellii noctes Atticae</i>	— 18
<i>Persius et Juvenalis</i>	— 3 1/2	<i>Iustianus</i>	— 6 1/2
<i>Phaedrus cum Gualii, Aviani et Paerni fabulis</i>	— 4	<i>Livii Opera</i> , 6 Voll.	1 21
<i>Phaedri Fabulae</i>	— 2 1/2	<i>Plinii Historia Naturalis</i> , 2 V.	3 —
<i>Plauti Comed.</i> , 4 Voll.	1 —	<i>Plinii Epistulae</i>	— 9
<i>Senecae Tragediae</i>	— 15	<i>Pomponius Mela</i>	— 4
<i>Silius Italicus</i>	— 15	<i>Quintilianus</i> , 2 Voll.	— 15
<i>Terentius</i>	— 7 1/2	<i>Sallustius</i>	— 3 1/2
<i>Virgilius</i>	— 10	<i>Senecae Opera philol.</i> , 3 Voll.	2 —
		<i>Suetonius</i>	— 7 1/2
		<i>Taciti Opera</i> , 2 Voll.	— 18
<i>Ammianus Marcellinus</i>	— 20	<i>Valerius Maximus</i>	— 12
<i>Aurelius Victor</i>	— 4	<i>Velleius Paterculus</i>	— 4
		<i>Vitruvius</i>	— 10

In demselben Verlage sind ferner erschienen:

	Thlr. Ngr.
<i>Vetus Testamentum graeco, ex versione LXX interpretum</i> , ed. Leander van Ess.	2 20
<i>Novum Testamentum Graece</i> . Post Joh. Aug. Henr. Titmannum recogn. Augustus Hahn. 8.	1 7 1/2
<i>Novum Testamentum Graece</i> . Ex recensione Augusti Hahnii denuo editum. 16.	— 17 1/2
תורה ונביאים וכתובים. <i>Biblia hebraica</i> , recensuit Dr. Aug. Hahn. gr. 8.	2 —
<i>Dasselbe Buch in Duodez</i> . Schulausgabe. 12.	1 15
<i>Biblia hebraica cum Vulgata interpretatione</i> . 2 Voll. 12.	3 —

Verzeichniß der Wörterbücher

welche in demselben Verlage erschienen und durch alle
Buchhandlungen zu erhalten sind.

<i>Dictionnaire français-anglais et anglais-français</i>	— 20
— <i>français-danois et danois-français</i>	1 —
— <i>français-hollandais et hollandais-français</i>	1 —
— <i>français-italien et italien-français</i>	— 24
— <i>français-sudois et sudois-français</i>	1 —
<i>Dizionario italiano-danese e danese-italiano</i>	1 —
— <i>italiano-inglese ed inglese-italiano</i>	— 25
Hörst, hebräisches und hochhebräisches Schulwörterbuch	1 10
Handwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache	1 —
Hörm, russisch-französisch-deutsches Wörterb. 3 Theile. 2. Ausg.	6 —
Sorben, Dr. J. P., böhmisch und deutsches Taschenwörterbuch	1 —
— polnisch und deutsches Taschenwörterbuch	1 —
Salschmidt, Wörterbuch der engl. u. deutschen Sprache 2. Ausg.	2 15
— Wörterbuch d. französl. u. deutsch. Sprache 2. Ausg.	2 10
Strugler und Witteling, lateinisches Handwörterbuch	1 20
Leopold, lexicon hebraicum et chaldaicum	— 20
Lexicon graeco-latinnu manuale	1 10
Pocket-dictionary, danish-english and english-danish	1 —
— english-russian and russian-english	1 —
— english-swedish and swedish-english	1 —
Schmidt, deutsch-griechisches Wörterbuch. 2. Ausg.	1 —
— griechisch-deutsches Wörterbuch. 2. Ausg.	1 —
— russisch-deutsches u. deutsch-russisches Wörterb. 2. Ausg.	2 15
— russisch-deutsches u. deutsch-russisches Taschenwörterbuch.	1 —
Schmidt, dictionnaire russe-français et français-russe	1 —
— dictionnaire français-polonais et polonais-français	1 —
— polski-russki i russki-polski Słownik	1 —
Schul- und Reise-Taschenwörterbuch, englisch und deutsch	— 22 1/2
— französisch u. deutsch	— 20
— italienisch u. deutsch	— 22 1/2
Taschenwörterbuch, dänisch-deutsches und deutsch-dänisches	1 —
— deutsch-deutsches u. deutsch-holländisches	1 —
— schwedisch-deutsches und deutsch-schwedisches	1 —
Webster, englisch-deutsches u. deutsch-englisches Wörterbuch 3 Ausg.	1 10
— Italienisch-deutsches und deutsch-italienisches Wörterbuch	2 15

ausführlichere Cataloge sind in allen Buchhandlungen zur Einsicht vorrätbig